

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Dmitri NEAGU

MOLDOVA GAGAUZYA BUCAK BÖLGESİ ARKEOLOJİK KÜLTÜREL MİRASI:
SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Arkeoloji Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2023

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Dmitri NEAGU

MOLDOVA GAGAUZYA BUCAK BÖLGESİ ARKEOLOJİK KÜLTÜREL MİRASI:
SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Danışman

Prof. Dr. İsa KIZGUT

Doç. Dr. Diana NİCOGLO

Arkeoloji Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2023

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Dmitri NEAGU'nun bu çalışması jürimiz tarafından Arkeoloji Anabilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Müge SAVRUM KORTANOĞLU (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. İsa KIZGUT (İmza)

Üye : Prof. Dr. Gül IŞIN (İmza)

Üye : Doç. Dr. Feyzullah Eray DÖKÜ (İmza)

Üye : Doç. Dr. S.Gökhan TİRYAKİ (İmza)

Tez Başlığı: MOLDOVA GAGAUZYA BUCAK BÖLGESİ ARKEOLOJİK KÜLTÜREL
MİRASI: SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi: 24.07.2023

Mezuniyet Tarihi: 14/09/2023

Prof. Dr. Engin KARADAĞ

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum “Gagauzya Bucak Bölgesi Kültürel Mirasını Korumada Arkeolojinin Katkısı” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Dmitri NEAGU

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Dmitri NEAGU
Öğrenci Numarası	20128603104
Enstitü Ana Bilim Dalı	Sosyal Bilimler Enstitüsü / Arkeoloji
Programı	Klasik Arkeoloji
Programın Türü	() Tezli Yüksek Lisans (X) Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. İsa KIZGUT
Tez Başlığı	Moldova Gagauzya Bucak Bölgesi Arkeolojik Kültürel Mirası: Sorunlar ve Çözüm Önerileri
Turnitin Ödev Numarası	2149732196

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 149 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 23/08/2023 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç %1

alıntılar dahil % 4'dür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

_/08/2023

(imzası)

Prof. Dr. İsa KIZGUT

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	V
ÖZET.....	VI
SUMMARY	VIII
ÖNSÖZ.....	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BUCAK BÖLGESİ VE ARKEOLOJİK MİRAS KORUMA ARAŞTIRMA TARİHÇELERİ

1.1. Bölgenin Araştırma Tarihçesi	5
1.2. Bucak Bölgesinde Yapılan Arkeoloji Araştırmalar Araştırma Tarihçesi	6
1.3. Arkeolojik Miras Koruma Araştırma Tarihçesi	8

İKİNCİ BÖLÜM

PRUT VE DİNYESTER NEHİRLER ARASI BUCAK STEP BÖLGESİ

2.1. Bucak Bölge Coğrafi Konumu ve Doğal Şartları.....	11
2.2. Bucak Bölgesi Tarihi Coğrafyası	12
2.3. Prehistorya Prut-Dinyester'deki Bucak Bölgesi Tarihçesi	16
2.3.1. Bucak Bölgesinde Taş Devri.....	16
2.3.1.1. Paleolitik Dönem.....	17
2.3.1.2. Mezolitik Dönem.....	17
2.3.1.3. Neolitik Dönem	18
2.3.1.4. Eneolitik Dönem	19
2.3.1.4.1. Gumelnița–Karanovo Kültürü.....	19
2.3.1.4.2. Cernavoda ve Coțofeni (Usatovo) Kültürleri	22
2.3.2. Bucak Bölgesinde Tunç Çağı.....	22
2.3.2.1. Bucak'ın Eski Göçebe Sıtelerinin Özellikleri.....	22
2.3.2.2. Erken Tunç Çağı Kültürleri.....	23
2.3.2.2.1. Yamnaya Kültürü	23
2.3.2.2.2. Catacomb Kültürü	24
2.3.2.3. Orta Tunç Çağı Kültürü (Mnogovalikovaya Keramika Kültürü).....	25
2.3.2.4. Geç Tunç Çağı Kültürleri	25
2.3.2.4.1. Sabatinovskaya Kültürü	26
2.3.2.4.2. Belozerskaya Kültürü	27
2.3.2.4.3. Güney Moldova'nın Erken Hallstatt Kültürü.....	28
2.3.3. Bucak Bölgesinde Erken Demir Çağı	28
2.3.3.1. Kimmerler	29

2.3.3.2. Getaeler	29
2.3.3.3. Antik Yunan Etkisi.....	31
2.3.3.4. İskit Kültürü	31
2.3.3.5. Sarmat Kültürü	33
2.3.3.6. Etulia Kültürü.....	34
2.3.3.7. Çernyahov Kültürü.....	34
2.3.3.8. Trajan Duvarları	35
2.3.3.9. Hunlar Öncesi.....	35
2.3.3.10. Hunlar ve Hunlar Sonrası.....	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GAGAUZYA – KÜLTÜREL BİR ÖZERKLİK	38
---	-----------

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GAGAUZYA BUCAK BÖLGESİ KÜLTÜREL MİRASI

4.1. Kültürel Miras Kavramı ve Kültürel Mirasın Korunması	43
4.1.1. "Miras" Teriminin Oluşumu ve İçeriği.....	43
4.1.2. Uluslararası Sözleşmelerde Kültürel Mirasın Tanımı	47
4.1.3. Antik Dönem’den Günümüze Somut Kültürel Miras Olarak Arkeolojik Değerler (Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yorumlanması Sorunları)	49
4.2. Kültürel Mirasın Korunmasında Uluslararası Deneyim ve Gagauzya Bucak Bölgesi’nde Arkeolojik Mirasın Korunması	52
4.2.1. Kültürel Mirasın Korunmasında Uluslararası Deneyim.....	52
4.2.2. Gagauzya Bucak Bölgesi Arkeolojik Mirası ve Korunması	58

BEŞİNCİ BÖLÜM

GAGAUZYA BUCAK KÜLTÜREL MİRASIN YASAL KORUMASI

5.1. Moldova’nın Somut Kültürel Mirasının Korunmasına İlişkin Katılımcısı Olduğu Önemli Uluslararası Sözleşmeler	66
5.2. Moldova Cumhuriyeti’nin Ulusal Kültürel Mirasının Ana Parçası Olarak Arkeolojik Mirasın Yasal Korunması ve Yönetiminin Özellikleri	69
5.2.1. Kültürel Mirasın Korunması ve İncelenmesine İlişkin Yasal Düzenleme Kaynakları.....	69
5.2.2. Arkeolojik Mirasın Yasal Korunması	72
5.2.2.1. Arkeolojik Mirasın Yasal Koruma Sistemi	72
5.2.2.2. Araştırma Enstitülerinin ve Kamu Kurumlarının Yetkileri.....	72
5.2.2.3. Arkeolojik Mirasın Korunmasına Yönelik Yöntemler.....	74
5.2.2.4. Arkeolojik Kadastro, Arkeolojik Alanlar, Arkeologlarının ve Arkeolojik Alanların Sicili	76
5.2.2.5. Arkeolojik Mirasın Yasal Rejimi ve Öncelikli Arkeolojik İlgi Alanları.....	77
5.2.2.6. Arkeolojik Mirasın Araştırılması, Korunması ve Restorasyonu İle İlgili İlkeler.....	78
5.2.2.7. Arkeolojik Mirasın Korunması ve Değerlendirilmesinin Finanse Edilmesi	79

5.2.2.8.	Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Mevzuat ve Sorumluluklar.....	80
5.2.3.	Kültürel Miras Korumanın Bir Koşulu Olarak Yasal Çerçevenin Güncellenmesi	81

ALTINCI BÖLÜM

MOLDOVA’da ARKEOLOJİ BİLİMİNİN GELİŞİMİ, DURUMU VE GAGAUZYA BUCAK ARKEOLOJİK MİRASININ KORUNMASINA İLİŞKİN ARAŞTIRMA ENSTİTÜLERİ

6.1.	Moldova’da Arkeoloji Biliminin Tarihsel Gelişimi	83
6.1.1.	Besarabya'nın Arkeolojik Kültürlerine Olan İlginin Ortaya Çıkışı	83
6.1.2.	1950-1980'ler Arkeolojik Araştırmaları	85
6.1.3.	Moldova Cumhuriyeti'nin Bağımsızlık Dönemi	90
6.2.	Kültürel Miras Enstitüsü	91
6.3.	Ulusal Arkeoloji Ajansı.....	93
6.4.	Anıtlar Denetim Ajansı	96
6.5.	Gagauzya M.V. Maruneviç’in Adına Bilim Araştırma Merkezi.....	98
6.6.	Bucak Bölgesi Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Gagauzya Müzeleri.....	102
6.6.1.	Modern Müze	102
6.6.2.	Bölgedeki Arkeolojik Müzelerin Oluşturulması İçin Önkoşullar	105
6.6.3.	Arkeolojik Eserlerin Sergilenmesi Açısından Gelecek Vaat Eden Gagauzya Müzeleri	107
6.6.3.1.	Komrat Bölgesel Tarihi ve Yerel Tarih Müzesi	107
6.6.3.2.	D. Kara Çoban Ulusal Gagauz Tarih ve Etnografya Müzesi (Beshalma köyü)	107
6.6.3.3.	Ceadir-Lunga Tarihi ve Etnografya Müzesi.....	108
6.6.3.4.	Avdarma Yerel Tarih Müzesi.....	108
6.6.3.5.	Vulcanesti Tarihi ve Yerel Kültür Müzesi	108
6.6.3.6.	Cazaclia Köyü Etnografya Müzesi.....	109
6.6.3.7.	Gaidar Yerel Tarih Müzesi.....	109
6.6.3.8.	Çişmichioi Tarih ve Yerel Kültür Müzesi	109
6.6.3.9.	Etulia Tarih ve Yerel Kültür Müzesi	109
6.6.3.10.	Kopçak Tarih ve Etnografya Müzesi.....	109
6.6.4.	Gagauzya Müze Faaliyetlerinin Yasal Düzenlemesi.....	110

YEDİNCİ BÖLÜM

SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

7.1.	Gagauzya'nın Somut Kültürel Mirasının Moldova'nın Kültürel Mirasının Ayrılmaz Bir Parçası Olarak İncelenmesi, Korunması ve Değerlendirilmesi	111
7.2.	Moldova Cumhuriyeti'ndeki Kültürel Mirasın Korunması ve Tanıtılması Sistemini Güçlendirmeye Yönelik Ulusal Stratejiye Dahil Edilmesi İçin Öneriler.....	113
7.2.1.	Yasal ve Kurumsal Reformlar.....	114
7.2.2.	Ödül Yöntemi ve Etkili Sivil, İdari ve Cezai Yaptırımlar Kullanarak Kültürel Mirasla İlgili Suçlara ve Yasa Dışı Eylemlere Karşı Mücadele.....	116
7.2.3.	Kültürel Mirasın Korunması ve Tanıtılması Alanında Mesleki Eğitim Sistemi	119

7.2.4.	Kültürel Mirasın Korunması ve Tanıtımı İçin Finansman Kaynaklarının Çeşitlendirilmesi	121
7.2.5.	Kültürel Mirasın Korunması, Tanıtılması Sürdürülebilirliği İçin Kültürel Mirasın Rolüne İlişkin Kamuoyu Farkındalığının Artırılmasına Yönelik İnsan Odaklı Çoğulcu Bir Yaklaşımın Geliştirilmesi	122
7.3.	Gagauzya'nın Somut Kültürel Mirasının Değerlendirilmesinin Önemi	123
7.4.	Gagauzya'nın Kültürel Mirasının Geliştirilmesine Yönelik Bölgesel Projeye Arkeolojik Mirasın Dahil Edilmesi İçin Öneriler	124
7.4.1.	Gagauzya'nın Arkeolojik Mirası Geliştirilmesi İçin Bölgesel Bir Bilimsel Platformun Geliştirilmesi	125
7.4.2.	Gagauzya'nın Arkeolojik Mirasının Değerlendirilmesi	126
7.4.3.	Arkeolojik Mirasın Korunması ve Tanıtımı İçin Finansman Kaynaklarının Araştırılması ve Çeşitlendirilmesi	127
7.4.4.	Gagauzya'nın Arkeolojik Mirasının Araştırılması, Kaydedilmesi ve Tanıtılması Sorunların Çözümünde Bilgi Teknolojilerinin Entegrasyonu	127
7.4.5.	Gagauzya'nın Arkeolojik Mirasını İncelemek, Korumak ve Kullanmak İçin Faaliyetlere Nüfusun Geniş Kesimlerinin Dahil Edilmesi	127
7.4.6.	Bölgenin Kalkınması İçin Arkeolojik Mirasın İncelenmesi, Korunması ve Geliştirilmesi Konusunda Kültürel, Bilimsel ve Sosyokültürel Etkinliklerin Düzenlenmesi	128
7.4.7.	Gagauzya'nın Somut Kültürel Mirası Hakkında Genelleştirici Çalışmanın Geliştirilmesi	129
7.4.8.	Gagauzya'nın Arkeolojik Mirasının Korunması Alanında Mevzuatın Geliştirilmesi	129
7.4.9.	Gagauzya'nın Arkeolojik Mirasının İzlenmesine Yönelik Mekanizmanın Geliştirilmesi	130
7.4.10.	Müzecilik Alanında Modern Bir Yaklaşım Sahip Gagauzya Müzeleri	130
7.5.	Gagauzya'nın Kültürel Mirasının Geliştirilmesine Yönelik Bölgesel Projenin Faydalanıcıları	131
	DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	133
	KAYNAKÇA	137
	LEVHALAR VE ÇİZİMLER DİZİNİ	159
	LEVHALAR	163
	ÖZGEÇMİŞ	193

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
bk.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
cm.	Santimetre
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
Gag.	Gagauz dilinde
Hızl.	Hazırlayan
İng.	İngilizce
Lat.	Latince
Lev.	Levha
m.	Metre
M.C.	Moldova Cumhuriyeti
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
Örn.	Örneğın
SSC	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
v.d.	Ve diğerleri
vb.	Ve başkaları
vd.	Ve devamı
vs.	Vesaire
yay.	Yayınları
yy.	Yüzyıllar

ÖZET

Somut ve soyut kültürün bir parçası olan, geçmiş nesiller tarafından yaratılan, zamanın sınavından geçen, değerli ve saygı duyulan bir nesne olarak sonraki nesillere aktarılan kültürel miras, her milletin yaşamının önemli bir parçasıdır. Onun araştırılması hem genel olarak hem de belirli bir bölgede modern toplumun oluşum tarihini daha iyi öğrenmeye ve anlamaya yardımcı olmaktadır. Modern insanın gelişimi, ancak atalarının bilgisine ve tecrübesine dayanarak mümkündür, bu da onu korumak için önlemler almayı gerekli kılmaktadır.

Bugünkü Moldova'nın güneyindeki ve Ukrayna'nın güneybatısındaki tarihi Bucak bölgesi, Tuna ve içine akan Prut Nehirlerin güney kesimleri ve Dinyester Nehri ile kaplar ve güneydoğuda Karadeniz'le yıkanmaktadır.

Bu bölge uzun zamandan beri dilsel, kültürel ve coğrafi açıdan kendine özgü bir bölge oluşturmuştur. Bucak'taki doğal koşulların bozkır doğası, bölgenin her yerinde yüzlerce kurganda kültürel izleri bulunan göçebelerin hakim olmasına katkıda bulunmuştur.

Bölgede kurganların yanı sıra Taş Devri'nden modern zamanlara kadar birçok kültürel insan izi de bulunmaktadır. Bunların hepsi bilim için değer taşır ve bölgenin kültürel mirası olarak korunmalıdır.

Arkeoloji, somut tarihsel kaynaklara dayanarak insanlığın geçmişini ve gelişim modellerini inceleyen bir bilimdir. Sovyetler Birliği döneminde, 50'li yıllardan başlayarak ve 80'lerin sonuna kadar, bölgenin yoğun arkeolojik kazıları tek bir ülke çerçevesinde yürütülmüş, bölge arkeolojisine yönelik literatür yayınlanmış ve müze fonları yenilenmiştir. Moldova'nın bağımsızlığıyla birlikte ekonomik çöküşü sebebiyle finansal destekler kesildi. Bölgenin kendisi ise siyasi olarak iki ülke arasında bölündü ve bu da bilimsel araştırmaları daha da zorlaştırdı. Moldova ve Ukrayna arasında bölünmüş olan Bucak, her iki ülkenin de görece küçük bir bölümünü kaplamaktadır bu da hem siyasetçilerin hem de bilim adamlarının bölgeye yeteri kadar ilgi göstermemelerini açıklamaktadır.

80'lerin sonu ve 90'lı yılların siyasi değişimleri, bölgenin siyasi haritasında yeni bir oyuncunun ortaya çıkmasına katkıda bulundu. Topraklarının tamamı Bucak bölgenin içinde kalan Gagauz Özerk bölgesi yetkilileri ve aydınları, Bucak'ı toplumu birleştiren bir unsur olarak kullanmıştır.

Toplumun gelişmişliğinin ana göstergelerinden biri, üzerinde bulunduğu toprağın kültürel mirasını koruma arzusudur, çünkü geçmişi olmayan insan, geleceği olmayan insandır. Böylece bölgenin antik tarihine olan ilginin artması ve ortaya çıkan sorulara tek arkeolojinin cevap

verebileceği, Bucak topraklarında arkeolojik araştırmaların devam ettirilmesine duyulan ihtiyacı göstermektedir.

Bu araştırmanın amacı, Gagauzya Özerk bölgesi arkeolojik kültürel mirasını korumada sorunları ve çözüm önerileri belirlemektir. Bu amaca ulaşmak için Bucak'ın tarih ve arkeoloji alanındaki çalışmalar incelenerek bölgede iz bırakan arkeolojik kültürler sistematize edilmiştir. Çalışmada Kültürel miras kavramına değinilip, koruma sorunlarına bakılıp, kültürel mirası koruma sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak uluslararası ve ulusal düzenleyici çerçeve incelenmiştir.

Ayrıca arkeolojinin Moldova'da bir bilim olarak gelişmesini, arkeolojik mirası Bucak'ın kültürel mirasının ayrılmaz bir parçası olarak araştıran bilimsel enstitüleri, Gagauzya'da bir arkeoloji müzesinin kurulması için önkoşulları ve arkeolojik eserlerin sergilenmesi açısından gelecek vaat eden Gagauzya müzeleri incelenmiştir.

Temel araştırma yöntemleri, tarihsel araştırma, antropolojik, kronolojik, karşılaştırmalı-tipolojik ve retrospektif analiz unsurlarını içerir.

Bu çalışma, araştırma problemine dikkat çekmeye katkıda bulunmaktadır. Toplumun bu alandaki bilimsel keşifler hakkında bilgi talebi doğaldır, ancak arkeolojik miras hakkındaki gerçek bilgi düzeyi çok düşüktür. Toplumun uzak geçmiş hakkında bilgiye ihtiyaç duyduğu ve bilimsel arkeoloji camiasının bu ilgiyi tatmin edemediği durum, sözde bilimsel, mistisizmin vb. teorilerin gelişmesine yol açabilir. Böylece “arkeolog” ile toplum arasındaki bağlantıyı sağlamak da kültürel miras alanların etrafındaki bu tehdidi azaltmak da sadece erişilebilir ve yüksek kaliteli bilimle ilgili bilgi kanallarının varlığı ile başarılabacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bucak, Gagauzya, Moldova, Besarabya, Kültürel Miras, Arkeolojik Miras

SUMMARY
ARCHAEOLOGICAL CULTURAL HERITAGE OF MOLDOVA GAGAUZIA
REGION: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Cultural heritage as part of the material and spiritual culture, created by past generations, withstood the test of time and passed on to generations as something valuable and revered, is an important part of the life of every nation. Its study helps to better learn and understand the history of the formation of modern society, both in general and within a particular region. The development of a modern person is possible only based on the knowledge of ancestors, which makes it necessary to take measures to preserve it.

The historical Budjak region in the south of modern Moldova and south-west of Ukraine, occupying the southern part of the Danube interfluvium with the Prut and Dniester rivers flowing into it, is washed by the Black Sea in the south-east. This region has long been a peculiar region in linguistic, cultural and geographical terms. The steppe nature of the natural conditions in Budjak contributed to the fact that the region was mainly dominated by nomads, whose cultural traces are preserved in hundreds of burial mounds throughout the region.

In addition to burial mounds, there are many other cultural traces of man in the region from the Stone Age to modern times. All of them are of value to science and should be protected as the cultural heritage of the region.

Archeology is a science that studies the past of mankind and the patterns of its development based on material historical sources. During the Soviet Union, starting from the 50s and up to the end of the 80s, the main archaeological excavations of the region were carried out within the framework of one country, literature devoted to the archeology of the region was published, and museums were replenished. With the independence of Moldova, funding was cut, and the region itself was politically divided between the two countries, which made research even more difficult. Budjak, divided between Moldova and Ukraine, occupies a relatively small part of both countries, which explains the lack of attention to the region by both politicians and scientists.

The political changes of the late 80s and 90s contributed to the emergence of a new player in the political map of the region. The authorities and intellectuals of the Gagauz Autonomous Region, whose lands are all within the Budjak region, have used Budjak as an element that unites the society.

One of the main indicators of the development of society is the desire to preserve the cultural heritage of the land on which it is located, because a person without a past is a person

without a future. Thus, the growing interest in the ancient history of the region, the answers to questions that archeology can give, speaks of the need to continue archaeological research on the territory of Budjak.

The purpose of this research work is to identify the problems and solutions in preserving the archaeological cultural heritage of the Gagauzia Autonomous Region. To achieve the goal, works in the field of history and archeology of Budjak were studied, archaeological cultures that left a mark in the region were systematized. They touched upon the concept of cultural heritage, considered the problems of its preservation, studied the international and national regulatory framework as an integral part of the system of preserving cultural heritage. The paper also considered the development of archeology as a science in Moldova, scientific institutions that study the archaeological heritage as an integral part of the cultural heritage of Budjak and the prerequisites for creating an archaeological museum on the territory of Gagauzia, and considered museums in the future that have the opportunity to exhibit the archaeological heritage of Budjak.

Basic research methods include elements of historical research, anthropological, chronological, comparative-typological and retrospective analysis.

This work helps to draw attention to the research problem. The public demand for information about scientific discoveries in this area is natural, but the actual level of knowledge about the archaeological heritage remains very low. The situation when society feels the need for knowledge about the distant past, and the scientific archaeological community is not able to satisfy this interest, can lead to the flourishing of pseudoscientific theories, mysticism, etc. Only the availability of accessible and high-quality information channels that provide a link between the "archaeologist" and society will reduce this threat around cultural heritage sites.

Key Words: Budjak, Gagauzia, Moldova, Bessarabia, Cultural Heritage, Archaeological Heritage

ÖNSÖZ

Sovyetler Birliği'nde doğan ve topraklarında yeni devlet oluşumlarının doğmalarına ve gelişmelerine tanık olan birisi olarak, her zaman sosyal ilişkilerin gelişimini ve ayrıca devletin varlığının gerekçesini ve emanet edilen bölgedeki kaynaklara sahip olma hakkının neye dayandığını bilmek beni her zaman ilgilendirmiştir.

90'lı yılların başında Moldova bağımsızlığını ilan etti. Moldova'nın geri kalanından etnik olarak farklı olan yaşadığım bölgede cumhuriyet ilan edildi ve daha sonra 90'lı yılların ortalarında Gagauzya özerkliği kuruldu. Etnik ve siyasi faktörler tarafından gerekçelendirilen bu tür bir dizi siyasi değişiklik, bende anavatanımın tarihine ve şu anki özerklik alanında var olan sorunlara karşı bir ilgi ve merak uyandırdı.

Böylece, lisans tezimin konusu Moldova Cumhuriyeti'nde çok ulusluluğun oluşumuna ayrılmış ve yüksek lisans çalışmasında Gagauzya'nın (Gagauz Yeri'nin) yasama gücünün sorunları incelenmiştir. Komrat Bölge Tarih ve Yerel Kültür Müzesi'nde ve ardından Gagauzya Bilim Merkezi'nin Tarih ve Etnografya Bölümü'nde çalışarak, bölgenin ve orada yaşayan insanların geçmişini ve bugününü daha yakından tanımaya şansım oldu.

Tarih, etnografya ve diğer ilgili bilimler alanlarında Gagauz halkıyla ilgili özerkliğin itibarlı bir nüfusu olarak birçok bilimsel araştırma yapılmıştır, ancak bu çalışmalar kronolojik çerçevelerle sınırlıydı ve Orta Çağ'dan ötesine geçmemiştir. Bu durum hem malzeme, uzman ve kaynak eksikliği hem de şahsi fikrimce toplumsal istek tarafından belirlenmektedir. İlk başta, özerkliğin kurulmasından sonra toplum, özerk olmanın Gagauz kültürünün korunmasının bir garantisi olarak önemini vurgulayan araştırmalara ihtiyaç duyuyordu. Özerkliğin onsekizinci yıldönümünü kutladıktan ve “yetişkinliğe dönüştükten” sonra Gagauz toplumu daha eski tarihe ilgi göstermeye başladığından beri kendini daha olgun göstermektedir. Bölgede kazı çalışmaları yeniden başladı ve bununla birlikte arkeoloji literatürü yayınlanmaya başladı.

Evet, uzman ve mali kaynak eksikliği bu alandaki araştırmaları engellediği gibi, bölge müzesindeki arkeolojik sergi sayısının azlığı da bölgenin prehistorya ve antik tarih dönem kültürel mirasının yaygınlaştırılmasını kısıtlamaktadır. Ancak buna rağmen, Gagauzya halkının bin yıl öncesinin mirasına sahip çıkmak için olgunlaştığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Arkeoloji bu durumda bir bilim olarak bizim için antik tarihin karanlık köşelerini aydınlatan bir ışık kaynağıdır ve onun yardımıyla eskiden bu topraklarda olan kültürleri daha yakından tanıyabiliriz.

Doktora tez konumun belirlenmesinde, çalışmamda ve de hayatımın pek çok noktasında bana yol gösteren, ışık tutan, somut ve soyut desteklerini eksik etmeyen kıymetli hocalarım ve

tez danışmanlarım Prof. Dr. İsa KIZGUT’a ve Doç. Dr. Diana NİKOGLU’ya, değerli hocalarım, Prof. Dr. Gül IŞIN’a, Doç. Dr. Müge SAVRUM KORTANOĞLU’ya, Doç. Dr. S. Gökhan TİRYAKİ ve Doç. Dr. Feyzullah Eray DÖKÜ’ya sonsuz saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmamda özellikle Bucak arkeolojisi ile ilişkin eserlerinden ve çalışmalarından faydalandığım, yüz yüze fikir ve görüşlerini alma fırsatı bulduğum, değerli arkeolog Serghei AGULNİKOV’a teşekkür ederim.

Arkeoloji’yi sevdiren ve Arkeolog olma yolunda örnek aldığım kıymetli hocam, merhum Prof.Dr. Burhan VARKIVANÇ’a teşekkür ederim.

Son olarak bu uzun ve zahmetli süreçte gösterdikleri anlayış ve sabır için sevgili aileme ve arkadaşlarıma, ayrıca desteğini esirgemeyen dostlarım Hatice DEĞİRMENCİOĞLU, Faruk Furkan YAŞA, Ramazan ÇAĞLAR, Deni MAGOMEDOV’a, yeğenim Maxim PLOŞCEANSKİ ve eşim Natalia NEAGU’ya minnettarım.

“Gagauzya Özerk Bölgesi Arkeolojisi” çalışmalarında bir katkı olması dileği ve niyeti ile...

Dmitri NEAGU

Antalya, 2023

GİRİŞ

İnsan yaşamındaki, toplumdaki, çevredeki küresel değişiklikler, sosyo-ekonomik alandaki başlıca değişiklikler, antropojenik, çevresel, teknolojik nitelikteki modern koşullarda yeni tehditlerin ortaya çıkması ile ilişkili kültürel mirasın korunması yeni bir konu değildir, ama hep güncel bir konudur.

Kültürel mirasın korunması sorununun günümüzde en önemli konulardan biri olduğu gerçeğini, çok sayıda çıkan yayın ve düzenlenen bilimsel konferanslar, geniş bir kamuoyu tartışmasının varlığı, onun korunmasına yönelik toplumsal hareketlerin oluşumu ve uluslararası düzeyde yeni düzenleyici kanunların kabul edilmesi kanıtlamaktadır.

Bu önceki nesillerden kalan miras, bir dizi önemli kamusal işlevi yerine getirir. Nüfusun genel kültürünün daha yüksek bir seviyeye yükseltilmesine katkıda bulunur ve büyük eğitim ve öğretim değeri taşımaktadır. Kültürel miras modern bilimin, kültürün, eğitimin üzerine inşa edildiği, devletler ve halklar arasında kültürel değişimin yapıldığı bir ulusun soyut zenginliği ile karşılaştırılabilir¹.

Kültürel miras önemli bir ekonomik işlevi de yerine getirir. Turizmin gelişmesinde önemli faktörlerden biri olarak, önemli karlar elde edilebilir. Çoğu ülke, kültürel mirasını sadece turistleri değil, aynı zamanda koruma, tarih ve kültür eserlerin restorasyonu alanında uzmanları da çekmek amacıyla etkin bir şekilde yaygınlaştırmakta, bu alanda işbirliğini organize etmek ve güçlendirmek için büyük çaba sarf etmektedir.

Avrasya'nın eşsiz bir köşesi olan Bucak, binlerce yıldır birçok kültürün temas ve terkip bölgesi olmuştur. Bucak kültürlerinin bu çeşitliliğinin varlığı, Büyük Bozkır'ın batısının hiçbir şekilde tarihsel sürecin çeperinde olmadığını göstermektedir.

Taş ve Tunç Çağı kültürleri, Kimmerler, İskitler, Sarmatlar, Yunan kolonizasyonu, Roma fetihleri, Ostrogotlar, Hunlar, Ön Bulgarların, daha sonra gelen Türk ve diğer halkların kalmak tercihi - bu topraklar birçok sır saklamaktadır. Arkeoloji bilimi, geçmişle ilgili bilgilerimizin sınırlarını genişletmemize, o dönemlerin insanların yaşamı hakkında bir fikir edinmemize büyük katkı sağlamaktadır². Böylece, arkeologların tespit ettiği eserler hem dünya tarihine hem de onun ayrılmaz bir parçası olan Bucak tarihinin sayfalarına ışık tutmaktadırlar.

Araştırmamıza duyulan ihtiyaç; öncelikle bölgenin bu konuda bilgi eksikliğinden, kültürel mirasın korunması sorununu bir kez daha hayata geçirme ihtiyacından, yetersiz bilimsel temelden çıkan ve geçmişte yerleşik kalıp yargıların ve klişelerin gözden geçirilmesi

¹ Bogolyubova, 2014: 6.

² Sinika, 2016: 8.

gerekliliğinden, bunun yanı sıra belirli politikacı ve araştırmacı çevrelerin tarihsel önyargılı bilgilerinin değerlendirmesine direnme ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Bölgenin özgünlüğü, onu inkar edilemez bir şekilde etnik ya da tarihi vatanı olarak adlandırabilecek hiçbir insanın olmaması gerçeği; Bucak bölgesi kültürel mirasının kendine özgü kimliği ile uluslararası öneme sahip olduğunu bir kez daha teyit etmektedir³.

Bugüne kadar, bölgenin antik dönemdeki tarihi hakkında birçok soru cevapsız kalmıştır. Bu nedenden bir dizi arkeolojik ayrıntılı kazılara ve bu mirasın korunmasına ihtiyaç vardır. Moldova Cumhuriyeti'nin güney bölgeleri Bucak Bölgesi içerisinde yer almaktadır. Bu bölgelerden biri “Gagauzya” ya da “Gagauz Yeri” olarak adlandırılan, bugün Gagauzların büyük çoğunun yaşadığı özerk idari bir bölgedir. Gagauzya yetkisi dahilinde, siyasi, ekonomik ve kültürel kalkınma sorunlarını nüfusun çıkarları doğrultusunda bağımsız olarak çözmektedir.

Bu bölgenin antik tarihi ile ilgili kültürel ve tarihi boşlukları doldurmak için, yeni arkeolojik materyallere akut ihtiyaç vardır. Aynı zamanda, Gagauz Yeri topraklarında bulunan Bucak kültürel mirasını oluşturan eserlerin korunması sorunu ortaya çıkmaktadır. Bugün Gagauzya'daki müzelerde arkeolojik kazılardan elde edilen eserler çok az sayıda bulunmaktadır. Eserlerin çoğunluğu, Kişinev şehrine götürülmüş ve orada saklanmaktadır. Bir diğer deyişle; kültürel mirasının ayrılmaz bir parçası olan Bucak arkeolojik mirası Bucak dışında bir lokasyonda sergilenmektedir.

Diğer birçok kültürel miras türü arasında arkeolojik mirasın korunması ve güncellenmesi en zor olanlardan biridir. Bu alanda birikmiş dünya teorik ve pratik deneyimini analiz etmek ve onu incelenen bölgede pratikte uygulama ihtiyacı sorunu özellikle günceldir.

Genel olarak, Tuna ve Dinyester nehirleri arasındaki toprakların tarihine bu topraklardaki tarihsel sürecin özelliklerine kasıtlı olarak dikkat edilmeden siyasi bağlamında bakılmaktadır. Bu nedenle bugün bölgenin tarihini kendi içinde ayrılmaz ve eşsiz bir toprak olarak sunmak son derece önemlidir. Romanya, Moldova, Bulgaristan ve Ukrayna'dan bilim adamları, bölgenin tarihi ile ilgili buluntuları farklı şekillerde yorumluyor ve ülkelerinin önceliklerine göre tarihinin farklı modellerini oluşturmaktadırlar. Ancak bu rekabete rağmen, bu bölgenin tarihi bugüne kadar çok az bilinmektedir.

Çalışma konusunun belirlenmesinde ve hazırlık aşamasında öncelikle, Bucak Bölgesi'nde gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda belirlenen arkeolojik kültürler tespitine yönelik bir literatür taraması yapılmıştır. Bu tespitin sonucunda, çalışmanın birinci bölümünü oluşturan bölgede bulunan örnekler belirlenmiştir. Bu örneklerin seçiminde öncelikle kazı çalışmasının ya da yüzey araştırmasının yapılmış ve neticesinde yayınlar yapılmış olması temel alınmıştır.

³ Palamarchuk, 2008: 8.

Çalışmanın diğer aşamasını kütüphane araştırmaları oluşturulmaktadır. Bu bağlamda hazırlık sürecinde Komrat Devlet Üniversitesi kütüphane, Moldova Milli Kütüphane, Ulusal Arkeoloji Ajansı, Kültürel Miras Enstitüsü ve Gagauzya M.V. Maruneviç'in Adına Bilim Araştırma Merkezi kitaplıklarından yararlanılmıştır.

Çalışma için aşağıdaki kaynaklar kullanılmıştır:

- 1) kültürel mirasın korunması alanındaki yasal düzenlemeler;
- 2) yayınlanmış kaynaklar: monografiler, bilimsel makaleler, istatistiksel veriler;
- 3) İnternet kaynaklarının materyalleri (Bakanlıkların, kamu kurumların, yerli ve yabancı müzelerin resmi web siteleri vb.).

Çalışmanın katalog kısmı için, tez kapsamında çalışılacak Bucak Bölgesi'ne ait kültürel mirası temsil eden buluntuların resimleri çekilip belgelenmesi yapılacak ve yapıların planlarının çizimlerinin kontrolü ve gerek duyulduğunda ise çizimi gerçekleştirilecektir. Son olarak toplanan tüm veriler bilimsel kriterlere uygun olarak düzenlenecektir.

Bu çalışmada, Moldova Cumhuriyeti güneyinde bulunan Gagauzya Özerk Bölge'nin Bucak Bölgesi kültürel mirasın korunmasına yönelik ana yöntem ve modellerini incelemek, mevzuatın özelliklerini ve toplumunun rolünü belirlemekteyiz. Aynı zamanda kültürel mirasın korunmasında, uluslararası işbirliğinin düzenlenmesinin ve bu alandaki uluslararası mevzuatın önemi üzerinde özellikle durulmaktadır.

Çalışma sırasında aşağıdaki yöntemler kullanılmıştır: tarihsel araştırma, kronolojik, karşılaştırma-tipolojik, retrospektif, sistematikleştirme ve veri sentezi analiz yöntemleri.

Tez konusunun kapsamını Gagauzya Özerk Bölgesi'nin arkeolojik kültürel mirasını korumada sorunları ve çözüm önerileri oluşturmaktadır.

Bucak Bölgesi yani günümüzün Güney Moldova ve Güney-Batı Ukrayna'da bulunan ve Prut, Tuna ile Dinyester nehirleri arasındaki bölge sınırları içerisinde kapsayan alan kabul edilmektedir. Tezin birincil hedefi, Moldova Bucak Bölgesi kültürel mirası köklerine inilerek, bu bölgedeki zenginliklerin arkeolojik açıdan incelenmesi ve bahsi geçen zenginliklerin Gagauzya Özerk Bölgesi'nde korunmasının ve güncellenmesinin önemli olduğunun gösterilmesidir. Bu bağlamda tez yedi bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde bölgenin araştırma tarihçesi verilecektir. İkinci bölümde Aşağı Prut, Tuna ve Dinyester nehirleri arası Bucak Bölgesi coğrafi konumu ve doğal şartları, tarihi coğrafyası ve tarihçesi yer alacaktır. Üçüncü bölümde Gagauzya Özerk Bölgesi'nden, dördüncü bölümde ise Gagauzya Bucak Bölgesi arkeolojik kültürel mirasından bahsedilecektir. Beşinci bölümde Gagauzya Bucak kültürel mirasının yasal korunması, altıncı bölümde ise Moldova arkeoloji biliminin gelişimi ve Gagauzya Bucak arkeoloji mirasının korunmasına ilişkin

araştırma enstitüleri incelenecektir. Yedinci bölümde sorunlar ve çözüm önerileri verilecektir, Tez sekizinci bölümde sonuç kısmı ile sonlandırılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BUCAK BÖLGESİ VE ARKEOLOJİK MİRAS KORUMA ARAŞTIRMA TARİHÇELERİ

1.1. Bölgenin Araştırma Tarihçesi

16. Yüzyılda Besarabya adını alan Aşağı Prut, Tuna ve Dinyester nehirleri arasındaki toprakların tarihinin araştırılması uzun zamandır tarih biliminin ana gelişme yönlerinden uzak kalmıştı. Buna rağmen, bu bölgenin tarihinin araştırılmasına 18. yüzyılda başlandı ve günümüze kadar devam etmektedir. Bu süre zarfında, esas olarak genel nitelikte olan önemli sayıda araştırma yayınlandı, yalnızca sadece bazı yayınlanan araştırmalar özel olarak bölge tarihi konusuna yönelik yazıldı. Bu önemli bir tarihyazımı mirasının varlığı, aynı zamanda tarihsel düşüncenin bu yönde gelişmesinde birkaç aşamaya ayırmayı mümkün kılmaktadır.

Bölgenin tarihini aydınlatmaya yönelik ilk girişimler, Moldovalı, Rus ve Alman ansiklopedist bilim adamlarının çalışmaları ile ilişkilidir, ancak diğer konuların çalışmasının bir parçası olarak yapılmıştır.

Bucak bölgesinin bulunduğu ilk bilimsel çalışma, Moldovalı bilim adamı ve devlet adamı Dimitri Cantemir (Kantemir) tarafından “Descriptio Moldaviae” (Boğdan'ın Tasviri) olarak kabul edilebilir. Çalışma 1714-1716'da Latince yazılmıştır⁴.

Yazar birkaç sayfada bölgeyi “bir zamanlar Moldavya'nın (Boğdan'ın) üçüncü bölümünü oluşturan” ayrı bir bölge olarak betimlemiş ve bu bölgeyi Bucak, Akkerman, Kiliya ve İzmail toprakları dört parçaya bölüp sunmuştur.

Kantemir, metnin üç sayfasında kısa bir tarihsel gezi verdi ve notunda Jan Dlugosz, Marcin Belsky, Stanislav Sarnitsky, Antonio Bonfiniya, Hans Leunklavius, Matej Pretor eski tarihçilere iki atıfta bulundu⁵.

Çalışmamız için Kantemir tarafından kaydedilen toprakların bölünmesine ilişkin bilgiler önemlidir ve yapılan yanlışlıklara rağmen, Kantemir'in çalışması, o zamanın Moldova ile ilgili ilk bilimsel çalışmadır⁶.

Bölge hakkında kısa bilgiler Rus tarihçi Vasili Tatişçev'in 1746'da yazılan “Лексиконъ” (Leksikon) çalışmasında yer almaktadır. Tatişçev “Tuna ve Dinyester ağızları arasında ve

⁴ Ermuratskiy, 1973; Cantemir, 2011

⁵ Ermuratskiy, 1973: 24-28

⁶ Ermuratskiy, 1973: 1

Karadeniz'in yukarısında kalan" üç sancaktan (idari birim) oluşan ayrı bir Türk bölgesini açıkça göstermektedir⁷.

Bölgenin tarihi çok daha ayrıntılı bir şekilde Galya Üniversitesi Alman profesör, tarihçi Johann Thunmann tarafından "Grosse Erdbeschreibung" (Büyük Coğrafya) ansiklopedik yayınında verilmektedir. 1777'de yazılan "Kırım Hanlığı" çalışmasında "Kırım Besarabyası veya Bucak bölgesi" adlı 6. bölümü var. Bu bölgede trakyalıların yerleşmesinden 17. yüzyılın son çeyreğine kadar olan tarihinin ilk kısa tarihçesi yer almaktadır⁸.

18. yüzyılda çıkan D. Kantemir ve J. Tunmann'ın bolgenin tarihine ışık tutan bu eserleri bölgenin tarihi araştırmalarının ilk aşamasını oluşturmaktadırlar denilebilir⁹.

1.2. Bucak Bölgesinde Yapılan Arkeoloji Araştırmalar Araştırma Tarihçesi

Genel olarak Besarabya ve özel olarak Bucak bölgesi ile ilgili araştırmaların ilk aşaması ilk arkeologların ve profesyonel olmayan amatörlerin keşif ve tanımlayıcı faaliyetleriyle sınırlı değildir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren, genel olarak rastgele ve sınırlı bir ölçekte gerçekleştirilen arazi çalışmaların uygulanması başlamaktadır. Kazıların çoğunluğu oldukça düşük bir bilimsel düzeyde gerçekleştirilmiştir. İlk bilimsel yayınların düşük kalitesinin yanı sıra bazı hatalı tarihsel sonuçlara da dikkat edilmesi gerekmektedir. Ancak bununla birlikte, bu aşamadaki çalışmaların teorik kısmı, genel arazi araştırması seviyesinin biraz ilerisindeydi ve arkeolojinin daha da geliştirilmesi için temel oluşturmuştur. Böylece 20. yüzyılın başlarında bölgede arkeoloji biliminin oluşum dönemi sona ermiştir¹⁰.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra günümüze kadar Bucak arkeolojik alanları araştırmacıların yakın ilgisini çekmektedir. Bölgenin antik kültürlerinin karmaşıklığı ve çeşitliliği bilim dünyasında hala tartışmalara neden olmaktadır.

Moldova Cumhuriyeti Bucak bozkırı topraklarındaki arkeolojik keşifler sonucunda, çeşitli kültürel ve tarihi dönemlere ait 600'den fazla arkeolojik alan ortaya çıkardı, birçoğu üzerinde kazılar yapıldı, bunun sonucunda yeni veriler bölgenin antik tarihi hakkında bilgi edinilmiştir¹¹.

Bucak topraklarının eşit şekilde çalışılmadığını belirtmek isterim. Örneğin, Cazacilia'daki arkeolojik yerler en kapsamlı şekilde çalışılmıştır.

Bunun iki nedeni vardı:

⁷ Palamarchuk, 2008: 14

⁸ Tunmann, 1936: 55-61

⁹ Palamarchuk, 2008: 16

¹⁰ Yarovoy, 2014: 359

¹¹ Agulnikov, 2021: 15

- 1) Cazacalia (Kazakliya/Kazayak) çevresi 1984-1985 yılları arasında Taraclia'ya sulama sisteminin yapım alanına girmişti bu nedenle inşaat sürecinde kurtarma kazıları sırasında Bucak Yeni İnşaat Seferi ve Moldova Bilimler Akademisi'ni tarafından en ayrıntılı şekilde incelenmiştir¹².
- 2) Cazacalia köyün Yalpug, Lunga, Lungutsa, Baurç, Toprak-Dersen gibi 5 sulu arterin ve bir dizi isimsiz derenin birleşmesinin yakınında bulunması önemlidir. Antik çağlarda tatlı suyun varlığı, nehirlerin yakınında bir dizi kültür ve medeniyetin gelişmesini ve var olmasını mümkün kılmıştır.

Buna karşılık, bir dizi sanayi tesisinin inşasıyla bağlantılı olarak, Comrat (Komrat) şehrinin çevresi yeterince ayrıntılı bir şekilde araştırıldı ve bu sırada, 1960 yılında Moldavya arkeoloji keşif gezisi tarafından bir dizi arkeolojik alan incelenmiştir.

Cahul Gölü'nün kıyılarındaki Cişmichioi (Çöşmaküü) ve Etulia (Tülüküü) köylerin topraklarındaki arkeolojik alanlar Moldavya SSC Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü'nün aşağı Tuna'daki geç Roma dönemi ve Erken Orta Çağ arkeolojik alanlarının incelenmesi programıyla bağlantılı olarak sistematik olarak incelenmiştir¹³.

1960 yılında Komrat şehrinin kuzey eteklerinde önemli arkeolojik kazıların yürütüldüğünü ve bunun sonucunda Erken Tunç Çağı'ndan Geç Orta Çağ'a kadar uzanan çok sayıda arkeolojik buluntuların incelendiğini belirtmek gerekir¹⁴.

1960'ların başında Vulcanesti şehri yakınlarında da Gumelnița'nın (Gumelnitsa) kültürün arkeolojik alanlarının ve Trajan duvarın topografiği incelendiği büyük çalışmalar yapılmıştır¹⁵.

Bucak bozkırının ayırt edici özelliği, ilk kazıları 19. yüzyılda yapılmış olan çok büyük bir kurgan yoğunluğudur. Ancak kurganlar üzerinde sistematik arkeoloji çalışmaları değişen yoğunluk derecelerinde sadece 20. yüzyılın ortalarında başlayıp geçen yüzyılın 80'lerinin sonuna kadar devam ettiler.

Kurganlarla ilgili en yoğun çalışmalar 1980-1985 yıllarında Taraclia, Balabanu ve Cazacalia yerleşim yerlerinde gerçekleştirilmiştir. Bucak bozkırının bu bölümünde, geçen yüzyılın 70'lerinin başlarında, Balabanu köyü yakınlarında bulunan İskit dönemi kurganlar kazılmıştır. Daha sonra 1978 yılında G. Chebotarenko, Cazacalia köyünün kuzeydoğu eteklerinde Belozerskaya kültürüne ait bir kurganı kazdı¹⁶.

¹² Sava, 2019

¹³ Agulnikov, 2021: 15

¹⁴ Rikman, 1975

¹⁵ Beylekchi, 1978. Zigorovskiy, 2003

¹⁶ Agulnikov, 2021: 6-7

1979'da V. Dergachev Taraclia yakınlarındaki kurganları kazdı¹⁷, 1981'de I. Manzura Svetlii köyü yakınlarında üç kurgan kazdı¹⁸. 1985 yılında V.S. Beylekchi Copceac (Kopçak) köyü yakınlarında bulunan kurgan grubunu oluşturan dört kurganlardan birini kazdı¹⁹. Bu bölgede incelenen en kapsamlı mezar kompleksi dizisi 1989'da yayınlandı²⁰. Eneolitik'ten Orta Çağ'ın sonlarına kadar çeşitli kültürel ve kronolojik dönemlere ait 365 mezarın bulunduğu toplam 56 kurgan kazılmıştır. Yapılan kazılar sonucunda büyük bir kaynak fonu birikmiştir. (Agulnikov 1981, Grosu 1984, Sava 1984, Shcherbakova 1984, Beylekchi 1986, Agulnikov 1986)²¹.

1.3. Arkeolojik Miras Koruma Araştırma Tarihçesi

Avrupa araştırmacıların arkeolojik mirası koruma ve güncelleme sorunlarına ilgisi, 1950'ler - 1960'lardaki müze patlaması sırasında, İkinci Dünya Savaşı'nın kültürel mirasa verdiği zarardan sonra, kalanları koruma ihtiyacı ortaya çıktığında belirlendi.

Moldova, coğrafi olarak Güneydoğu Avrupa ülkelerine ait olsa da tarihsel olarak tarihinin çoğu zaman Doğu Avrupa ile bağlantılıydı. Bu bakımdan cumhuriyette, özellikle Sovyet döneminde, incelediğimiz konudaki asıl mesele Sovyet araştırmacılarının çalışmalarının etkisinde kalınmıştır. Bu eğilim, ortak bir tarih ve coğrafi koşulların benzerliği tarafından desteklenen Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra da devam etti.

Böylece 20. yüzyılın ikinci yarısında arkeolojik mirasın müzeleştirilmesinin teorik temelleri atıldı birçok araştırmacı bunları araştırmaya ve pratikte uygulamaya çalışmıştır. Bu konuya L. Voskresenskaya, N. Bulatov, O. Bader, O. Kondratyeva, A. Pryrakhin ve diğerlerinin çalışmaları adanmıştır. V. Fedorov, N. Zworykin ve diğerlerinin (1960'lar - 1970'ler) çalışmalarında arkeolojik alanlardaki koruma ve restorasyon çalışmalarının prensiplerinin teorik gelişimi sunulmuştur²².

Arkeoloji alanların müzeleştirilme pratiğinin oluşumu için O. Bader'in yazdığı çalışması "Arkeolojik anıtların müzeleştirilmesi" (1978)²³ önemli yardım katmaktadır.

Bu makalede, yazar ilk kez arkeolojik buluntuların müzeleştirilmesine yönelik gelecekteki projeler için genel bir konsept oluşturmaya çalıştı ve kendi müzeleştirilmiş buluntular sınıflandırmasını önerdi:

Tip I – kentler,

¹⁷ Dergaciov, 1979

¹⁸ Manzura, 1984: 109-142

¹⁹ Beylekchi, 1986; Beylekchi, 1990: 34-48

²⁰ Çebotarenko, 1990

²¹ Sava, 2019

²² Fedorov, 1969: 13

²³ Bader, 1978: 138

Tip II - antik yerleşim yerleri ve mezarlar,

Tip III - mağaralar, kaya çıkıntılar ve nişler,

Tip IV kaya resimler.

O. Bader'e göre bu tiplerin her birinin kendine has özellikleri ve müzeleştirme gereksinimleri vardı. Özünde, bu çalışma, arkeolojik mirasın korunması ve güncellenmesi konusundaki teorik ve pratik deneyimi genelleştirmeye yönelik ilk girişimlerden biriydi.

Sonraki yıllarda, arkeolojik mirasın müzeleştirilmesi sorununun araştırılmasının tarihine adanmış çalışmalar ortaya çıktı.

Böylece O. Postnikova'nın “Yıkılmış taş yapıların korunması yöntemleri: (yerli ve yabancı kaynakların gözden geçirilmesi)” çalışmasında, arkeoloji buluntuların korunması ve restorasyonuna adanmış kaynakların bir incelemesi yapılmıştır²⁴. 1993 yılında T. Startseva'nın “Rusya'nın Avrupa kısmının güney bölgelerinde turizmin gelişmesinin temeli olarak Arkeoloji Anıtları” adlı makalesi yayınlandı. Araştırmacı arkeolojik alanların modern toplumun sosyo-kültürel ortamına dahil edilmesi ihtiyacını gündeme getirdi ve arkeolojik alanları bölgenin özel bir turizm ve ekonomik kaynağı olarak değerlendirdi²⁵. N. Bulatova'nın “Rusya'nın Arkeolojik Anıtlarının Müzeleştirilmesinin Problemleri” (1997) yayınında, müzeleştirilmede arkeoloji eserlerin seçilmesi için kriterler belirlendi²⁶.

21. yüzyılın başında arkeolojik mirasın modern sosyokültürel alana dahil etmesinin en etkili yolların araştırılması devam edildi.

Bu konuyu kapsayan yayınlar arasında S. Kamensky'nin “Arkeolojik Miras: Geçmiş Yeniden Canlandırma Yolunda” (2008)²⁷ ve I. Mineeva'nın “Arkeolojik mirasın entegrasyonunda ve sosyokültürel adaptasyonunda bir faktör olarak Müzeleştirme” (2008)²⁸ makalelerini ayırt edebiliriz. Bu yayınlarda arkeolojik mirasın güncellenmesiyle ilgili çeşitli sorunlara değinmiştir. Araştırmacılar tarafından söz konusu kültürel miras eserlerinin popülerlik eksikliği eski sunum yöntemlerin kullanıldığı bir sonucu olduğu tezi dile getirmektedirler. Bu, mirasın toplumdaki önemini azaltır ve korunmasına katkıda bulunmayan şeydir. Ayrıca konumuz için önemli V. Andreev'in “Modern kültürel alanda arkeolojik anıt: kültürel analiz” (2014) başlıklı tez çalışmasıdır²⁹. Araştırmacı bu çalışmada arkeolojik eserlerin modern sosyokültürel bağlamlara dahil edilmesiyle ilgili sorunların ayrıntılı bir tanımını ve mirasın modern toplum tarafından algılanmasının temel özelliklerini sunmaktadır.

²⁴Postnikova, 1992: 112

²⁵Startseva, 1993: 56-67

²⁶Bulatov, 1997: 109-111

²⁷ Kamensky, 2008: 176-180

²⁸ Mineeva, 2008: 138-141

²⁹ Andreev, 2014: 233

Zamanla tüm arkeolojik alanların müzeleştirilmesi imkansız olduğu anlaşılnca, araştırmacılar tarafından arkeolojik mirasın korunması için başka stratejiler geliştirmeye başlandı.

Arkeolojik mirasın devlet korumasını organize etmede en umut verici yönü olarak, birleşik bir devlet izleme sisteminin oluşturulması kabul edildi. Şimdiye kadar, belirli arkeolojik miras alanlarında çeşitli izleme teknolojilerinin pratik uygulamalarında önemli deneyimler biriktirilmiştir. Diofantos G. Hadjimitsis³⁰, D. Alexakis³¹ ve diğerleri gibi araştırmacıların çalışmalarında ana odak noktası anıtın fiziksel durumundaki değişiklikler hakkında sürekli olarak veri elde etme imkanı olan uzaktan izleme sistemlerinin geliştirilmesidir.

Yukarıdaki yazılara bakarsak, arkeolojik mirasın korunması ve güncellenmesi için önemli bir teorik temelin ve pratik deneyimin birikmiş olduğunu söylememizi sağlar.

Sovyet döneminin çalışmaları esas olarak arkeolojik mirasın korunması ve güncelleştirilmesinin faaliyetlerinin teorik olarak anlaşılmasına, ilkelerinin, formların ve yöntemlerinin belirlenmesine odaklanmıştır. Fakat, bugün bu deneyim daha fazla anlamayı ve daha fazla geliştirmeyi gerektirmektedir.

³⁰ Hadjimitsis, 2013: 69

³¹ Alexakis, D. 2011: 89-100

İKİNCİ BÖLÜM

PRUT VE DİNYESTER NEHİRLER ARASI BUCAK STEP BÖLGESİ

2.1. Bucak Bölge Coğrafik Konumu ve Doğal Şartları

Prut-Dinyester arasındaki bölgenin güney kısmı, çoğunlukla Bucak bozkırının bulunduğu bir ovadır. İki tarafı da nehirlerle çevrilidir: batıdan Prut ve Tuna Nehri'nin aşağı seyri ve doğudan Dinyester Nehri'nin aşağı seyri. Kuzeyinde ve batısında, ağırlıklı olarak yükseklik üzerinde bulunan orman-bozkır rahatlmasına sahip ve güneyde Karadeniz kıyılarıyla sınırlıdır. Alan yaklaşık 1380 bin hektardır. Toprak örtüsü siyah topraktır.

Bucak'ın kuzey ve batısındaki tepelerin yükseklikleri 150-200 m, Karadeniz seviyesinden maksimum yükseklik 300 m'ye kadar çıkmaktadır. Su ağı çok sık olan küçük nehirlerden oluşmaktadır. Yaz aylarında kısmen kururlar. Bunlar kuzeyden güneye doğru akan Cahul (Kagul), Kogylnik, Yalpug, Salcia, Sarata, Chaga, Hacider, Alkalia, Botna nehirleridir. Alt kısımlarda, Karadeniz ve Tuna bölgelerinde bu nehirler büyük tatlı su gölleri oluştururlar: Yalpug, Cahul, Katlabukh, Kırgij-Kitay, Shagany, Alibey.

Bölgenin en güneyinde, Tuna bozkır ovası yer almaktadır. Batıdan Tuna Nehri'nin alt akıntısıyla, güneyden ise Karadeniz kıyısı ile sınırlıdır. Bu bölgenin güneyi ovaya dönüşen düz havzalarla kaplıdır. Sık bozkır nehirleri ve Tuna nehri gölleri-haliçlerle tarafından kesilirler. Ovanın yüzeyi hafif dalgalı bir rahatlama ile belirgin bir eğime sahiptir. Eski çağda, Tuna ovası tamamen tüy otu ve çayır-tüy otu bozkırlarıyla kaplıydı³².

Bucak'ın güneydoğusu Saratha, Hacider, Alkalia ve Chaga'nın kaynaklandığı Transdinyester bozkır ovası yer almaktadır. Karadeniz'e döküldüklerinde Karadeniz haliç gölleri oluşur: Sasyk, Alibey, Shagany, Budaki. Transdinyester ovasının en güneydoğu köşesi, Dinyester Haliçiyle sınırlıdır.

Pruto-Dinyester step (bozkır) bölgesinin iklimi sıcak, ılıman ve karasaldır. Yazlar sıcak ve kurak geçerken, kışları genellikle kar görülmezken her hangi bir donma meydana gelmez. Ayrıca nehirler neredeyse hiç donmaz. Bu özellik hayvanların beslenmesi için uygun çeşitli bitki örtüsünün yetişmesine katkıda bulunur. Eski çağlarda hayvancılığın gelişimi için uygun koşullar yaratmıştır. Yıllık ortalama yağış miktarı 450-470 mm.

Bucak'ta ilkbahar kısa ve geçicidir sıcak hava yeryüzünü kurutan rüzgarlarla birlikte hızlı bir şekilde gelir. Kasım ayına kadar olan yaz-sonbahar dönemi, bol miktarda ısı ve güneşin bolluğu ve yağışta istikrarsızlık ile karakterize edilir, bu da genellikle doğal afetler tehdidinde yol

³² Agulnikov, 2014: 8

açar ve hasat için tehdit oluşturur. Zararlı rüzgarlar bunların bir parçasıydı. Toprağın üst tabakasına zarar veriyorlardı.

“Yaz aylarında, uzun kuru rüzgarlar bir sükunetle dönüşümlü olarak kuzeydoğu taraftan esen özellikle buğdayın çiçeklenme ve tanelerin dolumu sırasında asmada kökte kurumasının ana sebebiydi”³³.

Bucak'taki doğal ve coğrafi koşullar özeldir ve binlerce yıl böyleydiler. Bugün de aynılar. Pers kralı Darius'un birliklerinin MÖ 515'te (İskit-Pers savaşının başlangıcı) Tuna'dan geçişini anlatan Herodot, Büyük İskitya'nın bir parçası olan Tuna-Dinyester bölgeside “sürülmüş bir tarla ya da nüfuslu bir şehir görmeyeceksin”, yani bunun çiftçinin elinin değmediği ıssız bir bozkır olduğunu belirtiyor.

Kiliya'dan Akkerman'a kadar “İssız bozkırı”, “çöl bozkırı” 1484 yılında ilk Osmanlı fatihi II. Bayazid ile tanışır. Aynı 17. Yüzyılın 20-30 yıllarında Fransız askeri mühendis ve gezgin G. L. de Beauplan tarafından görüldü³⁴.

18. yüzyılın başında D. Cantemir (Kantemir) tarafından biraz daha ayrıntılı bir açıklama bırakılmıştır: Besarabya “sürekli bir bozkırdır”, burada “dağlar ve ormanlar yok, su kaynakları ve nehirler tamamen yoktur” ve “su eksikliğinden kaçınmak için halk derin kuyuları kazmaya mecbur kalıyor. Burada odun yerine güneşte kurutulmuş gübre kullanılıyor: yerel halk evlerini ısıtmak için kullanıyor.”

Cantemir'den sonra, aynı 18. yüzyılda, Alman tarihçi Tunman, Bucak'ın doğal ve iklimsel koşullarının kapsamlı bir tanımını verdi: “Ülke, dağların ve ormanların olmadığı kesintisiz bir ovadır, ancak toprak son derece verimlidir ve her türlü tahıl mükemmel kalitede boll vermektedir. Sıcak aylarda büyük bir su kıtlığı olur.

Bu bölgedeki en büyük nehir olan Kogylnik bile kurumaya başlar ve çoğu zaman susuzluk nedeniyle Bucak tatarlarının hayvanları susuzluktan ölür. Sonbaharda yağmur mevsimi geldiğinde, birdenbire ülkeyi boydan boya kesen sayısız dere belirir. Sonra her şey bataklıklar ve su birikintileri ile kaplanır. Yaz aylarında acı çektiren su eksikliğinin bir şekilde üstesinden gelmek için her yerde çok derin kuyular kazılmıştır. Bucaklılar arasında, doğuda olduğu gibi, kuyu kazmak dini bir eylem haline geldi”³⁵.

Gördüğünüz gibi Bucak bölgesi coğrafi ve iklimsel özellikleri bakımından birleşiktir.

2.2. Bucak Bölgesi Tarihi Coğrafyası

Bucak bölgesinin coğrafi konumu ona binlerce yıldır süren Avrasya bozkırlarının alanını Tuna Nehri bölgesi ve Balkanlar ile birleştiren bir koridor rolünü belirlemiştir. 19. yüzyılın

³³ Topuzlu, 1993: 10-12

³⁴ Grek, 2016: 27

³⁵ Grek, 2016, 28

sonundan beri yürütülen kazılarda keşfedilen ve incelenen farklı zamanlara ve halklara ait çok sayıda arkeolojik buluntular bunun kanıtıdır³⁶.

Bucak bozkır bölgesi, göçebe halkları için bir koridor görevi taşımasına rağmen aynı zamanda, bu bölgede her zaman yerleşik bir nüfus yaşamıştır. Bununla birlikte, iklimsel ve ekonomik nedenlerden dolayı Bucak bozkırının kısmen ıssız hale geldiği dönemler de oldu. Ancak bu gerçek bu bölgedeki nüfusun tamamen yokluk anlamına gelmez. Bunun yerine tarihsel materyallerin yetersizce incelenmesinden bahsedebiliriz³⁷.

Bazı kaynaklarda aynı zamanda Güney Besarabya adını taşıyan Bucak tarihi bölgesi, doğal sınırlarına bazen ancak kısmen karşılık gelmektedir. Geçmişte tekrarlanan sınır değişiklikleri, Besarabya, Güney Besarabya, Bucak isimlerinin bilimsel literatürde bile kafa karışıklığına ve yanlış kullanılmasına yol açmaktadır³⁸.

Bölgede Taş Devri'nden başlayarak hep farklı kökenlere ve kültürlerle sahip insanlar yaşamıştır. Bu faktör bugün de var olmaktadır.

Çok etnik gruptan oluşan bir nüfus tarafından yerleşimi, bölgesel bir alanın oluşumu, bölgenin daha sonraki gelişimi için temel teşkil eden bir yerleşim ağı oluşumu ve benzeri faktörler Prut, Tuna ve Dinyester nehirleri arasındaki bu topraklardaki tarihsel sürecin özelliklerini oluşturan çeşitli yönlerden benzersiz bir bölgenin oluşumuna yol açmaktadır.

İlk kez MÖ 5. yüzyılda Tuna ve Dinyester'in arasındaki bölge hakkında antik Yunan “tarihin babası” Herodot yazdı. Onu “İstros, bildiğimiz ırmakların en büyüğüdür. Denize akıttığı su, yaz kış değişmez. İskit ülkesinin, batı yönünde son ırmağıdır” olarak belirledi³⁹.

MS 1. yüzyılda Bizanslı Strabon, Tuna'dan Dinyester'e kadar uzayan susuz ovayı o dönem ona sahip olduğu iddia edilen nüfusun adı ile “Getae Çölü” olarak adlandırdı⁴⁰.

8. yüzyılın sonunda - 9. yüzyılın başında Bizans tarihçisi Theophanes VII. yüzyılın ortalarında Büyük Bulgaristan'ın parçalanmasından bahsederken yazdı: “Son olarak, Asparuh adlı üçüncüsü (Bulgar kardeşlerinden), Dinyeper ve Tuna'nın kuzeyinde kalan Dinyester nehirlerini geçti (nehirlerin isimleri modern versiyonda verilmiştir) ve Oglos'u (Onglos) ele geçirerek bölünmeyle zayıflamış güvenli toprağa ihtiyacı olan halka bu önden bataklık diğer taraflardan ise nehirler ile çevrili bu yerin her iki taraftan da saldırmak zor olduğunu ve bu yüzden güvenli olduğunu fark edip bu belirtilen nehirler arasındaki topraklara yerleştiler”⁴¹.

³⁶ Agulnikov, 2014: 5

³⁷ Agulnikov, 2014: 13

³⁸ Palamarchuk, 2008: 10

³⁹ Herodot, 1972: 305

⁴⁰ Grek, 2016: 23

⁴¹ Chichurov, 1980: 115, No 276

Konstantinopolis Patriği Nikeforos, Bizans imparatoru IV. Konstantin'in, Tuna-Dinyester'den Asparukh saldırısına tepkisini açıklayarak şunları yazdı: Balkanlar'daki mülklerine müdahale eden “İmparator Konstantin, Tuna'nın ötesindeki topraklara Onglos'a iğrenç tanrısız halkın (Türk-Bulgarlar o zamanlar putperestti) yerleştiğini öğrenince, <...> bütün birliklere Trakya'ya yürümelerini emretti <...> onlara (Asparuh'un bulgarlarına) karadan ve denizden karşı çıktı. <... > Piyade Onglos ve Tuna'ya doğru ilerledi”⁴².

Oglos, Onglos - Yunanca. Latince - Angulus, Kilise Slavcasında - ОНГЪЛ (Ongl), Bulgarcada – Ъгъл (Igıl). Tüm bu isimler kenar, köşe, yer anlamı taşımaktadır. Daha sonra bolgenin adı Bucak olacaktır. Bütün bu isimler, aynı bölgeyi farklı dillerde belirtmek için farklı tarihsel dönemlerde kullanılmıştır⁴³.

Tuna-Dinyester'de yaşayan Türk-Bulgarlar, veya buradan geçen daha sonra Oğuzlar, Kumanlar, Peçenekler ve diğer Türk halklar Balkanlar'a giderken bölgeyi belirtmek için Bucak adını kullanmış mıydı bilmiyoruz ve yazıları olmadığı içi büyük olasılıkla, bunu asla bilemeyeceğiz⁴⁴.

Ancak yazılı bir dile sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeye girmesi, Bucak adını otomatik olarak iç ve dış siyasi kullanıma sokmuş ve bu da tarihi haritalarda ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece bölgenin tarihsel gelişimi üzerindeki en büyük etki, üç asırdan fazla bir süre Osmanlı İmparatorluğu'nda kalmasıyla olmuştur⁴⁵.

Bu dönemde Dimitri Cantemir (Kantemir), “Descriptio Moldaviae” (Boğdan'ın Tasviri) adlı eserini yazdı. Çalışma 1714-1716'da Latince yazılmıştır. Daha sonra Rusça, Almanca, Moldovaca, Rumence'ye çevrilmiştir.

Kantemir, Bucak topraklarına ve sınırlarına birkaç kez döner. Kantemir'e göre, Büyük Ştefan zamanında Moldavya (Boğdan) prensliğinin sınırları şu şekildeydi: “Güneyden, ülkenin toprakları her zaman Avrupa'nın en büyüğü olan Istros (Tuna) Nehri ve ardından onun tarafından sınırlanmıştır. Kiliya yakınlarında Pontus'a (Karadenize) dökülen ağız. <... > Başlangıçta eski eyalet Pontus'a kadar uzanıyordu, ancak daha sonra Bessayubia ve Bender Türkler tarafından fethedildiğinde, ülkenin bu bölgesindeki sınır geri çekildi. Bugün <...> sınır Prut Nehri boyunca ağızdan Trajan köyüne kadar uzanır, ardından Botna Nehri'ni geçen ve düz bir çizgide Bık Nehri'nin Tiras'a (Dinyester) aktığı yere giden Trajan duvarı boyunca uzanır”⁴⁶. Metnin ilk

⁴² Chichurov, 1980: 61

⁴³ Chichurov, 1980: 115-116, No 277 - 278

⁴⁴ Grek, 2016: 25

⁴⁵ Palamarchuk, 2008: 8

⁴⁶ Kantemir, 2011: 170

bölümünde D. Kantemir, 1484'ten önce var olan Moldavya prensliğinin güney sınırlarını anlatıyor. İkinci bölümde, 1538'den sonra kurulan sınırları anlatıyor⁴⁷.

Ancak Dimitri Kantemir için Osmanlı'nın ele geçirmesinden önceki Besarabya Bucak ile aynı şey değildir, çünkü sınırlarını Besarabya'nın dört ilçesinden sadece birini Bucak olarak tanımlar ve onun sınırlarını Dinyester, Tuna ve Karadeniz'den uzaklaştırmaktadır⁴⁸.

Kitabından bir yere daha dönelim: “Bir zamanlar tüm Moldavya (Boğdan) üç kısma ayrılmıştı: “Aşağı, Yukarı ve Besarabya, burada toplam yirmi üç küçük eyalet vardı. Daha sonraki zamanlarda Besarabya Türkler tarafından ele geçirildiğinde <...> ve Tigina ve diğer iki bölge onlara verildiğinde, yöneticilerin (yerel) yönetimi altında yalnızca on dokuz bölge kalıyor ve hatta onlar da tam olarak değildir”⁴⁹. Burada Bender’i ve “iki diğer bölgeyi” da isimlerini vermeden Besarabya'nın sınırlarının dışına çıkarmaya devam etmektedir. Büyük ihtimal kastettiği bölgelerden biri Bucak’ı (18. yüzyılın 20-30'larından itibaren) Moldavya prensliğinden ayıran bölgedir. Bu Moldavya Prensliği'nin sözde iki saatlik Kuzey-Doğu Prut bölgesidir. Nogay Bucak bozkırından “Halil Paşa sınırı” ile ayrılmıştır. Kantemir (Cantemir), bu toprakları tarihi-coğrafi Bucak'ın bir parçası olarak görmüyor.

D. Kantemir'in “Boğdan Tasviri”nden (Descriptio Moldaviae) alınan aşağıdaki alıntı, onun Besarabya ve Bucak sınırlarını nasıl yorumladığını anlamak açısından son derece önemlidir: “Eskiden Boğdan'ın (Moldavya'nın) üçüncü kısmı olan Besarabya sürekli bir bozkırdır. Onun topraklarında dağlar ve ormanlar yoktur. <...> Bu bölge Türkler Boğdan'ın (Moldavya'nın) tamamı üzerinde kontrol sağlamadan önce fethedildi. Bu nedenle Besarabya, Moldova yasalarına göre yaşamıyor. <...> Bölgenin kendisi şu anda dört ilçeye ayrılmıştır: Bucak, Akkerman, Kiliya ve İzmail. Ortada Nogay Tatarlarının yaşadığı Bucak bulunmaktadır, şimdi onları bazılar Bucak tatarları olarak bazılar ise Belgorod (Akkerman) tatarları olarak isimlendirmektedirler. <...> Atalarının geleneklerine göre, Nogay Tatarları bozkırda yaşarlar ve Bucak bölgesinin kenarından akan Botna Nehri üzerindeki Cauşan dışında tek bir şehirleri yoktur”⁵⁰. Ancak Bucak bölgesinin Nogay Tatarlarının ortaya çıkmasından önce var olup olmadığı belli değildir⁵¹.

Her neyse, “Boğdan Tasviri” D. Kantemir'in Bucak'ın ne olduğuna dair ana metninde olmasada IV. bölümünün notunda anlayışını yansıtıyor: “Bucak kelimesi Tatarca “köşe”

⁴⁷ Grek, 2016: 17

⁴⁸ Grek, 2016: 18

⁴⁹ Kantemir, 2011: 176

⁵⁰ Kantemir, 2011: 183-184

⁵¹ Grek, 2016: 19

anlamına gelir; Tuna ve Tiras (Dinyester) ile sınırlı olduğu için Karadeniz'e doğru uzandığı ve keskin bir açıyla bittiği için bu bölge bu şekilde adlandırılmıştır”⁵².

Yazar, Besarabya ve Bucak'ın aynı bölgenin iki farklı ismi olduğundan şüphe ediyor, bunu “çok muhtemel”, “mümkün” kelimelerini kullanarak vurguluyor.

1812'den beri, Dinyester ve Prut'un arasındaki bölgede 1856'ya kadar var olan Rus İmparatorluğu'nun yeni edinilen güney bölgesi olan Novorossia'nın Besarabya bölgesi kuruldu. Bu dönemde, daha önce güneydoğu kısmı için kabul edilen Besarabya adı tüm nehirler arası bölgeye yayıldı. Kırım Savaşı'ndan sonra 1856 Paris Barış Antlaşması'na göre Bucak topraklarının bir kısmı Osmanlı himayesi altındaki Moldavia'ya devredildi. İşte o zaman Güney Besarabya kavramı kullanıma girer.

Rusya Tuna ovasından Yalpug, Katlabukh, Kitay ve Sasyk göllerinin üst kısımlarına kadar ve Alibey ve Khadzhider gölleri ile Burnas Burnu boyunca uzanan deniz kıyısını yanı sıra Yalpug Gölü'ne kadar uzanan Prut nehrinin yakınındaki bölge ve Kışinev şehrinin enlemi boyunca Dinyester-Prut nehirler arasındaki topraklarının bir kısmını kaybetti. Besarabya'nın bu kısmına Güney Besarabya adı verildi⁵³.

1878'den 1918'e kadar tekrar Rus İmparatorluğu'nun eline geçtiler ve burada Besarabya eyaleti (guberniya) kuruldu. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki dönemde (1918-1940), nehirler arasındaki bölge Romanya Krallığı'nın bir parçasıydı⁵⁴. 1940 yılında bu bölge Sovyetler Birliği'ne geçer ve Sovyet Moldavya ile Ukrayna arasında bölünür.

O zamandan günümüze Ukrayna'daki kısmı Ukrayna Pridunavye (Tuna yanı)⁵⁵, Moldova kısmı ise Güney Moldova olarak adlandırılmaktadır.

2.3. Prehistorya Prut-Dinyester'deki Bucak Bölgesi Tarihçesi

2.3.1. Bucak Bölgesinde Taş Devri

Taş Devri ana araçların ve silahların esas olarak taştan yapıldığı en eski tarihi dönemdir. Süresi insanın hayvan durumundan ayrılmasından metallerin ortaya çıkmasına kadar yaklaşık 2,6 milyon yıl olduğu tahmin edilmektedir.

Taş Devri eski (Paleolitik), orta (Mezolitik) ve yeni (Neolitik) olarak ayrılmıştır. Bu dönemlerin her biri, araç üretim tekniğinin, sosyal ilişkilerin geliştirilmesinde ve bölgelerin gelişiminde önceki aşamaya göre daha ileridir⁵⁶.

Taş devrinde, insanlığın modern ırkları gelişti ve tüm dünya düzeyine yerleşmiştir⁵⁷.

⁵² Kantemir, 2011: 187

⁵³ Palamarchuk, 2008: 8

⁵⁴ Palamarchuk, 2008: 8

⁵⁵ Palamarchuk, 2008: 7

⁵⁶ Gavrilova, 2004: 20

2.3.1.1. Paleolitik Dönem

İnsanlar Dinyester ve Prut bölgesine yaklaşık 300 bin yıl önce yerleşmeye başladılar. Bu yerlerin sakinleri ilkel toplayıcılar ve avcılardı. Bu insanların nesilden nesile kullandıkları taş bıçaklar, kazıyıcılar ve kendi yaptıkları diğer aletler gibi izler bulunmaktadır. Eski Taş - Paleolitik'in Devri bölgede insanın faaliyeti öğeleri, mamut, bizon, geyik vb. avlayan ilkel insanların ikametgahına da tanıklık ediyor⁵⁸.

Taş Devri'nin en eski yerleşim yerleri, modern Moldova Cumhuriyeti topraklarında, esas olarak Prut-Dinyester akışının orta ve kuzey kısımlarında keşfedildi ve incelenmiştir. Bucak bozkırı olarak adlandırılan güney bozkır bölgesi daha az nüfusluydu. Bu alanda hemen hemen hiç Paleolitik sit yoktur.

2.3.1.2. Mezolitik Dönem

Yaklaşık 10 - 9 bin yıl önce Paleolitik Dönem'in yerini Orta Taş Devri - Mezolitik aldı.

Bu zamana kadar, insanoğlu köpeği evcilleştirmiş, ok ve yay kullanmayı öğrenmişti. Buzul çağıının sona ermesi ve iklimin ısınmasının başlamasıyla birlikte, önceki dönemde avlanma hedefi olan büyük hayvanların çoğu ortadan kaybolduğu için insan daha hareketli hayvanlara avlanmak zorunda kaldı. Sonuç olarak, avlarının peşinden sürekli gitmek zorunda kalan ilkel avcılarının yaşam tarzı değişti. Yeni koşullarda, eski avlanma yöntemleri artık uygun değildi. Bu hayvanları avlamak için yeni araçların - yaylar ve oklar icat edilmesine yol açtı⁵⁹. İlkel insanlar mamutları, bizonları, geyikleri, atları, karacaları, yünlü gergedanları ve arkeologların kemiklerini bu güne kadar o dönemdeki insanın yaşam alanlarında bulduğu diğer hayvanları avladılar. Bu ilkel insanlar, Mezolitik döneme ait Moldova Leova rayonundaki (ilçesindeki) Sereten köyü, Ukrayna Odessa oblasti (ili) Tatarbunar rayonundaki (ilçesindeki) Belolesye köyü, Kiliya rayonundaki (ilçesindeki) Mirnoe köyü ve Bolgrad rayonundaki (ilçesindeki) Zaliznichnoye köyü yakınında keşfedilen açık küçük sitelerde yaşıyorlardı⁶⁰.

Aşağı Tuna'daki Mirnoye Mezolitik sitte avcılık için tasarlanmış çok sayıda çakmaktaşı alet bulundu.

Bu yerleşim yerinin sakinleri, yabancı bitkilerin tohumlarını yemek için yaygın olarak kullandılar ve bunu da bu yerlerde bulunan tahıl öğütme taşları (metate) buluntularıyla görebiliyoruz. Ayrıca orada kızıl geyik, karaca, yaban domuzu gibi vahşi hayvanlara ait çok sayıda kemik bulundu. Sonuç olarak, toplayıcılıkla birlikte avcılığın da geliştirilmesi devam etmiştir. Yay ve oklar yaygın olarak kullanılmaktadır.

⁵⁷ Gavrilova, 2004: 21

⁵⁸ Agulnikov, 2014: 20

⁵⁹ Gavrilova, 2004: 22

⁶⁰ Agulnikov, 2014: 21

Mezolitik dönem Belolesye yerleşimi, Sarata Nehri'nin hafif eğimli kıyısının hemen su kenarında bulunuyordu. Burada, 0,7-0,8 m derinlikte taş aletlerin üretilmesinden kalan kazıyıcılar, bıçak benzeri plakalar, mızrak ve ok uçları gibi çakmaktaşı kalıntılarıyla dolu bir kültür tabakası bulundu. Belolesye'den alınan malzemenin kapsamlı bir analizine dayanarak, yerleşim yerinin mevsimlik bir karaktere sahip olduğu ve buluntuların mevsimlik bir av kampı için tipik olduğu anlaşıldı.

Belolesye faunası bozkır bölgesi için tipiktir. Bu şimdi Bucak topraklarında kalmayan vahşi atlar (*equus ferus*), yaban öküzler (*bos primigenius*), saigalar (*saiga tatarica*) ve tarpanlardır (*Equus ferus ferus*). Bölgenin fauna bileşimi bizon, tur ve daha az sıklıkla ayı ve yaban domuzu avının uygulandığı daha kuzey bölgelerden farklıdır.

Ukrayna'nın Bolgrad rayonu (ilçesi) ile Moldova'nın Taraclia rayonu (ilçesi) sınırında bulunan ve incelenen Zaliznichnoe Mezolitik sit alanın yaşı MÖ 7-6 bin yıllarına tarihlendirilmektedir. Zaliznichnoe yerleşimin Geç Mezolitik karakteri o zamana özgü çeşitli çakmaktaşı aletlerle kanıtlanmaktadır. Üretimi için gereken malzeme Dinyester Nehri'nin diğer tarafından getiriliyordu. Zaliznichnoe'de kemik esrleri de var. Burası, yaklaşık 3-4 akraba aileden oluşan küçük bir topluluğun mevsimlik kampıydı.

Mezolitik dönemde, yeni endüstriyel faaliyet biçimleri ve ev idaresi gelişmeye başlar. Mezolitik toplumun ana üretim hücresi her birinde 4-6 kişiden olmak üzere 3-4 küçük aileden oluşan küçük bir topluluktur. Bu tür topluluklar Bucak bozkırında birbirinden oldukça uzak mesafede bulunmaktaydı bu da bölgedeki Mezolitik döneme ait arkeolojik alanların azlığın nedeni olmaktadır.

2.3.1.3. Neolitik Dönem

MÖ 6. binyılda yeni bir çağ başladı – Yeni Taş Devri – Neolitik Dönem. Aletler hala taştandı ancak taş işlemede insan mükemmelliğe ulaştı. Bıçak, mızrak ve ok uçları, testereler, zıpkınlar, balık yakalamak için kemikten yapılmış kancaları yapıyordu.

İnsanlar toplayıcılıktan çiftçiliğe, avcılıktan hayvanları evcilleştirmeye ve hayvancılığa geçtiler. Ekonominin karakterinde devrimci bir darbe meydana geldi - sözde Neolitik devrim. Eğer daha önce insanların yiyecekleri doğanın armağanlarıysa – yenilebilir bitkiler, kuş yumurtaları, arı balı, av avcılığı - şimdi insan artık tüketmek için ihtiyaç duyduğu her şeyi üretmeye başladı. Artık tarlaları ekip biçiyor, buğday, fasulye, sebze, meyve yetiştiriyor, kendisi için yararlı hayvanları evcilleştirdi ve yetiştiriyor, onlardan deri, kürk, süt, peynir, et alıyor. Silahlar, çanak çömlekler, kıyafetler, ayakkabılar, mücevherler vb. farklı aletleri yapan uzman zanaatkarlar ortaya çıktı.

Neolitik dönemde (MÖ 6-4 bin) doğa bugün gördüğümüz doğaya yakın bir görünüm kazanır⁶¹. İklim daha yaklaşık 20-10 bin yıl önce değişti, buzul Avrupa anakarasından çekildi ve Prut ve Dinyester arasındaki bölgede yumuşak ve ılık, nemli bir iklim kuruldu. Yüzyıllar boyunca ateşlerle ısıtılan mağaralardan insanlar vadilere taşındılar. Dallardan, ağaç gövdelerinden, kemiklerden ve hayvan derilerinden ateşle ısıtılan meskenler inşa ettiler.

Bucak bozkırındaki neolitik buluntuları oldukça zayıf bir şekilde temsil edilmektedir ve o da bölgenin eteklerinde Aşağı Tuna Nehri'nin yakınlarında Novoselskoye ve Kartal-Orlovka köylerinin yakınında daha sonraki bir döneme ait buluntular içinde çıkan Neolitik kültürlerin bireysel eserleri bulunuyor.

Yalpug Nehri'nin aşağı kesimlerinde, söz konusu dönemin Neolitik kültüre ait yalnızca bir kalıntı bilinmektedir. Bu bir kenotaf yani ikamet ettiği yerden uzakta ölen bir kişinin anısına inşa edilen içinde ölen kişinin gömülmediği sembolik bir mezardır.

Böyle bir kenotaf, Ukrayna'nın Odessa oblastin (ilin) Ogorodnoye köyü yakınlarındaki bir kurganda bulundu.

Kül ile dolu yamuk şeklindeki bir çukurda başakçıklar ve paralel şeritler şeklinde bir süsleme ile süslenmiş iki kap parçaları bulunmuştur.

Bu tür seramik benzerleri Romanya'nın Iaşi bölgesindeki Pirieni Neolitik yerleşim yerinde bulundu. Bu kültürün varlığının ana zamanı MÖ 5. binyılın ilk yarısına aittir.

Araştırmacılara göre o dönemdeki nüfusun bir gurubu Prut Nehri'nin diğer tarafından Bucak bozkırlarına taşındı ve Tuna geçişlerinde Ogorodnoe köyü (şimdi Ukrayna'nın Bolgrad rayonu (ilçesi) Gorodne) yakınlarındaki kenotaf mezarda kalışlarının izlerini bıraktı.

2.3.1.4. Eneolitik Dönem

2.3.1.4.1. Gumelnița–Karanovo Kültürü

MÖ 4. – 3. binyıllarda insanların bakırı eritmeyi ve ondan çeşitli ürünler dökmeyi öğrendiği Eneolitik (Bakır-Taş Devri) veya ilkel metalurji dönemidir. Tarımda düşük performanslı bir taş çapanın yerini yük hayvanlarının koşulduğu bir pulluk aldı. Hayvancılık uzmanlığı koyun yetiştiriciliği ve at yetiştiriciliği gibi ayrı sektörlere ayrılmaktadır.

Eneolitik çağın en eski arkeolojik alanları bölgede, adını ilk olarak Romanya'nın güneydoğusunda keşfedilen aynı adı taşıyan yerleşimden adını alan Gumelnița (Gumelnitsa) kültürünün yerleşimleriyle temsil edilmektedir. Gumelnitsa Güneydoğu Avrupa'daki en eski tarım kültürlerinden biridir ve MÖ 4. binyıla kadar uzanmaktadır.

Başta en büyük eneolitik uygarlığı olan Cucuteni-Tripoli (Tripoli kültürü) komşu tarım ve hayvancılık kültürlerinin kabileleriyle kültürel, tarihi ve etnik temaslarda bulunurken Gumelnitsa

⁶¹ Gavrilova, 2004: 22

kabileleri gelişimlerinde önemli başarılar elde etmişlerdir. Bu her şeyden önce tarımın canlanması, işlenmesinin başlangıcında bakır ve altın olan metallerin, ev yapımının ve çakmaktaşı ile taş aletler üretme tekniğinin geliştirilmesinde ve benzersiz kalıplanmış çömlekçi çarkı kullanılmadan seramikler yapma tekniğinin geliştirilmesinde kendini göstermiştir.

Bu özgünlük göz önüne alındığında, Prut-Dinyester nehirler arasındaki güneybatı bölgesindeki sitelere "Bolgrad-Alden" adı verildi. Karadeniz kuzey kıyısının güneybatı bölgesinde Prut, Tuna, Yalpug nehirlerinin aşağı kesimlerinde ve bunların kollarının topraklarında 32 Gumelnitsa kültürel sit bulunmaktadır.

Bazılarında arkeolojik kazılar yapılmıştır. Bunlar Vulkanesti-II, Lopatsika, Kokora-I⁶², Bolgrad, Nagornoe⁶³, Taraclia⁶⁴, Cealic (Çalık) yerleşimleridir.

Vulcanesti-II'nin Eneolitik yerleşimi MÖ 4.-3. binyıllara kadar uzanmaktadır. 1961-1965'te burada kazılar yapan Karadeniz bölgesinin Eneolitik çağının kültürlerinin ünlü Sovyet araştırmacısı Tatyana Passek tarafından 1961'de keşfedilmiştir. 1969'da Vulkanesti-II yerleşimi, ünlü Moldavyalı arkeolog Victor Beilekchi (Viktor Beylekçi) tarafından kazıldı.

Vulcanesti-II⁶⁵ Gumelnitsa kültürüne ait yerleşim yerlerinde kazılar sırasında pişmiş kilden yapılmış platformlar, derin sığınaklar ve yarı sığınaklar şeklinde günümüze kadar korunmuş büyük boyutlu meskenlerin kalıntıları ile bazı hane yapıları incelenmiştir. Evlerde ısıtma ve yemek pişirmek için ocaklar ve fırınlar vardı. Yerleşim yerlerinden elde edilen buluntular, taş aletler (baltalar, keserler, çekiçler), çakmaktaşı ürünler (bıçak biçimli plakalar, kazıyıcılar, oklar), metal (bakır) ürünler - iğneler, bızlar, baltalar ile temsil edilmektedir. Vulkanesti-II yerleşiminden gelen çakmaktaşı aletler ithal Dobruca sarı çakmaktaşıdan yapılmıştır. Kemikten yapılan aletler - bızlar, iğneler, esas olarak giysi dikmek ve hayvan derilerini işlemek için kullanılmıştır.

Yerleşim yerlerinden en ilginç buluntular seramikler ve antropomorfik plastikler - kil figürinlerdir (Lev. 6.b).

Seramikler şartlı olarak mutfak ve yemek seramiğe ayrılır. Mutfak seramiği kaba işlenmiş yüzeylere ve tutma kulplarına sahip tahıl ve dökme ürünlerin depolanması için Pitos benzeri büyük kaplarla temsil edilir. Yemek takımları genellikle kırmızı aşı boyası ile boyanmış ve kazıma süslemelerle süslenmiş, cilalı yüzeyli ince cidarlı gri kilden yapılı kadehler, sürahiler ve kaselerle temsil edilir (Lev. 6.a).

⁶² Beylekchi, 1978: 17-77; 88-117

⁶³ Subbotin, 1983: 12-27

⁶⁴ Manzura, 1990: 78-93, Beylekchi: 1985

⁶⁵ Beylekchi, 1978: 74

Gumelnitsa kabileleri daire şeklinde yerleştirilmiş kilden yapılan evlerden oluşan büyük yerleşim yerlerinde yaşıyorlardı. Her yerleşimde birkaç yüz kişi büyük aile toplulukları halinde yaşıyordu. Buradaki kabileler tarım ve hayvancılık, dokuma, eğirme, bakır eritme, çömlekçilik, kemik, tahta, taş ve bakırdan çeşitli eserler yapmakla uğraşıyordu.

Bolgrad, Vulkanesti, Taraclia, Cealik (Çalık) yerleşim yerlerindeki kazılardan elde edilen kemik kalıntıları temelinde incelenen evcil hayvan sürüleri, sığır, koyun, keçi, domuz ve atlardan oluşuyordu yalnızca o zamanlar at henüz bir yük hayvanı olarak kullanılmıyordu sadece et için kullanılıyordu.

Gumelnitsa kabileler için yaban öküzü, kızıl geyik, karaca, yaban eşiği, yaban domuzu, aslan, vaşak, kurt, tilki, su samuru, kunduz, bozkır gelinciği, tavşan, toy (otis tarda), yaban kazları ve ördekleri, keklik ve bıldırcınlar gibi toplamda 15 türe kadar çeşitli memelilere ve kuşlara olan avcılık önemli bir rol oynamaya devam etmiştir.

Konut binalarının kalıntılarında ve bazı büyük çömleklerde tahıl kalıntılarının bulunduğu dikkat çekmektedir. Bunlar iyi korunmuş kömürleşmiş bir ve iki taneli buğday, arpa ve darı tohumlarıdır. Tarım büyük olasılıkla ekilebilirdi.

Vulkanesti-II yerleşimine ait malzemelerde üzüm çekirdeği buluntuları ilgi çekicidir. Araştırmacılara göre bu çekirdekler yabani değil, kültüre alınmış üzüm çeşitlerine aittir. Uzmanlara göre, bu üzüm çeşidi konutların yakınında yetişmiş, bakımlı ve yetiştirilmiştir. MÖ 4-3 binyıllardaki Gumelnitsa kabileleri arasında bağcılık ve şarapçılık gibi bir ekonomi dalı bulunması mümkündür.

Genel olarak Prut - Dinyester nehirler arasındaki bozkır bölgesinin topraklarındaki Gumelnitsa kültürü Eneolitik çağda oldukça yüksek bir gelişme düzeyine ulaşan kültürel bir topluluktu.

Arkeolojik buluntular, Gumelnitsa kabilelerinin dini algıları geliştirildiğini gösteriyor. Onlar soyunun ana tanrıçasına tapıyorlardı. Güneşi sembolize eden ana tanrıça ve erkeklik sembolü olan boğa imgeleri gelişmiş bir doğurganlık kültürünün önemli öğeleriydi. Kadın, ocağın ve ailenin koruyucusu olarak, dünyadaki yaşamı sürdüren ve koruyan doğurganlık ve bereket tanrıçası güneşi temsil ederdi.

Gumelnitsa kabilelerinin kült ve büyülü inançları, kabile toplumun yaşadıkları anaerkillik dönemini açıkça yansıtmaktadır. Antropomorfik plastistiği dişi figürinlerle temsil edilir. Böylece Vulcanesti-II⁶⁶ ve Taraclia⁶⁷ yerleşim yerlerinde, dua etmek için ellerini yukarı kaldıran kadın oranta pozunda gerçekçi kadın heykelcikleri bulundu (Lev. 6.b).

⁶⁶ Beylekchi, 1978: 74

⁶⁷ Manzura, 1990. 80

Vulcanesti-II yerleşiminde eliyle başını destekleyen oturan bir “düşünür”⁶⁸ adam heykelciği bulundu (Lev. 6.b).

Bucak'taki Gumelnitsa kültürünün yerleşimleri iki nedenden ötürü MÖ 4-3 binyılların sonlarında ortadan kalkmaktadır:

1) iklimin MÖ 3. binyılın başından ortalarına kadar iklimin ısınması ve bundan dolayı tarımla uğraşmanın imkansızlığı nedeniyle,

2) Kuzey Karadeniz yani doğudan gelen erken göçebe kültürlerin tehdidi nedeniyle.

2.3.1.4.2. Cernavoda ve Coțofeni (Usatovo) Kùltürleri

Moldova Cumhuriyetin güneyinde sulama sistemlerinin inşa edildiği alanlarda yeni inşaat arkeolojik keşif çalışmaları sonucunda toprak ve taştan yapılmış çok sayıda kurgan-anıtsal mezar yapıları keşfedilmiş ve incelenmiştir. Bucak bozkırının en eski kurganları, radyokarbon analizine göre MÖ 3. binyılın başına-ortasına tarihlenmektedir.

Kurganlar Yalpug, Lunga, Salchia, Kogylnik nehirlerinin havzalarında ve taşkın yataklarında bulunuyordu. 6-7 m yüksekliğe kadar bir dizi büyük kurgan Etulia, Kopchak, Balaban, Kazaklia, Kongaz, Svetliy köyleri yakınlarında bugüne kadar korunmuştur ve bilimsel arkeolojik araştırmalar için zamanını beklemektedirler.

Taracilia, Kazaklia, Svetly yakınlarında kazılan en eski kurganları Chernavoda-Khadzhider-Zhivotilovka, Usatovo Eneolitik bozkır kültürlerinin taşıyıcıları tarafından yapılmıştır⁶⁹.

Eneolitik mezarlar ahşap veya taşla kaplı oval veya dikdörtgen mezar odalarında yapılmıştır. Çevrelerinde dikey olarak yerleştirilmiş büyük kireçtaşı taşlarından yapılmış taş çitler-kromleher sabitlenmiştir.

Kromleherin yüksekliği bazen 1-2 m'ye ulaşmaktadır. Gömülüler elleri kafatasına doğru bakacak şekilde yan cenin pozisyonunda yatırılmaktadır.

Seramikler Geç Trypillia kültürü tipi boyalı kaplar - amphoralar, kadehler ile temsil edilmektedir. Aletler taş baltalar ve bakırdan yapılmış bıçaklar ile temsil edilir.

Süslemeler arasında kemik ve bakırdan yapılan iğneler, bu bozkır kabilelerinin Akdeniz havzası kültürleriyle bağlarını gösteren kuş kemikleri ve mercan dallarından yapılmış boncuklar ayırt edilmelidir.

2.3.2. Bucak Bölgesinde Tunç Çağı

2.3.2.1. Bucak'ın Eski Göçebe Sitelerinin Özellikleri

M.Ö. 3. binyılın sonunda, Güneydoğu Avrupa'daki iklimin genel ısınması kurak yazlara, sıcak ve karsız kışlara, ormanların yok olmasına ve engin bölgelerin pelin ve kalın, sulu otlarla

⁶⁸ Beylekchi, 1989: 45, res. 4

⁶⁹ Dergaciov, 1979; Sava, 1984; Borziyak 1984: 75-89; Beylekchi, 1990: 39-49.

büyümüş bozkırlara dönüşmesine yol açmaktadır. Doğudan Bucak topraklarına, yerel kültürlerle ve kabilelerle hiçbir şekilde bağlantılı olmayan çok sayıda göçebe kabilesi göçmeye başladı.

Yüzyıllar boyunca, burada Yamnaya, Catacomb, Sabatinovskaya, Belozerskaya gibi ve diğer seviyeleri açısından Trypillia'dan çok daha düşük olan çeşitli kültürler yerini aldı.

Hayvancılıkla uğraşan, sürekli göç eden uzun süreli kamplar ve yerleşim yerleri yapmayan, tapınak inşa etmeyen ve uzun süre hiçbir yerde kalmayan göçebelerin izleri zorlukla bulunur. Fakat bu bölgede göçebelerin varlığını açıkça gösteren bir kanıt vardır.

Bunlar eski göçebe çobanların bozkırlarda sıradan insanlar da dahil olmak üzere liderlerinin, dini adamlarının, soyluların cenazelerinde mezarlarının üzerine diktikleri kurganlardır. Temelde her kurgan bir ölünün mezarının üzerine yukarıdan toprak eklenerek dikilmiştir.

İnşa edilen kurgan küçük bir hendek veya kromleh (taş bir çitle) çevrelenmiştir. Bazen taş birincil höyüğün yapımında da (ilk katman) kullanılmıştır. Daha sonra ölen kişinin anma kültürleri tarafından belirlenen zamanlarda veya bu kabilenin temsilcilerinin aynı kurgana daha sonraki zamanlarda yeni mezarların eklenmesinden sonra birincil höyüğü bir veya birkaç kez daha doldurmaktaydılar (toprak katılıyordu).

Çoğu zaman yüzyıllar sonra, hatta bin yıllardan sonra kurganın daha sonraki göçebe kültürlerin ölülerini için tekrar tekrar bir mezarlık olarak kullanıldığı ve bunun sonucunda kurganın yüksekliğinin artmasıyla modern boyutlara ulaşıldığı görülmüştür.

2.3.2.2. Erken Tunç Çağı Kültürleri

2.3.2.2.1. Yamnaya Kültürü

Bucak kurganların bir sonraki dönem bölgedeki çoğu höyüğün inşası olan Yamnaya kültürünün mezarlarıdır⁷⁰.

MÖ 3. binyılın başlangıcında ve 2. binyılın sonunda Yamnaya kültürü güney Urallardan Güneydoğu Avrupa'daki Tuna Nehri'nin orta kesimlerine kadar yayıldı.

Yamnaya kültürünün mezarları, genellikle bugüne kadar ayakta kalan büyük meşe gövdeleri olan ahşapla kaplı büyük dikdörtgen çukurlarda yapılmıştır. Gömülülerin iskeletleri sırt üstü veya sırt üstü eğimli olarak yatırılmış, kırmızı aşı boyası ile boyanmıştır. Mezarlar çoğunlukla batı veya doğuya yöneliktir. Kurganlara sonradan eklenen mezarlar daire şeklinde yer almaktadır.

Yamnaya kültürünün seramiği çömlek formu kaplar, küresel amphoralar, kaseler ve kadehler ile temsil edilmektedir.

⁷⁰ Yarovoy, 1985: 5

Geç Yamnaya kültürünün ağırlıklı olarak Bucak bozkırına özgü bir grup mezar Bucak kültürü olarak ayırılmaktadır⁷¹. Seramik kordon süslemelerle (ing. cord ornament) zengin bir şekilde süslenmiş yanı sıra bronzdan yapılmış bronz bıçaklar, keskiler, bızlar, yanı sıra bronz, gümüş ve altından yapılmış şakak halkaları bulunmaktadır.

Taraclia şehri ve Balaban köyü yakınlarındaki Yamnaya kültürünün mezarlarında dingil göbekleri olan ağaç gövdelerinden yapılmış tekerlekleri at-arabasını anımsayan ahşap yapılar kalıntıları bulundu. Bu buluntular, Erken Tunç Çağı'nda tekerlekli taşımacılığın varlığına tanıklık etmektedir.

Yamnaya kültürüne ait mezarların bulunduğu kurganlar Kopchak, Etulia, Tomai, Kazaklia, Svetly köyleri ve Taraklia şehri yakınlarında keşfedilmiştir⁷².

Demografik açıdan Yamnaya kültürünün varlığı sırasında, bölgedeki en büyük nüfusun gözlemlendiğine dikkat edilmelidir, bu da her bir kurganda sonraki kültürlerin mezarlarının sayısının oranını ikna edici bir şekilde kanıtlamaktadır.

2.3.2.2.2. Catacomb Kültürü

Bucak bozkırının Yamnaya kültürün kurganlarındaki mezarların yerini, Catacomb (Katakomb) Kültürü mezarları alıyor. Catacomb kültürü, Erken Tunç Çağı'nın bir kabile topluluğudur.

Bu kültürel ve tarihi topluluk, MÖ 2. binyılın başında Volga Nehri'nden Balkan dağlarına kadar yaygındı. Kültürün adı mezar çukuru kuyusundan oluşan mezar yapısından türetilmiştir. Gömülüler kural olarak aşırı boyanmış mezarla uzatılmış ve daha az sıklıkla hafif çömelmiş bir pozisyonda yatırılmaktadır. Yamnaya kültüründe olduğu gibi kurgandaki mezarlar net bir dairesel düzen ile karakterize edilir. Mezarlıklarda genellikle süslemelerle zengin bir şekilde dekore edilmiş kaplar, kaseler, minyatür amphoralar şeklinde seramikler bulunur. Delinmiş taş güzler ve baltaların yanı sıra çentiği bulunan çakmaktaşı ok uçları yaygın buluntulardır.

Catacomb kültürü izleri Kirnitsen, Saitsy, Talmaz, Chobruchi köyleri yakındaki Bucak bölgesi hem Kuzeydoğusunda⁷³ hem güneybatısındaki kurganlarında bulunmaktadır⁷⁴.

Catacomb kültürüne ait mezarlar, Kazaklia ve Svetly köyleri ve Taraklia kasabası yakınlarındaki kurganlarda bulunmaktadır. Bu kültürünün temsilcileri gömüleri için önceki kültürlerin kurganlarını kullandılar. Sadece Taraclia şehri yakınlarındaki kurgan grubunda,

⁷¹ Dergaciov, 1986: 82-87

⁷² Agulnikov, 1983; Sava, 1984; Beylekchi, 1985; Agulnikov, 1986; Borziyak, 1984: 36-49; Manzura, 1984: 109-142; Levitski, 1988: 35-44; Chebotarenko, 1989; Agulnikov, 2002: 88-99

⁷³ Demchenko, 1997: 155-188; Agulnikov, 1999

⁷⁴ Manzura, 1984: 109-143; Agulnikov, 1986: 34-54

Catacomb kültürünün ana mezar kurganı ile bir kompleks kaydedilmektedir⁷⁵. Prut-Dinyester Catacomb kültürünün kalıntıları MÖ 18.-17. Yüzyıllara kadar uzanmaktadır⁷⁶.

2.3.2.3. Orta Tunç Çağı Kültürü (Mnogoalikovaya Keramika Kültürü)

Orta Tunç Çağı'nda Bucak bozkırlarının kurganlarında Mnogoalikovaya Keramika Kültürün (Çok Merdaneli Çömlekçilik Kültürü) temsilcileri mezar gömmektedirler.

Kültürün adı gövde boyunca iki veya üç merdane ile süslenmiş belirli bir çeşitlilikteki kaplardan kaynaklanmaktadır. Mezarları kural olarak doğuya dönük, yan tarafında yatan çömelmiş bir iskeletle temsil edilir.

Süslemeli seramikler dışında mezarlarda ortasında bir veya iki delik bulunan kemik toka yaygın olarak bulunur⁷⁷.

Mnogoalikovaya Keramika Kültürün hem Taracilia ve Svetlii yakınlarındaki kurgan gruplarındaki gibi önceki kültürlerin kurganlarına eklenen mezarlar hem de Balabani ve Cazacilia yakınlarındaki ana mezarları olan küçük kurganlar ile karakterize edilir⁷⁸. Bu kültüre ayıt mezar Beşalma köyü yakınlarında da incelenmiştir⁷⁹.

Kültür oval ve dikdörtgen mezar odaları, taş kutular ve nişli mezarlarla temsil edilen çeşitli mezar yapıları ile dikkat çekmektedir⁸⁰ varoluş zamanı ise MÖ 16-14. Yüzyıllardır⁸¹.

2.3.2.4. Geç Tunç Çağı Kültürleri

MÖ 2. binyılda Prut-Dinyester nehirler arası topraklarındaki göçebelerin hakimiyeti döneminde bronz yapma teknolojisi geliştirildi.

Bu döneme ait hayvancılıkla uğraşan kabilelerinin liderlerinin kurganlarında sadece taş, kemik ve bakırdan yapılmış eserler değil, aynı zamanda tunç baltalar, oraklar, hançerler, mızrak uçları ve takılar da bulunmaktadır. Bronz esas olarak silah, zırh, tarım aletleri ve takı yapımında kullanılmıştır. İlkel taş kalıpların ve kemik aletlerin yardımıyla eski metal işçileri inanılmaz derecede dayanıklı ve güzel ürünler yapmayı öğrendiler.

Bronz elde etme teknolojisinin geliştirilmesi tarımın verimliliğini önemli ölçüde artırmayı mümkün kıldı, bu nedenle bazı hayvancılık ile uğraşan kabileler tarıma uğraşmaya başladı.

Tunç Çağı'nda metal işçiliği, sığır yetiştiriciliği ve hatta pulluk çiftçiliği, erkek emeğinin toplumdaki otoritesini güçlendirdi, bu da ataeril ilişkilerin onaylanmasına ve geliştirilmesine katkıda bulundu. Erkek soyundan gelen akrabalık giderek öne çıkıyor ve bununla birlikte mirasın babadan oğla geçmesi de ön plana çıkmaktadır. Üstelik baba oğluna sadece servetini değil,

⁷⁵ Grosu, 1983

⁷⁶ Dergaciov, 1986: 87

⁷⁷ Sava, 1992, 23

⁷⁸ Sava, 1984

⁷⁹ Dergaciov, 1973: 54

⁸⁰ Sava 1992: 18

⁸¹ Sava, 1992: 178

toplumdaki konumunu, haklarını ve gücünü de aktarmaktadır. Bölece ailelerde ve klanlarda servet birikimi, güçlerini ve kabile arkadaşları üzerindeki güçlerini güçlendirmektedir.

Silahlı birlikler oluşturma ve sadece kendi kabilelerini değil, komşu kabileleri de kendi iradelerine göre boyun eğdirme fırsatına sahip oldular. Bu dönemin kurganlarında mızraklar, hançerler, savaş baltaları, kılıçlar gibi birçok silah bulunabilir. Güç bazı aile klanlarının komşularını kendilerine boyun eğmelerine, güçlü kabile ittifakları ve çok sayıda silahlı birlik kurmalarına imkan vermiştir.

Tunç Çağı'nda askeri gücün güçlenmesi ve savaşların insanların yaşamındaki rolünün artması toplumsal ilişkilerin bozulmasına yol açmaktadır. Toplum, askeri demokrasi ve mülkiyetin şiddetli bir şekilde yeniden dağıtılması, servetin savaşlar ve soygunlar yoluyla çıkarılması dönemine girmektedir. Askeri demokrasi eşitliğe sahip sınıfsız ilkel topluluklardan erken dönem sınıflı topluma geçişin başlangıcıdır. Bu süreçler bir sonraki tarihsel çağda Demir Çağı'nda daha da gelişmektedir.

2.3.2.4.1. Sabatinovskaya Kültürü

Kuzeybatı Karadeniz bozkırlarında Geç Tunç Çağı'nın başlangıcına işaret eden yerleşik, Mnogovalikovaya kültürünün yerini almak üzere Sabatinovskaya kültürü gelişmektedir. Sabatinovskaya kültürünün yerleşim yerleri Bucak bozkırında nehirlerin kıyılarında oldukça yoğun ve birbirine yakın bulunmaktadır.

Bazı örneklerde sayıları modern yerleşim yerlerinin sayısını aşmaktadır⁸². Moldova'nın güneyinde, bu yerleşimler Cahul-Yalpug Geç Tunç yerleşim sit grubunu oluşturmaktadır⁸³. Bucak'ta yapılan arkeolojik araştırmalara göre en az 150 tanesi bilinmektedir. Bazılarında kazılar yapıldı.

Bu kültürün en eski olan Samurza-I yerleşimidir⁸⁴. Taraklia Rezervuarı'nın barajının inşasında çoğunlukla inşaatçılar tarafından tahrip edilmiştir. Ancak taş temelli bir konutun yanı sıra taş ocaklar ve alanlar gibi dini ve endüstriyel yapıların kalıntıları incelenmiştir. Buluntular merdaneli süsleme ve kemik aletlerine sahip mutfak eşyaları ile temsil edilmektedir. Dokuma ile ilgili el sanatlarına tanıklık eden kil makaralar ve ağırşaklar bulunur. Yapılarda çok sayıda evcil hayvan kemiği bulunmuştur.

Cealik (Çalık) ve Tomai köyleri yakınlarındaki daha geç zamanlara ayıt yerleşim yerlerinde, içinde ocak bulunan derin sığınak ve konutların dışında bulunan bir dizi müştemilat-ocak ve çukurlar araştırıldı. Çömlek ve kavanoz biçimli seramikler iki dikey kulplu kaseler merdaneler ile süslenmiştir. Sabatinovskaya kültürünün mezarları, bölgenin kurganlarında eşit

⁸² Chernyakov, 1985, 23

⁸³ Chernyakov, 1985, 24

⁸⁴ Shcherbakova, 1982; Agulnikov, 2006: 218-231

olarak dağılmıştır. Bunlar hem doğu (Olenesti, Purcari, Carnetsen, Ceobrucci) hem de Bucak Bozkırının batı (Doina, Rumyantsevo, Svetlii, Taraclia) kısımlarında mevcuttur⁸⁵.

Moldova'nın bozkır bölgesinde Sabatinovskaya kültürü MÖ 14.-12. yüzyıllara kadar tarihlendirilmektedir. Sabatinovskaya kültürünün temsilcilerinde ana mesleği tarım ve hayvancılıktı. Böyle karışık çiftçilik tarzı kolektif çalışmasını ve iyi yapılandırılmış bir topluluğu içeriyordu⁸⁶.

2.3.2.4.2. Belozerskaya Kültürü

Bucak bozkırındaki Sabatinovskaya kültürün bilimsel literatürde Belozerskaya olarak bilinen kültür yer almaktadır. Bu kültür Sabatinovskaya kültürünün Aşağı Tuna'daki erken Trakya kabileleriyle birleşmesinden oluşmaktadır.

Erken Trakyalılar ise Geç Tunç Çağı'nda ve Erken Demir Çağı'nın başlangıcı döneminde Güneydoğu Avrupa'yı kaplayan Hallstatlaştırma (Hallstatt kültürü) sürecinin doğrudan katılımcılarıyla.

Bu dönem Belozerskaya kültürünün var olduğu dönem için de geçerli olan MÖ 12. yüzyıldan 10. yüzyılın başına kadar uzanır⁸⁷.

Bucak topraklarında Belozerskaya kültürüne ayıt bir dizi arkeolojik alanı bilinmektedir. Bunlar Komrat-I⁸⁸, Yalpug-IV⁸⁹ yerleşimleri, Kazaklia köyünün kuzeydoğusundaki kurgan⁹⁰, Ukrayna'daki Odessa oblastin (ilin) Budurzhel, Vasilevka, Kochkovatoe⁹¹ yakınlarındaki kurgan mezarları ve yer altı mezarları, Taraclia şehri yakınlarındaki bir kurgan⁹² ve son olarak Kuzey-Batı Karadeniz bölgesindeki Belozerskaya kültürünün en çarpıcı anıtı olan ve 1984-1985 yıllarında Cazacalia köyü yakınlarında kazılan yeraltı mezarlı kurgan mezarlığıdır⁹³.

Cazacalia mezarlığında yapılan kazılarda 80 mezar incelenmiştir. Tek bir kabile lideri gömüldüğü mezara sahip büyük bir kurgan kazıldı. Yeraltı gömüler höyüğün bitişiğinde, doğu-batı yönünde sıralar halinde düzenlenmiştir. Karmaşık yapı tasarıma sahip mezar odaları göze çarpmaktadır bunlar soyluların mezarları ve ölünün dışında bişey içermeyen gömülere sahip basit mezar çukurlarıdır. Bu mülkiyet farklılaşması gerçeği kanıtıdır.

Çömelmış iskeletli büyük mezarlarda zengin malzeme bulundu. Bunlar: ince cidarlı cilalı çömlekler, kadehler, kaseler, kanelür (Latince canna, Fransızca cannelure) ile süslenmiş kaseler

⁸⁵ Agulnikov, 1997: 22

⁸⁶ Sava, 1997: 62-64; Sava, 2003: 27

⁸⁷ Vanchugov, 1990: 138

⁸⁸ Rafaloviç, 1982: 53-66

⁸⁹ Vanchugov, 1981: 91-102

⁹⁰ Chebotarenko, 1982: 137-145

⁹¹ Vanchugov, 1990: 40-59

⁹² Agulnikov, 1988: 74-79

⁹³ Agulnikov, 1986: 381, Agulnikov, 1996

ve çizilmiş süslemeli kaplardır. Aşağı Dinyeper Nehri bölgesinin dökümhanelerinde yapılmış bronz hançerler, keltler (celt baltalar) ve iğneler bulundu. Mezarlardan birinde Orta Avrupa kökenli kavisli sırtlı erken bir Hallstatt bıçağı bulundu. Takılar yüzüklerle, bileziklerle bronz ve demirden yapılmış Doğu Akdeniz tipi fibula – kopçalar ile temsil edilmektedir. Bazı takılar altından yapılmıştır örneğin altın şakak yüzükleri. Cam, kehribar ve sedeften yapılmış çok sayıda boncuk bulundu. Boncukların yapıldığı malzemelerin bileşenlerinin analizi, kehribarın Prut-Dinyester arasındaki bölgeye Orta Avrupa ve Baltık ülkelerinden geldiğini kanıtlanmıştır. Cam boncuklar ise Dinyester-Tuna nehrinin bozkır bölgesinde yetişen tahıl ve otların safsızlıklarını içerdikleri için, bölgenin nehirleri ve Karadeniz haliçlerinin yakınında üretildi anlaşılmaktadır⁹⁴.

Belozerskaya kültürüne ait mezarlarda Bucak bozkırında incelenen Cazaclia ve Taraclia yer altı mezarlı kurganlarında, bronz süslemelerin yanı sıra bu kabilelerin ekonomi temelini tarım ve hayvancılık olduğunu gösteren aletler de bulunmuştur.

10. yüzyılın ortalarında iklim değişiklikleri ve ekonomik nedenlerle MÖ Belozerskaya kültürü yok oluyor.

2.3.2.4.3. Güney Moldova'nın Erken Hallstatt Kültürü

Belozerskaya kültürüne paralel olarak, Bucak bozkırının eteklerinde, Tigheci Codrii (Tigeç Kodri Ormanlık bölge) Aşağı Tuna Hallstatt grupları gelişmektedir. Böylece Tigeci Codri'deki Kochulia yerleşiminde kadehler, kaseler, çömlekler gibi kazıma ve kanelür süslemeli seramikler bulundu⁹⁵.

2.3.3. Bucak Bölgesinde Erken Demir Çağı

Ne bronz, ne de bakır, istikrarlı bir ekonomik ve ekonomik ilerleme sağlamamıştır. Böyle evrensel bir malzeme Sadece Dünya'daki en yaygın metal olan demir olabilir. MÖ 2. binyılda demirin cevherden eritilmesi ve demirin sertleştirilme yöntemleri Asya'da keşfedilir ve birkaç yüzyıl sonra tüm dünyaya yayılmaktadır. Böylece, 2. - 1. bin yılların arasında insanoğlu gelişiminin yeni bir dönemine - Demir Çağı'na girdi.

Demir insanlara işgücü verimliliğinde benzeri görülmemiş bir artış sağladı ve ekonomik ilerleme için yeni imkanlar verdi. Saldırgan kampanyalar ve yağmacı savaşlar için fırsatlar arttı.

Kabilelerde güce sahip olarak asil ve güçlü efendileri için çalışmaya zorlayan kabile arkadaşlarının çoğuna boyun eğdiren bir varlıklı insan tabakası öne çıkmaktadır. Mülkiyet eşitsizliği ve toplumun tabakalaşması bu şekilde onaylandı, ardından sosyal eşitsizlik de geldi. Kabileler farklı haklara sahip gruplara, kökenlerine ve toplumdaki konumlarına göre farklılık gösteren katmanlara ayrılmaya başladılar.

⁹⁴ Agulnikov, 1991: 61-74

⁹⁵ Agulnikov, 1996: 175-179

İlkel toplum ilişkileri bozuldu, diğer insanlara karşı sahipliğe ve güce dayanan yeni ilişkilere yol açtı. Bununla birlikte, bu büyüklükteki süreçler bir neslin ömrü içinde meydana gelmez onlarca yıl, yüzyıllar ve hatta bin yıllara uzanırlar.

2.3.3.1. Kimmerler

MÖ 9.-8. Yüzyıllarda yazılı kaynaklarda adlarıyla belirtilen ilk göçebeler olan Kuzey Karadeniz bozkırlarında Kimmerler ortaya çıkar⁹⁶.

Kimmerlerin ortaya çıkışıyla Bucak bozkırında erken Demir Çağı'nın başlangıcı bağlantılıdır. Böylece Kongaz köyü yakınlarındaki bir kurganda içinde karmaşık geometrik süslemeli bir kap bulunan bir Kimmer mezarı bulundu.⁹⁷ Ukrayna'nın Odessa bölgesindeki Sarata köyü yakınlarındaki bir Kimmerler mezarında benzersiz bir süslemeli cilalı kadeh bulundu. Ukrayna'nın Odessa oblasti (ili), İzmail rayonu (ilçesi), Suvorovo köyü yakınlarında erken Çernagorskaya grubun (черногорской группы) mezarlarının bulunduğu Kimmerler mezarlığı araştırıldı⁹⁸.

Kimmerler gömüleri, taş, ahşap kullanılarak karmaşık tasarımlı nişli mezar yapılarında yapılmaktadırlar. Kimmer kültürüne ait seramikleri ince cidarlı cilalı kadehler ve kaselerle temsil edilir. Diğer buluntular içinde bimetalik hançerler, bronz kınlar, altından yapılmış ve bronz takılar vardır.

Belirli bir süre (MÖ 7. – 6. yüzyıllar) Bucak bozkırının orta kesiminde, Kuzey-Batı Karadeniz bölgesindeki iklimin keskin bir şekilde ısınmasıyla bağlantılı olarak bir miktar ıssızlık sürmektedir. Ancak aynı zamanda, bozkır bölgesinde Ogorodnoye köyü⁹⁹ yakınlarında erken İskit kültürünün ayrı mezarları ve Prut Nehri'nin alt kesimlerde Giurgiulești köyü yakınlarındaki geç Hallstatt mezarlıkları¹⁰⁰ kaydedilmiştir.

Dinyester-Tuna'nın aşağı kesimlerinde, bu dönemde erken tarihi Getaelerin kültürüyle ilişkili erken Trakya kabileleri yaşamaktadır.

2.3.3.2. Getaeler

Bugün, Dinyester ve Karpatlar arasındaki bölgede Getaeler'e ait yaklaşık 365 yerleşim yeri ve mezarlık bilinmektedir.

Bunların en çok incelenenleri Dinyester-Prut nehirler arası bölgesinde Girtop Mare, Butuceni, Mateuți, Rudi, Durlești vb. modern köylerin yakınındaki yerleşim yerlerinde bulunmaktadır. Bu bölgede toplam 154 Getaeler arkeolojik alanı keşfedilmektedir.

⁹⁶ Telenojkin, 1976: 24-25

⁹⁷ Beylekchi, 1974: 12

⁹⁸ Chernyakov, 1976: 29-36

⁹⁹ Subbotin, 1970: 130-156

¹⁰⁰ Levitski, 1998: 121-135

Bucak topraklarında Getaeler yerleşimleri esas olarak Aşağı Prut Nehri'nin kıyıları boyunca kaydedilir ve Getaeler sitelerinin Aşağı Tuna grubunu oluşturmaktadırlar.

Getaelerinin varlığının kanıtı olan arkeolojik kalıntılar Bucak bozkırının kuzeybatı sınırındaki Tigheci Codrii'nin (ormanlık bölge) eteklerinde olan çok katmanlı Cociulia yerleşimde bulunmaktadır.¹⁰¹ Goteşti köyünden Giurgiulesti'ye kadar Prut Nehri'nin aşağı kesimlerinde Getaeler kültürünün bir dizi yerleşim yeri lokalize edilmiştir. En çarpıcı kanıtları ise Bucak bozkırının güneybatı eteklerinde Aşağı Tuna'daki Kartal-Orlovka, Novoselskoye ve Novo-Nekrasovka'nın çok katmanlı arkeolojik sitelerinde yapılan kazılar sonucunda elde edilmektedir¹⁰².

Onlara metal işleme, seramik zanaat, eğirme, dokuma ve kemik oymacılığı biliniyorlardı. Onlar darı, buğday ve yulaf, hayvanlardan ise çoğunlukla sığır, at, domuz, keçi ve koyun yetiştirmektedirler.

Geto-Trakya kabileleri karakteristik özelliklerinde farklılık gösteren çeşitli kabilelerden oluştukları için tek bir homojen eski kültürü temsil etmemektedirler. Ancak Karpat Dağları'nın doğusundan Dinyester'a kadar olan topraklarda yaşayan bu kabileleri dil ve kültür bakımından bazı benzerlikler birleştirmiştir. Onlar kilden yapılmış derin sığınak meskenlerde yaşar, tarım ve hayvancılık ile uğraşır, karaca, geyik ve tavşanlara avlanmaktadırlar. Evde demir bıçaklar, seramik mutfak eşyaları, taş ve çakmaktaşı aletler kullanılıyordu. Tahıl taş öğütücülerle un haline getirilirdi.

Trakyalılar Güneydoğu Avrupa'nın birçok halkının uzak atalarıdır. Dinyester ve Aşağı Tuna'da yaşayan Getaeler Karpat-Dinyester bölgesinin en kuzeyindeki Trakya kabileleriydi. Onlar ilişkileri barışçıl olmaktan uzak olan İskit ve Sarmat göçebe Doğu komşularından o zamanlar için kültür ve yaşamın en önemli unsurları olan yayı, okları, at koşum takımlarını benimsediler. Buna karşılık İskit ortamında Aşağı Dinyeper Nehri'ye kadar Trakya belirli süslemelerinin, seramik ürünlerin ve diğer unsurları mevcuttur.

Bucak bozkırının güneybatı eteklerinde Prut Nehri'nin sol kıyısında Giurgiulesti köyü yakınlarında iki mezarlık incelenmiştir¹⁰³. Bunlardan biri yakma törenine göre gömülmektedir.

Buluntular içinde çömlekler, dikey ve yatay şekillendirme ile süslenmiş cilalı yüzeyli çanaklar ile temsil edilmektedir. Aynı zamanda merdaneli süslenmiş kavanoz tipinde çömlek parçaları da bulunmaktadır.

¹⁰¹ Agulnikov, 1996: 175-179

¹⁰² Vancugov, 1999: 135-223; Vancugov, 1999: 223-279; Niculiță, 2004: 238-239; Agulnikov, 2004: 10-13; Brujako, 2005: 279-300

¹⁰³ Arnăut, 1999: 135-146

2.3.3.3. Antik Yunan Etkisi

MÖ 7. yüzyılın ortalarından itibaren bölgenin tarihi gelişimi Karadeniz'in kuzeybatı kıyısında ortaya çıkan Yunan kolonileri kentlerinden güçlü bir şekilde etkilenmiştir. Bunlardan Aşağı Tuna üzerindeki Istria ve Dinyester'in ağzındaki Tiras en güçlü etkiye sahipti. O dönemdeki en yüksek antik uygarlığın temsilcileriyle olan komşuluk ve ilişkilerin barbar dünyasını gerçekten daha da yakınlılaştırdığını ve o zamanın kültür ve medeniyetinin gelişmiş başarılarına bağladığını söyleyebiliriz.

Tabii ki kültürel, ekonomik ve manevi ilişkiler karşılıklıydı, ancak yine de Yunan etkisi çok daha büyük ve güçlüydü. Temel olarak, Yunan etkisi ticari ve ekonomik ilişkiler yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bölgeye zeytinyağı, şarap, seramik ürünler gibi daha kaliteli mallar gelmeye başlıyor, demir pulluk ve çömlek çarkı aletler ortaya çıkıyor. Bakım malzemeleri, kült ve süslemeler büyük talep görüyor.

Sanatın gerçek şaheserleri olarak tanınan Balabanı köyün yakınındaki kurgandan çıkan altın küpelerin güzelliği şaşırtıcıdır.

Yunan yaşam tarzın örnek alınması, örneğin taş temellere sahip konutların ortaya çıkışı, günlük yaşamdaki konfor unsurları ve benzeri giysilerin kullanılması aynı derecede önemlidir. Yunanlılar ise yerel buğday, bal, balmumu ve diğer tarım ürünleriyle ilgileniyorlardı. Birçok yerel tanrının: Zeus - Büyük Tanrı veya At Üzerinde Kahraman, Dionysos - Sabazis gibi Yunan eşdeğerleri vardı.

Yunanlıların komşuluğu sadece çekici bir durum değildir aynı zamanda yerel nüfusun daha da gelişmesi için büyük önem taşıyordu.

2.3.3.4. İskit Kültürü

Daha önce bahsedildiği gibi Erken İskitler Prut-Dinyester nehirler arası topraklarında ilk olarak MÖ 7. yüzyılın sonunda ortaya çıkmaktadırlar.

Bu aşamada yalnızca küçük İskit birliklerinin Kuzey-Batı Karadeniz bölgesinin bozkırlarına girdiği kaydedilmektedir. Ancak daha sonra MÖ 5.-4. Yüzyıllarda tek bir liderin yönetimi altında bir araya gelen çok sayıda bozkır göçebe kabileler birliği olarak büyük bir güce dönüşmektedirler.

Yunanlılar bu liderlere basileus ("krallar") ve Kuzey Karadeniz bölgesinde karşılaştıkları tüm göçebelere İskitler adını vermektedirler. İskitlerin bir kısmı yerleşik olarak yaşıyordu, ancak çoğunluğu Don Nehri'nden Tuna'nın alt kısımlarına kadar Karadeniz bölgesinin bozkırlarında dolaşıyorlardı. Bu halkın asıl endişesi hayvancılık için otlak aramaktır, bu nedenle İskitler tüm hayatlarını yolculuklarında geçirmektedirler.

Onlar sürüleriyle birlikte ata binerek ve at arabalarla dolaşarak kabilelerinden geniş gruplar halinde dolaşıyorlardı. İskitlerin dolaştığı topraklara çağdaşlar tarafından İskitya denirdi.

İskitler hayatlarından çeşitli sahneleri tasvir etmeyi çok sever, esrlerdeki kıyafet ve silahların tüm detaylarına çok dikkat ederler. Ustalar hayvanları genellikle hareket halinde, örneğin atış halinde veya yoğun bir kavgada, açık dişlerini gösterir ağızla ve iç içe vücutlarla tasvir etmektedirler. Çevreleyen gerçekliği sergilemenin bu yöntemi sanatta “İskit hayvan stili” adını almıştır.

MÖ 6.-3. yüzyıllarda Dinyester-Tuna nehirler arasındaki bozkır İskit kültürü kabilelerinin ilerlediği bir bölge haline gelmektedir. Erken İskit mezarlarından biri Ogorodnoe köyü yakınlarındaki kurganda incelenmiştir¹⁰⁴. Diğer İskit kültürünün kurgan mezarlıkları Vasilievka, Tabaki, Vinogradovka, Nagornoe, Plavni köylerinin yakınlarında kazılmıştır¹⁰⁵.

Balabany köyü yakınlarındaki İskit kurganında silahlarla ve eşsiz mücevher işçiliğinden altın küpelerle bir kadın savaşçının mezarı bulundu. Bronz ayna, tütsü kabı ve ayrıca kemik mili ilgi çekicidir. Aynı kurganda MÖ 4. yy'a tarihlenen Yunan kökenli amforalar da bulunmuştur.¹⁰⁶ Buluntu açısından daha az zengin olan İskit mezarları Tomai, Kazaklia köyleri ve Taraclia şehri yakınlarındaki kurganlarda bulunmaktadır.

1990-1992'de Cahul şehri civarında Manta ve Crihana-Veche köylerinin yakınında Antik mitolojik sahnelerin görüntüleri ile bir Yunan kırmızı figürlü pelika¹⁰⁷ keşfinin büyük ilgi gördüğü materyallerde İskit mezar kurganları incelenmiştir. Crihana-Veche'nin kurgan mezarlığından ok uçları ve mızraklarla temsil edilen silahlarla İskit askeri mezarları da bulunmaktadır.

Bununla birlikte ana İskit kurgan mezarları Cahul, Yalpug ve Sasık'ın Tuna gölleri yakınlarında yoğunlaşmıştır¹⁰⁸.

MÖ 4. yüzyılda İlkel toplumsal ilişkilerin ayrışması İskitya'nın altın çağını yaşadığı dönemde İskit lideri Ateas önderliğindeki tek bir gücün yaratılmasına yol açmaktadır. Ateas bütün İskit kabilelerini Don'dan Tuna'nın ağızına kadar kendi egemenliği altında birleştirdi.

Bununla birlikte, Kuzey Karadeniz bölgesindeki diğer göçebelerin (Sarmatlar'ın) saldırısı altında İskit toprakları daralıyor ve kabileler zayıflamaktadır. Bundan dolayı İskitler Karadeniz'in bozkırlarından ayrılırlar ve Kırım'a göç ederler.

¹⁰⁴ Subbotin, 1970: 130-156

¹⁰⁵ Subbotin, 1992: 1-11

¹⁰⁶ Chebotarenko, 1990: 12-72

¹⁰⁷ Agulnikov, 1993: 115-120

¹⁰⁸ Agulnikov 1997: 253-275

2.3.3.5. Sarmat Kültürü

MÖ 3. – 2. yüzyıllarda İskitlerle akraba olan Sarmat kabilelerinin otlatmak için batıya kitlesel bir hareketi vardır. MÖ 1. yüzyılın sonunda İskitleri Don ve Dinyeper arasındaki topraklardan uzaklaştırarak bu bölgeyi işgal ederler ve oradan Dinyester ve Tuna kıyılarına baskınlar düzenlerler. Daha sonraki zamanlarda Sarmatlar Bucak bölgesinde de İskitleri yerinden ederler. Böylece antik haritalarda, ülkenin «İskitya» isminin yerini «Sarmatya» kelimesi almıştır.

"Sarmatlar" adı altında birbirine yakın, ancak İranca konuşan Yazıglar, Roksolanlar, Alanlar vb. çeşitli kabileler birleşmektedir. Onların göçebe hayatları hayvancılığa dayalıydı.

Antik Yunan kaynaklarda bu kabilelerin ata binen ve düşmanlarına karşı cesurca savaşan kadınlar tarafından yönetildiğini anlatılır. Bu aynı zamanda silahları, at teçhizatı ve kült ayinleri yapmak için aletleri içeren kadınların gömüldüğü bazı Sarmat zengin kurgan mezarlar tarafından da kanıtlanmaktadır.

Bozkır kurganlarının kazı sonuçlarından Sarmat mezarlarının en yüksek yoğunluğu antik Tyras (Тύρας) kenti (modern Belgorod-Dnestrovsky şehri) civarında olduğu anlaşılmaktadır. Bucak'ın güneybatısında da Tuna Nehri üzerindeki geçitlere bitişik bölgelerde birçok Sarmat mezarı bulunmaktadır.

Sarmat kurganları ve daha eski kültürlere ait olan kurganlardaki sonradan eklenmiş Sarmat mezarları Cazaclia (Kazakliya), Svetlii, Tvardița (Tvarditsa) köylerinin yakınında ve Taraclia (Tarakliya) şehrinin yakınında keşfedilmiştir. Bucak bozkırındaki en eski Sarmat mezar kompleksi 1960'larda erken Sarmat dönemine ait benzersiz süslemelerin bulunduğu Tvarditsa köyü yakınlarındaki bir mezardan alınan gümüş ve altın kaplamalı phalerlar (bir tür madalya) ve at koşum süslemeleri gibi malzemeler olarak kabul edilebilir.

Büyük Sarmat kurgan ve yeraltı mezarlı mezarlık alanları Kholmskoye¹⁰⁹, Diviziya, Belolesye, Vasilyevka, Gradeshka, Plavni ve Kubey köylerinin çevrelerinde incelenmektedir.

Tatarbunar rayonu (ilçesi) Belolesye köyü yakınlarındaki kadın mezarı altından, gümüşten, kalsedondan ve karnelyandan yapılmış takı takımından oluşan zengin buluntu ile dikkat çekmektedir.¹¹⁰ Cazaclia köyü yakınlarındaki kurgan mezarı da kılıç, hançer, ok uçları, dizgin parçaları ve savaş atı süsü olarak kullanılan phalerlar gibi buluntular ile dikkat çekicidir. Aynı mezarda büyük ihtimal Sarmat savaşçının ganimeti olan üzerinde Roma harfları olan bronz leğen¹¹¹ ve 1. Yüzyıla tarihlenen boğazında Latin dili yazısı olan Roma amforası bulundu.

Daha eski kültürlerin kurganlarına sonradan eklenmiş Sarmat mezarları daha zayıf malzeme ile ayırt edilir, ancak Cazaclia yakınlarındaki 17 numaralı kurgandaki sıradan

¹⁰⁹ Gudkova, 1984: 27

¹¹⁰ Subbotin, 1990: 16-17

¹¹¹ Agulnikov, 1999: 10-16

mezarlardan birinde, kalsedon boncuklar ve bir gümüş ayna bulundu. Aynı yerde Cazacilia yakınlarında 14 numaralı kurganda bronz, gümüş ve altından yapılmış smalt (kobalt) kaplamalı bir dizgin olduğu eskiden yağmalanmış bir atlı savaşçının geç Sarmat bir mezarı kazıldı¹¹².

Bu mezar Kuzey Kafkas kökenli ancak güçlü bir Hun etkisine sahip olan Alanların geç Sarmat kabileleriyle ilişkilidir. Bucak bozkırındaki Sarmat mezar kompleksleri esas olarak 2.-3. Yüzyıllara tarihlendirmektedir.

Alanların ve diğer Sarmatların hegemonyası MS 3. yüzyılda Kuzey Karadeniz bölgesindeki Germen kabilelerinin işgali dolayısıyla zayıfladı ve 4. yüzyılda Sarmat-Alan kabileleri Hunlar tarafından yenildi için tarihi haritalardan silinmiştir.

2.3.3.6. Etulia Kültürü

MS 3-4 yüzyıllarda Etuliya, Chishmiki, Novoselovka, Kongaz, Tomai köylerinin yakınında yerleşim yerleri ve mezarlıkları incelenen Bucak topraklarında Etulia olarak adlandırılan kültüre ait kabileler yaşıyordu.¹¹³

Yerleşimler toprağa derinleşmiş konutlarla karakterize edilmektedir. Etuliya kültürünün en temsili malzemesi Tomai köyü yakınlarındaki çok katmanlı bir yerleşim yerinde yapılan kazılarda elde edilmiştir.¹¹⁴

Etulia kültürünün yerel olarak üretilmiş özel el yapımı çanak çömlekler, Roma amforalar tipi dairesel seramikler ve Dacia tarzı cilalı süslemeli gri kil kapları ile temsil edilir. Roma dönemine ait kırmızı boyalı seramikler de bulunmaktadır. Etulian kültürünün çömleklere veya kültür tabakada (antik ufukta) bulunan kül ölü yakma cenaze töreni ile karakterize edilmektedir.¹¹⁵

Etulia kültürünün ekonomik yapısı yerleşik darı, üç tür buğday, arpa, çavdar eştiren tarım ile ve evcil hayvancılık ile uğraşan yaşam tarzına karşılık geliyordu.¹¹⁶ Etulia arkeolojik sitelerinin somut kültürü seramiklerde Gotlar, Getae-Daklar ve Sarmat özelliklerinin eklektizmiyle ayırt edilir.

2.3.3.7. Çernyahov Kültürü

Bu 2.-4. yüzyıllarda Ukrayna, Moldova ve Romanya topraklarında var olan Çernyahov kültürü Bucak bozkırında en yoğun yerleşim MS 4. yüzyılda gerçekleşmektedir. Bucak bozkırının Chernyahov kültürü de yerleşik tarımla karakterize edilmektedir.

¹¹² Agulnikov, 1993: 91-97

¹¹³ Shcherbakova, 1978-1983

¹¹⁴ Shcherbakova, 1988: 91-100

¹¹⁵ Shcherbakova, 1982: 150-151

¹¹⁶ Shcherbakova, 1991: 80

1981'de Svetly köyünün kuzeybatısında Chernyahov kültürüne ait büyük bir yerleşim yeri kazıldı. Cealic (Çalık) köyü ve Comrat (Komrat) şehri yakınlarında da yerleşim yerleri bulunmaktadır.

Cealic (Çalık) köyün yakınındaki bir yeraltı mezarlı mezarlığının incelenmesi sonucunda önemli arkeolojik zengin malzeme elde edildi¹¹⁷.

Bu dönemin somut kültürü gri kil çanak çömlek, Roma ithali sarı kil amforalar, sürahiler ve bir dizi Geç Antik çanak çömlek varlığıyla karakterize edilmektedir. Mezarlıklarda ölü gömme ve yakma usulüne göre yapılan gömüler bulunmaktadır.

Chernyakhov kültürünün mezarları cam, karnelyan ve kehribar boncuklar, kemik tarakları, yerel ve Roma seramikleri, demir bıçaklar, bronz fibula (kopça) içermektedir.

2.3.3.8. Trajan Duvarları

Bolgedeki en önemli arkeolojik yerlerinden biri Roma döneminde inşa edilmiş, Tuna geçişlerini bozkır göçebelerinin ani istilasından koruyan Aşağı Trajan Duvarı'dır¹¹⁸.

Moldova Cumhuriyeti'nin güneyindeki topraklarda Duvar Prut Nehri'ndeki Vadul lui Isac köyünden Taraclia raionun (ilçesinin) Mirnoe köyüne kadar 36 km uzanır. Vulcanești (Vulkanești) raionun (ilçesinin) sınırları içinde yüksekliği 1,5-2,5 m'ye ulaşmaktadır ancak birçok yerde modern yollar ve diğer yapılardan zarar görmektedir.

Trajan Duvarı'nın zamanla kara toprakla dolmuş 6 m genişliğe kadar uzanan hendek kuzey dış tarafında yer almaktadır. Trajan Duvarı'nın toplam uzunluğu 100 km'nin üzerindedir. Bucak bozkırının merkezindeki Sasyk (Sasık) Gölü kıyısında sona ermektedir.

Paleopedoloji analizlerine göre Trajan Duvarı'nın yapım tarihi MÖ 1. yüzyıl belirlenmekte ve Roma imparatoru Trajan'ın hüküm sürdüğü dönemine karşılık gelmektedir¹¹⁹.

2.3.3.9. Hunlar Öncesi

MS 3. yüzyılın ilk on yıllarından itibaren bölge tüm Kuzeybatı Karadeniz bölgesi gibi büyük halk göçünün kışkırttığı olayların içine çekilmektedir.

Bu topraklarda uzun süre Gotlar kabileleri ev sahipliği yaptı. Bu İskandinavya, Baltık kıyısı bölgelerinden gelen de dahil olmak üzere diğer halkların da katıldığı etnik olarak çeşitli bir oluşumdu.

Dinyester Nehri Prut ve Siret nehirleri havzalarında ve Aşağı Dinyester bölgesinde yaşayan Tervingler (Vizigotlar) ile orman bozkırlarında yaşayan Greitunglar (Ostrogotlar) arasındaki sınırdı oluşturmaktaydı.

¹¹⁷ Shcherbakova, 1990: 141-162

¹¹⁸ Bronskih, 1991: 124

¹¹⁹ Dzygovskiy, 2003: 128-139

Gotlar büyük aile evleri ile karakterize edilir. Geç Roma döneminde Cermen kabileleri Gotlarla temasa geçti. Onlar “monstruozo” tipi fibulalar (kopçalar) ile karakterize edilirler. Kaynakçalarda Trakyalılar, Sarmatlar ve geç İskitler yerel halk olarak listelenir. Binyılın ortalarında bölgede Slavlar ortaya çıkmaktadır. Büyük göç dönemindeki kabilelerin çoğu için Roma İmparatorluğu'na karşı savaşlar da dahil olmak üzere savaşlara koalisyonlar şeklinde katılım tipiktir.

Bu bölgede de Roma karşıtı seferler hazırlanıyordu. Roma defalarca barbarlara misilleme yaptı. Örneğin 367-369'da Roma ordusunun başındaki İmparator Valens Noviodunum'da (modern Isaccea) Tuna'yı geçip kuzeye Cahul ve Yalpug gölleri arasından ilerleyip güney Trajan Duvarı'nı geçip Gotları yendi.

2.3.3.10. Hunlar ve Hunlar Sonrası

Bu dönem bölgeyi neredeyse hiç nüfussuz bırakan korkunç bir ezici darbe Attila'nın liderliğinde Hunlar tarafından yapıldı.

4. yüzyılın 70'lerinde Hunların kabileleri Büyük Bozkır üzerinden Avrupa'ya yöneldiler. Don Nehri'ni geçtikten sonra Hunlar Ostrogot ordusunu kolayca yendiler ve Dinyester kıyılarına geldiler. 376'da burada Cermen kabilelerinin ezici bir yenilgiye uğradığı kanlı bir savaş gerçekleşti. Cermenlerin bir kısmı öldü, bir kısmı Romalılara kaçtı ve bir kısmı da Hunlara katıldı.

Hunların kabileleri ürkütücüydü ve onların yaklaştığını haber alır almaz insanlar topraklarından kaçardılar. Böylece Kuzey Karadeniz bölgesi toprakları ve Dinyester'den Karpatlar'a kadar olan topraklar terk edildi ve yaklaşık yüz yıl boyunca neredeyse ıssız kalmaktadırlar.

Dinyester-Tuna topraklarındaki Hunların baskınları o kadar hızlıydı ki kalışlarına dair somut izler bırakmadılar.

Cahul gölü kıyısında Frikatsey köyün yakınındaki 7 numaralı kurganda bulunan derin bir Hun mezarı ve Veselaya Dolina ile Shestach köyleri yakınlarında bulunan Hun kazanı ile dizgin dikkat çekicidir.

Cazaclia ve Vinogradovka köylerinin yakınında bulunan geç Sarmat gömüleri (14 ve 18 no kurganlar) Hun özelliklerini taşımaktadırlar. Odessa oblasti (ili) Bolgrad rayonundaki (ilçesi) Kubey (Chervonoarmeiskoye köyü) bir Hun mezarı bulunmaktadır. Mezar daha önceki Sarmatya kültürünün kurganına eklenmektedir nişli bir çukurda yapılmıştır. Mezarda insan iskeletinin yanında bir atın kafatası ve kemikleri vardı. Mezardan demir savaş baltası, bir savaş yayının kalıntıları, hançer, giysilerden ve at koşum takımlarından çok sayıda altın takı dahil olmak üzere zengin bir malzeme çıktı. Gömülü iskeletin üzerinde gümüş plakalarla süslenmiş deri bir

kemerin kalıntılarına rastlanmıştır. Kubey'den çıkan buluntular daha batı bölgelere yapılan baskınlar sonucunda elde edilen Hun fatihlerinin önemli zenginliğine tanıklık etmektedir.

Daha sonraki Orta Çağ'da Bucak bozkırlarına Peçenekler, Guzlar, Torklar, Kumanlar, Tatarlar gibi Türk dillerinde konuşan ve Moğol göçebeler geldiler¹²⁰. Bucak kurganlarında bu zamana ait çok sayıda mezar kazılmıştır¹²¹.

Aynı zamanda erken Eneolitik dönemden günümüze kadar bölgedeki etno-sosyal süreçlerin sürekliliğine de dikkat edilmelidir. Bunu arkeolojik alanlarının kaydedildiği yerlerde modern yerleşimlerin yoğunluğunda görebiliyoruz.

¹²⁰ Dobrolyubsky, 1986

¹²¹ Postică, 1995: 141-171

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GAGAUZYA – KÜLTÜREL BİR ÖZERKLİK

Devlet topraklarını organize etmenin bir yolu olarak bölgesel özerklik uzun zamandır bilinmektedir. Araştırmacılar, özerkliğin ortaya çıkışını 16. yüzyılda Avrupa'da Protestan, Yahudi ve Müslüman toplulukların ortaya çıkmasıyla ilişkilendirmişlerdir, Osmanlı İmparatorluğu'nda var olan millet sisteminde özerklik belirtileri görüyorlar¹²².

Çoğu durumda özerklik, içinde yaşayan nüfusun ulusal bileşimi, kültürü, gelenekleri ve yaşam tarzı dikkate alınarak oluşturulan özel siyasi-bölgesel birimler olarak anlaşılmaktadır. Bu tür devlet oluşumları özyönetim sorunlarıyla ilgilenmektedirler¹²³.

V. Chirkin, bölgesel özerk bir varlığı, “devletin anayasası ve yasalarına uygun olarak, özerk özyönetim hakkına sahip olan, devlet topraklarının bir parçası” olarak tanımlar¹²⁴.

Bu durumda özyönetim özel bir anlamda anlaşılmaktadır: yerel meselelerle sınırlı değildir, aynı zamanda genellikle devletin yetkinliğine atfedilen bazı yetkileri de içerir (örneğin, dil, kültür, eğitim, çevre düzenlemesi, kamu düzeni) ve kendi kanun yapma yetkisine sahip özerk bir birimin varlığını ima etmektedir¹²⁵.

Bilimde bölgesel özerklik genellikle “egemen bir devlet içindeki herhangi bir birimin sahip olduğu bağımsızlık derecesi”¹²⁶ olarak kabul edilmektedir. Bu, “devletin bölgesel birimi bağımsız bir devlet kurmadan yasa ve yönetmelikler çıkararak belirli alanlarda özyönetim haklarına sahip olduğu”¹²⁷ bir bölgesel örgütlenme yöntemidir.

Böylece, ulusal-bölgesel özerklik, ülkenin geri kalan bölgesel birimlerinden ayrı statüye sahip, kendi meclisi ve hükümetiyle birlikte, klasik bir bölgesel oluşum türüdür¹²⁸.

“Gagauzya” ya da “Gagauz Yeri” bugün Gagauzların büyük çoğunun yaşadığı, niteliklerinin Moldova Cumhuriyeti Parlamentosu tarafından belirlenmiş bulunan Moldova'nın güneyinde Bucak bölgesinde yer alan özerk idari bir bölgedir¹²⁹.

Bugün Moldova'da özerk bölgeye sahip olan Gagauzlar uzun süredir eğitim ve sosyal gelişim açısından çok az elverişli koşullar altındaydı. 19.-20. yüzyılların başında o zamanlar Rus devletinin bir parçası olan Besarabya'nın Gagauzları bu bölgedeki tarımsal üretimde komşu

¹²² Benedikter, 2009: 28

¹²³ Neagu, 2012: 4

¹²⁴ Chirkin, 2011: 256

¹²⁵ Mochalov, 2017

¹²⁶ Chirkin, 2011: 256

¹²⁷ Hannum, 1996: 8

¹²⁸ Abdushukurova, 2022: 84

¹²⁹ Özçelik 2018: 114

halklara göre en yüksek istihdam oranına sahipti (çalışanların % 94,5'i). Bunun nedeni, Gagauzların neredeyse tamamına yakını köylerde ikamet etmesinden ve buna bağlı olarak o zamanlar çoğunlukla şehirlerde geliştirilen tarım dışı sektörlere katılımlarının son derece zayıf olmasından kaynaklanmaktadır¹³⁰.

O yıllarda Gagauzların sosyal konumları oldukça mütevazı görünüyordu ve bunun nedeni yalnızca yerleşim yerlerinin özellikleri ve çalışma alanının özellikleri değildi. Çarlık hükümetinin politikası, insanları etnik ve dini çizgilere göre açıkça sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmadaki Gagauzlar, bölgedeki diğer halklarının ve her şeyden önce Rusların temsilcilerine ayrılan ilk konumlardan çok uzaktaydılar ve bir etnik azınlık olarak Gagauzların, Ortodoks olmalarına rağmen, o zamanlar sosyal büyüme için özel bir perspektifleri yoktu¹³¹.

Besarabya'nın Romanya'nın bir parçası olarak (1918-1940) kaldığı süre boyunca bölgedeki halkın sosyo-ekonomik durumu kötüleşti. Onların büyük çoğunluğu daha önce olduğu gibi köy nüfusu tarafından temsil ediliyordu.

Böylece Besarabya'nın Sovyetler Birliği'ne katılmasıyla birlikte (1940-1991) Gagauzlar ekonomik ve kültürel ortama dahil olma ölçüsünde diğer birçok halkın gerisinde kalmışlardır. Sovyetler Birliği'nde kollektif çiftçiler haline gelen köylülerin ilk başta yaşam ve çalışma biçimleri çok az değişmiştir. Bu durum büyük ölçüde hem ekonomik hem de politik ve etnokültürel faktörlerden kaynaklanıyordu. Sovyet yetkilileri tarafından ilan edilen halkların eşitliği ve sosyokültürel büyüme şansına rağmen Gagauzların ilerlemek için, örneğin Moldavya SSC'nin itibarlı ulus (titular nation) olarak belirli avantajlar sağlanan Moldavyalılardan daha az elverişli fırsatları vardı¹³².

Sovyet iktidarının ilk on yılında Moldavyalılar yalnızca sanayi işçilerinin değil, aynı zamanda yönetim, sağlık, eğitim ve kültür çalışanlarının saflarını da oldukça aktif bir şekilde doldurmaktaydılar. Bu tür mesleklere katılım, sırayla kendi entelektüel sınıfın daha fazla kitlesel olarak çoğalmasını sağlamıştır.

Gagauzların böyle avantajları yoktu. Ayrıca Gagauzların ağırlıklı olarak yaşadığı Moldavya'nın (Moldova'nın) güney bölgelerinin gelişimi yeni büyük sanayi işletmelerinin oluşturulduğu, kültür ve eğitim merkezlerinin genişletildiği, şehirlerin altyapısının iyileştirildiği orta ve kuzey Moldavya bölgelerine göre daha yavaş ilerlemekteydi. Gagauz toprakları bölgelerin ekonomik uzmanlaşmasına göre başta gıda olmak üzere tarımsal üretim ve imalat alanları olarak kalmaktaydı.

¹³⁰ Troinitski, 1905:158-215

¹³¹ Ostapenko, 2018: 91-92

¹³² Ostapenko, 2018: 93

Bu durum büyük ölçüde Gagauzların ağırlıklı olarak yaşadığı topraklarda pedagoji okulu dışında pratik olarak hiçbir yüksek ve orta dereceli eğitim kurumunun bulunmamasından kaynaklanıyordu.

Büyük ölçüde bölgede kentleşme ve sanayileşme süreçlerinin yavaş gelişmesi, yerel şehirlerin gelişmemiş olması ve ağırlıklı olarak Rus, Ukrayna, Yahudi ve Moldovalı milletlerden uzmanlar tarafından hizmetlerin sağlanmasının bir sonucu olarak Gagauz nüfusu arasından yetişmiş yüksek vasıflı personel ihtiyacı da zayıf kalmıştır.

Sadece 1980'lerin sonlarına doğru Gagauz aydınlarının büyüme hızı artmaya başlamıştır. Ancak bu konuda Gagauzlar sadece Sovyet sonrası dönemde, Gagauzya'nın bölgesel ve kültürel özerkliğinin kurulması ve Komrat Üniversitesi'nin kurulması da dahil olmak üzere bu konuda özel başarılar elde etmişlerdir.

27 Temmuz 1994'te Moldova Anayasa'sı kabul edildi¹³³. Bu kanuna göre Gagauzya Moldova'ya bağlı bir özerk bölge olmuştur. Bunun dışında Gagauzya'nın milli bayrağını, marşını ve sembolünü tanıdı. Gagauzya'nın yasama ve yürütme organlarının kurulmasına da izin vermişti¹³⁴. 23 Aralık 1994'te Moldova Meclisi "Gagauzya'nın Özel Hukuki Statüsüne İlişkin "Gagauz Yeri" M.C. Kanunu" kabul etmişti¹³⁵.

Bu yasalar gagauzların hissettiklerini yansıtıyordu. Gagauzlar vatan olarak hem Moldova hem de Gagauzya Özerk Bölgesi'ni kabul etmekte ve bu bölgeye kendilerini ait hissetmektedirler¹³⁶.

Aynı zamanda kanunlar "Gagauzya'nın yetkisi dahilinde, siyasi, ekonomik ve kültürel kalkınma sorunlarını tüm nüfusun çıkarları doğrultusunda bağımsız olarak çözdüğünü" doğrulamaktadırlar. Gagauzya'nın temsili organı, yetkisi dahilinde düzenlemeleri kabul etme hakkına sahip olan Halk Topluğu'dur (meclis)¹³⁷. Gagauzya'nın yürütme organı Bakanlık Komitesi'dir¹³⁸.

Bölge yetkililerin faaliyetleri bugün Gagauz kültürünün korunmasına ve yaygınlaştırılmasına odaklanmaktadır. Müzeler, kütüphaneler, kültür evleri yerel yönetimlerin yetkisi altındadır.

Piyasa ekonomisine geçişle birlikte mülkiyet ve iktidar ilişkisindeki değişimler, siyasi sahnede yeni elitlerin ortaya çıkmıştır. Bu kişisel ve grup davranış biçimlerinde bölgesel kimliğin oluşması da dahil olmak üzere yeni çıkar ve kimliklerin oluşumu, sosyal ve politik

¹³³ Monitorul Oficial al Republicii Moldova 29-03-2016 Nr. 78 madde №: 140, Madde 111

¹³⁴ Muta 2013: 60

¹³⁵ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 14.01.1995, № 3-4 madde №: 51

¹³⁶ Sağlam 2019: 115

¹³⁷ Gagauzya'nın Özel Hukuki Statüsü Üzerine "Gagauz Yeri" M.C. Kanunu, Madde 7

¹³⁸ Gagauzya'nın Özel Hukuki Statüsü Üzerine "Gagauz Yeri" M.C. Kanunu, Madde 16

etkileşim modellerinde değişimler olmuştur. Yukarıdan empoze edilen reformların başarısızlıklarıyla ilgili sosyo-ekonomik krizin görünen ve görünmeyen belirtilerine ve siyasi istikrarsızlığın belirtilerine, eski Sovyet vatandaşları olarak Gagauzların zihniyetindeki açık ve gizli çelişki ve çatışmalara rağmen, kendileri, ülke ve dünya hakkındaki fikirlerinde önemli değişimler yaşanmıştır.

Otoriterlik ve totalitarizmden siyasi çoğulculuk ve demokrasiye, devlet tarafından idari ve dağıtım sisteminden bir piyasa ekonomik ilişkiler sistemine geçiş, eski ilişkilerin yıkıcı bir şekilde reddedilmesinin yenilerinin yaratıcı oluşumunun önünde olması gerçeğiyle engellenmektedir. Ayrıca, yeni hükümet biçimlerinin oluşumunda, örneğin egemenlik süreçlerinin gerçek içerikle doldurulmasında hatalar yapılmaktadır¹³⁹.

Geleneksel unsurların ve yeniliklerin makul ve en uygun dengesinden öncelikle toplumun sosyal refahına kadar bir çok durum siyasi potansiyele bağlıdır. Bugün Bucak yeni 21. yüzyılın başında onun için gelişen olumlu, ekonomik ve etnokültürel önkoşullar nedeniyle yavaş yavaş risk bölgesinden yeni fırsatlar bölgesine dönüşmektedir¹⁴⁰.

Kültürel gelişim alanında 28 yıldır Gagauzya halkı sadece özerk bir statü, bayrağını ve armasını değil, hükümetini seçme hakkını da elde etmemiştir. Gagauzya halkı kültürel, dilsel ve etnik kimliklerini geliştirmek için güvenilir bir bakış açısı kazanmıştır. Bu kültürünün gelişmesinde kütüphaneler ve müzeler önemli rol oynamaktadırlar.

Böylece etnik devletleştirilmesi ve devletin finansal kontrolün azalması faktörlerin gibi ortadan kaldırılması ulusal benliğin, siyasi istikrarın, hoşgörünün ve güvenliğin artmasına, Moldova Cumhuriyeti'nin birleşik devletinin bir parçası olarak Gagauzya'nın normal işleyişi için koşulların yaratılmasına katkıda bulunmuştur¹⁴¹.

Nispeten kısa bir dönemde (tarihsel ölçekte) halkın sosyo-mesleki ve sektörel bileşiminde radikal bir yeniden yapılanma gerçekleşti ve bölge entelektüel sınıfın temsilcileri yalnızca tüm cumhuriyetin seçkinleri içinde yüksek mevkilerde bulunmakla kalmadı, aynı zamanda halkın etnik kimliğinin güçlenmesine, dil ve kültürlerinin gelişmesine anlamlı katkılarda bulundular.

Moldova Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı V. Voronin'in belirttiği gibi, Moldova'nın "ateşli kalbi"¹⁴² olan Gagauzya, "... ülkemizin devleti oluşturan bileşenlerinden biri haline geldi ve onsuz modern entegre Moldova'nın görünüşünü düşünemiyoruz ..." ¹⁴³.

Burada çok sayıda etno-kültürel kuruluş kayıtlıdır ve faaliyet göstermektedirler. Ulusal ve kültürel toplulukları temelinde oluşturulan kamu dernekleri gelişmekte olan sivil toplumun

¹³⁹ Paşalı, 2008: 3-4

¹⁴⁰ Paşalı, 2008: 5

¹⁴¹ Paşalı, 2008: 10

¹⁴² Voronin, 2006

¹⁴³ Voronin, 2004

önemli bir parçası Gagauzya'daki kültürel rönesans fikirlerinin yönlendiricileri ve parlak temsilcileridir¹⁴⁴.

Bölgenin kalkınmasına yönelik çok yönlü ve verimli faaliyetleri sırasında, özerk bölgenin yetkilileri Moldova Cumhuriyeti Ulusal Politikası Konsepti¹⁴⁵ tarafından tanımlanan ana görevlerden biri olan Moldova'nın daha önce bölgede yaşamış ve bugün yaşayan toplulukların tarihine, kültürüne ve ortak soyut değerlerine saygı içinde genç neslin eğitimi ve yetiştirilmesi görevini yerine getirmektedir.

Bu bağlamda Bucak kültürel mirasına ilgi her zamankinden daha fazladır çünkü tarihi ve kültürel mirasın korunması ve yetiştirme ve eğitim için kullanılması, kişiliğin gelişmesi ve toplum birliğinin güçlenmesi devlet kültür politikasının ana amacına uyumlu bir şekilde oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır.

¹⁴⁴ Neagova, 2008: 4

¹⁴⁵ Moldova Cumhuriyeti Ulusal Politika Kavramının onaylanmasına ilişkin 546-XV sayılı Kanun

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GAGAUZYA BUCAK BÖLGESİ KÜLTÜREL MİRASI

4.1. Kültürel Miras Kavramı ve Kültürel Mirasın Korunması

4.1.1. "Miras" Teriminin Oluşumu ve İçeriği

Beşeri bilgi ve insanların pratik faaliyetleri alanında, kültürel miras sorunlarına artan bir ilgi vardır. Geniş anlamda miras, geçmişten bize kalan, korunan ve gelecek için korunması gereken, belirli bir değer içerdiği için, yani kişi için özel bir anlamı olan şeydir. Bu nedenle miras kavramının kendisi, ister doğal ister kültürel nitelikte olsun, bir değer olan şeyin korunmasıyla ilişkilendirilir. Doğa insanın fiziksel varlığını sağlar ve kültür bu varoluşu fiilen insan yapar¹⁴⁶.

Fransız tarihçi Fernand Braudel, *The Identity of France* (Fransa'nın Kimliği) adlı kitabında, bir ulusun kendisini ancak kendisi için gerekli olan şeylerle algılayabileceğini, yalnızca kendine özgü “kültürel inisiyasyon”u geçenler tarafından bilinen işaret ve kodlarla özdeşleştirdiğini yazmıştır. Geçmişin kültürel değerleri ile böyle bir kolektif özdeşleşme ancak geçmişin tüm kalıntılarından yalnızca en önemlilerinin seçilmesine izin veren toplumsal bir uzlaşmanın yardımıyla mümkündür, çünkü her şeyi kurtarmak imkansızdır¹⁴⁷. Bu nedenle miras her zaman belirli bir kamusal veya akademik kararın sonucudur.

Kültür insan faaliyetleri ile ilgili her şeyi ifade eder. Sonuç olarak, kültürel miras, insanın yaratıcı çalışmasıyla yaratılan somut ve soyut gerçeklerden oluşan bir dizi eserdir.

Somut ve soyut ayrılmaz bir şekilde birbiriyle bağlantılıdır çünkü insan faaliyetinde, somut olan açıkça maneviyatın gerçekleşmesidir ve bu maneviyat bir tür somut kabuk olmadan imkansızdır. Bu bireysel şeylerden faaliyet teknolojilerine kadar tüm kültürel fenomenler için geçerlidir. Nesilden nesile kültürel miras olarak aktararak, belirli bir kültürel bütünlüğün varlığını sağlarlar. Bundan, kültürel mirasın, sosyal deneyimi aktaran birikmiş “kültürel metinler” (bilgiler) fonu olarak eserlerin bir tür özü olduğu sonucuna varabiliriz¹⁴⁸.

“Kültürel miras” teriminin yaygınlaşması, yirminci yüzyılın ikinci yarısında, “tarihi anıt” ve “tarihi değerler” “historical values” gibi kavramların yerini aldığı ortaya çıkmaktadır. 1972'de Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına İlişkin Sözleşme'nin kabul edilmesinden sonra özellikle popüler oldu. Fransız uzman Jean-Michel Legnier'e göre miras yaratmanın (heritage creation) en önemli unsuru geçmişe ait kalıntıların kültürel değer olarak

¹⁴⁶ Gavrilova, 2004: 5

¹⁴⁷ Chepaitene, 2010: 19

¹⁴⁸ Gavrilova, 2004: 6

tanınmasıdır. Bu nedenle miras yaratma süreci birçok nesnel ve öznel faktör tarafından belirlenmektedir¹⁴⁹.

Tüm kültürel nesnelerin (eserlerin) bilgi taşıma yani “metin” işlevi görme özelliği vardır. Ancak yalnızca ikonik özleri öne çıktığında kültürel mirasın bir parçası olurlar ve özel bir değer kazanırlar. Bir durumda eserler bu tür bir değeri yaratılma sürecinde kazanırlar (örneğin birçok ibadet yeri). Başka bir durumda, onu zamanla kazanırlar. Arkeolojik alanlar ve eserler bunun en çarpıcı örneğidir¹⁵⁰.

Miras oluşturma sürecinin başarılı olabilmesi için, seçilen nesnenin birkaç kriterleri karşılaması gerekir. Çoğu zaman faydacı işlevlerinin kaybıyla birlikte nesnelerin kendisinin yaşlanması değer tanınması için temel ön koşullar haline gelir. Buna ek olarak tarihsel sürecin rastlantısallığı büyük önem taşır bu da korunma ve nadirlik değerine yansır. Bazı eserler toplanıp saklanmaları için estetik nesneler olarak özel olarak yaratılmıştır. Ayrıca bazı eserlerin veya yerlerin geçmişin önemli olaylarıyla veya kişileriyle çağrışımlara neden olduğu da bilinmektedir. Bununla birlikte, yukarıdaki bu kriterler bile bir mirasın başarılı bir şekilde oluşturulması için her zaman yeterli değildir. Akademik, politik, sosyal veya ekonomik konjonktürün (bazı nesnelerde olan ilgi ve diğer nesnelerde ilgi yokluğu) rastgele faktörleri de önemlidir. Ayrıca belirli bir sosyal grubun mirasın yaratılmasının başlatıcısı olan arabulucu nesneyle ilgilenmesi de gereklidir. Örneğin yerel tarih topluluğu, belediyenin temsilcileri, kültürel değerlerin araştırmacıları veya etkili bir kişi olabilir. Kısacası (önceden de bahsedildiği gibi) bir mirasın yaratılma sürecini birçok nesnel ve öznel faktör belirlemektedir¹⁵¹.

Prof. Jurgis Bučas 1993-1994'te bu kavramların neden olduğu karışıklığı teorik olarak ele alarak çözmeye çalıştı¹⁵².

Onun yazdığına göre: “Miras (inheritance) geçmişin bize bıraktığı şeydir, miras (heritage) geçmişten alıp mülk olarak kullandığımız şeydir ve kültürel miras değerleri, geleceğe kullanmak ve saklamak için kültürel mirastan kendimizin seçtiğimiz şeydir. “geçmişin bize bıraktığı miras” (inheritance) ve “geçmişten alıp mülk olarak kullandığımız miras” (heritage) alternatifler değildir onlar tek bir tarihsel sürecin vermek ve almak gibi bileşenleridir”¹⁵³.

Kültürel mirasın korunması konusunda yedi ana grup bulunmaktadır:

1. Doğa (bitkiler, hayvanlar, ekosistemler, jeolojik ve jeomorfolojik yapılar)
2. Kültürel peyzajlar (estetik veya kültürel değerleri nedeniyle korunan alanlar). Bunlar bahçeler, milli parklar, mezarlıklar vb.

¹⁴⁹ Chépaitene, 2010: 19

¹⁵⁰ Gavrilova, 2004: 6

¹⁵¹ Ashworth, 1999: 21

¹⁵² Bučas, 1994: 129-144

¹⁵³ Bučas, 1994: 6

3. Siteler (mimari ve arkeolojik)

4. Eserler - koleksiyonlarda, müzelerde saklanan insanlar tarafından yaratılan ve onlar tarafından toplanan kişisel, kamu veya devlet mülkiyetindedir

5. İnsan aktivitesi- yaşam tarzı, dil, spor, mutfak, filmler, televizyon, sanat gibi bir miras nesnesi de olabilir

6. İnsanlar da kültürel miras değerleri de olabilir

7. Yerellikler (araziler) de koruma nesneleridir. Somut olmayan örneğin mitolojik edebi yerler veya somut örneğin tarihi savaş alanları bile olabilirler. Ayrıca yaşamın sosyal, ekonomik ve teknolojik koşullarındaki değişiklikleri incelemek için kullanılabilecek endüstriyel manzaralar haline gelirler. Bu nesnelere “in situ” olan ilgi ilk olarak “skansens” – açık hava müzeleri ve bugün - eko-müzelerin ortaya çıkmasıyla ilişkilendirilmektedir¹⁵⁴.

Önceden bahsedildiği gibi çoğu zaman modern teorisyenler kültürel mirası geçmişten miras kalan ve insanların bugünden geleceğe aktarmak istedikleri şey olarak tanımlar. Ancak mirasa iki yaklaşım vardır:

1) Nesiller arasında pasif araçlar olmamız gerektiğini savunan, korunan değerlerin mümkün olduğunca çoğunu aktarmakla yükümlü olan kültürel varlık olarak klasik miras kavramıdır.

2) Kültürel değerlerin bilgi, eğitim ve eğlence amaçlı aktif değerlendirilmesine izin veren kültürel kaynaklar olarak çağdaş postmodern miras kavramıdır¹⁵⁵.

Kültürel varlığın modern miras endüstrisinde kültürel kaynaklar haline gelmesi mirasın üçlü değerlendirilmesinde açıkça görülmektedir:

1) Miras kendi içinde değerli gelişme, medeniyet belirtileri olarak kültürel kaynaklar olarak kullanılmaktadır.

2) Miras devletleri kurmak veya sürdürmek, hükümetlerinin meşruiyetini, egemen ideolojileri sağlamak için tasarlanmış siyasi bir kaynak olarak kullanılmaktadır.

3) Miras, genellikle turizm endüstrisiyle ilişkili bir miras endüstrisi olarak doğrudan ürün ve hizmetler şeklinde piyasada temsil edilen ekonomik bir kaynak olarak algılanmaktadır.

Bu üç kaynak türü yakından ilişkilidir. Bu bağlamda paradoksal olarak, ancak kültürel mirasın korunması kendi iyiliği için değil eğitim, sosyal veya politik prestij ve iktidarın meşrulaştırılması adına, ilerleme adına ve ekonomik faydalar için belirli bir devletin imajı gibi dış nedenler ve çıkarlar için başlatılır. Bu nedenle miras sorununu tek bir ülkenin tarihi kültürünü derinlemesine anlamadan dar bir şekilde analiz etmek imkansızdır çünkü “değerlerin ne zaman,

¹⁵⁴ Ashworth, 1999: 7-9

¹⁵⁵ Chepaitene, 2010: 19

neden ve nasıl depolandığını bilmek yeterli değildir, ancak değişen toplumlarda sosyal belleğin işlevlerini anlamak gereklidir”¹⁵⁶.

Bunun nedeni tarihsel kolektif belleğin kolektif ve bireysel kimliğin oluşturulduğu güçlü bir sosyal araç olması ve yeni nesillere sadece geçmişin belirli bir imajını değil aynı zamanda davranış modellerini ve ahlaki değerlerini de aktarmasıdır¹⁵⁷.

Avrupa'nın kendisi de aynı tarihi dönem çerçevesinde bu dönemin değerlerini ifade eden kültürel mirasın korunmasına büyük önem vermiştir. MS 457 yılında yayınlanan İmparator Majorian (Lat. Flavius Iulius Valerius Maiorianus) fermanı bu anlamda gösterge niteliğindedir (De Aedificiis Publicis). Şöyle diyor: “Toplumsal zorunluluk bahanesiyle ebedi şehrin dekorasyonunu oluşturan eski yapılar suçlu bir şekilde yok ediliyor. Küçük olanı yaratmak için, büyük olan yok ediliyor... cezasız kalarak büyük geçmişin anıtlarını malzeme haline getiriyorlar, halbuki vatan sevgisi halkı... onlara sahip çıkmaya yol açmalıdır... Eskiler tarafından dikilen tüm binaların ... dokunulmaz kalmasını emrediyoruz. Anıtın en ufak bir kasıtlı yıkımına izin veren yargıç para cezasına çarptırılacak”¹⁵⁸.

O zamandan beri, kültürel mirasın korunması sorunu alaka düzeyini kaybetmemiştir. Bununla birlikte, bu sorunun özel bir keskinliğe kavuştuğu durumlar vardır. Tarihin keskin dönüşleri sıkça sadece geçmişin reddini değil, aynı zamanda onunla mücadeleyi de gerektirir.

Bu mücadelede önceki dönemin ana başarıları olan insanların kurtulmak istediği geçmişini temsil eden semboller olarak kasıtlı ve bilinçli olarak yok edilir. Geçmişe karşı böyle bir tutumun en açık örneklerinden biri, Sovyet devletinin Ekim Devrimi'nden sonra Ortodoks Kilisesi'nin, soyluların vb. faaliyetleriyle ilgili değerlerin yok edildiği politikasıdır. Ve bu karanlık Orta Çağ'da değil, kültürel bir ulusal miras fikri halkın zihninde yerleştiği dönemde olmaktadır¹⁵⁹.

Günümüzde artan kültürel entegrasyon koşullarında en değerli kültürel alanların korunması için uluslararası sorumluluktan bahsedilmektedir ve dünya kültürel mirasına dair bir fikir ortaya çıkmaktadır.

Bunun doğrudan nedeni, Mısır'da Nubia'nın eski arkeolojik alanların Nil'in sularıya doldurma tehdidi oluşturan yüksek katlı Aswan Barajı'nın inşasıydı. Mısır ve Sudan, maddi imkan yetersizliği de dahil olmak üzere kendi çabalarıyla onları kurtaramadılar. 1960 yılının Mart ayında UNESCO, dünyanın tüm ülkelerine yardım çağrısında bulundu. Kısa sürede Nubia'nın arkeolojik alanlarını kurtarmayı mümkün kılan maliye toplandı¹⁶⁰.

¹⁵⁶ Jeudy, 1986: 17

¹⁵⁷ Le Goff, 1988: 170

¹⁵⁸ Gavrilova, 2004: 7

¹⁵⁹ Gavrilova, 2004: 7

¹⁶⁰ Boguslavski, 1979: 18

Bu fikir, Kasım 1972'de Paris'te, “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair” Sözleşmesini kabul eden UNESCO Genel Konferansı'nın 17. oturumunda resmileştirildi¹⁶¹.

Burada olağanüstü bir evrensel öneme sahip oldukları için, tüm Dünya'nın bakımına layık doğal ve kültürel nesneleri her ülkede tanımlamaya ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir¹⁶².

4.1.2. Uluslararası Sözleşmelerde Kültürel Mirasın Tanımı

Sözleşmelerde yer alan kültürel miras tanımlarının her biri, tartışıldığı ekonomik, sosyal ve politik bağlamı yansıtır ve mirasın belirli bir dönemde karşılaştığı sorunlara ışık tutar. Mevcut zorluklara cevap verdikleri ve belirli bir mirasla karşı karşıya kalan belirli sorunlara çözüm getirdikleri sözleşmelerin kabul edilmesinin mevcut uygulamasından dolayı, tüm fikirleri bir araya getirecek ve tüm amaçlara hizmet edecek tek bir kültürel miras tanımı yoktur.

1954 Sözleşmesi'nin kültürel değerlerinin tanımı “sanat eserleri, el yazmaları, kitaplar, sanatsal, tarihi veya arkeolojik öneme sahip diğer nesneler ve bilimsel koleksiyonlar veya önemli kitap koleksiyonları, arşiv materyalleri veya yukarıda belirtilen değerlerin reproduksiyonları” içermektedir. Avrupa mimarisinin uğradığı büyük kayıp, gayrimenkul tanımına dahil edilmesini gerektirdi ve “mimari, sanat veya tarih yapıları, dini veya laik, arkeolojik alanlar, tarihi veya sanatsal açıdan ilgi çeken mimari gruplar” dahil edilmektedir¹⁶³.

Ancak bu tür nesnelerin tümü koruma rejimine dahil edilmedi, yalnızca “her halkın kültürel mirası için büyük önem taşıyanlar” koruma rejimine dahil edildi. 1954 Sözleşmesi savaş sırasında zarar görebilecek kültürel varlıkların korunmasını amaçladığından dolayı, tam olarak savaş zamanında risk altında olan nesnelerin tanımın kapsamına girmesi doğaldır.

“Kültürel değerler” kavramı 1968 yılında kamu veya özel çalışmaların yürütülmesinden kaynaklanan tehlikelere maruz kalan kültürel değerlerin korunması Tavsiyesi de dahil olmak üzere birçok UNESCO tavsiyesinin merkezinde yer almaktadır. “Değerler” terimi, özellikle kültürel miras nesnelerinin yasa dışı dolaşımına ilişkin sözleşmelerde ve tavsiyelerde belirgindir. Ne yazık ki, 1970 Sözleşmesi kültürel mirasın kavramsallaştırılmasından kaçınmakta ve “her devlet tarafından arkeoloji, prehistorya dönem, tarih, edebiyat, sanat ve bilim için anlam ifade ettiği düşünülen dini veya laik nitelikteki değerler” anlamına gelen “kültürel değerler” terimini kullanmaktadır¹⁶⁴. Ayrıca devlet için özel öneme sahip kültürel değerlerin türleri, bunların ithalat ve ihracatına ilişkin kuralların getirilmesiyle bağlantılı olarak ayrıntılı olarak listelenmektedir. Kültürel miras biçimlerinin bu şekilde sınıflandırılması genişliği ve belirsizliği nedeniyle sık eleştirilmiştir. Ancak bu kasıtlı olarak yapıldığı için kapsamlı bir kategori listesi oluşturuldu ve bu listeye dahil edilmeye değer önemli nesnelerin belirlemesi her devlete kalmaktadır. Bu

¹⁶¹ 1972 yılı Dünya Kültürel Ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi

¹⁶² Gavrilova, 2004: 8

¹⁶³ 1954 yılı Lahey Silahlı Çatışma Durumlarında Kültür Varlıklarının Korunması Konvansiyonu

¹⁶⁴ 1970 yılı UNESCO Sözleşmesi

nedenle liste, hem kategorilerin her birinde listelenen kültürel miras türleri açısından geniştir hem de kategorilerin kapsayıcı doğasıyla sınırlıdır.

Kültürel nesnelerle ilgili olarak ilk kez “miras” kavramı 1954 tarihli Lahey Sözleşmesinde ortaya çıkmaktadır. 1. maddesi kültürel değerlerin “her halkın kültürel mirası için büyük önem taşıyan” değerler olarak kabul edildiğini belirtmektedir¹⁶⁵. Bu kavram burada genel bir kategori olarak değil, korunması gereken değerleri vurgulamak için tasarlanmış, daha çok belirli bir kültürel öneme sahip değerlerin korunması gerektiğini vurgulamak için kullanılmıştır.

“Miras” terimi ilk kez UNESCO tarafından 1956 yılında “arkeolojik miras”tan söz eden ve arkeolojik kazıların uluslararası düzenleme ilkelerini tanımlayan Tavsiye Kararında bir tanım olarak kullanılmıştır¹⁶⁶.

Başlıktaki “kültürel miras” ifadesi ilk kez 1972 tarihli Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına İlişkin Sözleşme’de yer almaktadır¹⁶⁷. Bununla birlikte, bu Sözleşme kapsamındaki tanım arkeolojik alanlar, ilgi çekici yerler ve kültürel manzaralar gibi taşınmaz nesnelerle sınırlıdır. Bununla birlikte mirasın kamusal doğasının tanınmasına yönelik bir ilerlemeyi göstermektedir. “Miras” teriminin bir sonraki 4. madde “kültürel ve doğal mirasın tespitini, korunmasını, tanıtılmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlamanın” her devletin görevi olduğunu belirtildiği bağlamda da kullanılması önemlidir¹⁶⁸.

2001 Sözleşmesi’ndeki kültürel mirasın tanımı, kültürel mirasın kültürel, tarihi ve arkeolojik karakterinin yanı sıra gerçekten korunması gereken mirasın doğasında bulunan değerleri tanınması bakımından kavramsal olarak 1970 Sözleşmesi’nin tanımıyla aynıdır¹⁶⁹. Tanım, ilgili değere sahip olabilecek nesnelerin ve alanların bir listesini içerse de, bu liste örnek niteliktedir ve ayrıntılı değildir.

UNESCO tarafından yapılan ilk sözleşmeler esas olarak mirasın maddi tezahürlerini korumaya yönelik olduğundan “kültürel miras” terimi içlerinde yer alan temel kültürel değerlerle değil esas olarak onlarla ilişkilendirilmiştir. 2003 Sözleşmesinin tanımı “gelenekler, temsiller ve ifadeler, bilgi ve beceriler – ve bunlarla ilişkili araçlar, nesneler, eserler ve kültürel alanlar”ı içermektedir¹⁷⁰. Tanımın önemli bir kısmı, somut olmayan kültürel mirasının ne olduğunu ve bu mirasın nesilden nesile aktarıldığını belirleyen toplulukların, grupların ve bireylerin olmasıdır.

¹⁶⁵ 1954 yılı Lahey Sözleşmesi: Madde 1

¹⁶⁶ 1956 yılı UNESCO Önerileri

¹⁶⁷ 1972 yılı Dünya Kültürel Ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi

¹⁶⁸ 1972 yılı Dünya Kültürel Ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi

¹⁶⁹ 2001 yılı Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi

¹⁷⁰ 2003 yılı Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi

UNESCO Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin 2005 Sözleşmesi, kültürün modern taşıyıcıları tarafından kültürel mallar ve hizmetler olarak kültürel faaliyetler aracılığıyla dolaşan ve değiş tokuş edilen kültürel ifadeler için geçerlidir.

2005 Sözleşmesi, “kültürel çeşitlilik”, “kültürel içerik”, “kültürel ifade biçimleri” terimlerini kullanarak “kültürel miras” ve “kültürel değerler” kavramlarıyla faaliyet göstermemektedir¹⁷¹. Bunun nedeni önceki nesillerden elde edilen kültür alanını içermeyen, ancak yalnızca şu anda yaratılmakta olanlara uygulanan Sözleşmenin etki alanı ile ilgilidir. Bu durumda “miras” kavramı Sözleşme'nin kapsamını yeterince yansıtmayacağı açıktır. Sözleşmenin “kültürel değerler” terimini kullanmaması da dikkat çekicidir.

Böyle bir sistemde, bazı araştırmacılar sorunu görmektedir çünkü tüm bu sözleşmeler belirli sorunlara dar odaklı tepkilerdir ve kültürel mirasın tek bir kapsamlı tanımının geliştirilmesini içermemektedirler.

Böylece bu alanda uluslararası hukuk ortak temel kavramlara ve kabul edilen ilkelere dayanmaksızın geliştirilmiştir. Öte yandan, farklı ve çoğu zaman birbiriyle kesişen koruma rejimlerinden oluşan bir ağ oluşturan böyle bir sistem, kültürel mirasın korunmasına ilişkin pratik sorunların çözülmesini mümkün kılmaktadır.

4.1.3. Antik Dönem'den Günümüze Somut Kültürel Miras Olarak Arkeolojik Değerler (Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yorumlanması Sorunları)

Birçok tarihi ve kültürel miras türü arasında arkeolojik miras, korunması ve popülerleştirilmesi en zor olanlardan biridir. Bu özellikle yıkıcı doğal ve antropojenik faktörlere en fazla maruz kalan taşınmaz arkeolojik alanlar için geçerlidir. Kazılar sırasında da arkeolojik alanlar yok edilebilir. Açılan yerlerin korunması ve müzeleştirilmesi her zaman mümkün değildir. Kültürel tabakayı açmadan arkeolojik alanın incelenmesi yöntemleri çok nadiren kullanılmaktadır¹⁷².

D. Lowenthal'a göre, insanlar ne yazık ki, geçmişin somut kalıntılarının pratik olarak korunmasıyla ilgili sorunu hiçbir zaman uygun bir şekilde çözemediler yani, saklı bir eserin maddesi ile formunun özgünlüğü arasında bir seçim yapmak kaçınılmaz bir zorunluluktur¹⁷³.

Miras korunmasının Batı bilim bakışı eserler konusunun orijinal formunu korumaya daha yatkındır. Onlar muhafazakar ve restorasyon yoluyla yaşlanma ve çürüme sürecini durdurmaya çalışmaktadırlar. Bununla birlikte arkeoloğa göre bu şekilde “korunmuş” olduğuna inandığımız şey kaçınılmaz olarak bir şekilde değiştirilecek veya yeniden işlenecektir. Buna dayanarak o (Lowenthal) böyle bir koruma stratejisinin geçmişin öğrenilmesinde büyük bir engel haline gelen

¹⁷¹ 2005 yılı Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi

¹⁷² Semenov, 2017: 3

¹⁷³ Lowenthal, 1985: 384

bir özgünlük yanılsamasına yol açtığı oldukça şok edici bir sonuca varmaktadır. Bununla birlikte bu radikal bakışı desteklerken bile arkeolojik kalıntıların «daha az yanıltıcı» olduğunu ve bir anlamda uzak geçmiş somut bir şekilde hissetmemizi sağlayan olduğunu belirtmek gerekir.

Büyük ihtimal bu nedenle Arkeoloji başlangıcından bu yana özellikle çekici görünmektedir.

Kitlesel Batı kültüründe, sadece bir bilim olarak değil, insanoğlunun ve uygarlığın kökeninin gizemlerine nesnel olarak nüfuz edebilen neredeyse tek bir disiplin olarak değil, uzak diyarlardaki muhteşem “hazinelerini” bulmak için cesur ve çoğu zaman tehlikeli maceralar olarak algılanıyordu. Arkeologlar genellikle korkusuz maceraperestler olarak tasvir edilmiştir. Arkeoloji ve etnoloji, insan topluluklarının yaşam tarzların, çeşitliliğini ve farklılıklarını araştırmayı hem zaman içinde (arkeoloji) hem de alanda (etnoloji) birleşmiştir¹⁷⁴.

19. yüzyılda ulus-devletler yaratılma sürecinde arkeolojinin belirli bir ulusun uzun ömürlülüğünü ve kültürel başarılarını göstermek gibi başka bir işlevi daha kazanmaktadır. Böylece, bir yandan arkeolojik verilerin artan kütlesi ve diğer yandan entelektüel liberalizm 20. Yüzyılın 70'li yıllarda arkeoloji biliminde ortaya çıkan krizin ana nedenleri haline gelmiştir¹⁷⁵.

O zamana kadar var olan arkeolojik verilerin toplanmasına ve tanımlanmasına (antikacılık kalıntısı) odaklanma tutumu sonunda daha derin ve daha geniş bir analiz ve yorumlama olmadan arkeolojik malzemenin bilgilendirici olmadığı ve sezgisel olarak düşük değerli kaldığı anlayışıyla yerini almıştır. Arkeolojinin yeni koşullarında toplanan verileri açıklayabilmek için diğer bilimlerle doğrudan bağlantı kurmanın ve onların yöntem ve teorilerinin aktif ve yaratıcı bir şekilde uyarlanmasının gerekli olduğu konusunda bir farkındalık ortaya çıkmıştır¹⁷⁶.

Eski teorinin krizine yanıt olarak teorik genellemelere dayanan iyi organize edilmiş kapsamlı araştırmalar adına rastgele izole edilmiş şeylerin toplanmasını ve tanımlanmasını reddetmeyi amaçlayan bir “yeni arkeoloji” doğdu¹⁷⁷.

David Clark ve Lewis Binford gibi “yeni” arkeologlar bilginin verilerin toplanması yoluyla değil teorik gelişimin bir sonucu olarak ilerlediğini açıkça ortaya koydular. Bu nedenle bağlamdan koparılan bir şehrin bir sitenin ya da ayrı bir şeyin sadece kültürün bir parçası olduğu açıktır. Bu arkeologların özellikle sosyo-kültürel bağlamın önemini vurgulamaya başlamasını gerektirdi. Bu nedenle I. Hodder, “bağlamsal bilgileri olmayan ürünlere duyulan ilgi, sanat tarihinin bazı alanlarında veya sanat piyasasında bulunabilen antikalar. Bağlamdan çıkarılan

¹⁷⁴ Schnapp, 1974: 3.

¹⁷⁵ Chang, 1967; Klarke, 1968; Deetz, 1967

¹⁷⁶ Schnapp, 1993: 5-22

¹⁷⁷ Trigger, 1989: 19-25

nesnelerin kazıları <...> onların antitezidir ve zıt arkeoloji kimliği oluşturulmaktadır. Bu nedenle bağlamın önemini doğrulamak aynı zamanda arkeolojinin kendisinin önemini de onaylamak anlamına gelmektedir”¹⁷⁸.

Bu bağlamda, “yeni arkeoloji” geleneksel tanımlayıcı arkeolojinin aksine artık tek tek nesnelerin incelenmesiyle yetinmez, aynı kültürün somut ve soyut olan unsurlarını birbirine bağlamaya çalışmaktadır¹⁷⁹. Böylece uzmanların arkeolojik malzemenin yorumlanması sorunlarına giderek artan ilgisi, arkeolojinin disiplinler arası işbirliğini kaçınılmaz olarak gerektiren sağlam bir eleştirel düşünce kaynağı olarak algılanmasını mümkün kılmıştır¹⁸⁰.

Böylece arkeoloji heterojen doğasını yansıtan doğal ve beşeri kuramsal ve metodolojik yaklaşımların kesişim noktalarından biri haline gelmiştir¹⁸¹. Arkeolojik kaynaklar (biçim) somuttur ve sonuçlar (içerik) beşeri, bu nedenle hem doğal hem de sosyal bilimler ve beşeri bilimlerin araçlarını ve yöntemlerini kullanmak zorundadır. Bu arkeolojideki özellikle süreçsel (İng. processual archaeology) ve art süreçsel (İng. Post-processual archaeology) sonrası yönlerde açıkça ortaya çıkan yeni eğilimler tarafından iyi bir şekilde gösterilmiştir.

70'lerden beri 20. yüzyıl arkeoloji iki anlamda bilgi kaynağı olmuştur. Birincisi arkeolojik kanıtlar geçmişle ilgili daha genel önermeleri veya hipotezleri test etmek için bir kaynak olarak yorumlanmaya başlamıştır. İkincisi bu alanda sadece “saf” bilimin amaçlarıyla sınırlı kalmanın artık imkansız olduğu anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, özellikle “kurtarma” arkeolojisine artan ihtiyaçla birlikte korunması ve sürdürülmesi gereken kültürel kaynaklar olarak arkeolojik buluntular eskisinden çok daha geniş bir şekilde yorumlanmaya başlanmıştır¹⁸².

Bu görüş İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra arkeolojik mirasın yönetiminin sosyal ve ekonomik planlamanın ayrılmaz bir unsuru olarak görülmeye başladığı zaman oldukça erken bir zamanda kitlesel olarak yayılmıştır¹⁸³.

Burada sadece İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanmaların değil, aynı zamanda doğal ve kültürel manzaraların belirgin dönüşümlerine yol açan 20. yüzyılın 60-70'lerin ekonomik büyümesinin de büyük etkisi vardı. Buna cevaben 1980'lerde bir çevre hareketi ortaya çıktı. Tüm bu etkenler arkeolojik mirasın korunması alanında yeni mevzuatın oluşturulmasını hızlandırmıştır. Arkeolojik teori düzeyinde ve pratik uygulama düzeyinde I. Hodder'e göre “kaynak” kavramı geçmişin 20. Yüzyılın 80'li yıllardan beri kullanılmaya başlayan aktif ve yaratıcı kullanım yöntemlerinin aksine, pasif bir malzeme olarak yararcılık vizyonuna

¹⁷⁸ Hodder, 2000: 152

¹⁷⁹ Binford, 1968:1

¹⁸⁰ Chépaitene, 2010: 194

¹⁸¹ Snow, 1993

¹⁸² Chépaitene, 2010: 195

¹⁸³ Henry, 2000: 2

(utilitarianizm) işaret etmiştir¹⁸⁴. Bu yöntemler antropoloji, etnoarkeoloji ve deneysel arkeolojiden bazı fikirlerin algılanmasına dayandırılmış ve geliştirilmiştir.

20. yüzyılın son yıllarında bilgisayarların ve internetin ortaya çıkmasıyla birlikte arkeolojiye olan ilgi daha da yoğunlaşmıştır. Teknolojik yenilikler sayesinde kazı yapılmadan arkeolojik araştırmalar yapmak, çeşitli arkeolojik miras alanlarının sanal rekonstrüksiyonlarını ve daha fazlası gibi projelerin gerçekleştirilmesi mümkün hale gelmiştir.

Günümüzde gelişmiş ülkelerin mirasının korunması, korunan nesnelerin kapsamının sürekli genişletilmesi ve kültürel değerlerin mümkün olduğunca geniş nüfusa erişilebilirliğinin teşvik edilmesiyle karakterize edilmektedir.

Mirasın demokratikleştirilmesi, entegre koruma ve sürdürülebilir kalkınma için stratejiler ve yöntemler¹⁸⁵ ve aktif sosyal grupların mirasın koruma süreçlerine giderek daha yakın katılımının teşvik edilmesi yoluyla uygulanmaktadır. Bu konular Avrupa Konseyi tarafından 2005 yılında Portekiz'de Faro şehrinde kabul edilen Kültürel Mirasın Kamusal Önemi Üzerine Sözleşme gibi uluslararası belgeler tarafından ele alınmaktadır¹⁸⁶.

Küreselleşme süreçleri tarihsel ve kültürel kimliklerin yeniden yaratılması/oluşturulması ve/veya sürdürülmesi ihtiyacını doğurmuştur ve bu arkeolojinin toplumsal statüsündeki değişimler açısından büyük önem arz etmektedir. Bilimsel bilginin önkoşulları ve onun toplumsal koşullarının farkındalığı konusundaki yoğun eleştirel tartışma, yalnızca “Geçmiş neye göre yorumlanıyor?” sorusuna değil, aynı zamanda “Bu ne için yapılıyor?” sorusunun ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Geçmiş araştıran tüm bilimlerin sosyal rollerini unutmamaları gerektiği, yani geçmiş tüm sosyal gruplara giderek daha erişilebilir hale getirmeleri gerektiği anlayışı oluşmaktadır¹⁸⁷. Bu görüşlere göre, kültürel mirasın korunması ve kullanılması sorunlarında arkeolojinin rolü en geniş tartışmaya değerdir.

4.2. Kültürel Mirasın Korunmasında Uluslararası Deneyim ve Gagauzya Bucak Bölgesi’nde Arkeolojik Mirasın Korunması

4.2.1. Kültürel Mirasın Korunmasında Uluslararası Deneyim

Kültürel miras nesnelerinin (alanlarının) insan yaşamındaki, toplumdaki, çevredeki küresel değişimlerle sosyo-ekonomik alandaki temel değişikliklerle antropojenik, çevresel, teknojenik gibi yeni tehditlerinin ortaya çıkmasıyla ilişkili modern koşullarda korunması yeni bir konu değildir ancak bu güne kadar geçerlidir.

¹⁸⁴ Hodder, 1997: 13

¹⁸⁵ Gražulevičiūtė, 2006: 74-79

¹⁸⁶ 2005 yılı Kültürel Mirasın Toplum İçin Değerine İlişkin Sözleşme

¹⁸⁷ Chépaitene, 2010: 196

Kültürel mirasın korunması sorununun günümüzde en önemli konulardan biri olduğu gerçeği düzenlenen çok sayıda bilimsel yayın ve konferans, geniş bir kamuoyu tartışmasının varlığı, kültürel mirasın savunulmasına yönelik toplumsal hareketlerin oluşması, yanı sıra uluslararası düzeyde yeni yasal düzenlemelerin kabul edilmesi altını çizmektedir.

Kültürel miras anıtları bir dizi önemli toplumsal işlevi yerine getirmektedir. Halkın genel kültürünün daha üst düzeye çıkarılmasına katkıda bulunurlar ve büyük bir eğitici ve aydınlatıcı değere sahiplerdir. Kültürel miras devletler ve halklar arasındaki kültürel alışverişin yapıldığı, modern bilimin, kültürün, eğitimin taraflarından temelinde kurulduğu ulusun soyut zenginliği ile karşılaştırılabilir.

Birçok tarih ve kültür eseri ve alanı (İng. monument) ülkelerinin bir tür sembolü, bir tür kartviziti haline gelir örneğin, çoğu insan piramitleri Mısır ile Kolezyum'u İtalya ile ve Çin Seddi'ni Göksel İmparatorluk ile ilişkilendirir. Dış politika markalama uzmanı Simon Anholt'a göre kültürel miras, her ülkenin mirasına ilişkin küresel algıyı gösterir ve o ülkenin modern kültür seviyesinin bir değerlendirmesini içermektedir¹⁸⁸.

Kültürel miras nesneleri aynı zamanda önemli bir ekonomik işlevi de yerine getirmektedir. Şehirlerin ve ülkelerin gelişmesinde önemli etkenlerden biri olarak önemli kazançlar sağlayabilirler. Çoğu ülke yalnızca turistleri değil bu alanda işbirliğini organize etmek ve güçlendirmek için aynı zamanda tarihi ve kültürel nesnelerin restorasyonu ve korunması alanındaki uzmanları çekmek için kültürel miraslarını etkin bir şekilde tanıtmak için büyük çaba sarf etmektedir. Uluslararası ilişkilerde dünya kültürel mirası farklı ülkelerin kültürlerinin tüm dünya uygarlığı için değerinin tanınmasında bir faktör olarak işbirliğinin geliştirilmesine temel teşkil etmektedir. Kültürel miras aynı zamanda dünyadaki istikrarın garantörü olarak da kabul edilebilir. Kültürel mirasın korunması bugün uluslararası düzenleyici ve yasal uygulamalarda, dünya tarihi ve kültür anıtlarının korunmasına ve yaygınlaştırılmasına yönelik çeşitli önlemlerin uygulanmasında onayını bulmaktadır.

Uluslararası deneyim pratik uygulamasını devlet düzeyinde de bulur. Günümüzde tarihi ve kültürel nesnelerin korunması çoğu devletin öncelikli faaliyetlerinden biridir. Tarih ve kültür nesneleri paha biçilemez gerçek evrensel öneme sahiptir. Kültürel miras alanlarının kaybı onarılamaz. Bu nedenle korunmasında devlet kurumlarının yanı sıra toplum (halk) da aktif rol oynamaktadır.

Kültürel miras anıtlarının korunması sorununu etkin bir şekilde çözmek için yalnızca devlet kurumları ve sivil toplum kuruluşları arasında kurulan diyalogun yanı sıra vatandaşların aktif katılımı ile yararlı olabilir.

¹⁸⁸ Anholt,2005: Vol. 1, 2,

21. yüzyılın başındaki araştırmacılara göre kültürel mirasın korunmasında bazı yeni dünya trendleri öne çıkmaktadır:

- sadece seçkin eserlerin veya alanların korunmasından sıradan vatandaşların yaşam tarzlarını yansıtan nesnelere geçiş
- sadece somut mirasın korunmasından gelenekleri ve yaşam biçimini içeren soyut mirasın da korunmasına geçiş
- yalnızca eski nesnelerin korunmasından 20. yüzyılın eser yapı ve alanların korunmasına geçiş
- toplumun, özellikle yerel halkın aktif katılımı
- mirasın köyün, şehrin veya bölgenin günlük yaşamına entegre edilmesi ve kentin ayrılmaz ve vazgeçilmez bir unsuruna dönüştürülmesidir¹⁸⁹.

Ne yazık ki kültürel miras anıtlarına yönelik tehditlerin sayısı sürekli artmaktadır ve bu da onları korumak için etkili önlemler aramasına neden olmaktadır. Küreselleşme ile bağlantılı gelişme, yeni teknolojiler, hayatın birçok alanında ilerleme kaçınılmazdır. Çoğu zaman kültür nesnelerin yok edilmesi insan faktörüyle ilişkilendirilir. Ana antropojenik tehditler arasında vandalizm, aktif ticari inşaat, restorasyona yönelik bilimsel ve profesyonel bir yaklaşımın olmaması ve kullanıcıların olmaması sayılabilir.

Uluslararası işbirliği, bu alanda evrensel insani kriterlerin oluşturulmasını gelişmiş ülkelerin uygulamalarına dahil edilmesini ve gelişmekte olan ülkelere yardım sağlanmasını mümkün kılmaktadır. Tarihi ve kültürel nesnelerin korunması alanında bu tür bir işbirliği, her devletin güçlendirmeye ve geliştirmeye çalıştığı uluslararası kültürel alışverişin bir parçasıdır. Kültürel mirasın korunması alanındaki işbirliği devletler bu alandaki faaliyetleri iyileştirmek için deneyimlerini, acil sorunları, bilimsel gelişmeleri ve teknolojileri paylaşma fırsatına sahipliği gibi somut pratik sonuçlar vermektedir.

Kültürel miras nesnelerinin korunması deneyimi devletlerin faaliyetlerinde de ilgi çekicidir. Birçok ülke, kültürel miras alanında benzersiz teknikler biriktirmiş ve kendi koruma faaliyetleri modellerine sahiptir.

Dünya mirası nesnelerinin sayısında dünya liderlerinden biri olan İtalya, kültürel mirasın korunmasını kültür politikasındaki önceliklerden biri olarak görmektedir. Bu ülke, topraklarında bulunan kültürel nesne sayısı bakımından UNESCO Dünya Mirası Listesi'nin başında yer almaktadır: 46 Dünya Kültür Mirası alanına sahibidir¹⁹⁰. İtalya'da devlet tarafından korunan 500

¹⁸⁹ Rusya'nın tarihi şehirleri: koruma ve geliştirme. Mart 2011 Rusya Federasyonu Federal Meclisi Federasyon Konseyi analitik raporu PDF dosyası: <http://council.gov.ru/media/files/41d44f24459ceffa5ca3.pdf>

¹⁹⁰ Dünya Mirası Listesi, UNESCO: [https://whc.unesco.org/en/list/?\),&](https://whc.unesco.org/en/list/?),&)

binden fazla mimari eser var. Buna ek olarak 25 bin tarihi yer, 95 bin kilise, 40 bin kale, 1900 arkeolojik park ve 4500 müze bulunmaktadır¹⁹¹.

İtalya'nın ulusal kültürel mirasın korunması kavramını geliştiren ilklerden biri olan "sanatsal ve yaratıcı çıkarların korunması üzerine" ilk yasa 1 Haziran 1939'da kabul edildi. Kültürel mirasın korunması İtalyan Anayasası tarafından da güvence altına alınmıştır Madde 9, Cumhuriyet'in kültür ve bilimsel araştırmaların gelişimini desteklemesi ve ülkenin tarihi ve kültürel mirasıyla ilgilenmesi gerektiğini belirtmektedir¹⁹².

Ülkenin kültürel mirasının korunması meseleleri, 1950'den beri İtalya'da inşaat ve restorasyon çalışmaları yürüten Bayındırlık Bakanlığı gibi diğer bakanlıkların faaliyetlerine de yansımıştır. Turizm Bakanlığı kültürel mirasa büyük önem vermektedir. İtalya'nın geleneksel olarak ekonominin en önemli yönü olan ve ülkenin istikrarında bir faktör olan giriş turizminde liderlerden biri olduğunu belirtilmelidir. İtalya Turizm Bakanlığı ülkenin dünyada çok yönlü bir imajının oluşmasına katkıda bulunan turistik ve kültürel rotaların geliştirilmesine büyük önem vermektedir¹⁹³.

İtalya'da kültürel mirasın korunmasında sivil toplum kuruluşları önemli bir rol oynamaktadır. Kültürel mirasın korunmasına yardımcı olmak için 1955'te kurulan Italia Nostra (Bizim İtalya) kurumu buna bir örnektir. Kuruluş kültürel mirasın korunması alanında yeni çözümlerin ve mevzuatın uygulanmasına ve geliştirilmesine katkıda bulunur ve ülke çapında 200'den fazla şubeye sahiptir¹⁹⁴. Üyeleri mimari eserlerin durumunu gözlemler, inceler, onları çarpıtma girişimlerini engeller ve halk arasında anıtların önemini yaygınlaştırır.

Kültürel mirasın korunması alanında İtalya'nın oldukça geniş bir kurum sistemi vardır, ancak aynı zamanda hem kamu kuruluşlarının hem de vakıfların rolü büyüktür, bu da bu işi kesinlikle etkili kılmaktadır. Kültürel miras eserlerinin korunmasına ilişkin konuların yasalarda yer alması ve ülke anayasasında yer alması önemlidir.

Fransa aynı zamanda kültürel mirasın incelenmesini ve korunmasını devlet sorumluluğu alanına dahil eden ilk ülkelerden biridir. Ülkede kültürel mirasın korunmasına yönelik yürütülen tüm faaliyetler 20. yüzyılda miras alanında kabul edilen çok sayıda yönetmelik ve çeşitli kanun metinlerini içeren Miras Kanunu'na (Code du patrimoine) dayanmaktadır. Bunlardan en eskisi 31 Aralık 1913 tarihli tarihi eser tanımını ve statü verilmesine ilişkin esasları belirleyen "Tarihi Alanlar Hakkında Kanun" dur. Bu duruma bağlı olarak kültürel miras nesneleri kaydında yer

¹⁹¹ Avrupa'daki kültürel anıtların korunması, İtalya: referans // Ria Novosti: <https://ria.ru/20081009/152848096.html>

¹⁹² İtalya Cumhuriyeti Anayasası, İtalyan Hükümeti: Bakanlar Kurulu Başkanlığı resmi sitesi: <https://www.governo.it/it/costituzione-italiana/principi-fondamentali/2839>

¹⁹³ Bogolyubova, 2014: 8

¹⁹⁴ Italia Nostra: Associazione Nazionale per la tutela del Patrimonio Storico, Artistico e Naturale della Nazione, resmi site: <http://italianostra.org>

alan nesneler için daha sıkı kontrol ve yetkililerden daha önemli destek sağlanır ve nesne korunur¹⁹⁵.

Fransa'da devlet herkese özel mülkiyette bulunan bir anıtı ziyaret etme fırsatı sağlayan sahiplerine vergi teşvikleri sağlamaktadır. Bu şüphesiz olumlu bir şeydir, çünkü sıradan vatandaşlar ülkelerinin kültürel değerlerine özgürce erişme fırsatına sahip olduğundan, mülk sahibi, kültürel miras nesnelerini düzenli tutmak için bir teşvik olarak devletten fayda sağlar.

Fransa'da kültürel mirasın korunmasına adanmış en eski kuruluş, 1901'de kurulan Fransa Peyzajlarını ve Estetiğini Koruma Derneği'dir. Topluluk, doğanın nesnelerin ve mimari ve anıtsal mirasın alanlarının korunması ve dikkatli bir şekilde kullanılması için kurulmuştur. Topluluğun birkaç bin üyesi vardır; 300'den fazla yerel derneği vardır. Bugün Dernek, ulusal ve belediye düzeylerinde çeşitli hükümet organlarında temsilcileri bulunduğundan, mirasın korunmasına ilişkin karar alma sürecinde büyük bir etki kazanmıştır. Dernek ayrıca, eserleri tehdit eden faktörler hakkında konuşan, onları projeleriyle tanıştıran, kültürel mirasın yasal korunması ve modern toplumda eserleri koruma sorunları hakkında istişareler düzenleyen ve bilimsel konferanslar düzenleyen halka yönelik bilgilendirme kampanyaları da yürütmektedir¹⁹⁶.

İngiltere, doğal ve kültürel mirasın korunmasına özgün bir yaklaşım sunmaktadır. 1894'te en eski kamu hayır kurumu olan “National Trust” («Ulusal Velayet”) burada kuruldu. Ulusal Tröst, Victoria dönemi Bayan Octavia Hill, Sir Robert Hunter ve Canon Hardwick Ronsley hayırseverleri tarafından Birleşik Krallık'ın ulusal kültürel ve doğal mirasını korumak ve yaygınlaştırmak için kurulmuştur. Kuruluş tarihinin ilk aşamalarında, mülk ve kültürel miras nesneleri, sahiplerinin onları uygun durumda tutma fırsatına sahip olmadıkları için vasiyetle fona geçmektedirler. Bugün Tröst, 565.000 dönümden fazla kırsal alanı, 500 milin üzerinde bozulmamış kıyı şeridini ve 300'den fazla tarihi bina ve bahçe bulunmaktadır¹⁹⁷. “Ülkenin çok sayıda değerli mülkü, mimari eserleri, sanat koleksiyonu, endüstriyel tesisi, park, bahçe ve golf sahaları, tüm tarihi yerleşim yerleri, geniş kırsal alanları ve eşsiz doğal manzaralarına ek olarak, 45.000 arkeolojik sit alanı da bulunmaktadır”¹⁹⁸.

Tröst bireysel ve kurumsal üyelik içermektedir. Devlet de malını bu Vakıf'a emanet eder. Kuruluşa tam üyeliğin yalnızca İngilizler ve Birleşik Krallık topraklarında ikamet eden kişiler için mümkündür. Bir kamu kuruluşu olan Tröst, yine de faaliyetlerini Birleşik Krallık'ta yürürlükte olan mevzuatla uymak zorundadır ve yetkisi altındaki mülk ve nesnelerin satışı ancak Parlamentonun onayı ile mümkündür.

¹⁹⁵ Bleyon, 1980: 477-484

¹⁹⁶ Sites & Monuments, resmi site: <https://www.sitesetmonuments.org/>

¹⁹⁷ Mnatsakanyan, 1995: 134

¹⁹⁸ National Trust, resmi site: <https://www.nationaltrust.org.uk/>

Kuruluşun temel bütçesi ve kârı, özel bağışlardan ve turistik gezi turlardan gelmektedir¹⁹⁹.

Kuşkusuz Ulusal Tröst, Büyük Britanya'nın kültürel ve doğal mirasını 100 yılı aşkın bir süredir başarıyla koruyan, çalışma ilkelerini sürekli geliştiren ve genişleten etkili bir hayır kurumu örneğidir.

Bugün dünya, bireysel devletlerin tarihsel geleneklerine, bu faaliyet alanının yasal ve kurumsal tasarımının özelliklerine dayanan kültürel mirasın korunmasında oldukça ilginç bir deneyim biriktirmiştir. Çalışmada sunulan bu ulusal kültürel miras koruma modelleri, ilgi çekicidir ve özellikle politikacılar, profesyoneller ve genel kamuoyunu ilgilendiren bu alandaki reformların uygulanması için temel oluşturabilirler. Kültürel miras, bölgenin kimliğinin değerli bir yansıması haline gelmelidir ve ülkenin geleceğinin ve birçok bakımdan dünyadaki yerinin bağlı olduğu mutlak bir değer ve güçlü bir kaynaktır²⁰⁰.

Avrupa entegrasyonu ve küreselleşme süreçleri bugünden miras değerleri üzerinde belirsiz bir etkiye sahiptir. Bir yandan, profesyoneller ve yerel topluluklar arasında uluslararası işbirliği için daha fazla fırsat var. Yaygınlaşan yerli ve yabancı turizm, hizmet altyapısının iyileştirilmesini, yeni miras kaynakları ve bunların “ambalajlanması” yöntemlerinin araştırılmasını ve daha ilgili grupların mirasın korunması süreçlerine dahil edilmesini teşvik etmektedir. Öte yandan, bazı Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde, dış politikanın ademi merkezîyetçiliği ve demokratikleşmesi sorunları hala çözülmemiştir. İlginç bir şekilde, özyönetime dayalı daha demokratik ülkelerde, merkezi olanlardan çok daha fazla korunan nesne vardır. Komünizm sonrası ülkelerde mali açıdan güçlü ve kültürel olarak angaje edilmiş orta toplumsal tabakanın eksikliği göz önüne alındığında, burada devletin maalesef, kültürel değerlerin korunmasını isteyen ve üstlenebilecek sağlam bir alternatifi olmadığı, yine Batı ülkelerinin aksine, bu tür bir alternatifin en azından kısmen yerel tarih ya da tarih severler topluluğu olduğu, anıtların korunmasıyla uğraşan diğer işlerin yanı sıra (özellikle Birleşik Krallık'ta) olduğu belirtilmelidir. Dolayısıyla, bu tür ülkelerin bölgesel politikalarının zayıflığı, yalnızca Avrupa eğilimleriyle bir uyumsuzluğu değil, aynı zamanda merkez ile çevre arasında ve farklı bölgeler ve sosyal gruplar arasında artan sosyal, ekonomik ve kültürel bir uçurumu da göstermektedir²⁰¹.

Ek olarak, komünizm sonrası ülkeler, özellikle fikir çatışması, küreselleşme ve tüketimcilik gibi artan eğilimlerle bağlantılı olarak sürekli zorluklarla karşılaşarak kimliklerini

¹⁹⁹ National Trust, resmi site: <https://www.nationaltrust.org.uk/>

²⁰⁰ Bogolyubova, 2014: 12

²⁰¹ Chepaitene, 2010: 271-272

yeniden sağlamlaştırmak ve şekillendirmek zorunda kalıyorlar. Onların yüzleşmelerinde ulusal kimliğin ve onu destekleyen ulusal mirasın perspektifinin kendisi sorgulanmaktadır²⁰².

4.2.2. Gagauzya Bucak Bölgesi Arkeolojik Mirası ve Korunması

Bucak'ın eski tarihi hakkında, bunun sadece doğudan Balkanlara ve Orta Avrupa'ya giden ve çeşitli halkların, özellikle doğudan batıya olmak üzere periyodik olarak göç ettiği bir tür koridor olduğuna dair yanlış bir klişe vardır. Gerçekten de, bazı halkların bu topraklardan geçtiği, bazen burada kalmadıkları veya kısa süreli kalışlarının önemsiz izlerini bıraktıkları dönemler oldu. Bunun nedeni, Çin'in kuzey sınırlarından Macaristan'a kadar uzanan ve o dönemde ana sakinleri göçebe olan Avrasya bozkır koridorunun bu topraklardan geçmesiydi²⁰³. Ancak Bucak toprağı, yüzyıllar boyunca farklı dönemlerde orada yaşamış birçok halkın anavatanı olarak da kabul edilebilir. Dünya kültürün gelişmesine önemli katkılarda bulunan Bucak topraklarında belirli dönemlerde yaşayan halklar, küresel öneme sahip olaylarda önemli rol oynadılar. Onlardan kalan arkeolojik kalıntılar tarihlerine ışık tutmaktadırlar.

Bölgenin konumu coğrafi olarak çok elverişlidir. Burada Prut ve Dinyester gibi verimli taşkın yataklarıyla Avrupa'nın iki nehri birbirine yaklaşmaktadır. Mevcut buluntulara bakılırsa antik çağda bu topraklar, çok eski zamanlardan beri av hayvanlarıyla dolu olduğundan dolayı avcılar kendine çekiyordu. Burada çoğunlukla Taş Devri'nde toplayıcılar ve avcılar, Tunç Çağı'nda çobanlar ve çiftçiler, erken Demir Çağı ve Orta Çağ'da göçebe haklar yaşıyordu. Hunların istilas, Doğu Avrupa'nın bozkır kısmındaki halkların tarihinde önemli bir dönüm noktasıydı. Daha önce bu yerlerde yaşayan İranca konuşan göçebeler bu bölgenin siyasi arenasını terk ediyor ve Türkçe konuşan halklar burada başrol oynamaya başlıyor²⁰⁴. Orta Çağ'da bölge, Altınordu, Moldova Prenslığı (Boğdan Prenslığı) ve Osmanlı İmparatorluğu gibi devletlerin bir parçasıydı.

Yaklaşık 6.000 yıl önce, Eneolitik çağın bozkır kabileleri arasında yeni bir tür cenaze töreni ortaya çıktı - mezar çukurunun ve onu çevreleyen yüzeyin üzerine bir topraktan yapılmış tepe dökülmeye başlandı. Bu tür arkeolojik nesneler, yerli bilimsel literatüre "kurgan" adı altında girilmiştir. Genellikle bozkır piramitleri olarak adlandırılırlar²⁰⁵. Bu eski gömüler, gömülenlerin kronolojisi, kültürel ve etnik kökenleri, sosyal yapıları gibi konuları aydınlatmak açısından çok önemlidir²⁰⁶. Bu türden ilk arkeolojik alanların MÖ 5. binyılın sonunda Eneolitik kabileler arasında burada ortaya çıktığı bilinmektedir. Kurgan cenaze töreni geleneği, Bronz (MÖ 4.-2. binyılın ikinci yarısı), Erken Demir Çağı (MÖ 1. binyıl - MS 4. yüzyıl), Orta Çağ'ın erken ve

²⁰² Chepaitene, 2010: 273

²⁰³ Skripkin, 2013: 9

²⁰⁴ Skripkin, 2013: 9

²⁰⁵ Skripkin, 2013: 223

²⁰⁶ Gavrilova, 2004: 19

gelişmiş dönemlerinde (MS 5. – 15. yüzyılın başı) korunmuştur. Bahsedilen tarihi dönemlerdeki arkeolojik kültürlerin mevcut kronolojisi, belirli bir kurganın yapım zamanını 200-300 ila 50 yıl veya daha az bir doğrulukla belirlemeyi mümkün kılmaktadır²⁰⁷.

Bölge zengin bir tarihi ve kültürel mirasa sahiptir ve burada tarih, mimari, arkeoloji, sanat gibi çeşitli türlerde eserler ve alanlar bulunmuştur. Bunların arasında en önemli yer kurganlar, yerleşim yerleri, mezarlıklar gibi yerleri içeren arkeolojik miras almaktadır. Bucak topraklarında Orta Paleolitik'ten Geç Orta Çağ'a kadar uzanan yüzlerce arkeolojik alan tespit edilmiş ve belgelenmiştir (Lev. 2).

Bölgenin arkeolojik açıdan iyi çalışılmış ve bu bölgede çalışan birkaç kuşak araştırmacının faaliyetlerinin sonucudur. Ancak arkeolojik alanların keşfi bununla sınırlı olmadığını belirtmek gerekiyor. Arkeolojik keşifler sırasında yeni yerler keşfedilmektedir. Arkeolojik buluntular arasında birçoğu bölge halklarının tarihi çalışmalarında paha biçilmez bir kaynaktır.

Bölgenin kültürel mirasının incelenmesi ve korunması, eşit katılımcı olarak evrensel kültür sistemine entegrasyonunda en önemli faktördür. Bölgenin kültürel mirasının incelenmesi, sadece kendi içinde değil, evrensel kültür sistemine eşit bir ortak olarak başarılı bir şekilde entegre olmak için değil, ve sadece bu kültürel mirasın kendisini korumak ve çoğaltmak için değil, aynı zamanda bölgenin günlük yaşamına organik olarak dahil etmek, onu daha rahat, görünür kılmak, bölgenin ekonomik ve kültürel gelişimindeki rolünü güçlendirmek için de önemlidir²⁰⁸.

Bölgedeki kültürel mirasın korunması sorununa yeniden canlanan ilgiye rağmen, acilen ele alınması gereken bazı akut sorunları dikkate almak gerekir. Birçok arkeolojik sitenin durumu büyük endişe kaynağıdır. Arkeolojik eserler genellikle toprak altında ve bundan dolayı çoğu durumda savunmasızdır. Savaş sonrası dönemin benzeri görülmemiş büyüklükte inşası, birçok arkeolojik nesnenin yok edilmesine yol açtı. Altmışlı yılların ortalarında, toprağın işlenmesinde güçlü mekanizmaların kullanılmasıyla, tarımın gelişmesiyle bağlantılı olarak binlerce yıldır el değmemiş birçok kurgan sürülmeye başlandı. Bugün birçok kurganı ayırt etmek zordur. Şu anda, Moldova Cumhuriyeti'nin güney bölgelerinde ve özellikle Gagauzya'daki tarlalarda sürülmemiş kurgan bulmak zordur. Ne yazık ki, onlar neredeyse arkeologlar ve uzmanlar tarafından kontrol edilmiyorlardı ve yalnızca yasama düzeyinde devlet tarihi ve kültürel uzmanlığının (bilirkişi raporu) getirilmesi, arkeolojik alanların korunmasını farklı bir düzeye çıkarmayı mümkün kıldı. Tüm bu örnekler, arkeolojik yerlere yönelik tutumun, kültürel mirasın korunmasına yönelik genel kabul görmüş uluslararası ilkelerle uyumlu olmaktan uzak olduğunu göstermektedir.

²⁰⁷ Skripkin, 2013: 224

²⁰⁸ Gavrilova, 2004: 17

Arkeolojik alanlar ve eserler ulusal bir “hazinedir” ve nüfusun çoğunluğu bunu anlıyor ve uzak bir çağın en değerli kanıtı yok edildiğinden, kültürel mirasın zarar gördüğüne dair keşfedilen gerçekler birçoğu için üzücüdür.

Arkeolojik miras, korunması en zor kültürel miras türlerinden biri olduğu için, tarihi ve kültürel mirasın devlet koruma sisteminin hala gelişiminin oluşum aşamasında olduğu Moldova da dahil olmak üzere, korunması ve güncellenmesi ile ilgili sorunlu konular bloğu sürekli genişlemektedir.

Yağmacı kazılar, yalnızca arkeoloji alanın kültürel katmanını yok etmekle kalmayıp, bilimsel araştırmasını imkansız kıldıkları ve aynı zamanda taşınabilir arkeolojik eserleri bilimsel dolaşımdan çıkardıkları ve daha sonra ticaret ve kaçakçılık nesnesi haline geldikleri için bugün özel bir sorun teşkil etmektedir²⁰⁹.

Arkeolojik mirası sadece gelecek nesiller için korumak için değil, sadece uzmanlar için değil, aynı zamanda genel nüfusu, kültürel mirasın korunmasına yönelik uluslararası ilkeleri günlük yaşam pratiğine yaygın bir şekilde sokmak için hangi önlemler gereklidir?

Modern araştırmacılar, izinsiz kazılara karşı mücadelenin ancak akademik arkeoloji biliminin yaygınlaştırılmasıyla mümkün olduğuna inanıyor. Her şeyden önce, yetkisiz kazıcıların propaganda faaliyetlerine en duyarlı olan nüfusla, özellikle gençler ile eğitim çalışmaları yapmak gerekiyor. Bölgenin tarihi ve genel tarih bilimi için arkeolojik alanların önemine odaklanmak gerekir.

Arkeolojik araştırmaların özünü ortaya çıkaracak, arkeolojik kazıların anlamını popüler bir dille anlatacak popüler bilim literatürünün yayınlanması gerekmektedir. Herkesin bu özel yerde yürütülen arkeolojik araştırmaların sürecini ve sonuçlarını görebileceği, kazıyı bizzat ziyaret etme imkanı olan düzenli saha sergileri de arkeolojik anıtların korunmasında etkili bir araç olabilir. Son olarak, yerel halkı devam eden kazılara gönüllü olarak dahil etmek önemlidir.

Arkeolojiyi toplumda yaygınlaştırma sorunları, Batı pratiğinde geniş çapta tartışılmakta ve çözülmektedir²¹⁰. Avrupa ülkelerinin arkeoloji biliminin yaygınlaştırılmasındaki deneyimi kapsamlıdır ve yalnızca nüfusun arkeolojik kazılara geniş katılımını değil, aynı zamanda okuldan başlayarak farklı yaş gruplarını etkilemeye izin veren tam teşekküllü eğitim programlarının geliştirilmesini içerir²¹¹. Son yıllarda bu deneyim Gagauzya topraklarında kök salmaya başladı.

Bugün, bu durum Gagauzya için fazlasıyla önemlidir, çünkü arkeolojik alanların ve eserlerin korunmasına ilişkin yasal düzenleme sorunları No 218 Kabul Tarihi: 17/09/2010 bir yasanın kabul edilmesiyle çözülmüştür ve arkeolojik nesnelerinin korumaya yönelik önlemlerin

²⁰⁹ Semenov, 2017: 20

²¹⁰ Bedin, 2008

²¹¹ Ardeleanu, 2017: 1

uygulanması hükümet kararnameleriyle belirlenir, ardından her şeyden önce nüfusun genel kültürünün iyileştirilmesi konularına yer verilmesi gerekmektedir.

Halkın bölgesinin, şehrinin veya köyünün tarihine ilgi duymazsa, arkeolojik ve tarihi mirasa karşı dikkatli bir tutum aşılama, hukuki veya idari hiçbir önlemin hiçbir etkisi olmayacaktır. Elbette kültür yetiştirmek bir yılı değil, onlarca, yüzlerce yılı gerektiren bir meseledir. Ancak yine de bu çalışma okulda, kolejde başlarsa, bu alanda başarı ummak mümkün olacaktır²¹². Bucak'ın zengin arkeolojik mirasının korunması ancak nesne koruma alanında sadece uzmanların - arkeologların değil, aynı zamanda halkın da çalışması, yani bu çalışmanın herkes tarafından yapılması durumunda mümkündür²¹³.

Hem Moldova hem de Ukrayna'da kültürel mirasın yönetiminden sorumlu önemli sayıda kurum olmasına rağmen, genel olarak Moldova'nın güneyi ve Ukrayna'nın Odessa bölgesindeki mirasının yerel toplum tarafından yeterince bilinmediği veya takdir edilmediği bilinmektedir.

Bu şekilde etkili bir yönetimin yokluğunda, tarihi ve kültürel nesnelerin kullanım potansiyeli bir potansiyel olmaya devam etmektedir. Düşük yönetim kalitesi, hem merkezi hem de yerel düzeydeki kurumlarda vardır. Bakanlıklar, yerel yönetimler ve sivil toplum arasında, proaktif bir konuma dayalı olarak, kültürel miras konularında sınır ötesi işbirliği alanında büyük bir gelişme alanı gibi görünen işbirliğinin neredeyse hiçbir örneği yoktur²¹⁴. Bu sorunun çözümü, miras alanında ve ilgili sektörlerde çalışan profesyonellerin bilinçlendirilmesinden geçmektedir.

Moldova'nın güneyinde benzer bir sorunu çözmeye yönelik başarılı bir proje, 2017'de gerçekleşen "Sivil Katılım İçin Kültürel Miras Fırsatlar Alanı" («Культурное наследие область возможностей для гражданского участия») projesidir.

Genel bir sorunla çalışmanın yanı sıra, proje bazı özel noktaların çözümüne de dikkat etti: incelenmesi, Trajan Surları'nın korunması ve kültürel değerlerinin tanıtılmasıdır²¹⁵.

Antik Roma savunma hatlarına ilişkin bilgileri geliştirmek için, bir grup uzman tarafından modern jeofizik ve topografik teknikler kullanılarak kazı yapılmadan (non-invasive) bir çalışma gerçekleştirildi. Sonuç olarak, gerçek veriler toplandı ve Trajan Surları iki açıdan haritalandı: bu eski savunma hatlarının mevcut durumu ve tarihi ve kültürel miras olarak korunma durumu.

Proje çerçevesindeki ana etkinliklerden biri, Cahul bölgesindeki yerel kamu idaresi, iş çevreleri, yerel ve ulusal medya, kültür ve eğitim kurumlarının temsilcileri, Ukrayna ve Romanya temsilcilerinin katıldığı bir seminerdi. Seminer iki önemli bölümden oluşmuştur. İlk

²¹² Valeev, 2019: 206

²¹³ Valeev, 2019: 208

²¹⁴ Poshevalova, 2017: 114

²¹⁵ Poshevalova, 2017: 115

kamuoyunda, Moldova, Ukrayna ve Romanya topraklarındaki Roma savunma hatları hakkında tarihi ve arkeolojik konularda son derece ilginç materyaller sunuldu. Uluslararası toplantının ikinci bölümü, bölgesel stratejinin geliştirilmesine ayrılmış ve ilgili belgenin oluşturulması için temel atılmıştır.

Sonuç olarak, Trajan Surları'nın tarihi ve kültürel mirasına dayalı olarak Cahul bölgesinin yerel ekonomik gelişimini artırmak için bir strateji geliştirilmiş ve önerilmiştir.

Son olarak, teknik ekip siteyi tanıtmak için Trajan Duvarları'nın etkileşimli bir 3D modelini (diyorama) tasarladı ve oluşturdu. Yenilikçi uygulama, bu kültürel cazibe merkezine gelen ziyaretçi (turist) sayısını artırmaya yardımcı olacaktır.

Bir yıl süren bu küçük proje, organize bir ortak çaba olan ortak bir kültürel mirasın korunması yoluyla Moldova ve Ukrayna'nın kültür sektörünün güçlendirilmesine katkıda bulunmuştur. Projenin bir sonucu olarak, bölgelerin ekonomik kalkınma planlarına entegre edilebilmesi için kültürel mirasın yönetiminde deneyim ve en iyi uygulamaların alışverişi için bir ağ oluşmaya başladı. Ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde yerel devlet idaresi, Cahul Eyalet Üniversitesi, Cahul Ulusal Tiyatrosu, Cahul Müzesi, yerel televizyon ve radyo, yerel kamu kuruluşları, Ulusal Arkeoloji Ajansı, Cahul şubesi. Moldova Cumhuriyeti Ticaret ve Sanayi Kurumu, ICOM-Moldova Ulusal Komitesi, Kültür Politikası Merkezi, Izmail Devlet Üniversitesi (Ukrayna) ve Romanya tarafında - Galați Belediyesi, "Pol Paltanea" Tarih Müzesi Galați'den, Braila'dan "Carol I" Tarih Müzesi, Cluj-Napoca'dan Babes-Bolyai Üniversitesi ile ortaklıklar kurulmuştur²¹⁶.

Bu programın uygulanmasındaki deneyim, hazırlayıcılarına göre, Moldova'nın diğer bölgelerinde benzer projeler oluşturmak için kullanılabileceğine inanılmaktadır, çünkü arkeologlar, tarihçiler, yerel tarihçiler ve yerel topluluk uzmanlarının yakın işbirliğinin organizasyonu, devletin arkeolojik ve genel olarak tarihi ve kültürel mirasın koruma sisteminin tasarımının en önemli bileşenlerinden biridir.

Özellikle dikkat edilmesi gereken şey, medyayla çalışmanın önemidir. Gazetelerde devam eden kazılar hakkında bilgi yayınları, İnternet kaynaklarıyla çalışma, arkeologlar ve tarihçilerle röportajlar ve sohbetler vb. Tüm bunlar, kaçak arkeoloji kazıları yapanlar topluluğunu zayıflatabilir, resmi arkeoloji biliminin etkisini artırırlar ve tarih veya yerel bilim alanında profesyonel olmak isteyen meraklıların katılmalarını sağlayabilir²¹⁷.

Modern dünyada, tarihi ve kültürel mirasın herhangi bir nesnesinin modern tarihsel ve kültürel bağlama dahil edilmeden korunması imkansızdır. Sivil veya dini mimariye ait bir yapı, endüstriyel miras, onu modern koşullara uyarlamak için çeşitli yollarla dolaşıma dahil

²¹⁶ Poshevalova, 2017: 117

²¹⁷ Kazantseva, 2015: 120

edilebiliyorsa, o zaman arkeolojik bir alan veya eser söz konusu olduğunda, müze nesnesine ek olarak herhangi bir modern işleve uyarlanması göstermek, imkansızdır²¹⁸.

Arkeolojik bir alan, taşınmaz bir nesnedir, nesnenin veya kompleksin oluştuğu tarihi ve kültürel manzara ile yakından bağlantılıdır. Çoğu durumda, mimari eserlerde olduğu gibi, bir nesneyi herhangi bir yere taşıma olasılığı yoktur. Bu nedenle, pratik olarak yapıyı korumanın tek ve en uygun yolu, arkeolojik miras nesnesinin müzeleştirilmesidir²¹⁹.

Müzeleştirilmiş arkeoloji nesneleri, arkeolojik mirasın yaygınlaştırılmasında ve korunmasında önemli bir rol oynar; bunların temelinde, arkeolojik miras hakkında halka bilgi yayınlayan eğitim merkezleri düzenlemek mümkündür. Bu tür merkezleri yaratma deneyimi, yabancı uygulamada kapsamlıdır ve yerli uzmanlar tarafından geliştirilmeye tabidir.

Arkeolojik mirasın korunması alanındaki bir diğer önemli sorun, tarihi ve kültürel mirasın korunmasına yönelik devlet sisteminin daha da geliştirilmesidir. Bu durumda, arkeolojik nesnelerin korunmanın alternatif yollarını aramaya ve tarihi ve kültürel mirasın korunması için bir devlet organları sisteminin geliştirilmesine devam edilmesi gerekmektedir. Bu alandaki en umut verici yön, tarihi ve kültürel mirasın devlet tarafından izlenmesi için bir sistemin geliştirilmesidir²²⁰. Genel olarak arkeolojik, tarihi ve kültürel mirasın korunması alanındaki mevcut duruma ilişkin resmi bir istatistik bulunmamaktadır. Bu muhtemelen, az sayıdaki personel ve yeterli kalifiye uzmanların bulunmaması nedeniyle miras koruma makamlarının yetersiz çalışma seviyesinden kaynaklanmaktadır. Mevcut durumda, Moldova ve özellikle Gagauzya'nın kültürel miras nesnelerinin durumu hakkında operasyonel bilgilerin elde edilmesi, işlenmesi ve sistemleştirilmesi için merkezi bir algoritmanın geliştirilmesi ve Bucak'ın kültürel mirasının tam bir resmini elde etmek için bu alanda Ukrayna tarafı ile işbirliği yapılması gerekmektedir. Bu bilgilerin tespit edilmiş, tescil edilmiş ve restore edilmiş arkeolojik miras alanlarına ilişkin verilerle karşılaştırılması, devletin arkeolojik mirasın korunması alanındaki politikasının güçlü ve zayıf yönlerini analiz etme fırsatı sağlayacaktır. Bu da, yetkili makamların devlet politikasının bu önemli alanının durumunu düzeltmek ve iyileştirmek için zamanında önlemler almasına izin verecektir. Birleşik bir izleme sisteminin oluşturulması, kültürel mirasın korunmasına dahil olan tüm uzmanların değerlendirilmesi için anlaşılır ve erişilebilir olan birleşik bir teorik ve metodolojik temel geliştirme sorununun çözülmesine olanak sağlayacaktır.

Gagauzya'daki toplam arkeolojik alan sayısı:

1. Gagauzya topraklarındaki kurganlar - 510

²¹⁸ Tishkin, 2016: 360

²¹⁹ Medved, 2004: 45 - 46

²²⁰ Shulgin, 2012: 2

2. Gagauzya topraklarındaki antik yerleşimler - 73, Aşağı Trajan Duvarı (3.-4. yüzyıllar) ve Duvarla ilişkili yapılar dahil
3. Yer altı mezarlık alanları (ortaçağ mezarlıkları) - 7
4. İskit kültürünün mezarlıkları - 3
5. Etulia köyün yakınında Roma dönemine (III-IV yüzyıllar) ait Castrum (Roma askeri kampı)²²¹.

şehir ve köyler	kurganlar	yerleşimler
Comrat (Komrat)	31	16
Alekseevca	5	3
Avdarma	4	2
Baurçi	10	1
Beşalma	10	-
Beşgioz (Beşgöz)	6	1
Bugeac (Bucak)	9	1
Cazaclia (Kazaklı)	25	6
Ceadir-Lunga (Çadır-Lunga)	9	-
Chiselia Rusa	3	2
Chiriet-Lunga	3	5
Chirsovo	11	4
Cioc-Maidan (Çok-Maydan)	4	3
Çişmichioi (Çişmeköy)	64	3
Congaz (Kongaz)	27	3
Cotovskoe	4	-
Tomai (Tomay)	13	3
Dezgingea (Dezginca)	12	1
Gaidar	5	2
Svetlii	4	2
Joltai (Coltay)	2	1
Vulkanesti	76	3
Etulia	120	11
TOPLAM	510	73

²²¹ Agulnikov, 2021: 6

²²² Agulnikov, 2021: 7

Gagauz Yeri'nde arkeolojik sit alanlarının tespiti ve korunması alanında son yıllarda Gagauzya Araştırma Merkezi'nin desteğiyle araştırmalarda ilerlemeler kaydedilmiştir ve bu gelişmeler aşağıdaki literatürün yayınlanmasına katkıda bulunmuştur:

- 2014- Anavatan tarihi: Bucak, Gagauzya. Bucak'ın antik tarihi
- 2019- Bucak Bozkırındaki Kurganların Keşfi (1980-1985)
- 2019-2021'de Cazacilia (Kazakliya) köyünde Arkeolojik Araştırma
- 2021- Moldova Cumhuriyeti Gagauz Yeri Bölgesindeki Arkeolojik Anıtlar ve Arkeolojik Varlıklar Toplanması

Gagauzya Arkeolojik Haritası'nın gelişimini de not etmek önemlidir.

Bu eserlerde, bugüne kadar bilinen arkeoloji anıtları tanıtılmış, bölgenin antik tarihi hakkında farklı yıllarda incelenmiş yeterli miktarda malzemeye yer verilmiştir. Arkeolojinin incelenen eserlerin listesinin tam olmaktan uzak olması ve gelecekte modern düzeyde yürütülen yeni buluntular ve çalışmalarla önemli ölçüde doldurulması mümkündür. Gagauz Yeri topraklarını da içeren, Moldova Cumhuriyeti'nin Bucak bozkırı olarak adlandırılan güney bölgesi, antik yerleşimler, kurganlar, yer altı gömüleri, madeni paralar ve uzak geçmişte insan faaliyetleriyle ilgili ayrı buluntularla temsil edilen çeşitli kültürel ve tarihi dönemlerin arkeolojik anıtları bakımından zengindir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

GAGAUZYA BUCAK KÜLTÜREL MİRASIN YASAL KORUMASI

5.1. Moldova'nın Somut Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Katılımcısı Olduğu Önemli Uluslararası Sözleşmeler

Modern uluslararası hukuk, kültürel mirasın korunması alanındaki devletlerin faaliyetlerini düzenleyen evrensel ve bölgesel nitelikteki çok sayıda uluslararası yasal eylemi içermektedir. Kültürel mirasın korunmasında uluslararası mevzuatın pratik önemi büyüktür. O uluslararası topluluk tarafından tanınan devletlerin faaliyetleri için etik ve yasal ilkeler geliştirir, eserlerin korunmasında devlet kurumları ve sivil toplum kuruluşları arasında işbirliği çağrısında bulunur ve toplumun bir bütün olarak sürdürülebilir kalkınması için kültürel mirasın değerlendirmesini teşvik etmektedir²²³.

Uygun yasal çerçeve Moldova Cumhuriyeti için ve uluslararası kültürel hukukuna egemen olan diğer bağımsız devletler için kültürel mirasın korunmasının temelidir. Her devletin mirası uluslararası toplumun mirasının ayrılmaz bir parçası olarak ülke kültürünün yanı sıra kültürel ve doğal mirasın ulusal eserlerini devlet tarafından koruma ve geliştirme hakkına, özgürlüğüne ve kural olarak yükümlülüğüne sahiptir. Bunun için uluslararası örgütlere ve topluluklara katılma, uygun uluslararası kültürel bağları, değişimleri ve ilişkileri kurma hakkına sahiptir. O tarihsel olarak kurulmuş kendi iç hukuk ve kültürel ilişkiler sistemine sahiptir, bu da aynı zamanda dünya halkları kültürünün bir parçası olan uluslararası ve ulusal kültürel mirasın ayrılmaz bir parçasıdır.

Bu çalışmada ele alınan bölge için kültürel mirasın korunması konusu özel bir öneme sahiptir, politik bir öncelik, birleşme ve uluslararası nüfuz faktörü belirgin hale gelmektedir. 20. yüzyıldaki kaotik ortam, yalnızca ulusal değil, dünya çapında öneme sahip birçok eserin güvenliği üzerinde trajik olarak yansımıştır. Yüzyılın sonunda, kültürel mirasın korunmasına ve yaygınlaştırılmasına yönelik olarak devlet ve toplum düzeyinde tutarlı adımlar atılmaya başlanmıştır.

80'lerin sonlarından beri Sovyetler Birliği, yetkili uluslararası kuruluşlarla ve her şeyden önce UNESCO ile yakın işbirliği yapmaya başlamıştır. Aynı dönemde SSCB, ülke topraklarında bulunan kültürel mirasın bir listesinin oluşturulması konusunda bu yetkili uluslararası kuruluşla diyalogu başlatmıştır. 1990 yılında, UNESCO Dünya Mirası Komitesi'nin 14. oturumunda, SSCB topraklarında bulunan ilk kültürel miras nesneleri listelenmiştir²²⁴. Bu sayede, Moldova

²²³ Bogolyubova, 2014: 7-8

²²⁴ Bogolyubova, 2014: 11

Cumhuriyeti'nin bağımsızlığından sonra bile bu alandaki gelişmeye katkıda bulunan kültürel miras alanındaki ulusal mevzuat kademeli olarak oluşturulmuştur.

Bugün, tarihi ve kültürel eserlerin korunması alanında bir uluslararası hukuk normlar sistemi vardır. Bu sözleşmeler tarafları, dünyadaki devletlerin çoğunluğudur ve bu, içlerinde yer alan yasal normların evrensel niteliğine işaret etmektedir. Moldova Cumhuriyeti, SSCB'nin bir parçasıyken onun katılımcısı olmuştu ve bağımsızlık ilanından sonra onlara yeni statüde katılmıştı. Moldova bugün UNESCO ve Avrupa Topluluğu çerçevesinde kültürel mirasın korunması ile ilgili tüm önemli sözleşmelerin katılımcısı olmaktadır.

1954'te UNESCO Diplomatik Konferansı'nda kabul edilen Silahlı Çatışma Halinde Kültürel Varlığın Korunmasına İlişkin Lahey Sözleşmesi, silahlı çatışma durumunda kültürel varlığın korunmasına ilişkin kuralları birleştiren ilk uluslararası anlaşması olmuştur. Her bir halkın kültürel değerlerine verilen zararın tüm insanlığa verilmiş bir zarar olduğunu belirtmiştir. Hiç şüphe yok ki, böyle bir sözleşmenin kabul edilmesi, bu alanda uluslararası hukukun gelişmesi açısından önemli bir adım olmuştur. Moldova Cumhuriyeti Sözleşmeye 09 Aralık 1999 tarihinde katılmıştır²²⁵.

14 Kasım 1970'te Kültür Varlıklarının Yasadışı İthalatını, İhracatını ve Mülkiyet Transferini Yasaklama ve Önleme Yollarına Dair Paris Sözleşmesi kabul edildi. Kültür değerlerin hırsızlığını ve yasa dışı ticaretini önlemek için tasarlanan bu sözleşmede devletlerin ulusal kültürel değerlerinin korunmasını sağlamak için uluslararası işbirliğine duyulan ihtiyaçtan bahsedilmiştir. Moldova Cumhuriyeti Sözleşmeye 14 Eylül 2007 tarihinde katılmıştır²²⁶.

16 Kasım 1972'de Paris'te UNESCO Genel Konferansı'nda kabul edilen Sözleşme, kültürel miras alanlarının korunması konusunda temel öneme sahiptir. Aralık 1975'te yürürlüğe giren Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına İlişkin Sözleşme SSCB için yürürlüğe 12 Ocak 1989'da girmişti. Moldova Cumhuriyeti, bağımsızlığını ilan ettikten sonra 23.09.2002 tarihinde Sözleşme'ye katılmıştır²²⁷. Sözleşme, dünya kültürel ve doğal mirasının korunması kavramını tanımlar ve Önsöz bölümünde, kültürel mirasın yalnızca geleneksel yıkım türlerinden değil, aynı zamanda kültürel eserlerin korunması açısından tehlike oluşturabilecek nitelikte olan toplumun modern sosyo-ekonomik yapısıyla ilişkili koşullarda korunmasının önemini vurgulamıştır.

Sözleşmeye taraf devletlerin ayrıca yapmaları gereken:

- kültürel ve doğal mirasa kamusal yaşamda belirli işlevler kazandırmayı ve bu mirasın korunmasını genel planlama programlarına dahil etmeyi amaçlayan ortak bir politika izlemek;

²²⁵ UNESCO Sözleşmesi, 1954

²²⁶ UNESCO Sözleşmesi, 1970

²²⁷ UNESCO Sözleşmesi, 1972

- henüz kurulmamışsa, kendilerine verilen görevleri yerine getirebilecek gereken personele ve araçlara sahip olan, kültürel ve doğal mirasın korunması ve tanıtılması için, ülke çapında bir veya daha fazla hizmet kurmak;
- devletin kültürel ve doğal mirasını tehdit eden tehlikeleri ortadan kaldırmasını sağlayacak bilimsel ve teknik gelişmeler ile araştırma ve çalışma yöntemlerini geliştirmek;
- bu mirası belirlemek, korumak, tanıtmak ve restorasyonu için uygun yasal, bilimsel, teknik, idari ve mali önlemleri almak;
- Kültürel ve doğal mirasın korunması ve tanıtılması alanında ulusal veya bölgesel eğitim merkezlerinin oluşturulmasını ve geliştirilmesini desteklemek ve bu alanda bilimsel araştırmaları teşvik etmek²²⁸.

UNESCO Genel Konferansı 24-28 Kasım 1978 tarihlerinde Paris'te düzenlenen XX. oturumunda Taşınır Kültürel Değerlerin korunmasına ilişkin bir Öneri kabul etti. Bu belgede, ulaşım ile ilgili risklerin artması, bazı ülkelerde yasadışı kazı, hırsızlık, yasadışı ticaret ve kültürel değerlere yönelik vandalizm olaylarının sayısında bir artış olduğu belirtilmiştir²²⁹.

Avrupa Birliği, tarihi ve kültürel anıtların korunmasına büyük önem vermektedir. Bunun için, 6 Mayıs 1969 tarihli Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Londra Avrupa Sözleşmesi yürürlüktedir. SSCB için 14 Şubat 1991'de yürürlüğe girmiştir. Moldova Cumhuriyeti, 1992'de Gözden Geçirilmiş Sözleşmeye (Valetta Antlaşması veya Malta Antlaşması) 04.05.1998 tarihinde katılmıştır²³⁰.

Avrupa Birliği çerçevesinde, örneğin Avrupa Toplulukları Komisyonu'nun 1974 tarihli Mimari ve Doğal Mirasın Korunmasına İlişkin Kararları gibi bir dizi kanun ve karar kabul edilmiştir²³¹. 03.10.1985 tarihinde Granada şehrinde düzenlenen Avrupa Mimari Mirasının Korunmasına İlişkin Sözleşme, SSCB için 01.03.1991 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin ana görevi, Avrupa mirasının korunması ve çoğaltılması politikasını güçlendirmek ve geliştirmektir. Ayrıca, mirasın korunmasında Avrupa dayanışmasının gerekliliğini doğrulamakta ve Sözleşme Tarafları arasında pratik işbirliğinin güçlendirilmesini hedeflemektedir. Sözleşme, "Mimari Mirasın Korunmasında Avrupa Politikasının Koordinasyonu" ilkelerini tanımlamaktadır. Moldova Cumhuriyeti Sözleşme'ye 04.05.1998 tarihinde katılmıştır²³².

Yukarıda verilen örnekler sayesinde, günümüzde tarihi ve kültürel mirasın korunması alanında, bu uluslararası sözleşmelere imza atan tüm üye devletlerin uyması gereken uluslararası mevzuatın var olduğu ve gelişmekte olduğu ifade edilebilir.

²²⁸ UNESCO Sözleşmesi, 1972: Madde 5

²²⁹ UNESCO Kararları, 1978: Cilt 3, Bölüm 4, Hedef 7.6

²³⁰ Avrupa Sözleşmesi, 1992

²³¹ Bogolyubova, 2014: 6

²³² Avrupa Sözleşmesi, 1987

5.2. Moldova Cumhuriyeti'nin Ulusal Kültürel Mirasının Ana Parçası Olarak Arkeolojik Mirasın Yasal Korunması ve Yönetiminin Özellikleri

5.2.1. Kültürel Mirasın Korunması ve İncelenmesine İlişkin Yasal Düzenleme Kaynakları

Moldova Cumhuriyeti zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Onun topraklarında bulunan tüm eserler, kültürel ve doğal mirasının bir parçasıdır ve devlet tarafından korunmaktadır.

Eski Sovyet cumhuriyetlerinde bağımsızlık ilanından sonra, tarihi ve kültürel nesnelerin korunmasına ilişkin mevzuat oluşturmaya başlanmıştır. 1992–2000 döneminde kültürel mirasın korunmasına ilişkin ulusal yasalar kabul edilmiştir. Bazı devletlerde, model kanunlar ve uluslararası anlaşmalar temel olarak kabul edilmekte, diğer devletlerde (Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan) bir süre tarihi ve kültürel eserler korunması ile ilgili 2010-2016 yıllarında düzeltilen Sovyet konsepti hakim olmakta ve bazı ülkelerde komple değiştirilmektedir (örneğin, Moldova'da temelde yeni bir mevzuat oluşturuldu)²³³.

Moldova Cumhuriyeti, eski Sovyet cumhuriyetlerinden arkeolojik mirasın korunmasına ilişkin özel bir yasa kabul eden üç ülkeden biridir. Bu tür yasalar Özbekistan Cumhuriyeti ve Ukrayna'da yürürlüğe girmiştir. Diğer Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinde, arkeolojik miras alanlarının korunması ve değerlendirilmesi konuları, tarihi ve kültürel mirasın korunmasına ilişkin genel bir yasa ve hükümet düzenlemeleri düzeyinde çözülmektedir²³⁴.

Bugün yürürlükte olan kanunlar uzun yıllardır geliştirilmiştir ve tüm parlamento hizipleri oybirliğiyle bunlara oy vermiştir. Bu anlaşılabilir bir durumdur çünkü kültürel mirasın korunması devletin karşı karşıya olduğu çok önemli bir görevdir ve kaçak arkeoloji kazılarının yapılması sorunu Moldova için yeni değildir. Tartışılmaz bir gerçektir ki Moldova'nın bağımsızlık yıllarında, hiçbir zaman Moldova müzelerinde artık yer almayacak ve genç nesillerin zihninde bölgenin tarihi hakkında bilgi zenginleştiremeyecek anlamına gelen pek çok arkeolojik miras nesnelerin devletten gizlice çıkarılmıştır.

Daha önce düzenlenmemiş bir alanda yeni bir yasa geliştirmek her zaman zordur. Hem yabancı deneyimi hem de ulusal özellikleri dikkate almak gerekmektedir. Bu duruma da uzmanlar neredeyse beş yıl boyunca ABD, Almanya, Ukrayna ve Romanya'dan uzmanlara danışarak çalışmışlardır. Süreç hakkında Bilimler Akademisi Başkan Yardımcısı Mariana Şlapac'a göre "En iyi Moldovalı uygulayıcılar ve arkeologlar yasanın geliştirilmesi üzerinde çalıştılar. Elbette bazı makaleler bilim çevrelerinde güçlü tartışmalara neden oldu ama sonunda bir fikir birliğine varıldı"²³⁵.

²³³ Martynenko, 2018: 66

²³⁴ Martynenko, 2014: 117

²³⁵ Moldavskie Vedomosti, 15.10.2010:

http://www.vedomosti.md/news/Zakon_Ob_Arheologii_Dostizhenie_Ili_Problema

Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin kanununun ana “misyonu”, ulusal arkeolojik mirasın korunmasının yanı sıra kaçak arkeoloji kazıları yapanlar, yani izinsiz yöntemler kullanarak bu mirasa ciddi zarar verebilecek kişilerin sayısını azaltmaktır.

Kültür nesnelerin tam olarak korunması için 2010 yılında Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Kanun'un kabul edilmesinden sonra daha bir özel yasaya ihtiyaç duyulmuştur. Ulusal Taşınır Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Kanun, rejim ihlallerine yönelik yaptırımlarla nesnelerin tam teşekküllü korunmasını sağlamış ve kültürel değerlerin korunması konusundaki çalışmalar daha verimli hale gelmiştir.

Kanun, kültürel miras nesnelerinin korunması, değerlendirilmesi ve tanıtılması alanında ortaya çıkan ilişkileri düzenlemekte, bu tür nesnelerin bulundurulması, değerlendirilmesi ve elden çıkarılması özelliklerini belirlemekte, kültürel miras nesnelerinin birleşik bir devlet sicilinin oluşturulması ve sürdürülmesine ilişkin prosedürü belirlemekte, devlet korumalarının genel ilkelerini belirlemektedir. Kanun, kültürel mirasla ilgili nesnelerin bir listesini sağlamaktadır. Bu kültürel miras nesnelerinin de kendi tarihsel ve kültürel önemi kategorileri (ulusal veya yerel (belediye) önemi) var olmaktadır²³⁶.

Bugün, Moldova Cumhuriyeti'nin ulusal somut kültürel mirasın korunmasına ilişkin mevzuat sistemi 29 Temmuz 1994 tarihli Moldova Cumhuriyeti Anayasası²³⁷, “Kültür Üzerine” Yasalar²³⁸, “Anıtların korunması hakkında”²³⁹, “Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin”²⁴⁰, “Müzeler Hakkında”²⁴¹, “Kentsel Planlama ve Bölgelerin Düzenlenmesi Temelleri Hakkında”²⁴², 27 Aralık 2011 tarihli ve 280 sayılı “Ulusal Taşınır Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin” kanunlar ve kültür alanındaki konuları düzenleyen diğer düzenleyici yasal düzenlemelerden oluşmaktadır²⁴³. Daha önce bahsedilen Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (gözden geçirilmiş) ve UNESCO Sözleşmelerini içeren uluslararası yasal düzenlemeler de dahil olmaktadır.

Son yıllardaki eğilim, kültürel sektörün gelişimi bağlamında kültürel (tarihi ve kültürel) mirasın korunması ve restorasyonu konularını yansıtan stratejik nitelikteki belgelerin kabul edilmesidir. Böylece, Moldova Cumhuriyeti Hükümeti'nin 9 Nisan 2014 tarih ve 271 sayılı Kararı, Kültürel Kalkınma Stratejisi “Kültür 2020”yi²⁴⁴ ve bunun uygulanmasına yönelik Planını

²³⁶ Bogolyubova, 2014: 11

²³⁷ Moldova Cumhuriyeti Anayasası, № 1, 1994

²³⁸ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 05-08-1999, № 83-86 madde № 401

²³⁹ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 23 10-2022, № 326-333, madde № 624

²⁴⁰ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03-12-2010, № 235-240, madde № 738

²⁴¹ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 12-01-2018, № 7-17, madde № 42

²⁴² Monitorul oficial al Republicii Moldova, 02-01-1997, № 1-2, madde № 2

²⁴³ Martynenko, 2018: 67

²⁴⁴ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 18.04.2014, Nr. 92–98, madde № 298

onaylamıştır. “Kültür 2020” stratejisi, geliştirilirken “Moldova–2020”²⁴⁵ ulusal Kalkınma Stratejisinin dikkate alındığı ülkenin kültür sektörünün gelişimi için üzerinde anlaşmaya varılmış bir kavramdır²⁴⁶. “Moldova 2020” Ulusal Stratejisinde kültür sektöründe belirlenen öncelikler, ulusal kültürel mirasın tüm çeşitliliğiyle korunmasını içermiştir.

Bu tür projelere duyulan ihtiyaç, Stratejide belirtildiği gibi, Moldova'daki anıtların (alanların, eserlerin) korunması için birleşik bir etkili işlevsel sistemin bulunmamasının, devlet tarafından korunan Moldova Cumhuriyeti Anıtları (İng. monument) Listesinde ve bölgesel birimler listesinde yer alan kültürel mirasın büyük, çoğu zaman telafisi mümkün olmayan kayıplarına yol açmış olması gerçeğiyle de kanıtlanmaktadır. Bu nedenle, yalnızca Kişinev'de korunan kültürel eserlerin %10'dan fazlası tahrip edildi ve yıkıcı müdahaleden etkilenen ve kasıtlı olarak yok edilmeye bırakılanların sayısı çok daha fazla olmaktadır²⁴⁷. Eserlerin görselleştirilmesi ve yeterli değerlendirilmesi açısından son derece önemli olan bu nesnelerin koruma bölgesi tamamen göz ardı edilmiştir²⁴⁸.

Moldova Cumhuriyeti'nin ulusal kültürel mirası şunları içerir: arkeolojik miras, inşa edilmiş kültürel miras, taşınabilir kültürel miras, somut olmayan kültürel miras (soyut), görsel-işitsel miras ve kamu anıtları²⁴⁹.

Moldova Cumhuriyeti'nin arkeolojik mirası, ulusal kültürel mirasın ana parçasıdır²⁵⁰. Günümüzde arkeolojik miras Moldova Cumhuriyeti'nin tüm bölgelerinde, modern yerleşim yerlerinin yakınında veya topraklarında, tarım, sanayi, orman ve su alanlarında bulunmaktadır.

Arkeolojik mirasın değerleri, kültürel ulusal mirasın ayrılmaz bir parçasıdır ve taşınır veya taşınmaz ulusal kültürel mirasın nesneleri olarak sınıflandırılır ve korunmaktadır.

Devlet, arkeolojik mirasın korunmasını garanti etmekte ve sağlamaktadır. Arkeolojik alanlar, eserler (İng. monument) şunlardır: Taş Devri siteleri; mağara evleri; antik ve ortaçağ yerleşimleri, kaleler; mezarlık alanları; gömüler; epigrafik eserler; arkeolojik kültürel tabakalar²⁵¹.

Hukuk biliminde, Moldova Cumhuriyeti'nin arkeolojik mirasının yasal olarak korunması sorunu fiilen incelenmemiştir. Ancak istisnalar da vardır ve bunlar: A.P. Borshevsky, Y.A. Ischukov'un eserleridir (yazarlar, barış hakimler (İng. justice of the peace) enstitüsünün

²⁴⁵ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 30.11.2012, Nr. 245-247, madde № 791

²⁴⁶ “Kültürel Kalkınma Stratejisi “Kültür 2020”nin ve bunun uygulanmasına yönelik Etkinlik Planının” Moldova Cumhuriyeti Hükümeti'nin Kararı, Monitorul oficial al Republicii Moldova, 18.04.2014, Nr. 92–98, madde № 298

²⁴⁷ Moldavskie Vedomosti, 25.10.2011

http://www.vedomosti.md/news/Minkultury_Sozdaet_Natsionalnoe_Arheologicheskoe_Agentstvo

²⁴⁸ “Kültürel Kalkınma Stratejisi “Kültür 2020”nin ve bunun uygulanmasına yönelik Etkinlik Planının” Moldova Cumhuriyeti Hükümeti'nin Kararı, Monitorul oficial al Republicii Moldova, 18.04.2014, Nr. 92–98, madde № 298

²⁴⁹ Martynenko, 2015: 23-29

²⁵⁰ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03-12-2010, № 235-240, madde № 738, madde 4 (1)

²⁵¹ Martynenko, 2014: 117-118

oluşumunu yerel yasaları ve gelenekleri koruma mekanizmalarından biri olarak görüyorlar)²⁵², V.P. Mednek (araştırmacı arkeoloji anıtlarının bir tanımını vermiştir)²⁵³, A.T. Ploshnitsa (uzman, kültürel değerlerin müzeleştirilmesi olanaklarını ortaya koymaktadır)²⁵⁴, S. Ciocanu²⁵⁵, İ. Martynenko, Moldova'da tarihi ve kültürel mirasın korunması konusundaki deneyimlerini²⁵⁶ ve Moldova'nın arkeolojik mirasının yasal korumasının özelliklerini ele alan “*Arkeolojik Mirasın Korunması: Moldova Cumhuriyeti'nin deneyimi*” başlıklı makalesinde incelemiştir²⁵⁷.

5.2.2. Arkeolojik Mirasın Yasal Korunması

5.2.2.1. Arkeolojik Mirasın Yasal Koruma Sistemi

3 Mart 2011 tarihinde, arkeolojik mirasın korunması için aşağıdaki sistemi tanımlayan “Arkeolojik Mirasın Korunması Hakkında Kanun”²⁵⁸ yürürlüğe girmiştir. Arkeolojik Mirasın Yasal Koruma Sistemi içerisindeki kurumlar: Moldova Cumhuriyeti Parlamentosu; Moldova Cumhuriyeti Hükümeti; Moldova Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı; Moldova Cumhuriyeti Ulusal Arkeoloji Ajansı; birinci ve ikinci düzey yerel kamu makamları; Moldova Cumhuriyeti Bilimler Akademisi; merkezi kamu otoriteleri, bunlara bağlı sektörel kurumlar ve yerel kamu otoriteleridir.

5.2.2.2. Araştırma Enstitülerinin ve Kamu Kurumlarının Yetkileri

Moldova Arkeolojik mirasın korunmasından merkezi kamu idareleri, onlara bağlı sektörel kurumlar ve yerel kamu idareleri sorumludur.

Moldova Cumhuriyeti Parlamentosu, arkeolojik mirasın korunması ve restorasyonu için devlet politikasının uygulanması için yasal bir temel oluşturur, bu alandaki ulusal stratejileri ve bunların devlet bütçesinden finansmanını onaylamaktadır. Moldova Cumhuriyeti Hükümeti, bu alandaki devlet politikasının uygulanmasını sağlar, eylem planlarını ve devlet programlarını onaylamaktadır. Moldova Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, ulusal arkeolojik mirasın korunması için politikalar, stratejiler ve yasalar geliştirmekten ve bunların uygulanmasını sağlamaktan sorumlu kamu idaresinin merkezi ihtisas organıdır. Moldova Cumhuriyeti Hükümeti Kararnamesi ile onaylanan “Kültür Bakanlığı'nın Organizasyonu ve İşleyişi Hakkında” 2. maddeye göre, kültürel mirasın korunması ve değerlendirilmesi de dahil olmak üzere kültür alanında ulusal politikanın geliştirilmesi ve uygulanması Kültür Bakanlığı'nın görevleridir²⁵⁹.

²⁵² Borshevsky, 2007: 43-45

²⁵³ Mednek, 1988: 133

²⁵⁴ Ploshnitsa, 2013: 163–170

²⁵⁵ Ciocanu, 2006/2007; Ciocanu, 2011

²⁵⁶ Martynenko, 2011: 126–133

²⁵⁷ Martynenko, 2014: 116-130

²⁵⁸ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03-12-2010, № 235-240, madde № 738

²⁵⁹ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 24.11.2009, Nr. 169-170, madde № 775

“Arkeolojik Mirasın Korunması Hakkında Kanun”un 14. maddesine göre Kültür Bakanlığının yetkileri şunlardır:

- arkeolojik mirasın korunması ve geliştirilmesi alanında ulusal politikaların, stratejilerin ve programların geliştirilmesi ve uygulanması;
- arkeolojik mirasın korunması, restorasyonu ve geliştirilmesine ilişkin mevzuatın uygulanmasının izlenmesi;
- Moldova Cumhuriyeti'nin taraf olduğu arkeolojik miras alanında uluslararası sözleşmelerin imzalanmasıyla bağlantılı olarak üstlenilen yükümlülüklerin yerine getirilmesinin saęlanması²⁶⁰.

Kültür Bakanlığı arkeolojik araştırmalar için izin verir; Moldova Cumhuriyeti Arkeologlar Sicilini oluşturur ve periyodik olarak güncellenmesini sağlar; ulusal düzeyde arkeolojik teftiş çalışmalarını koordine eder; sınıflandırma için önerilen arkeolojik alanların listelerini onaylar; Ulusal Arkeoloji Sicilindeki arkeolojik alanların sınıflandırılmasını yönetir; arkeolojik anıtları veya arkeolojik potansiyeli olan bölgeleri içeren alanların kentsel planlama ve düzenlemesi ile ilgili belgeleri koordine eder; ulusal arkeolojik koleksiyonlar oluşturur ve bunların saklanması için yeterli koşulları sağlar; arkeolojik raporların ve arazi arkeolojik çalışmaların belgelerinin arşivini oluşturur, saklanması ve kullanılması için yeterli koşulları sağlar; arkeolojik değerlerin özel koleksiyonlarını kaydeder ve izlemektedir²⁶¹.

Kültür Bakanlığı'nın 01.07.2010 tarihli 215 sayılı emri ile Ulusal Arkeoloji Komisyonu'nun organizasyonu ve işleyişi ile Ulusal Müzeler ve Koleksiyonlar Komisyonu'nun organizasyonu ve işleyişi ile ilgili Yönetmelik onaylanmıřtır²⁶². Ulusal Arkeoloji Komisyonu, arkeolojik mirasın korunması alanında bilimsel otoriteyi temsil eden ve Kültür Bakanlığı'na bağlı görev yapan bir danışma organıdır.

Ayrıca, Kültür Bakanlığı arkeolojik standartlar ve prosedürler geliştirir ve günceller, Arkeolojik Araştırma ve Ekspertiz Yönetmeliğini, Moldova Cumhuriyeti Arkeologların Deontolojik Kodunu onaylar ve uygunluklarını denetler . Moldova Cumhuriyeti arkeologlarının deontolojik kodu, arkeoloji alanındaki uzmanların mesleki görevleri sırasında üstlendikleri Moldova Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı'nın 25 Nisan 2013 tarih ve 12714 sayılı emriyle onaylanmıştır bir dizi etik normdur²⁶³.

Ulusal Arkeoloji Ajansı, arkeolojik mirasın korunması ve geliştirilmesi alanında devlet politikasını uygulayan, Kültür Bakanlığı'na bağlı sektörel bir kamu kurumudur. Ajans,

²⁶⁰ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, Nr 235-240, madde Nr 738

²⁶¹ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, Nr 235-240, madde Nr 738: 3. Bölüm, madde 12

²⁶² Monitorul oficial al Republicii Moldova, 24.12.2010, Nr 254–256 madde Nr 983

²⁶³ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 24.05.2013, Nr 116-118, madde Nr: 739

“Arkeolojik Mirasın Korunması Hakkında” Kanunun 14. maddesinin 1. kısmı temelinde oluşturulmuştur²⁶⁴. Ajans, sınıflandırma için önerilen arkeolojik alanların listelerini hazırlar; arkeolojik mirasa sahip bölgelerdeki çalışmaları koordine eder; arkeolojik mirasa sahip alanları içeren bölgelerin kentsel planlaması ve düzenlemesine ilişkin belgeleri koordine eder; tesadüfi arkeolojik buluntuların keşfedildiği çalışmaların bilimsel kontrolünü sağlar; arkeolojik potansiyelden muafiyet sertifikalarının verilmesi için önerilerde bulunur; ilgili yerleşimlerin sınırları içinde yer alan arkeolojik alanlar hakkında yerel kamu makamlarına eksiksiz bilgi sağlar. Ajans bir sonraki bölümde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Birinci ve ikinci düzeydeki yerel kamu idareleri, arkeolojik mirasın korunması ve restorasyonu için programlar hazırlamak üzere merkezi kamu idareleri ile işbirliği yapmaktadır. Bu programları uygulamak için, arkeolojik mirasın korunmasına yönelik faaliyetleri finanse etmek veya eş-finansman yapmak için bütçe sağlamaktadırlar²⁶⁵.

Moldova Cumhuriyeti Bilimler Akademisi, arkeolojik alanların bilimsel olarak araştırılması ve kurtarılması için programlar geliştirir ve uygular; arkeolojik alanların korunması, restorasyonu ve geliştirilmesi için önlemler ve devlet programları önerir ve uygular; her yıl, diğer uzman kuruluşlarla birlikte, yeni keşfedilen arkeolojik alanlara ilişkin verileri devlet tescili için Kültür Bakanlığı'na sunmaktadır²⁶⁶.

5.2.2.3. Arkeolojik Mirasın Korunmasına Yönelik Yöntemler

Arkeolojik mirasın korunması, kaydedilmesi ve restorasyon için kullanılan yasaklayıcı ve önleyici nitelikte yasal ve idari önlemler sistemidir.

Arkeolojik Mirasın Korunması Hakkında Kanun'un 4. maddesine göre, tesadüfen arkeolojik keşifte bulunan kişi veya bulunduğu yerin yöneticisi, bulguyu keşif anından itibaren 48 saat içinde bulunan materyallerin zorunlu olarak devredilmesiyle yerel kamu idaresine bildirmekle yükümlüdür. Yerel kamu makamları, keşfin korunmasını sağlamalı ve bunu 24 saat içinde Kültür Bakanlığı'na resmi olarak bildirmelidir²⁶⁷.

Eserlerin (İng. monument) ve arkeolojik mirasa sahip alanların korunması, tesadüfi keşiflerin sınıflandırılmasından veya arkeolojik kazıların tamamlanmasından önce yapılan arkeolojik araştırmalardan kaynaklanan keşiflerin korunmasına katkıda bulunan bilimsel, idari ve teknik önlemlerin alınması anlaşılmaktadır²⁶⁸.

İznin gerekli olduğu tüm inşaat durumlarında, arkeolojik potansiyelden muafiyet için bir prosedür uygulanır. Arkeolojik potansiyelden muafiyet, arkeolojik mirasın bulunduğu alanın,

²⁶⁴ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738

²⁶⁵ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738: madde18

²⁶⁶ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738: madde3

²⁶⁷ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738: 2. Bölüm, madde 4 (2)

²⁶⁸ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738: 2. Bölüm, madde 5 (1)

bilimsel araştırmaların tamamlanması veya arkeolojik mirasın yok edilmesi sonucunda insanların mevcut ihtiyalarıı için iade edilebileceğini teyit eden bir prosedürdür.

Arkeolojik potansiyelden muafiyet sertifikası, arkeolojik potansiyelden muafiyet prosedürünün tamamlanmasının bir sonucu olarak Ulusal Arkeoloji Ajansı tarafından verilmektedir²⁶⁹. Arkeolojik potansiyelden muafiyet prosedürünün uygulanmasına kadar, araştırma konusu alan arkeolojik alanı olarak korunmaktadır. Tesadüfen keşfedilmiş arkeolojik miras bulunan alanlarda, arkeolojik potansiyelden muafiyet prosedürünün uygulanmasına kadar, kurtarma arkeolojik araştırmalarının yürütülmesi için inşaat çalışmaları veya kazı çalışmalarını içeren diğeri faaliyetler askıya alınmaktadır.

Burada bir açıklama gereklidir: Kazara keşfedilen arkeolojik mirasa sahip bir bölge, arkeolojik mirasla ilgili nesnelerin insan faaliyetleri sonucunda tesadüfen keşfedildiğı bir alandır (onaylı arkeolojik araştırmalar hariç). Bu tür faaliyetler arasında inşaat işleri, jeolojik keşifler, tarım işleri ve ayrıca yeraltında veya su altında yürütölen diğeri işler ve araştırmalar yer almaktadır. Arkeolojik miras tesadüfen ve deprem, toprak kayması, sel, toprak erozyonu vb. doğai etkenler sonucunda keşfedilebilir. Bu nesnelerin kayıtlanması ve bilimsel olarak incelenebilmesi için arkeolojik çalışmalara ihtiyaç vardır.

Arkeolojik araştırmalar, Ulusal Arkeoloji Komisyonu ile kararlaştırılan bir projeye uygun olarak yürütölmesi için bir izin temelinde yürütölür ve bilimsel raporlarla tamamlanır²⁷⁰.

Hem ulusal hem de yerel düzeyde sürdürölebilir sosyo-ekonomik kalkınma, çevresel kalkınma, kentsel planlama ve bölgelerin gelişimi, turizm gelişimi stratejilerinin ayrılmaz bir parçası ön arkeolojik araştırmaları olmaktadır.

Kanun, yatırımcılara, tasarım kurumlarına, diğeri özel veya kamu kurumlarına, finansman sağılayan kuruluşlar olarak kamu kurumlarına, arkeolojik alanların varlığına/yokluğuna ilişkin ön kontrol ve öngörölen çalışmaların projelerinin onaylanması için Ulusal Arkeoloji Ajansına başvurma yükümlölüğü getirmektedir.

Bununla birlikte, projeleri finanse eden yatırımcılar onaylanmış tahsisatlar dahilinde şunları da finanse etmektedir:

- 1) proje kapsamındaki alanın arkeolojik keşif çalışmaları;
- 2) alışma alanında arkeolojik buluntular bulunması durumunda ön arkeolojik araştırmaları;
- 3) arkeolojik potansiyele sahip alanda tüm çalışma süresi boyunca denetleyici bir arkeolojik araştırma yapılması;
- 4) alışma alanındaki arkeolojik keşiflerin korunması.

²⁶⁹ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738: 2. Bölüm, madde 5 (4)

²⁷⁰ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738: 2. Bölüm, madde 5 (15)

"Arkeolojik Mirasın Korunması Hakkında" Kanunun 5. Maddesinde önemli bir hüküm yer almaktadır: metal dedektörlerin ve diğer uzaktan araştırma araçlarının, jeofizik araştırmaların ve alanlarda havadan araştırma yapılması arkeolojik alanların bulunduğu ve arkeolojik potansiyeline sahip olan yerlerde Kültür Bakanlığı tarafından verilen izin belgesine istinaden sadece bilimsel amaçlarla kullanılmasına izin verilmektedir²⁷¹.

Arkeolojik mirasın ulusal kültürel mirasın ayrılmaz bir parçası olarak tüm değerleri, bulundukları ya da çıkarıldığı arazinin mülkiyetine bakılmaksızın devletin kamusal mülkiyetidir ve yasalarla korunmaktadır²⁷².

Bununla birlikte "Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin" Kanunun 8. Maddesine göre arkeolojik miras değerleri yabancılaştırılmaz, devrine tabi olmaz ve sınırlama süresi bunlara uygulanmaz. Arkeolojik mirasın kullanma hakkı Hükümet tarafından Kültür Bakanlığı aracılığıyla gerçekleştirilmektedir

Bir idari-bölgesel birime (ilçe, belediye, şehir, komün, köy) ait arkeolojik mirasa sahip alanların kullanma hakkı ilgili kamu otoriteler tarafından gerçekleştirilmektedir.

Arkeolojik mirasın taşınmaz değerlerinin bulunduğu özel mülkiyete ait arazilerin kullanma hakkı, yukarıda belirtilen Kanunun gerekliliklerine uymakla yükümlü olan arazilerin sahibine aittir. Arkeolojik mirasın tüm taşınmaz ve taşınır değerleri devlet kayıtlarına alınmaktadır²⁷³.

5.2.2.4. Arkeolojik Kadastro, Arkeolojik Alanlar, Arkeologlarının ve Arkeolojik Alanların Sicili

"Taşınmaz Mülk Kadastroına İlişkin" Kanunun 2. maddesine göre, taşınmaz mülk kadastro, taşınmaz nesnelerinin ve bunlara ilişkin hakların devlet kayıtlarının tek bir çok işlevli sistemi olan ve bu nesnelerin değerlendirilmesi için ana kadastrodur²⁷⁴.

Arkeolojik kadastro, arkeolojik alanların ve arkeolojik mirasa sahip alanların, konumları, yasal statüleri, koruma rejimleri ve korunan bölgeler hakkındaki verileri içeren Ulusal Arkeolojik Sicile dayalı olarak geliştirilen bir devlet kayıt sistemidir. Arkeolojik Kadastro Hükümet tarafından onaylanmaktadır ve Moldova Cumhuriyeti Taşınmaz Mülk Kadastrounun ayrılmaz bir parçası olmaktadır. Arkeolojik kadastro, oluşturulması, yönetimi ve gelişimi Ulusal Arkeoloji Ajansı'nın yetkinliğine aittir ve devlet bütçesinden finanse edilmektedir²⁷⁵.

Ulusal Arkeolojik Alanlar Koleksiyonu, özel araştırmalar sırasında tahrip olanlar veya doğal veya insan kaynaklı faktörlerin etkisi altında tahrip olanlar da dahil olmak üzere Moldova

²⁷¹ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738: 2. Bölüm, madde 5 (18)

²⁷² Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738: 2. Bölüm, madde 8 (1)

²⁷³ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738: 2. Bölüm, madde 8 (8)

²⁷⁴ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 21.05.1998, № 44-46/318

²⁷⁵ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738: 2. Bölüm, madde 7

Cumhuriyeti topraklarında açılan tüm arkeolojik alanların bir listesini içermektedir. Bu koleksiyon kağıt biçiminde evrak ve elektronik biçimde, Kültür Bakanı'nın 25.04.2013 tarihli №126 kararıyla²⁷⁶ onaylanan Ulusal Arkeolojik Anıtlar Yönetmeliğine uygun olarak Ulusal Arkeoloji Ajansı tarafından geliştirilmekte ve yönetilmektedir²⁷⁷.

Moldova Cumhuriyeti, Moldova Cumhuriyeti devlet koruma altındaki alanlar ve eserler Listesi'nde yer alan, ulusal ve uluslararası öneme sahip mevcut arkeolojik alanlar ve eserler bir listesini içeren Ulusal Arkeoloji Sicili'ni tutmaktadır. Bu Liste, Ulusal Arkeoloji Ajansı tarafından arkeoloji kurumlarıyla işbirliği içinde derlenmekte ve Parlamento tarafından onaylanmaktadır²⁷⁸.

Moldova Cumhuriyeti'nde, kategoriye göre arkeolojik keşif, ön, denetleyici veya sistematik arkeolojik araştırma yapma hakkına sahip olan Moldova profesyonel arkeologların bir listesini içeren Arkeologlar Sicili tutulmaktadır. Moldova Cumhuriyeti Arkeologlar Sicili, Kültür Bakanlığı tarafından onaylanmaktadır. Kalifikasyona uygun olarak, bir arkeolog aşağıdaki profesyonel kategorilerde sertifikalandırılabilir: debutant (yeni başlayan); specialist (uzman); expert. Arkeologların mesleki kategorilere göre sertifikalandırılması, Ulusal Arkeoloji Komisyonu'nun önerisi üzerine Kültür Bakanlığı tarafından yapılmaktadır²⁷⁹.

5.2.2.5. Arkeolojik Mirasın Yasal Rejimi ve Öncelikli Arkeolojik İlgi Alanları

Arkeolojik mirasa sahip arazilerin sahipleri ve bu arazileri yönetme hakkı sahipleri, arkeolojik araştırma yapmak ve arkeolojik mirasın ve arkeolojik miras değerleri korunması için kanuna uygun olarak önlemler almak üzere Kültür Bakanlığı tarafından yetkilendirilmiş personele erişim sağlamakla yükümlüdürler. Arkeolojik alanların özel olarak korunmasının bir sonucu olarak, arkeolojik mirasa sahip özel arazilerin sahipleri veya bu tür arazilerin kiracıları, bu çalışmaların yapıldığı süre boyunca arkeolojik kazıların konusu olan alanlardaki tarımsal faaliyetlerden elde edilmeyen gelirler için tazminat alma hakkına sahiptir. Araziyi orijinal durumuna getirmenin, arkeolojik araştırmayı finanse eden tarafın sorumluluğunda olduğu da belirtilmektedir²⁸⁰.

Bir hazine (kanunda hazine kelimesi geçmektedir) bulunursa, bulunduğu andan itibaren en geç 72 saat içinde devletin mülkiyetine geçmesi gerekmektedir. Hazinesinin bulunduğu arsanın sahibi ve hazineyi bulan kişi, Moldova Cumhuriyeti Medeni Kanunu hükümlerine göre ücret/ödül alma hakkına sahiptir. Böylece Moldova Cumhuriyeti Medeni Kanunu'nun 327. maddesine göre, tarihi veya kültürel nesnelerle ilgili bir şey(ler) içeren bir hazinenin bulunması

²⁷⁶ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 24.05.2013, № 116-118, madde № 738

²⁷⁷ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738: 2. Bölüm, madde 15 (1-2)

²⁷⁸ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738: 2. Bölüm, madde 16 (1-2)

²⁷⁹ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738: 2. Bölüm, madde 17

²⁸⁰ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738: 2. Bölüm, madde 10

durumunda, devletin mülkiyetine geçmesi söz konusudur²⁸¹. Hazinesinin bulunduğu taşınmazın sahibi ve bulan kişi, hazine değerinin yüzde ellisi oranında ödül almaya hak kazanır. Ödül, aralarında anlaşma ile aksi kararlaştırılmadıkça, hazinenin bulunduğu taşınmaz mülkün sahibi ile onu bulan kişi arasında eşit olarak paylaşılır. Hazineyi keşfeden kişi, mülkün sahibi veya mülkün sahibi izni olmaksızın taşınmazın içine girmiş veya onda arama yapmışsa, tazminatın tamamı mülkün sahibine ödenilmektedir. Ancak, bu kurallar, arkeolojik araştırmalar yapan ve diğer yasal araştırmaları yürüten ve bunun sonucunda bir hazinenin bulunmasını sağlayan kişiler için, resmi görevlerin yerine getirilmesi de dahil olmak üzere üçüncü tarafların yararına yasaya uygun olarak geçerli değildir. Bu durumda profesyonel arkeologlardan bahsedilmektedir²⁸².

“Arkeolojik Mirasın Korunması Hakkında” Kanunun 24-25. maddeleri, öncelikli arkeolojik ilgi alanlarını ve bunların korunmasına yönelik önlemleri tanımlamaktadır. Bu nedenle, yetki alanlarında öncelikli arkeolojik ilgi alanları bulunan yerel kamu idaresi yetkilileri, ilgili yerleşimlerin sosyo-ekonomik planlarına ve bölgesel kalkınmaya dahil ederek arkeolojik mirasın korunması ve geliştirilmesi için idari ve teknik önlemler almakla yükümlüdür. Öncelikli arkeolojik alanlarına ait bölgelerin kentsel planlama ve geliştirilmesi ile ilgili belgeler, inşaatta kamu idaresinin merkezi organı ile, Kültür Bakanlığı ile zorunlu olarak koordine edilir ve yerel kamu idaresi yetkilileri tarafından koordine edilmelidir²⁸³.

5.2.2.6. Arkeolojik Mirasın Araştırılması, Korunması ve Restorasyonu İle İlgili İlkeler

Yasalar, kazılarda koruma amacıyla kopya ve maketlerle değiştirilmesinin yanı sıra, arkeolojik kazılar sırasında keşfedilen arkeolojik mirasın bileşenlerinin herhangi bir şekilde kullanılmasının, yalnızca arkeolojik mirasın korunmasından sorumlu devlet kurumlarının kararı temelinde gerçekleştirildiğini belirlemektedirler.

Arkeolojik mirası, sergilemek ve halkın ona erişmesini sağlamak amacıyla onu konservasyonu ve restorasyonu, Kültür Bakanlığı tarafından ya da duruma bağlı olarak Hükümet tarafından onaylanan projelere uygun olarak yapılmaktadır²⁸⁴.

Arkeolojik mirasın Moldova Cumhuriyeti gümrük sınırından geçişinin belirli özellikleri vardır. Bu nedenle, “Arkeolojik Mirasın Korunması Hakkında” Kanunun 36. Maddesinin gerekliliklerine göre, arkeolojik miras değerlerinin kalıcı depolama için Moldova Cumhuriyeti dışına ihraç edilmesi yasaktır²⁸⁵.

²⁸¹ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 22.06.2002, № 82-86 madde №: 661

²⁸² Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738: 2. Bölüm, madde 11

²⁸³ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738

²⁸⁴ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738: madde 31

²⁸⁵ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738

Taşınır nesnelerin (arkeolojik mirasın değerleri) Moldova Cumhuriyeti dışına geçici olarak sınır dışı çıkarılmasına aşağıdaki amaçlarla izin verilmektedir:

- tarih ve kültür alanında uluslararası ilişkilerin desteklenmesi;
- arkeolojik anıtların korunması ve restorasyonu ile ilgili çalışmaların yürütülmesi;
- arkeolojik miras nesnelerinin bilimsel incelenmesi nedeniyle.

Bu değerli eşyaların yurt dışına geçici olarak ihraç edilebilmesi için Kültür Bakanlığı'ndan izin alınması ön koşuldur.

Moldova Cumhuriyeti'ne geçici olarak getirilen yabancı devletlerin, kamu derneklerinin ve yabancı vatandaşların mülkiyetinde bulunan arkeolojik mirasın taşınır değerleri, mal sahiplerinin isteğine göre ülkeye giriş yapıldığını onaylayan bir sertifika ve Kültür Bakanlığı'nın ilgili değerleri çıkarma izni temelinde ülkeden çıkarılabilir²⁸⁶.

5.2.2.7. Arkeolojik Mirasın Korunması ve Değerlendirilmesinin Finanse Edilmesi

Arkeolojik mirasın tescili, araştırılması, geliştirilmesi, kurtarılması, korunması, restorasyonu ve faaliyetler için finansman aşağıdaki kaynaklardan sağlanmaktadır:

- Kültür Bakanlığı, Moldova Cumhuriyeti Bilimler Akademisi ve diğer uzmanlaşmış kurumlar aracılığıyla devlet bütçelerinden;
- Kültür Bakanlığı tarafından onaylanan programlara uygun olarak idari ve bölgesel birimlerin bütçelerinden;
- arkeolojik mirasın korunmasına ilişkin hükümleri ihlal eden gerçek ve tüzel kişilerin kesintileri;
- tüzükleri temelinde arkeolojik mirasın korunmasına yönelik projeler uygulayan kuruluşların gelir ve bağışları;
- Bireylerden ve tüzel kişilerden gelen bağışlardan oluşan fonlardan.

Yıkım tehdidi altındaki arkeolojik alanların inşaat projeleri çerçevesinde kurtarılması ve araştırılmasına yönelik faaliyetlerin finansmanı, ilgili kuruluş pahasına gerçekleştirilir²⁸⁷.

Arkeolojik alanlar, Ulusal Arkeoloji Ajansı ile imzalanan ve tarihi sit alanının korunması için özel yükümlülükler getiren bir anlaşma temelinde kiralanabilir. Kiralanan alanın sahibi, ilgili makamların talebi üzerine alanın durumu hakkında bilgi vermekle yükümlüdür. Aynı zamanda, anıtların korunan bölgelerindeki arazinin kiralanması da dahil olmak üzere, arkeolojik alanların kira bedeli, Ulusal Arkeoloji Ajansı'nın özel bir hesabına ödenir ve yalnızca arkeolojik alanların korunması, konservasyonu ve restorasyonu için kullanılmaktadır²⁸⁸. Moldova Cumhuriyeti

²⁸⁶ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738: madde 36-38

²⁸⁷ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738: madde 39

²⁸⁸ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738: madde 42

Hükümeti, Kültür Bakanlığı tarafından yönetilen arkeolojik alanların kurtarılması için her yıl Devlet Bütçesinde bir acil durum müdahale fonu sağlamaktadır.

İlçe etkilileri ve belediye başkanları, yetki alanları altındaki topraklarda bulunan arkeolojik alanların Kültür Bakanlığı ve yürürlükteki mevzuata uygun olarak tescili, araştırılması, geliştirilmesi, kurtarılması, korunması ve restorasyonu ile ilgili çalışmaların finansmanı veya ortak finansmanı için gerekli miktarları yıllık bütçelerinde belirlemektedirler.

Devlet, ören yerlerinin muhasebeleştirilmesi, araştırılması, geliştirilmesi, kurtarılması, korunması, muhafazası ve restorasyonu ile ilgili işlerin yürütülmesi için gerekli olan hammadde, malzeme, teçhizat ve aparatları yurt içinde veya yurt dışında üreten veya satın alan gerçek ve tüzel kişilere imtiyazlar sağlamaktadır²⁸⁹.

5.2.2.8. Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Mevzuat ve Sorumluluklar

“Arkeolojik Mirasın Korunması Hakkında” Kanunun 47. maddesi uyarınca, bireyler ve tüzel kişiler, aşağıdakiler için kanunla belirlenen hukuki sorumluluk, suç sorumluluğu veya cezai sorumluluk taşır:

- arkeolojik alanlar üzerinde etkisi olabilecek çalışmaların izinsiz yapılması;
- arkeolojik mirasa sahip alanlara yasa dışı erişim ve buralarda metal dedektörlerin kullanılması;
- yasadışı metal dedektörü ticareti ve mülkiyeti;
- arkeolojik potansiyeli olan alanlarda yasadışı kazılar ve “hazine avcılığı”;
- arkeolojik alanların kasıtlı olarak tahrip edilmesi veya hasara uğratılması;
- izin verilen arkeolojik alanlardan veya arkeolojik potansiyele sahip alanlardan arkeolojik mirasın taşınabilir nesnelerinin çalınması;
- arkeolojik mirasın taşınır değerlerinin yasa dışı satışı;
- arkeolojik eserlerin yasa dışı ihracatı;
- arkeolojik alanın tesadüfen keşfedildiğini bildirmemesi;
- bulunan hazinelerin ve diğer arkeolojik eserlerin devlet mülkiyetine devrine ilişkin yasa hükümlerinin ihlali;
- Arkeolojik mirası etkileyebilecek yeni binaların ve diğer arazi düzenlemelerinin projelerinin onaya sunulmaması;
- arkeolojik mirasa sahip alanlardaki inşaat çalışmaları ile ilgili olarak yetkili makamların vardığı sonuca uyulmaması;
- Arkeolojik alanların keşfedildiği alanlarda kazıya izinsiz devam edilmesi;
- arkeolojik mirası koruma yükümlülüklerine uyulmaması;

²⁸⁹ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738: madde 46

- uzmanların arkeolojik mirasa sahip alanlara serbestçe girmesine ilişkin yasa hükümlerinin ihlali;
- Arkeologlar tarafından incelenen sit alanlarının orijinal hallerine getirilmesi konusunda yasanın öngördüğü hükümlerin ihlali²⁹⁰.

Ayrıca, arkeolojik eserlere veya bunların bileşenlerine bireyler veya tüzel kişiler tarafından verilen maddi zararın yasanın öngördüğü şekilde tazmin edildiği dikkat çekmektedir. Böylece, Moldova Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı'nın 12 Aralık 2014 tarih ve 306 sayılı kararıyla, inşa edilen kültürel mirasa (tarihi anıtlar) verilen hasarın mali değerlendirmesi için Metodoloji onaylanmıştır²⁹¹.

Sebeb olunan hasarın mali değerlendirmesi iki kritere göre yapılmaktadır:

- tahrip olmuş veya tahrif edilmiş bir tarihi eserin veya bileşenlerinin restorasyon maliyetlerinin değerlendirilmesi;
- eserin arazisindeki kaçak binaların yıkım maliyetlerinin değerlendirilmesi ve alanın kaçak çalışmalardan önceki bir duruma getirilmesi.

Moldova Cumhuriyeti'nde aşağıdaki eylemler için cezai sorumluluk sağlanmaktadır:

- Tarihi ve kültürel anıtların tahrip edilmesi veya hasar görmesi (Ceza Kodu'nun 221. maddesi);
- Kültürel varlık kaçakçılığı (Ceza Kodu'nun 221. maddesi). Kaçakçılık aşadaki eylemlerden oluşmaktadır:

- 1) tekrar yapılması;
- 2) iki veya daha fazla kişi;
- 3) resmi görevini kullanan bir görevli;
- 4) özellikle büyük boyutlarda²⁹².

5.2.3. Kültürel Miras Korumanın Bir Koşulu Olarak Yasal Çerçevenin Güncellenmesi

“Arkeolojik Mirasın Korunması Hakkında” Kanunun, halihazırda keşfedilen arkeolojik değerlerin yanı sıra mimari anıtların korunmasına özel önem vermektedir.

Kültür Bakan Yardımcısı George Postike'ye göre, bu kanundan önce, mevzuat arkeolojik eserlerin ve alanların korunmasını sağlayamıyordu, ancak bundan sonra, yeni yasal çerçeve “arkeolojik mirasın kurtarılması için gerçek ön koşullar yaratmaktadır”²⁹³.

Çoğu uzman ve sıradan vatandaş, Arkeolojik Mirasın Korunmasına Dair mevzuatın önemli ve gerekli olduğu konusunda hemfikirdir. Ayrıca, gerçekten işe yaraması için, yine de

²⁹⁰ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738: madde 47

²⁹¹ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 16.01.2015, Nr. 1–10, madde №: 5

²⁹² Monitorul oficial al Republicii Moldova, 14.04.2009, №. 72-74 madde №: 195

²⁹³ Tsopa, 2010: Sayı 46 (2246)

kesinleştirilmesi ve çeşitli tüzük ve talimatlarla “sağlanması” gerekeceği de açıktır. Böylece ne ülkenin arkeolojik mirası ne de vatandaşların çıkarları etkilenmez.

Böylece bugün görülen ilerlemeye rağmen, kültürel mirasın korunmasına yönelik yasal çerçevenin güncellenmesi sorunu her zaman geçerliliğini korumaktadır. Bugün bunu hem siyasetçiler, hem kültür ve bilim temsilcileri hem de müze müdürleri tarafından açıkça anlaşılmaktadır ve çalışmalar devam etmektedir.

ALTINCI BÖLÜM

MOLDOVA ARKEOLOJİ BİLİMİNİN GELİŞİMİ, DURUMU VE GAGAUZYA BUCAK ARKEOLOJİK MİRASININ KORUNMASINA İLİŞKİN ARAŞTIRMA ENSTİTÜLERİ

6.1. Moldova Arkeoloji Biliminin Tarihsel Gelişimi

6.1.1. Besarabya'nın Arkeolojik Kültürlerine Olan İlginin Ortaya Çıkışı

Moldova'daki geçmişin kalıntılarına özel ilgi Besarabya'nın seküler bir tarihe (Antikalar) sahip olduğu Rus İmparatorluğu'na katılmasından hemen sonra ortaya çıkmaya başladı. Amatörlerin ve imparatorluk merkezlerinin Rusya'nın güney bölgelerindeki geçmişin anıtlarına artan ilgisi, hem İskit kültürünün eski kaynakları, hem antik şehir devletleri hakkında iyi bilgi sahibi olmakla hem de 1763'te kazılan İskit mezarı Litaya Mogila (Литая Могила -, şimdiki Kirovograd yakınlarında, Ukrayna)²⁹⁴ ve Kırım'da Kerç şehri yakınlarındaki ilk kazılar (Panticapaeon antik kenti) gibi son derece zengin komplekslerin ilk keşifleriyle ilişkilidir. Batılı ve Rus entelektüel çevrelerinde ilgi 1795'te Ovidiopol şehri (Dinyester Halicinin Doğu kıyısı) yakınlarında yanlışlıkla Romalı şair Ovidius Naso'ya (MÖ 43 ~ MS 17) atfedilen, muhtemelen Antik Yunan dönemine ait bir mezar ile başlamıştır²⁹⁵.

Besarabya topraklarındaki geçmişin anıtlarına olan ilgi, ilk gezginlerin - bu bölgenin araştırmacılarının eserlerinde yer alan çok sayıda veriyle, örneğin: A. Meyer'in 1794'te St. Petersburg'da yayınlanan çalışması²⁹⁶; P.N. Sumarokov'un "Kırım ve Besarabya'da Yolculuk" (1800) adlı eseri²⁹⁷; Besarabya'nın antik tarihinin tasviri (1828)²⁹⁸ A.F. Veltman (1800-1870) ve büyük şair A.S. Puşkin (1799-1837), Besarabya'daki sürgünü sırasında yaptığı "arkeolojik" geziler sonuçlarıyla kanıtlanmaktadır²⁹⁹.

1825'te, Rus İmparatorluğu'nun güneyindeki ilk müzelerden biri - Odessa'daki Antik Eserler Müzesi ve ardından 1839'da Odessa'daki Tarih ve Eski Eserler Derneği kurulmuştur. Çalışanlarının ve üyelerinin sıkı çalışması sayesinde, 19. yüzyılın 40'lı ve 50'li yıllarından başlayarak, Besarabya'nın güneyinde ve orta kesimindeki bazı kurganların ilk çalışmaları (N. Nadezhdin, G. Olofson, A. Uvarov) Roma dönemine ait yazıtlar ve resimlerle (N. Murzakevich, P. Becker) birkaç plaket bulunmuş (Korotna köyü, Slobozia bölgesi, Kartal köyü (şimdi Orlovka, Odessa bölgesi), ilk nümismatik koleksiyonları toplanmıştır (Beyaz Kale, Yılan Adası'ndan).

²⁹⁴ Pohorov, 1969: 156

²⁹⁵ Argatyuk, 2015: 12

²⁹⁶ Mejer, 1794

²⁹⁷ Sumarokov, 1800

²⁹⁸ Veltman, 1828

²⁹⁹ Formozov, 1979: 195-198

Tüm keşifler, 1844'ten düzenli olarak yayınlanan “Tarih ve Antik Eserler Derneği'nin Yıllıklarında” yer almaktadır³⁰⁰.

1859'da Rusya'da İmparatorluk Arkeoloji Komisyonu kuruldu ve tüm arkeolojik araştırmaları denetlemek ve koordine etmekle, Besarabya da dahil olmak üzere imparatorluk genelindeki arkeolojik keşifleri yansıtacak olan kendi yıllıkları ve raporlarının sistematik olarak düzenlenmesiyle görevlendirildi³⁰¹.

19. yüzyılda, 80'lerde ve 90'larda ilk Besarabyalı arkeologlardan biri olan Ion Casian Surucean (1851-1897) araştırma yaptı. Tutkulu bir antik tarihin uzmanı olan I. Surucean, bölgedeki antik kentleri araştırmak amacı ile Karadeniz kıyılarında birkaç seyahat gerçekleştirmiştir. Olbia (Ολβία Ποντική) ve Tyras (Akkerman) antik kentlerinin ilk keşiflerinden biridir ve heykeller, kabartmalar, Yunan ve Roma yazıtlar vb. büyük bir antika koleksiyonunun sahibidir. Sadece nümismatik koleksiyonu 20.000'den fazla esere sahiptir. Diğer tanınmış uzmanlarla (V.V. Latyshev, V.A. Turaev, vb.) bağımsız olarak veya ortaklaşa, bu materyallerin birçoğunu Odessa, St. Petersburg, Moskova, Kiev'de yayınlanan çeşitli çalışmalarda yayınlamıştır. Bu hacimli koleksiyon Surucean'ın tarafından düzenlenen Kişinev'deki ilk tarihi müzeyin temelini oluşturmaktadır. Ne yazık ki, I. Surucean tarafından Kişinev'de biriktirilen tüm bu koleksiyonların yanı sıra en eksiksiz arkeoloji kütüphanelerinden biri daha sonraki zamanlarda dağıtılmıştır ve ortadan kaybolmuştur³⁰².

19. Yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında F.I. Knauer (Serata ve Pavlovka köylerinde) ve D.Ja. Samokvasov (eski Akkerman bölgesindeki bazı köylerinde) gibi arkeologlar Besarabya kurganların daha derin araştırmalarına devam ettiler. 1902-1903'te E. Ştern, Besarabya'da Petreni köyü yakınlarında keşfedilen Cucuteni-Trypillia kültürünün ilk yerleşim yerlerinden birini keşfetti. 1908'de Broaska (Bubuechi) köyü yakınlarında eski bir antik döneme ait arkeoloji alanı ve 1912'de daha önce bahsedildiği Borodino'daki Tunç Çağı arkeoloji alanı keşfedildi³⁰³.

Bu dönemde komşu bölgelerde batıda Romanyalı arkeolog Grigorie Buturianu'nun (1855-1907) Cucuteni köyü (Iaşi bölgesinde) yakınlarındaki çalışmaları ve doğuda, Tripolie köyü (Kiev bölgesi) yakınlarında Rusyalı arkeolog Vikentiy Khvoyka (1850-1914)³⁰⁴, geçmişin en kompleks uygarlıklarından birinin olan, günümüzde Cucuteni-Tripoli kültürü olarak adlandırılan uygarlık ortaya çıktı ve elde edilen sonuçlar, Besarabya'da biriken arkeolojik malzemelerin incelenmesinde özel bir önem taşıyacaktır. Bu dönem aynı zamanda, kurganlarda

³⁰⁰ Dergaciov, 2010:47

³⁰¹ Musin, 2019: 598

³⁰² Dergaciov, 2010:48

³⁰³ Frolov, 1999: 13-19

³⁰⁴ Blajevic, 2006: 7

uygulandığı (Rus arkeolog Vasily A. Gorodtsov'un (1860-1945) gerçekleştirdiği ve daha sonra Karpato-Dinyester bölgesi için geçerli olduğu) ortaya çıkan mezar ayinlerin dönemselleştirmenin yapıldığı Tunç çağı'nın arkeolojik kültürlerinin dönemselleştirilmesinin gelişimini de içermektedir³⁰⁵.

Besarabya tarihi ve antikalarına olan ilginin bir sonucu olarak, 1898'de Kişinev'de Besarabya Devlet Bilimsel ve Arşiv Komisyonu ve daha sonra (1904'te) Kişinev Kilise-Tarih-Arkeoloji Derneği ve Besarabya Meraklılar ve Doğa Bilimcileri Derneği kurulmuştur. İmkanları sınırlı olmasına rağmen komisyon, bölgedeki arkeolojik ve tarihi alanların belirlenmesi, tescil edilmesi ve tanıtılmasında da önemli bir rol oynadı³⁰⁶.

Birinci ve İkinci Dünya savaşları arasında, Besarabya'nın Romanya Krallığı'na dahil edilmesinden sonra, Kilise Tarih ve Arkeoloji Derneği faaliyetlerine devam etti, ancak arkeoloji alanındaki araştırmaları artık daha az belirgindi. Arkeolojik araştırmalar, çoğunlukla tarihi ve arkeolojik notlarını Kişinev'deki Besarabya Arşivi'nde, daha az sıklıkla Iaşi'deki bilimsel dergilerde yayınlayan arkeologlar (C. Ambrojevici, T. Porucic, C. Dumitru, T. Vascautanu) tarafından gerçekleştirilmiştir. Arazi araştırması, arkeolog Paul Nicorescu tarafından antik Tiras kentinin topraklarında ve Trajan duvarlarının yakınında Alman K. Uhlig tarafından gerçekleştirildi. Bu dönem için, farklı tarihsel dönemlerden, özellikle Paleolitik döneme ilişkin çeşitli ve zengin arkeolojik malzemeleri toplayan ve bilimsel olarak kullanan bilim adamı Nicolae Morosan'ın (1902-1944) çalışması çok daha verimliydi. Onun birçok bilimsel çalışması arasında, Prut bölgesindeki Paleolitik döneme ilişkin ilk monografilerden biri yer almaktadır³⁰⁷.

6.1.2. 1950-1980'ler Arkeolojik Araştırmaları

Yerel arkeoloji bilimindeki önemli olumlu değişimler, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, devlet yapılarının Moldavya SSC'de bilimi ve özellikle de tarih bilimini organize etme faaliyetleriyle bağlantılı olarak gerçekleşti. Arkeolojik araştırmaların organizasyonuna özel bir katkı, SSCB Bilimler Akademisi Leningrad şubesi Arkeoloji Enstitüsü'ne ve Ukrayna SSC Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü'ne aittir. 1947'de Moldova'da bilim adamları P. P. Efimenko (1884-1969) ve T.S. Passek'in (1903-1968) önderliğinde prehistorya alanların incelenmesi için arkeolojik keşif gezileri başladı. Aynı yıl, Orta Çağ kenti Eski Orhei'nin sistematik arkeolojik araştırmasını başlatan³⁰⁸ arkeolog G.D. Smirnov (1903-1978), Kiev'deki Arkeoloji Enstitüsünden Moldavya'ya davet edildi³⁰⁹.

³⁰⁵ Bochkarev, 2001: 8-10

³⁰⁶ Yarovoy, 2014: 356-358

³⁰⁷ Dergaciov, 2010:50

³⁰⁸ Postika, 2020: 181-182

³⁰⁹ Smirnov, 1953: 1-33

G.B. Fedorov (1917-1992) liderliğindeki Prut-Dinyester arkeolojik keşif gezisi çalışmalarına 1950'de antik ve ortaçağ anıtlarını inceleyerek başladı. Bu keşif gezilerinin her biri, kapsamlı saha araştırmaları yapmanın yanı sıra, yerel bilim adamları yetiştirmeyi de amaçlıyordu³¹⁰.

Bu önemli çalışmalar sayesinde, yirminci yüzyılın 60'larında, Moldavya'da, çoğu metodik kazılarla incelenen, farklı dönemlerden yüzlerce arkeolojik alan keşfedilmiştir. Aynı zamanda 1961 yılında yerel personel yetiştirmek için yoğun çalışmalar sonucunda Moldova Bilimler Akademisi'nde Tarih Enstitüsü tarafından arkeoloji bölümü kurulmuştur.

Bu sektörde Moskova'dan transfer edilen G.D. Smirnov ve E.A. Rikman'ın (1923-1988) önderliğinde birkaç genç araştırmacı çalışmaya başladı: P.P. Birnea (1930-2002), G.F. Cebotarenco, N.A. Chetaru, I.G. Hincu (1931-2003), V.I. Marchevici (1917-1997), L.L. Polevoi, I.A. Rafalovici (1930-1979). Yavaş yavaş, arkeoloji sektörü, arkeoloji ve eski cumhuriyet tarihi alanındaki araştırma çalışmalarını koordine eden bir üs merkezine dönüştü.

Birkaç yıl boyunca P.I. Boriskovskij, A.P. Chernysh³¹¹, N.A. Chetaru tarafından Prut, Dinyester ve Raut nehirlerinin vadilerinde yürütülen kolektif çalışmaların sonucunda, Paleolitik ve Mezolitik dönemlerin çok sayıda alanı - Ofatinty, Duruitoarea Veche, Brinzeni mağaraları ve Ciutulești, Rașcov, Otaci vb. tatil yerleri araştırıldı. Moldova'nın topraklarında prehistorya insan toplulukları en az 200-300 bin yıl önce yaşadığı ortaya çıktı³¹².

Aynı zamanda, T.S. Passek, E.K. Chernysh, V.I. Marchevici tarafından yürütülen saha çalışmaları sonucunda Soroca şehri yakınlarındaki bir dizi tatil yeri ile tanınan Bugo-Dinyester (Bugo-Nistreana), Gura Kamentii, Rusești Noi köyleri ve Florești şehri yakınındaki yerleşim yerleriyle temsil edilen bir doğrusal şeritt neolitik kültürler (MÖ VII-VI yüzyıllar) keşfedildi ve incelenmeye başlandı. Bu kültürler, üretim biçimlerinin bölgeye nüfuz etmesinin ve gelişmesinin çeşitli aşamalarına, yani tahıl yetiştiriciliğinin ve hayvancılığın başlangıcına tanıklık etmektedir.

Eneolitik çağın (MÖ V-III binyıl) arkeolojik kültürleri üzerine yapılan çalışmaların sonuçları verimli olmuştur. T.S. Passek, V.I. Marchevici, T.G. Movşa, E.K. Chernysh arkeologların çalışmaları sayesinde Moldova'nın güneyinde Cucuteni-Tripoli kültürüne ve Gumelnița kültürüne (Bolgrad grubu) ait onlarca yerleşim keşfedilmiş ve incelenmiştir. Ofatinty'den nekropol, Florești, Holercani, Solonceni, Vărvăreuca, Vulcănești'den yerleşimler ve Cărbuna'dan gelen ürünlerin bakır yatağı gibi alanlar bilinir olmuştur. Elde edilen materyallerin kapsamlı bir analizi, uzmanların MÖ 5.-3. binyılların ilk tarım ve hayvancılık uygarlıklarını ayrıntılı olarak tanımlamasına, onların oluşum ve kronoloji sorunlarını yorumlanmasına, Balkan-

³¹⁰ Tkachuk, 1999: 9-11

³¹¹ Sitnik, 2009: 11-15

³¹² Dergaciov, 2010:51

Tuna bölgesindeki kabilelerle ve Güney Doğu Avrupa bozkır çoban topluluklarla olan ilişkilerinin sorunlarını yansıtımlarına olanak sağlamıştır³¹³.

Bu dönemde Tunç Çağı (MÖ 3.-2. binyıl) alanındaki araştırmalar daha mütevazı yapılmıştı. Araştırmacıların çabalarıyla I.G. Oboldueva, A.I. Meliukova (1921-2004), N.A. Chetaru'da ilk kurganların (Grădiște, Tudora, Olănești vb.) incelenmesi başlatıldı. Öte yandan bu dönemin geç dönemine ait komplekslerin üzerine yapılan araştırma çalışmaları dikkate değer sonuçlar vermiştir. A.I. Meliukova ve G.I. Smirnova araştırmaları Ghindești, Roșieticii Vechi köyleri yakınlarındaki yerleşim yerlerinde ve Badragii Vechi'deki nekropolde bulunan, Dinyester ve Karpatlar arasındaki orman-bozkır bölgesinde yayılan Noua kültürünün ve kısmen Karadeniz'in kuzey kıyısına bitişik Moldova'nın güney topraklarındaki bozkırları için tipik olan Sabatinovka kültürünün tanımlanmasını ve karakterize edilmesini mümkün kılmıştır.

Antik Trakya kültürünün arkeolojik araştırmalarına özel bir önem verilmiştir. G.D. Smirnov'un başlattığı ve A.I. Melyukova'nın devam ettirdiği arazi araştırmaları sayesinde, Kişinev, Saharna-Solonceni ve Soldanesti tipi kültür grupları keşfedilmiş ve tanımlanmıştır. G.D. Smirnov, M.A. Romanovskaja, G.B. Fiodorov'un gerçekleştirilen Antik dönemin incelenmesinde belirli başarılar elde edilmiştir. Bunlar, daha sonra birçok bilimsel tartışmaya neden olan Poienesti-Lucașeuca tipi kültürel grup olan Getae-Daçyalıları (Geto-Dacian) kültürünün tanımlanmasını sağlamıştır³¹⁴.

G.B. Fiodorov, E.A. Rikman ve diğer uzmanlar tarafından Roma dönemine ait bazı arkeolojik alanların (Bocani, Budești, Olănești, Bălțața, Sobari vb.) antik yazarların Sarmatların ve Gotların göç eden kabilelerin Karpat-Dinyester bölgesine yoğun bir şekilde nüfuz ettiğine dair kanıtlarını doğruladılar.

1950'lerde ve 1960'larda, Orta Çağ'ın başlarından kalma alanlar da yoğun bir şekilde incelenmiştir. Arkeologlar G.B. Fiodorov ve İ.A. Rafalovici, erken Slavlara ait olan ve 6.-9. yüzyıllara kadar uzanan bir dizi yerleşim yeri keşfettiler ve araştırdılar. Moldova'nın kuzeyinde yerleşim yerleri, nekropoller ve her şeyden önce 10. yüzyıldan itibaren Tivertlere ait olan 10-11 yüzyılda yazılı kaynaklarda (Geçmiş Yılların Hikayesi vb.) geçen, Echimăuți ve Alcedar kaleleri incelenmiştir. Moldova'nın orta ve güney kesimlerinde araştırmacılar I.G. Hîncu ve G.F. Cebotarenco Balkan-Tuna kültürünün alanlarını (Lucașeuca, Petruha, Hansca, Tighina yakınlarındaki Calfa kalesi vb.) keşfettiler ve incelediler³¹⁵. En başından beri bu arkeolojik alanların etnik ve kültürel bağlantıları hakkındaki fikirler, bugüne kadar devam eden hararetli bir bilimsel tartışmaya neden olmaktadır.

³¹³ Beylekchi, 1978: 3

³¹⁴ Dergaciov, 2010:53

³¹⁵ Chebotarenko, 1979: 86-105

Orta Çağ'ın sonlarına ait Altın Orda egemenliği döneminden kalma Trebujeni (Orheiul Vechi) ve Costești köylerinin yakınındaki Tatar kasabaları, Lozova, Brănești'den yerleşimler, Moldavyalıların Mălăiești, Poiana, Stâncăuți köylerinin yakınındaki 14.-17. Yüzyılların kırsal yerleşimleri gibi arkeolojik alanlarının araştırılmasında önemli sonuçlar kaydedilmiştir³¹⁶. G.D. Smirnov'un ortaçağ kenti Orheiul Vechi'de yürüttüğü çalışmaların kapsamını özellikle dikkate değerdir. Keşfedilen kale, kilise kalıntılarının yanı sıra birçok konut yapıları, müstemilat vb. kalıntılar araştırılmıştır. Keşfedilen materyaller, Orta Çağ Moldova'sının periferik kentsel nüfusunun yaşam tarzını, zanaatlarını, kültürünü ve ticari ilişkilerini yansıtmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk yıllarda Moldova'da yürütülen arkeolojik araştırmaların sonuçları önemlidir. Onlar sayesinde 70'lerin ilk yarısında yaklaşık dört bin arkeolojik alan hakkında bilgi içeren “Moldavya Sovyet Cumhuriyeti arkeolojik haritası”nı (1973-1976 yıllarında sekiz ciltte) yayınlamak mümkün oldu³¹⁷. Sovyetler Birliği'nde ve Moldavya Sovyet Cumhuriyeti'nde bu biriken materyallere dayanarak çok sayıda makale ve monografi yayınlandı. Bu yayınlar daha sonra “Moldavya Sovyet Cumhuriyeti Tarihi” (1965)³¹⁸ baskısının hazırlanmasında malzeme olarak kullanıldı.

70-80'li yıllarda Moldova'nın genç arkeoloji bilimi yeni başarılar kazanmıştır. Bu, arkeolog ekibin birleşmesi, genç kadrosuyla yenilenme dönemidir. Leningrad, Moskova, Kiev ve diğerlerinin bilim merkezleriyle geleneksel işbirliği ilişkileri devam etmiş, ancak bu kez işbirliği doğası gereği daha istişari nitelikte ve öncelikle genç arkeologların eğitiminde kendini göstermiştir. Bu yıllarda Taş Devri'nden başlayarak Orta Çağ'ın sonlarına doğru arkeolojinin hemen her alanında saha ve analitik çalışmalar yapılmıştır.

Araştırmacılar A.N. Chetraru, İ.A. Borziac, N.A. Anisiutkin, G.A. Grigoreva, Costești-Prut, Gordinești, Trinca vb. köylerin yakınındaki Paleolitik alanları incelemek için büyük çalışmalar üstlendiler. Eski malzemelerin yenileriyle yan yana getirilmesi, esasen erken, orta ve geç Paleolitik'in karakteristiğini tamamlamıştır. Uzmanların azmi sayesinde V.I. Marchevici, V.A. Dergaciov, O.V. Larina, Bug-Dinyester ve Doğrusal Çömlek Kültürü gibi halihazırda bilinen Neolitik kültürlerin (MÖ 7.-6. yüzyıllar) incelenmesinde önemli başarılar elde edildi. Öte yandan, Moldova'da daha önce bilinmeyen Starčevo-Criș³¹⁹ kültürüne atfedilen ilk yerleşim yerleri (Seliște, Sacarovca, Viișoara) keşfedildi ve araştırıldı.

Bu yirmi yılda, Gumelnița-Bolgrad kültürlerine ait (Lopățica, Taraclia), Precucuteni-Cucuteni-Trypillia (Alexandrovca, Cuconestii Vechi) Putinești, Brînzani-țiganca, Gordinești) ve

³¹⁶ Telnov, 2000: 108-109

³¹⁷ N. Chetraru, Sayı 1, 1973; V. Markevich, Sayı 2, 1973; V. Dergaciov, Sayı 3, 1973; V. Lyapushnyan, Sayı 4, 1974; E. Rickman, Sayı 5, 1975; G. Fedorov, Sayı 6, 1974; L. Polevoy, Sayı 7, 1974; A. Nudelman, Sayı 8, 1976.

³¹⁸ Grosul, 1965

³¹⁹ Veya Starčevo-Körös-Criș Kültürü

diğerleri Eneolitik çağa (MÖ 5.-4. binyıl) ait arkeolojik alanlar üzerinde yoğun araştırmalar yapıldı. Yapılan araştırmalar sayesinde, en eski çiftçilerin arkeolojik kültürleri hakkındaki bilgiler önemli ölçüde zenginleştirilmiştir. Araştırılan toplulukların doğuşu ve spesifik gelişimi ile ilgili çoklu problemler açıklanmış veya belirtilmiştir.

Tunç Çağı (MÖ 3-2 binyıl) mezar kültürlerinin erken ve orta dönemlerine ait kültürlerin incelenmesinde önemli sonuçlar elde edilmiştir. Büyük miktarda birikmiş arkeolojik malzeme, V.A. Dergaciov³²⁰, E.V. Yarovoy³²¹, E.N. Sava³²², O.G. Levitski'nin çalışmalarında yansıyan, Bronz çağı'nın arkeolojik kültürlerinin özelliklerinin ciddi bir şekilde sistematize edilmesine ve ayrıntılı bir şekilde tanımlanmasına izin vermiştir.

1970'li ve 1980'li yıllarda, Tunç Çağı'ndan Demir Çağı'na geçiş ve Demir Çağı'nın erken aşamalarına ait (MÖ 2. binyılın sonlarından 1. binyılın başlarına kadar) siteleri incelemek için önemli bilimsel araştırmalar yapılmıştır. V.L. Lăpuşneanu³²³, V.A. Dergaciov³²⁴ ve daha sonra O.G. Levitsky, M.T. Kasuba, S.M. Agulnikov antik Trakyalıların yerleşim yerlerini - Chisinau-Corlăteni tipi kültürel gruplar (Costeşti, Trinca, vb.), Saharna-Solonceni (Mateuţi, Alcedar) ve bozkır bölgesinde Belozerka (Cazaclia) kültürü kurgan ve mezarları incelenmiştir.

I.T. Niculita³²⁵ (Hansca, Butuceni ve diğerleri), Getaetler kültürün araştırılmasına özel katkılarda bulundu. Özellikle Dinyester'in sol tarafında kalan topraklarda ve cumhuriyetin güneyinde birçok İskit kurganları incelenmiştir. Roma dönemine ait kalıntıların incelemeleri de güzel sonuçlar vermiştir. M.A. Romanovskaja, I.A. Rafalovici, V.A. Dergaciov, V.I. Grosu, T.A. Shcherbakova, arkeologların faaliyetleri sayesinde Rudi kalesi, bir dizi Sarmatya (Cuconestii Vechi) ve MÖ 2. – MS 4. Yüzyıllara ait Černjachov-Sântana de Mureş kültür alanları (Dănceni, Brăviceni, Bursuceni, Etulia, vb.) araştırılmıştır.

Orta Çağ'ın başlarındaki Hansca, Trebujeni-Scoc, Petruha, Rudi, Etulia, Moleşti vb. arkeolojik yerlerinde arkeologlar I.G. Hîncu, I. A. Rafalovici, G.F. Cebotarenco, N.P. Telnov, G.I. Postică'nın yürüttüğü araştırmalar özellikle önemliydi. Etnik yorumdaki mevcut tüm tartışmalarla birlikte, bu araştırmaların materyalleri, Karpat- Dinyester bölgesindeki Slav ve Romalılaştırılmış nüfus arasındaki bağlantılara ilişkin sorunların çözümünde temel oluşturmaktadır³²⁶.

1950'ler-1980'lerin arkeolojik araştırmaları, Moldavya ve Sovyetler Birliği'nin diğer cumhuriyetlerinde yayınlanan çok sayıda makale, çalışma derlemesi ve monografi sayesinde, bir

³²⁰ Dergaciov, 1979; Dergaciov, 1980; Dergaciov, 1986; Dergaciov, 1991 v.b.

³²¹ Yarovoy, 1985; Yarovoy, 1990; Yarovoy, 1994;

³²² Sava, 1992; Sava, 2019

³²³ Lăpuşneanu, 1979

³²⁴ Dergaciov, 1975

³²⁵ Niculita, 1987

³²⁶ Dergaciov, 2010: 54

çalışma konusu olarak oldukça fazla ve çeşitli olan uzmanlar arasında cumhuriyette ve yurtdışında yaygın olarak tanındı. Toplanan materyallerin belagatlığı, çok yönlü ve detaylı analizleri, ülkenin topraklarındaki insan topluluklarının Paleolitik Çağ'dan Orta Çağ'a kadar kültürel-tarihsel gelişim aşamaları hakkındaki bilimsel bilgileri önemli ölçüde desteklemiştir. Onlara dayanarak, “Moldavya Sovyet Cumhuriyeti Tarihi” I. cilt geliştirilmiştir ve 1987-1988'de yayınlanmıştır³²⁷.

6.1.3. Moldova Cumhuriyeti'nin Bağımsızlık Dönemi

1991'den beri Moldova Cumhuriyeti'nin yerli arkeolojisinin gelişimindeki bağımsızlık dönemi, sürekli yeniden yapılanma, arazi araştırmaları için finansmanının kademeli olarak durdurulması (yalnızca yurt dışından veya daha nadiren, ulusal veya uluslararası hibeler temelinde yürütülmektedir) ile birlikte deneyimli uzmanların göçü ve ayrıntılı çalışmaları düzenleme olanaklarının azalması ve son olarak, tarihsel yorumların aşırı siyasallaşması dramatik ve son derece çelişkili bir dönem olarak ortaya çıkmaktadır.

Bununla birlikte, zamanın iniş çıkışlarının üstesinden gelen 90'ların arkeologlarının faaliyetleri, dikkate değer bilimsel sonuçlarla kendini gösterdi.

Arkeolojik arazi araştırması, pratik olarak, prehistorya ve protohistorya arkeolojisinin tüm bölümlerinde gerçekleştirildi: Cosăuți, Buzdujeni, Briceni, Ciuntu'nun Paleolitik yerleşimleri (İngiltere, Kanada ve Belçika'dan uzmanlarla birlikte)³²⁸; Sacarovca, Tătărauca Nouă, Soroca vb. yakınlarındaki Mezolitik ve Neolitik dönemlerden kalma yerleşim yerleri (Almanya ve Belçika'dan uzmanlarla ortak araştırma); Trinca, Rudi, Arionești, Odaia, Pruteni ve diğer birçok köylerin çevresinde bulunan Geç Tunç Çağı'na ait erken Trakyalılar, Getae-Daçyalılar kültürü ve Roma döneminden kalma yerleşim yerleri ve mezarlıklar (Romanya ve Almanya'dan meslektaşlarla birlikte). Yurtdışındaki (İngiltere, Almanya, Belçika, Romanya) profesyonel dergilere geniş ölçüde yansıyan elde edilen sonuçlar, hem ulusal arkeolojik mirasın uluslararası bilim çevresine dahil edilmesi açısından hem de Moldovalı arkeologların bilimsel ve profesyonel düzeylerinin takdir edilmesi açısından olumlu tepkileri alınmıştır.

Aynı dönem, Căpřiana ve Vărzărești manastır kompleksleri, Căușeni'deki “Adormirea Măicii Domnului” kilisesi ve Țapova manastırı çevresinde Kültür Bakanlığı'nın kararıyla gerçekleştirilen ilk arkeolojik araştırmaları da içermekte olup, “Moldova Cumhuriyeti'nden arkeolojik anıtların envanteri” projesi yürütülmüştür. Sonuç olarak, şu anda ulusal arkeolojik mirası oluşturan yedi binden fazla arkeolojik alan ve eser hakkında kapsamlı ve güvenilir veriler doğrulanmış, keşfedilmiş ve belgelenmiştir.

³²⁷ Yanin, 1987

³²⁸ Mihailescu, 1999: 280-286; Allsworth-Jones, 2018: 139–177

On yıllardır birikmiş bir veri tabanına sahip olan bu dönem, antik çağlardan 16. ve 17. yüzyıllara kadar arkeolojinin ve ulusal tarihin temel sorunları üzerine birkaç genelleştirici çalışmanın geliştirilmesiyle karakterize edilmektedir.

Yapılan çabalar sayesinde ilk kez iki ciltlik temel çalışma halinde Moldova Cumhuriyeti Arkeolojisi geliştirilmiştir ancak mali kaynakların yetersizliği nedeniyle sadece genel bir adı ile Moldova'daki Antik Kültürler bilimsel olarak popüler bir dizi broşür olarak yayınlanmıştır. Araştırmalar sonucunda somut ve soyut kültürünün aydınlatılmasında önemli sonuçlar elde edilmiştir; Paleolitik Dönem'in Arkaik topluluklarının kültürleri (I. Borziac, S. Covalenco), Neolitik Dönem'in eski tarımla ve hayvancılıkla uğraşan ilk uygarlıklarının (O. Larina), Eneolitik Dönem'in (V. Dergaciov, V. Sorochin) ve Tunç Çağı'ndan (V. Dergaciov³²⁹, E. Sava, S. Agulnicov), erken Traklar, Kimmerler ve Geto-Dacians (I. Niculita, O. Levițki, V. Dergaciov, M. Kaşuba, M. Tcaciuc, V. Haheu) ve Roma dönemi, erken ve geç Orta Çağ, özellikle geç Orta Çağ Boğdan kültürünün (Moldavya kültürü) kültürel toplulukları (V. Vornic, N. Telnov, P. Bîrnea, N. Russev, G. Postică, R. Rabinovici, S. Reabțeva, A. Gorodenco, L. Bacumenco, I. Tentiuc ve diğerleri)³³⁰.

Ayrıca, Moldovalı arkeologların arkeoloji teorisi, metodolojisi ve prosedürü alanındaki ilk başarılarının yanı sıra Hint-Avrupalıların kökeni (M. Tcaciuc, V. Dergaciov) gibi disiplinler arası sorunları çözme konusundaki başarıları da ilgi çekicidir.

6.2. Kültürel Miras Enstitüsü

Kültürel Miras Enstitüsü, Moldova Cumhuriyeti Hükümeti Kararnamesi no. 1326 14.12.2005 tarihinde “Bilim ve İnovasyon Alanındaki Altyapıyı Optimize Etme Tedbirler Hakkında” başlığı ile yürürlüğe girmesi ile 2006 yılında kurulmuştur³³¹. Enstitü, daha önce var olan üç kurumun, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü, Sanat Tarihi Enstitüsü ve Etnik Arası Araştırmalar Enstitüsü'nün birleşmesi sonucunda kurulmuştur. Şu anda tamamı Devlet bütçesinden finanse edilen bir kamu kurumudur.

Enstitü, Moldova Cumhuriyeti Anayasası³³², Moldova Cumhuriyeti Bilim ve İnovasyon Kodu³³³, Kamu Kurumunun - Kültürel Miras Enstitüsü Organizasyonu ve İşleyişi İle İlgili Yönetmeliği³³⁴ ve diğer yasal düzenlemelere uygun olarak faaliyet göstermektedir.

³²⁹ Dergaciov, 1994

³³⁰ Dergaciov, 2010:55

³³¹ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 16.12.2005, Nr. 168-171, madde № 1406

³³² Monitorul Oficial al Republicii Moldova 29-03-2016 Nr. 78 madde № 140

³³³ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 30.07.2004, №. 125-129 madde № 663

³³⁴ Kültürel Miras Enstitüsü resmi sitesi: <https://ich.md/?p=6207>

Enstitünün misyonu, Moldova Cumhuriyeti'nin arkeolojik, etnokültürel ve sanatsal mirası alanında temel ve uygulamalı bilimsel araştırmaları organize etmek ve yürütmektir, asıl görevi ise ulusal ve uluslararası düzeyde elde edilen bilimsel ve kültürel değerlerin bilimsel ve kültürel faaliyetlerinin sonuçlarına dayanarak ülkenin sürdürülebilir kalkınmasını desteklemektir.

Enstitünün faaliyetleri 2013 yılında ulusal konsey tarafından değerlendirilip, aşağıdaki araştırma parametreleri akredite edilmiştir:

- Karpat-Dinyester bölgesinin arkeolojisi;
- Moldova Cumhuriyeti'nde etnik kökenler ve etnik gruplar arası ilişkiler;
- Ulusal sanatın gelişimi³³⁵.

2011-2014 döneminde projeler tamamlanmıştır:

- Moldova Cumhuriyeti'nin Avrupa arkeolojik mirası;
- Avrupa Kültürel mirasının büyüklüğü, Moldova Cumhuriyeti'nin etnografyası;
- Avrupa'da çokkültürlülük bağlamında Moldova Cumhuriyeti'ndeki sanatsal miras, araştırma, değerlendirme³³⁶.

2015'ten bu yana enstitünün araştırmacıları, üç temel projede, biri genç araştırmacılar ve bir uluslararası projede aktif rol almaktadırlar:

- 1) Doğu Avrupa – Transkarpatia kültürel alanların antik çağlardan günümüze kadar yapıları ve karşılıklı etkileşimleri (proje yöneticisi, Dr. hab. Oleg Levițki);
- 2) Etnokültürel mirasın Moldova Cumhuriyeti toplumunun uyum ve kalkınma faktörü olarak çok boyutlu değerlendirmesi (proje yöneticisi, Dr. Svetlana Procop);
- 3) Moldova Cumhuriyeti sanatına Avrupa kültürel müdahalesi. Sanat tarihi ve teorisi çalışması (proje yöneticisi, dr. hab. Tudor Stăvilă)³³⁷;
- 4) Orta Çağ Moldavya devletinin oluşumu sırasında Lozova'daki Hristiyan nekropolünün araştırılması (genç araştırmacılar için bir proje, yöneticisi, Dr. Ion Ursu)³³⁸;
- 5) Moldova Cumhuriyeti'nde incelenmemiş bireysel koleksiyonların yok olma tehdidi altında olan Romanların soyut mirasının korunması (Safeguarding of the intangible Romani heritage in the Republic of Moldova threatened by the

³³⁵ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 12.07.2013, №. 146-151 madde 1086

³³⁶ Levițki, 2012

³³⁷ Stăvilă, 2014

³³⁸ Ursu, 2015: 139-142

volatilisation of the individual unexplored collections) (uluslararası proje, yöneticisi, Dr. Ion Duminica)³³⁹.

Projelerin ana hedefleri, prehistorya ilkel zamanlarda, antik çağlarda ve orta çağlarda Moldova topraklarındaki insan topluluklarının somut ve soyut kültürünün evriminin genel resminin rekonstrüksiyonu ile ilgilidir³⁴⁰.

Enstitünün çalışma sonuçlarının ana yararlanıcıları Moldova Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, Moldova Ulusal Tarih Müzesi, Moldova Ulusal Sanat Müzesi, üniversite öncesi ve üniversite eğitim kurumları, Turizm Bakanlığı, Ulusal Arkeoloji Ajansı, Anıtlar Denetim Ajansı, yerel yönetim devlet idaresi organları, yaratıcı birlikler, ülke mirasının korunması için çeşitli düzeylerde işbirliği yaptıkları kamu ve başka kuruluşlarıdır.

Enstitü düzenli olarak yayınlanan bir dizi dergi kurucusudur. Bunlar: “Revista Archeologică”³⁴¹; “Revista de Etnologie și Culturologie”³⁴²; “ARTA”³⁴³.

Enstitünün yapısı aşağıdaki ana bilimsel birimleri içermektedir (Lev.29):

- Arkeoloji Merkezi (Prehistorya arkeoloji bölümü ve antik ve ortaçağ arkeolojisi bölümü);
- Etnoloji Merkezi (Etnoloji Bölümü ve ulusal azınlıklar bölümünün genel konuları);
- Sanat Çalışmaları Merkezi (görsel sanatlar bölümü ve görsel-işitsel sanatlar bölümü).

Enstitü, her yıl arkeoloji, etnoloji ve sanat tarihçiliği alanındaki araştırmalara, ülkenin kültürel mirasının değerini arttırmaya ve korunmasına odaklanan bilimsel konferans düzenlemektedir. Enstitü ayrıca ulusal ve uluslararası katılımlı konferanslar, yuvarlak masa toplantıları, seminerler, kitap sunumları gibi çeşitli bilimsel etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır³⁴⁴.

6.3. Ulusal Arkeoloji Ajansı

Ulusal Arkeoloji Ajansı, arkeolojik mirasın korunması ve geliştirilmesi alanında devlet politikasını uygulamak üzere hareket eden, Kültür Bakanlığı'na bağlı uzmanlaşmış bir devlet kurumudur.

³³⁹ Duminica, 2017

³⁴⁰ Kültürel Miras Enstitünün resmi sitesi: https://ich.md/?page_id=1805

³⁴¹ Arkeoloji Dergisi: <http://archaeology.asm.md/>

³⁴² Etnoloji ve Kültüroloji Dergisi: <http://ethnology.asm.md/>

³⁴³ Sanat: Görsel Sanatlar ve Görsel-İşitsel Sanatlar Dergisi: <http://artjournal.asm.md/>

³⁴⁴ Kültürel Miras Enstitünün resmi sitesi: https://ich.md/?page_id=152

Kültür Bakan Yardımcısı Gheorghe Postica'ya göre, Ulusal Arkeoloji Ajansı kurulmadan önce, Moldova Cumhuriyeti, Avrupa'da arkeolojik mirasın korunması için özel bir kurumun bulunmadığı tek ülke olduğunu iddia etmiştir³⁴⁵. Bu sorunu çözmek için Hükümet, 17 Eylül 2010 tarih ve 218 sayılı arkeolojik mirasın korunmasına ilişkin Kanun³⁴⁶ hükümlerine uygun olarak ve ayrıca arkeolojik mirasın korunması ve geliştirilmesi alanında devlet politikasını uygulamak için 12 Nisan 2012'de Moldova Cumhuriyeti Hükümeti'nin Ulusal Arkeoloji Ajansı'nın kurulmasına ilişkin 230 sayılı Kararnamesini kabul etmiştir³⁴⁷. Böylece Kültür Bakanlığı'na bağlı, tüzel kişilik statüsünde ve kendi bütçesine sahip bir kamu kurumu olan Ulusal Arkeoloji Ajansı oluşturulmuştur (Lev. 26. a.). Ajansın faaliyetleri, devlet bütçesinden tahsis edilen fonlarla finanse edilmektedir³⁴⁸.

Ajansın misyonu, arkeolojik mirasın korunması ve geliştirilmesi alanında devlet politikasının uygulanması, yetkileri dahilinde, arkeolojik mirasın korunması alanındaki yürürlükteki mevzuata uygunluğun devlet adına gözetim ve denetiminin düzenlenmesi ve uygulanmasıdır³⁴⁹.

Misyonunu yerine getirmek için Ajans geniş yetkilere sahiptir. Örneğin, arkeolojik mirasın korunması ve geliştirilmesi alanında ulusal stratejiler, politikalar ve programlar uygular, arkeolojik miras içeren ve devlet tarafından korunan alanların tanımı, kurulması ve sınırlandırılmasına ilişkin temel araştırmalar geliştirmektedir. Moldova Cumhuriyeti'nin arkeolojik alanlarını planlar geliştirir ve doğrudan yönetir ve ulusal düzeyde arkeolojik denetim gerçekleştirmektedir. Ajans, arkeolojik alanların geliştirilmesi ve kurtarılmasına yönelik arkeolojik araştırma kurumları ve yerel kamu idareleri ile birlikte faaliyetleri koordine eder ve yürütmektedir. Örneğin, Moldova Bilimler Akademisi ile birlikte, Ulusal Arkeolojik Anıtlar Kodu ve Ulusal Arkeolojik Sicil'in derlenmesi, sınıflandırılması ve yönetimi için metodoloji geliştirmenin yanı sıra Moldova Cumhuriyeti Arkeologlar Siciline ilişkin yönetmeliği de geliştirmektedir. Aynı zamanda ajans uzmanlaşmış kurumlar tarafından sağlanan bilgilere dayanarak bunları yönetir, bakımını yapar ve yıllık olarak yeniler. Moldova Cumhuriyeti Arkeolojik Kadastrosunun değerlendirilmesi için Hükümete sunulmak üzere, belirlenen prosedüre uygun olarak derler, yönetir, geliştirir ve Kültür Bakanlığına iletir.

Ajans, tüm inşaat projelerinin, çevre düzenlenmesi veya arazi alanlarının değiştirilmesi projelerinin kontrolünü ve bilimsel ve teknik incelemesini yürütmekte ve Kültür Bakanlığı da

³⁴⁵ Komsomolskaya Pravda, Moldova'da Ulusal Arkeoloji Ajansı Olacak, 25.10.2011-
<https://www.kp.md/online/news/1005175/>

³⁴⁶ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03-12-2010, № 235-240, madde № 738

³⁴⁷ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 20.04.2012, Nr 76-80, madde № : 265

³⁴⁸ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 20.04.2012, Nr 76-80, madde № 265: Ek No. 1, madde 5

³⁴⁹ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 20.04.2012, Nr 76-80, madde № 265: Ek No. 2, madde 6

doğruladıktan sonra, ön kurtarma ve gözetim arkeolojik çalışmalarını organize eder. Bunun yanı sıra düzenlemenin ve yürütmenin süre ve prosedürünü belirlemektedir. Çalışma sırasında tesadüfen arkeolojik buluntular keşfedildiyse, çalışmanın bilimsel denetimini sağlar. Arkeolojik alanların tahrip olması durumunda Ajans, arkeolojik potansiyelden muafiyet sertifikası verilmesi için Kültür Bakanlığına teklifler hazırlar ve sunar.

Arkeolojik eserler hakkında istatistikler tutan ajans, “Beyaz Kitap” (kurtarılmış ve geliştirilmiş arkeolojik alanların listesi), “Kırmızı Kitap” (tehlike altındaki arkeolojik eserler listesi), “Gri Kitap” (çalışma sırasında tahrip edilen arkeolojik eserlerin listesi)), “Kara Kitap” (araştırma yapılmadan yok edilen arkeolojik eserler listesi) geliştirmekte ve yayınlamaktadır³⁵⁰.

Yetkilerini yerine getirmek için Ajans, Kültür Bakanlığı'na arkeolojik eserlerinin sınıflandırılmasına ilişkin önerilerde bulunma, mülk formundan bağımsız olarak Moldova Cumhuriyeti topraklarında arkeolojik potansiyeli olan tüm alanları inceleme ve ilgili arkeolojik kültürel değerlerin korunması, araştırılması ve geliştirilmesi için harekete geçme konusunda yazılı talimatlar verme hakkına sahiptir.

Arkeolojik eserlere sahip alanlarda insan faaliyetlerini düzenleyebilir veya gerekirse yasaklayabilir, arkeolojik alanları veya arkeolojik potansiyele sahip alanları doğrudan veya dolaylı olarak etkileyebilecek, yok olmalarını veya tahrip edilmelerini önlemek amacıyla, yeraltında ve yüzeylerinde arkeolojik mirasın varlığının tespiti için gerçek ve tüzel kişilerden, hak sahiplerinden, tasarım kuruluşlarından onay alınmasını isteyebilir.

Ajans, yürürlükteki yasalara uygun olarak, arkeolojik mirasın korunmasına yönelik, arkeolojik mirasa sahip alanların sahiplerine, yöneticilerine veya gerçek hak sahiplerine verilen sorumlulukları belirleme hakkına sahiptir. Ajans ayrıca Kültür Bakanlığı ile istişare ettikten sonra tüzel kişiler veya gerçek kişilerle arkeolojik alanların kiralanması, arkeolojik mirasın değerlendirilmesi ve koruma ve geliştirme koşullarının izlenmesi konusunda anlaşmalar yapabilmektedir.

Arkeolojik mirasın korunması rejimini ihlal etmekten sorumlu olan tüzel kişiler ve bireyler için, yasaya göre, ajans, bunların uygulanması için zorunlu olan emirleri verebilir ve uygulayabilir, ayrıca arkeolojik alanların koruma rejimini ihlal etmekten, zarar görmesinden veya tahrip edilmesinden sorumlu kişilerin cezalandırılması için Moldova Cumhuriyeti'nin kolluk kuruluşlarına başvurabilir.

Halkın bilgilendirilmesi konusunda Ajans, arkeolojik eserlerin korunmasına ilişkin prosedür hakkında talimat ve tavsiyeler yayınlama, eserlerin durumu hakkında bilgi bültenleri, ayrıca önleyici ve kurtarıcı araştırmaların bir parçası olarak yürütülen arkeolojik araştırmaların

³⁵⁰ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 20.04.2012, Nr 76-80, madde № 265: Ek No. 2, madde 7

sonuçlarına ilişkin monografiler ve metodolojik ve bilimsel nitelikteki diğer yayınlar yayınlama hakkına sahiptir. Taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının korunması, restorasyonu ve geliştirilmesine yönelik çalışmaların, bilimsel araştırmaların öneminin belirlenmesi amacıyla arkeolojik miras yönetimi alanında metodolojik toplantılar ve bilimsel etkinlikler düzenleme hakkına sahiptir³⁵¹.

Ulusal Arkeoloji Ajansının Yapısı:

- Yönetim
- Arkeolojik Miras Belgeleme ve Kayıt Departmanı
- Arkeolojik Miras Yönetim Departmanı
- Önleyici Arkeoloji Departmanı
- Finans ve Muhasebe Departmanı
- Hukuk İşleri ve İç Denetim Departmanı
- Sekreterlik ve İnsan Kaynakları Departmanı³⁵²

Ajansın yapısal birimleri, faaliyetlerini Ajans Müdürü tarafından onaylanan kendi yönetmeliklerine dayanarak yürütmektedir³⁵³.

6.4. Anıtlar Denetim Ajansı

Anıtlar Denetim Ajansı, Moldova Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı'na bağlı özel bir kurumdur ve ana işlevi tarihi, sanatsal ve mimari eserlerin ve bunların güvenlik alanlarının denetimi ve esirlerin korunması alanındaki mevcut mevzuata uygunluğun izlenmesi ve denetlenmesidir.

Ajans, Moldova Cumhuriyeti'nin anıtlarının korunması alanında merkezi bir devlet kurumudur, tüzel kişilik statüsüne sahiptir ve yasa çerçevesinde kendi banka hesaplarına (döviz dahil) ve diğer hesaplara, Moldova Cumhuriyeti'nin arması ile ve ismiyle mührüne sahiptir.

Anıtların Denetimi ve Restorasyonu Ajansı, 25.09.2006 tarihli ve 1114 sayılı Hükümet Kararnamesine³⁵⁴ uygun olarak kurulmuştur ve Kültür Bakanlığı 02.08.2010 tarihli 232 sayılı kararına³⁵⁵ dayanarak, UNESCO ve Avrupa Konseyi'nin eserlerin, tarihi komplekslerin ve sit alanların korunması ve değerlendirilmesi ile ilgili mevcut mevzuat ve belgelerine dayanarak faaliyet göstermektedir.

2022 yılında ajansın adı Anıtlar Denetim Ajansı olarak değiştirilmiştir.

³⁵¹ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 20.04.2012, Nr 76-80, madde № 265: Ek No. 2, madde 8

³⁵² Monitorul oficial al Republicii Moldova, 20.04.2012, Nr 76-80, madde № 265: Ek No. 2, madde 9

³⁵³ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 20.04.2012, Nr 76-80, madde № 265: Ek No. 1, madde 10

³⁵⁴ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 29.09.2006, Nr 153-157, madde №1191

³⁵⁵ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.09.2010, № 155-158, madde № 563

Anıtlar Denetim Ajansının birçok görevi arasında, örgütün faaliyetlerini belirleyen birkaç ana görevi öne çıkmaktadır:

- Moldova Cumhuriyeti'nin mevcut mevzuatının, UNESCO belgelerinin ve Avrupa Konseyi'nin tarihi eserlerin korunması ve değerlendirilmesi konusundaki uygulamalarını koordine eder ve denetler, taşınır kültürel mirasın korunması, restorasyonu ve değerlendirilmesi ile ilgili faaliyetleri denetler, faaliyet alanındaki öncelikli alanları belirler, uzmanlaşmış yaratıcı birliklerle işbirliği alanında ilişkiler kurar;
- Eser koruma alanında diğer devlet kurumları, yerel kamu kuruluşları, ulusal ve uluslararası kamu kuruluşları ile işbirliği içinde faaliyetlerini yürütmektedir;
- Eserlere bitişik olan korunan bölgeleri de dahil olmak üzere, merkezi ve yerel kamu otoritelerinin resmi koruması altındaki alanları ve eserleri denetlemektedir;
- Anıtları ve üzerlerindeki müdahale bölgelerini yerinde inceler, tespit edilen ihlallere ilişkin protokolleri ve hizmet raporlarını düzenler, ortaya çıkan sorunların çözümü için Kültür Bakanlığı'na önerilerde bulunur;
- Moldova Cumhuriyeti mevzuatının, 22 Haziran 1993 tarihli 1531 sayılı Moldova Cumhuriyeti Parlamentosu kararı³⁵⁶ ile onaylanan devlet tarafından korunan Moldova Cumhuriyeti Eserler Siciline dahil edilen anıtların korunması, restorasyonu ve değerlendirilmesi ile ilgili olarak ve yerel kamu otoritelerinin kararlarıyla onaylanan ulusal ve yerel öneme sahip eserler kayıtlarına uygunluğunu denetlemektedir;
- Anıt (tarihi eser) statüsüne sahip tarihi binaların korunması, restorasyonu ve değerlendirilmesi ve Kültür Bakanlığına bağlı kurumların yönetiminde yer alan çalışmaların yürütülmesini denetlemektedir;
- Yerel veya ulusal öneme sahip tarihi eserlerin kaydı, korunması, konservasyonu, restorasyonu ve değerlendirilmesi, eserlerin güvenlik bölgelerinin belirlenmesinde yürürlükteki mevzuatla belirlenen yükümlülüklerin yerel kamu otoriteler tarafından yerine getirilip getirilmediğini denetler;
- Eserlerin yok edilmesi / yıkılması, eserin ve güvenlik bölgesinin özgünlüğünün, bütünlüğünün zarar görmesi ve ayrıca eserin iç veya dış görünümünün değiştirilmesi için medeni, idari veya cezai sorumluluk getirmek üzere yargının müdahalesini gerektirir;

³⁵⁶ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 02.02.2010, Nr 15-17, madde №24

- Ajansın faaliyet alanı ile ilgili başka görevleri de vardır³⁵⁷.

Anıtlar Denetim Ajansı 2010-2011 yıllarında 32 ilçe ve belediyenin denetimlerini gerçekleştirdi.

Ayrıca Ajans farklı etkinlikleri organize etti ve katılımcı olarak katıldı. Örneğin: Tarihi Mirasın Korunması için Bilgilendirme ve Farkındalık Programı (2013-2015), Avrupa Birliği tarafından finanse edilen “Moldova Cumhuriyeti'ndeki kültürel mirasın korunması yoluyla tanıtımına destek” ve diğerleri³⁵⁸.

6.5. Gagauzya M.V. Maruneviç'in Adına Bilim Araştırma Merkezi

Gagauz Yeri İcra Komitesine (Gag. Bakanlık Komitesi) Dair Yerel Kanunun 201. maddesine göre M.V. Maruneviç adını taşıyan Bilim Araştırma Merkezi Gagauzya İcra Komitesinin yapısal bir alt birimidir.

Bilim Araştırma Merkezi, Gagauzya'da yaşayan halkların Gagauz dilinin, kültürünün, sanatının ve tarihinin gelişiminin öncelikli alanlarında hem temel hem de uygulamalı nitelikte bilimsel ve metodolojik araştırmalar yürütmektedir.

Ayrıca M.V. Marunevich adına Bilim ve Araştırma Merkezi Müdürü, Gagauzya'nın İcra Komitesinin bir üyesidir³⁵⁹.

Daha önce, Bilim Araştırma ve Bilimsel Metodolojik İşleri Merkezi, Gagauzya'nın Eğitim Genel Müdürlüğü'nün bir birimiydi. 2010 yılında, Gagauzya İcra Komitesi'nin (Gagauz Yeri) kararı ile Gagauzya'nın Eğitim Genel Müdürlüğü'ne bağlı Bilim Araştırma ve Bilimsel Metodolojik İşleri Merkezinin kurucusu, bilim adamı, tarih bilimleri doktoru, siyasi ve halk figürü olan Maria Maruneviç'in adını almıştır³⁶⁰.

Daha sonra, Gagauz halkının tarihi, dili ve kültürü alanında yeni bilgiler edinmeyi amaçlayan temel ve uygulamalı bilimsel araştırmaları organize etmek ve yürütmek amacıyla, Moldova Cumhuriyeti “Gagauzya'nın Özel Hukuki Statüsüne İlişkin” Kanununun 17. maddesi, Moldova Cumhuriyeti “Bilim ve İnovasyon” Kanununun 70'inci maddesi ve Gagauzya'nın (Gagauz Yeri'nin) Temel Kanununun (Anayasası) 70'inci maddesi üzerine Gagauzya İcra Komitesi tarafından merkezin yeniden düzenlenmesine karar verildi.

Gagauzya (Gagauz Yeri) İcra Komitesi 2011 yılı kararname ile kararlaştırıldı³⁶¹:

³⁵⁷ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.09.2010, Nr 155-158, madde №563

³⁵⁸ Anıtlar Denetim Ajansı'n resmi sitesi: <https://e-patrimoniu.md/despre-noi/>

³⁵⁹ 9 Temmuz 1998 №31-XXXII/I Yerel Gagauzya İcra Komitesi Yasası

³⁶⁰ 25 Ekim 2010 tarihli №13 Gagauzya (Gagauz Yeri) İcra Komitesi Toplantısının Tutanağı

³⁶¹ M.V. Maruneviç adına Gagauzya Bilim Araştırma Merkezi'nin Kuruluşu hakkında 08 Ağustos 2011 tarihli №12 Gagauzya (Gagauz Yeri) İcra Komitesi Toplantısının Tutanağı 12/4

1. Bilim ve inovasyon alanında M.V. Maruneviç adına Gagauzya Bilim Araştırma Merkezi kamu hukuku kuruluşu kurulması
2. M.V. Maruneviç adına Gagauzya Bilim Araştırma Merkezi'nin Tüzüğü'nün onaylanması
3. M.V. Maruneviç adına Gagauzya Bilim Araştırma Merkezi'nin yapısını ve azami personel sayısının onaylanması
4. M.V. Maruneviç adına Gagauzya Bilim Araştırma Merkezi'nin müdürlüğü pozisyonu için yarışmanın düzenlenmesi ve yürütülmesine ilişkin Yönetmeliği onaylanması

Böylelikle bölge için bu önemli kararın kabul edilmesinden sonra, Gagauzya'daki bilim ve inovasyon alanındaki bölgesel politika, M.V. Maruneviç adına Gagauzya Bilim Araştırma Merkezi tarafından gerçekleştirilmektedir (Lev. 26. b.).

Bilim Merkezinin misyonu, Gagauzoloji: tarih, etnografya, dilbilim, folklor, edebiyat bilimi ve Gagauzya'nın sosyal, ekonomik ve kültürel gelişimine katkıda bulunan diğer beşeri bilimler alanında yeni bilgiler edinmeyi amaçlayan temel ve uygulamalı bilimsel araştırmaları organize etmek ve yürütmektir.

Ana faaliyet alanları:

- Gagauzların tarih ve kültürünün araştırılması;
- Gagauzya'daki ve diğer bölgelerin etnogenezi, etnososyal süreçler üzerine kapsamlı çalışmalar
- Gagauzların somut ve soyut mirasının araştırılması ve korunması
- Gagauz dilinin evrimi ve işleyişi ile diğer dillerle etkileşiminin incelenmesi, Gagauz halkının edebiyat ve folklorunun soyut ve estetik değerlerinin incelenmesi³⁶².

Gagauzya Bilim Araştırma Merkezi'nin 2018 yılı faaliyetlerinin hedefleri, bölgenin güncel temel ve uygulamalı araştırma ve geliştirmelerin yerine getirilmesi, bölgenin bilimsel kapasitesinin artırılması ve Gagauzya'nın sosyo-ekonomik, entelektüel, soyut ve kültürel gelişimi için etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi temelinde bölgenin yeni bilgi ihtiyacının sağlanması olarak belirlenmiştir.

Cumhuriyetin ve yerel mevzuatın gerekliliklerinin etkin bir şekilde uygulanması için, Gagauzoloji personeli hazırlanmakta ve Moldova Bilimler Akademisi ve Avrupa Birliği, Türkiye, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bilimsel kurumları ile yakın işbirliği yapılmaktadır³⁶³.

³⁶² 28 Mart 2019 tarihli №11 Gagauzya (Gagauz Yeri) İcra Komitesi Toplantısının Tutanağı: 70

³⁶³ 4 Şubat 2019 tarihli №5 Gagauzya (Gagauz Yeri) İcra Komitesi Toplantısının Tutanağı

M.V. Maruneviç adına Gagauzya Bilim Araştırma Merkezi'nin faaliyetleriyle ilgili raporlara göre 2019 yılında Gagauzya Bilim Araştırma Merkezi Tüzüğü'ne uygun olarak, personelin faaliyetleri insani, arama ve uygulamalı bilimsel araştırmalar çerçevesinde ve özellikle Bucak topraklarında çeşitli halkların yaşadığı evrimin incelenmesi, arkeolojik araştırmalar ve antropolojik analizler çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Böylece, 2019 yılında, ilk kez özerk bölgenin kısıtlı bütçesi pahasına, Moldova Cumhuriyeti Gagauzya'daki Çadır-Lunga ilçesi Cazacalia (Kazakliya) köyü, yakınlarında büyük ölçekli bir arkeolojik araştırma organize etmek ve yürütmek mümkün olmuştur.

Çalışma iki aşamadan oluşuyordu:

- 1) 16-18. Yüzyılların Nogay mezarlığının kazıları
- 2) eski bir İskit mezarlığının daha büyük ölçekli kazıları

Araştırma, Biyoarkeolojik ve Etnokültürel Araştırma Enstitüsü ve Kültürel Miras Enstitüsü uzmanlarıyla birlikte yürütülmüştür.

Çalışma sürecinde, ortaçağ Nogay göçebelerinin 40 mezarı tespit edilmiş ve incelenmiştir. İskeletlerin başları Batı'ya dönüktür, ancak kafatasının ön kısmı Güneydoğu'ya, Mekke ve Medine yönüne dönüktür - bu yönelim, Karadeniz Bozkırlarının müsülman Türk nüfusuna özgüdür. Gömüler alanındaki Nogay mezarları, doğudan batıya doğru belirli sıralar oluşturmaktadır.

3 numaralı çocuk mezarındaki bakır yüzük-küpe dışında, gömüler neredeyse malzemesizdir. Cenaze töreninin unsurları ve tespit edilen kemik kalıntılarının antropolojik materyali, Moldova Cumhuriyeti'nin güney bölgelerindeki Nogay sorununun daha geniş bir şekilde incelenmesini sağlayacaktır. Keşif sonuçlarına göre mezarlığın alanı en az 1,5 kilometrekaredir. Toplam alanı 365 metrekare olan üç kazıda 40 mezar araştırılmıştır. Bu rakamı 1,5 km ile çarparsak, mezarlığa gömülenlerin toplam sayısı 1000'i geçebilir, bu da şu anda Cazacalia köyün bulunduğu topraklarda Nogay nüfusunun yüksek bir yoğunluğunu göstermektedir.

Köyün 3,2 km güneybatısında, Yalpug Nehri'nin sol kıyısındaki platoda, Yalpug-Lunga havzasının orta kesiminde, Taraclia rezervuarının kıyısından 1,35 km uzaklıkta Lunga nehrinin 2,7 km kuzeybatısında ve Choprak-Dersen deresinin 1,2 km batısında (90 derece) bulunan İskit mezarlığı incelenmiş ve $130 \times 70 \text{ m} = 910$ metrekare büyüklüğünde bir alan araştırılmış ve gün ışığına çıkarılmıştır.

2019 yılında yapılan araştırmalar sonucunda 6 kurgan kazılmış, bunların içinde 8 mezar tespit edilmiştir.

Kazıların yapıldığı bölgede, kavisli uçları ve koni biçimli üstleri olan zamansal lir biçimli bir pandantif örneği ile temsil edilen metal süslemeler ve ayrıca 5. kurganda kavisli broşlar bulunmuştur. Yunan çanak çömleği parçaları ağırlıklı olarak Herakles tipi (Herakles yarımadası) siyah boyalı ve amfora ile, silahlar üç bıçaklı ok uçları ve zırh elemanları ile temsil edilmektedir. Buna göre İskit kültürünün mezarlık malzemeleri MÖ 4. yüzyılın son çeyreğine kadar uzanmaktadır.

Bucak'taki Cazacilia Köyün yakınındaki İskit mezarlığında yapılan kazılardan elde edilen malzemeler bu Arkeoloji alanının, antik dönemde Kuzey Kafkasya'dan Aşağı Tuna'ya kadar uzanan göçebe bir oluşum olan Büyük İskitya'ya dahil etmeye izin vermektedir.

Çalışmanın sonuçlarına göre 2019 yılı arkeolojik araştırma raporu yayına hazırlanmaktadır³⁶⁴.

2020'de³⁶⁵, COVID 19 salgını nedeniyle alanlar keşif, bilimsel ve arşiv, arama faaliyetleri ve arazi araştırması gibi alanlar en savunmasız olmuştur. Ancak bugün mevcut arkeolojik araştırmaların incelenmesi, eski zamanlardan beri özerk bölgesinin çeşitli kültürlerin kavşağı ve odak noktası ve arkeolojik alanların ve buluntuların deposu olduğunu iddia etmeyi mümkün kılmaktadır. Bu çabalar, özerkliğin somut ve tarihi mirasının tüm kompleksini ve daha fazla çalışmasını koruma olasılığına umutla bakmamızı sağlamaktadır.

2021 yılında, ülkede ve dünyada COVID-19 nedeniyle devam eden zorlu epidemiyolojik duruma rağmen, M.V. Maruneviç adına Gagauzya Bilim Araştırma Merkezi'nin araştırma ekibi araştırmaya devam etti.

M.V. Maruneviç adına Gagauzya Bilim Araştırma Merkezi ve Moldova Cumhuriyeti Ulusal Arkeoloji Ajansı tarafından yürütülen arkeolojik yüzey araştırması Nogay dönemine (16-17 yüzyıllar) ait çok sayıda yeni mezar ve bunun yanı sıra, MÖ 12.-10. yüzyıla kadar uzanan Tunç Çağı seramiklerinin parçaları tespit etmiştir. Bu deneyim bölgesel bilim topluluğuna ve Gagauzya'ya yeni ve benzersizdir.

Aynı yıl: “Moldova Cumhuriyeti Gagauzya Özerk Bölgesi (Gagauz Yeri) topraklarında arkeoloji ve arkeolojik alanların toplaması” ismiyle arkeolojik bilimsel çalışma yayınlandı³⁶⁶, “Güney Bölge Arkeolojisi (Gagauzya)” toplamasının hazırlanması için çalışmalar devam etmektedir³⁶⁷.

2013 yılında M.V. Maruneviç adına Gagauzya Bilim Araştırma Merkezi P.M. Paşalı müdürünün söylediğine göre:

³⁶⁴ M.V. Maruneviç adına Gagauzya Bilim Araştırma Merkezi'nin faaliyetlerine ilişkin 2019 yılı raporu

³⁶⁵ M.V. Maruneviç adına Gagauzya Bilim Araştırma Merkezi'nin faaliyetlerine ilişkin 2020 yılı raporu: 2

³⁶⁶ Agulnikov, 2021

³⁶⁷ M.V. Maruneviç adına Gagauzya Bilim Araştırma Merkezi'nin faaliyetlerine ilişkin 2021 yılı raporu

“-Diğer akademik kurumlarla, farklı ülkelerden eğitim kurumlarıyla işbirliğini genişletmemiz, personel yetiştirmemiz ve bugün sahip olduğumuz ve halkımızı Moldova Cumhuriyeti'nde temsil eden bilim adamlarıyla ilgilenmemiz, genç araştırmacılara lisans üstü eğitimlerini tamamlamaları ve savunmaları için ve evde, yani burada yerinde çalışmaları için desteklememiz gerekmektedir. Ortaklar, gördüğüm kadarıyla, Komrat Devlet Üniversitesi'miz, Moldova Cumhuriyeti Bilimler Akademisi, Gagauzya'da faaliyet gösteren kolejler, Gagauzya'nın tüm eğitim alanı, Gagauz Ulusal Arşivi, Gagauzya'nın tüm müze ağı vb. Avrupa Komisyonu'nun projelerinde çalışma imkanı vardır. Araştırma merkezi canlı bir organizma olmalı ve kendi kimliğine sahip olmalıdır. Bu Merkezin Gagauzların ilgi alanlarından biri olması gerektiğine inanıyorum, bin yıllık bir geçmişimiz var, köklü bir geçmişimiz var, gurur duyacağımız şeyimiz ve kişilerimiz var, tüm bunların özetlenmesi ve komşulara, gagauzların tarihi ve kültürü ile ilgilenen yabancı ülkelere gelen üst düzey misafirlere ve bu bölgede yaşayan tüm halklara gösterilmesi gerektiğine inanıyorum”³⁶⁸.

6.6. Bucak Bölgesi Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Gagauzya Müzeleri

6.6.1. Modern Müze

Sözde “eser bölümleri” olarak adlandırılan geleneksel müzeler, sosyal açıdan önemli fikirlerin aktarılmasına ve iletilmesine değil, eser, bilgi toplamaya ve sergileme denetimine odaklanmıştı. Buna karşılık, modern müzeler koruma, eğitim ve eğlence hedeflerini uzlaştırmaya çalışır ve hatta bilgi açlığını gideren deneyleri teşvik etmektedirler.

Mirasın aktif ve yaratıcı değerlendirilmesine ve bu alandaki aydınlanmaya vurgu yapan modern miras kavramları, güncellenmiş müzoloji ve arkeolojiyle de yakın bir şekilde çalışmaktadır. “Yeni müzeoloji'nin”³⁶⁹ yanı sıra “mirasın yeni korunması'nın” amaçlarının ve yöntemlerinin, 19. yüzyılda epistemi oluşmuş olan bazı yerlerde hala devam eden «eski» klasik olandan oldukça farklı olduğu vurgulanmalıdır. İlkeleri en iyi şekilde, 1977'de iç politikasını beş işlevle karakterize eden: toplama/alma, restorasyon, koruma, kayıt/belgeleme ve son olarak - sergilemek Hollanda Ulusal Müzesi örneğinde yansıtılır, çünkü ziyaretçilerin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik herhangi bir yönelimin ancak diğer tüm işlevler tamamlandığında veya bunların uygulanmasına müdahale etmediğinde mümkün olacağına inanılıyordu. Klasik müzelerin depolarındaki içeriğin sadece yaklaşık %10'unu sergilemesi dikkat çekicidir. Bu da ister istemez müzelerde saklananlarla bu değerlerin insanlara erişilebilirliği arasında uyumsuzluğa neden olmaktadır³⁷⁰.

³⁶⁸ 30 Eylül 2013 tarihli №13 Gagauzya (Gagauz Yeri) İcra Komitesi Toplantısının Tutanağı:7

³⁶⁹ Vergo, 1989 -"Yeni müzecilik" kavramı P. Vergo tarafından tanıtıldı

³⁷⁰ Tunbridge, 1995: 36

Geleneksel müzeden farklı olarak modern müzede sergileme ve yorumlama en önemli işlevler haline gelmiştir. Bir “sosyal bilgi aracı” haline gelir ve asıl amacı ayrı bir bilinmeyen şeyi tarihle ilişkilendirmek olmaktadır. Bu durumda tarihsel anlatının önemi vurgulanırken, nesnelerin kendilerinin fiziksel formlarıyla sergilenmesi gerekli değildir. Sonuç olarak, nesnenin özgünlüğünden deneyimin özgünlüğüne doğru bir geçiş var ve müzelerin ve miras merkezlerinin sınırları giderek daha fazla bulanıklaşmaktadır³⁷¹. Ayrıca modern müzeciliğin kolektif hafızayı temsil etme arzusunun ardında, kesintiye uğramış sosyal bağları gerçekten yeniden kurma arzusu yatmaktadır³⁷².

Geleneksel veya “vitrin” sergilerine alışkın olan turist, artık sergilerdeki bariz niteliksel değişikliklerden etkilenmekte ve bu da kaçınılmaz olarak müzenin yüzünü ve izleyicide bıraktığı izlenimi değiştirmektedir. Bu yeniliklerin her yerde bu kadar göze çarptığını ya da uzun süredir uygulanmakta olduğunu söylemek doğru olmaz. Bununla birlikte, birçok yerde saklı değerlere yönelik yaratıcı tutumlar zaten ortaya çıkmış olup, sergi organizatörlerinin müzeciliğin olağan klişelerinden kurtulmasına yardım etmektedir³⁷³.

Bugün, müze personeli, sergileri vitrinlerin altından çıkarmaya ve ziyaretçilerin onlara dokunmasına izin vermeye giderek cesaret ediyor. Bununla birlikte, müze çalışanları, bu şeylerin yeni bir şekilde ortaya çıkarılmasını sağlayan daha önce bilinmeyen manipülasyonları kullanmaktadırlar.

Modern müze, ziyaretçilerin sınırsız ve kontrolsüz bir şekilde bilgi ve duygusal deneyimler kazanmalarını sağlayan çok değerli bir kültür merkezi haline gelmektedir³⁷⁴.

Müzecilik teorisyenlerine göre, müzedeki pedagojik çaba, geleneksel okul çabasından oldukça farklıdır. Okul dinlemeye önem veriyorsa (anlatımları çeşitli resimlerle gösterilse bile öğretmenın söylediklerini dinliyoruz), müze her şeyden önce görsel (nesneyi bir bütün olarak algılamaya izin vererek) hatta dokunsal olanı öne çıkarır. Giderek daha fazla müze ziyaretçilere sergiyi ellerine alma veya hatta kullanma fırsatı vermektedir - hands on³⁷⁵.

Unutulmamalıdır ki, arkeolojik mirasın sergilenmesi ve sergi alanının düzenlenmesi alanındaki müze faaliyetlerinin kendine has özellikleri vardır. Bunun nedeni, her yeni arkeolojik sezonda “müze alanın” her zaman değişmesi, tamamlanması ve bazen tam tersine sergilenen nesnelerin bir kısmının kaybolmasıdır. A.N. Medved, bu sorunun iki ana soruyu çözmeye geldiğini belirtiyor: “Ne göstermeli?” ve “Nasıl göstermeli?” Buna göre, birinci sorunu çözmek

³⁷¹ Arpin, 2004: 30

³⁷² Mairot, 1992: 23–35

³⁷³ Chepaitene, 2010: 219

³⁷⁴ Montpetit, 2000:43

³⁷⁵ Jaumain, 2004: 15

için, bir arkeolojik nesnenin sergilenmek üzere seçilmesine ilişkin kriterlerin belirlenmesi gerekmektedir.

Modern araştırmacılar, müzeleştirme için bir nesneyi seçmek için aşağıdaki kriterleri ayırt ederler:

- tarihsel önem;
- nesnenin korunma durumu;
- bilgilendiricilik;
- çekicilik;
- erişilebilirlik;
- nesnenin modern değeri³⁷⁶.

Herhangi bir nesnenin müzeleştirilmesi birkaç aşamada gerçekleşir:

- tespit etme;
- inceleme;
- restorasyon (incelemeden sonra gerekli koruma, restorasyon, daha az sıklıkla rekonstrüksiyon çalışmalarının yapılması);
- sergi alanının organizasyonu (sergilerin oluşturulması, turistik rotaların ve programların düzenlenmesi, gerekli altyapının oluşturulması vb.)

Arkeolojik miras da dahil olmak üzere tarihi ve kültürel mirası müzeleştirmenin ana yöntemleri şunlardır:

- Kaydetmek;
- Yeniden yapılanma;
- Modelleme;
- Tasarım;
- Revitalizasyon³⁷⁷.

Yerli müzeler için arkeolojik mirasın müzeleştirilmesinin ana yöntemi olarak “Kaydetmek” tipiktir. Onlar daha çok akademik olarak nitelendirilebilirler (öncelikle eser hakkındaki bilgilerin korunması ve bilimsel olarak işlenmesi olmak üzere, arkeolojik alanların algılanması için hazır olan izleyiciyi hedef alanlar). Yabancı müzeler daha çok yeniden yapılandırma ve modelleme yöntemlerini kullanır. Onların faaliyetlerinin temel amacı, ziyaretçileri eğitmektir, bu da onların arkeolojik miras ve genel olarak arkeoloji bilimi

³⁷⁶ Medved, 2004: 46 – 47

³⁷⁷ Kaulen, 2012: 107 – 108

hakkındaki bilgileri güncelleme ve yaygınlaştırma görevini etkin bir şekilde yerine getirmelerini sağlamaktadır³⁷⁸.

Günümüzde çoğu arkeoloji müzesi, arkeolojik mirasın müzeleştirme ve güncelleştirilmesi için batı metodolojisine doğru ilerlemektedir. Bu sayede modern bir müzede kişi sadece aktif bir izleyici değil, aynı zamanda bir serginin yaratıcısı da olabilir. İsveçli etnolog Katharina Agren şu gözlemlerde bulundu: “Duyduklarınızı unutacaksınız, gördüklerinizi hatırlayacaksınız, ancak yaptıklarınızı bileceksiniz”³⁷⁹. Bu şekilde modern müze, bir bilgi deposu ve insanın geçmişi ve çevresiyle ilişkisinde bir arabulucu olma rolünü yeniden gözden geçirmektedir.

Müze artık bir değer deposu değil, potansiyel iletişim ağının merkezi haline gelmektedir³⁸⁰. Farklı kültürel hizmet işletmeleriyle rekabet etmek zorunda kalıyor ve giderek ticarileştiriliyor.

6.6.2. Bölgedeki Arkeolojik Müzelerin Oluşturulması İçin Önkoşullar

Gagauzya'da kültür, eski SSCB'nin birçok ülkesinde olduğu gibi, karmaşık ve çelişkili bir dönemden geçmektedir. Bir yandan, bu alandaki mali durum zor olmaya devam etmektedir. Tarihi ve kültürel eserlerin restorasyonu, kültür kurumlarının faaliyetlerinin iyi durumda sürdürülmesi için finansal kaynaklar yeterli değildir. Piyasa ilişkilerinin uygulanmasında kontrol edilemeyen süreç, bölgenin ulusal zenginliğini korumak için önceden kurulmuş olan sistemin yıkılmasına yol açmakta, bu da birçok kültürel miras tabakasının kaybını, insanın kültürel ve doğal ortamının tahrip edilmesine yol açmaktadır. Öte yandan, bölgede ulusal kimliğin gelişmesi kültürel mirasa olan ilginin artmasına neden olmaktadır.

Müzeler, tek taraflı siyasallaştırılmış bir tarih yorumundan uzaklaşmış, bulundukları bölgenin tarihini objektif ve çok yönlü bir şekilde aydınlatmakta ve sergilerde tarihe, kültüre, ulusal ve evrensel değerlere büyük önem vermektedirler. Yeni müzeler açmakta ve koleksiyonların bulunduğu bir müzeden halkın, ziyaretçinin ve kişinin ilgi odağı olduğu bir müzeye dönüşme gibi küresel trendler popüler hale gelmektedir. Ayrıca müzelerin kamusal ve politik rollerinin kapsamı genişlemektedir.

Uzun zamandır müze personeli bilimsel toplama, tanımlama, depolama, bilimsel keşifler yapma, tematik sergi planları ve kavramların geliştirilmesi gibi müze faaliyetlerinin ana alanlarında bilimsel araştırma çalışmaları yürütmektedir. Bütün bunlar, çağdaşlar için bilimsel ilginin yıldan yıla arttığı değerli müze koleksiyonlarını korumaya yardımcı oldu. Bununla birlikte, yeni trendlerin daha da geliştirilmesi, kronik bir bütçe finansmanı eksikliği, müzelerin zayıf teknik donanımı, müze işinin geliştirilmesine yönelik yatırım eksikliği, dünya deneyimi

³⁷⁸ Paardekooper, 2015:129-130

³⁷⁹ Chepaitene, 2010: 225, Alıntı: Gaynor Kavanagh, History Curatorship. Leicester University Press, 1990:159

³⁸⁰ Lumley, 1988: 15

hakkında bilgi eksikliği ve çalışanların müzelerde yeni ekonomik koşullarda çalışamaması nedeniyle genellikle ertelenmektedir.

Bu sorunları çözmek için 2018 yılında “Yerel tarih ve etnografik tip müzelerde modern çalışma yöntemleri” konulu uluslararası bir bilimsel ve uygulamalı seminer düzenlendi³⁸¹.

Müze, farklı topluluklar, farklı etnik gruplar, farklı nesiller, farklı meslek, yaş, bölge ve diğer alt kültürler arasında verimli kültürlerarası etkileşim, bilgi ve değer alışverişi için bir buluşma yeri olarak hizmet etmek üzere tasarlanmış benzersiz bir kamu kuruluşudur. Böyle bir bakışla, müzenin modern misyonunun anlaşılması ve bu sosyal kurumun arabuluculuk, iletişim potansiyelini kullanmak isteyenlerin çevresinin ne kadar geniş olabileceği açıktır³⁸². Gagauzya Müzeleri, müzeler arası bölgesel sergilerin organizatörleri, turist güzergahları ağının başlatıcıları ve geliştiricileri, programlar, etkinlik turizmi takvimi gibi faaliyetlerde sosyal pazarlama liderlerinin rolünü oynamak için tüm fırsatlara ve perspektiflere sahiptir. Müzeler artık bölgesel markalar oluşturabilmekte (mahallelerin, köylerin, şehirlerin, ilçelerin vb.) ve aynı zamanda bölgenin kapsamlı müze ürününün tanıtımında destekleyici rolünü yerine getirebilmektedir.

Gagauzya müze çalışanlarını bu imkanlarla tanıştırmak amacıyla 2019 yılında modern müzeciliğin çeşitli alanlarında bilimsel yöntem ve yaklaşımların değerlendirilmesine yönelik konferans düzenlenmiş ve gerçekleştirilmiştir. Seminere Gagauzya kamu, özel ve okul müzelerinin yöneticileri ve uzmanları ile M.V. Maruneviç adına Gagauzya Bilim Araştırma Merkezi araştırmacıları katılmıştır³⁸³.

Gagauzların tarihi ve kültürü her zaman araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Çalışmada Rusya, Türkiye, Bulgaristan, Ukrayna vb. ülkelerden eserlerin bir kısmını Gagauzlara ithaf eden araştırmacılar aktif rol almıştır. Son zamanlarda bölgenin arkeolojisine gösterilen ilgisinin müze fonlarını yenileyeceği ve müzelerin kendilerine olan ilgisini artıracacağı da kesin olarak söyleyebiliriz. Şu anda Gagauzya'daki müzelerin büyük çoğunluğunun fonlarında arkeolojik kazılardan elde edilen eser bulunmamaktadır. Bugünkü Gagauzya topraklarında bulunan değerli arkeolojik buluntuların çoğu, Kişinev şehrinde bulunan Moldova Ulusal Tarih Müzesi'nde saklanmaktadır.

Müzenin asıl görevi, tarihin eksiksiz ve güvenilir bir resmini oluşturmak, bölgenin tarihini ve kimliğini korumaktır. Müzelerin faaliyet konusu kültürel değerler koleksiyonunun toplanması, saklanması, tanıtılması ve sergilenmesi olup, arkeolojik miras bölgenin kültürel mirasının ayrılmaz bir parçası olduğundan, arkeolojik kazıların eserlerin keşfedildiği bölgede depolanması konusu önem kazanmaktadır.

³⁸¹ M.V. Maruneviç adına Gagauzya Bilim Araştırma Merkezi'nin faaliyetlerine ilişkin 2018 yılı raporu

³⁸² Komlev, 2011: 116

³⁸³ M.V. Maruneviç adına Gagauzya Bilim Araştırma Merkezi'nin faaliyetlerine ilişkin 2019 yılı raporu

2021 yılında M.V. Maruneviç adına Gagauzya Bilim Araştırma Merkezi ve Moldova Cumhuriyeti Ulusal Arkeoloji Ajansı'nın uzmanlarıyla birlikte özerk bölgenin topraklarındaki somut kültürel ve tarihi mirasın eski eserlerin ve 2021'de yapılan yeni arkeolojik buluntuların korunmasıyla ve tanıtımıyla ilgili Gagauzya müze uzmanları ve geniş izleyici kitlesi için düzenlenen halka açık konferans bu hedefe ulaşmanın adımlarından biri düşünülebilir. Ayrıca bu konuya bölgesel medyada bir dizi tematik yayın ayrılmıştır³⁸⁴.

6.6.3. Arkeolojik Eserlerin Sergilenmesi Açısından Gelecek Vaat Eden Gagauzya Müzeleri

Gagauzya arkeolojik mirasa artan ilgi ve Bilim Araştırma Merkezi'nin arkeolojik araştırma sürecine dahil edilmesi, gelecekte yerel müze fonlarının arkeolojik eserlerle yenilenmesi konusunda umut vermektedir. Gagauzya'da, Bucak'ın kültürel mirasının zenginliğini gösteren arkeolojik buluntuları sergileyebilecek müzeler bulunmaktadır.

6.6.3.1. Komrat Bölgesel Tarihi ve Yerel Tarih Müzesi

Komrat Bölgesel Tarih ve Yerel Kültür Müzesi 1969'da açıldı. Gagauzya'nın önde gelen müzesi ve Moldova'nın güneyinde, Gagauz halkının tarihinin ve Gagauz özerkliğinin gelişiminin tüm aşamalarını gözlemleyebileceğiniz önemli turistik yerlerden biridir. Müze fonlarının materyallerine dayanarak, bölgenin birkaç bin yıllık tarihi ve MS 3.-4. Yüzyıllardan başlayarak Gagauz kültürünün daha yoğun olan son iki buçuk asırlık gelişim aşamaları anlatılmaktadır. Müze, Gagauzların tarihine ve kültürüne dair zengin materyaller sergilemekte, gelenek ve adetleri, sporu, tıbbı ve özerkliğin siyasi yaşamın anlatmaktadır. Eğitim ve araştırma faaliyetlerinde bulunur ve ayrıca Gagauzların kültürünü dünya toplumunda tanıtmaktadır. Kurumun çalışanları her türlü sergi, toplantı ve sunum gibi yüksek düzeyde ilginç etkinlikler düzenlemektedirler³⁸⁵.

6.6.3.2. D. Kara Çoban Ulusal Gagauz Tarih ve Etnografya Müzesi (Beshalma köyü)

D. Kara Çoban adına Ulusal Gagauz Tarih ve Etnografya Müzesi 16 Eylül 1966'da Beşalma köyünde açılmıştır. Gagauzların kültür ve yaşamını yansıtan eşsiz bir koleksiyona sahip olan dünyadaki tek Gagauz tarih ve etnografya müzesidir. Fonlardaki eserlerin toplam sayıları, yaklaşık 15 bin birimi geçmektedir. Müze çalışanları, Moldova'nın yanı sıra yakın ve uzak ülkelerdeki çeşitli sergilerde en seçkinlerini gururla sunmaktadırlar, çeşitli etkinlikler düzenler, özerk bölgenin ünlü insanlarına, önemli unutulmaz ve tarihlere adanmış tematik sergiler düzenlemektedirler. Gagauz bilim adamları, yazarları ile toplantılar ve Gagauz sanatçılarının

³⁸⁴ M.V. Maruneviç adına Gagauzya Bilim Araştırma Merkezi'nin faaliyetlerine ilişkin 2021 yılı raporu

³⁸⁵ Gagauzya (Gagauz Yeri) Özerk Bölgesi İcra Komitesinin resmi web sitesi:

<https://www.gagauzia.md/ru/turizm/dostoprimechatelnosti/muzei/komratskij-regionalnyij-istoriko-kraevedcheskij-muzej-gagauzii.html>

kişisel sergilerini düzenlenmektedirler. Gagauz halkının tarihi üzerine bilimsel literatürün incelenmesiyle ilgili çalışmalar yürütülmekte, okul ve üniversite öğrencilerinin ilgisini çeken araştırma ve konferans çalışmalarının konularını geliştirmekte, müzenin fonlarını yeni eserlerle doldurmakta, müzenin sinema ve müzik koleksiyonunu değerli malzemelerle arttırmakta, metodolojik malzeme biriktirmekte, geziler ve toplantılar, film gösteriminin eşlik ettiği kültürel ve kitlesel etkinlikler düzenlemekte, müzenin faaliyetlerini medyada yansıtmaktadırlar³⁸⁶.

6.6.3.3. Ceadir-Lunga Tarihi ve Etnografya Müzesi

1969 yılında kurulmuş olan Müzenin çalışmalarının temeli, şehrin ünlü kişiliklerinin hayatı, Gagauzların yaşam ve gelenekleri ve özerklikte korunan halk zanaatların incelenmesidir. Halk ustalarının veri tabanı sürekli olarak güncellenmektedir. Ekip tarafından folklor incelenir ve müze için eserler toplamak için harika iş çıkarmaktadır. Müze koleksiyonu benzersizdir. En eski sergiler 15. yüzyıla kadar uzanmaktadır. 4 adet salonunda Gagauz etnografya, tarihi ve Ceadir-Lunga şehiri üzerine kalıcı sergi dekore edilmiştir. Bugün toplam ürün sayısı 9380 adete sahip olan müze fonların temeli (% 55'ten fazla) etnografik nitelikteki nesnelerden oluşmaktadır. Müzenin çalışanları, bölgenin ve şehrin tarihinin kişileştirilmesine katkıda bulunan vakfın anıtsal kısmına büyük önem vermektedirler. Vatandaşların soylarının incelenmesine dayanarak, tarihin hala bilinmeyen sayfaları açılmaktadır. Müze Birinci Dünya Savaşı ve Büyük Vatanseverlik Savaşı'nın katılımcıları hakkında da sergilere sahiptir³⁸⁷.

6.6.3.4. Avdarma Yerel Tarih Müzesi

Büyük açılışı 21 Kasım 2011'de gerçekleşen müze üç soyut ve somut kültür salonuna ve önemli bir sergi fonuna sahiptir. Müzenin iç dekorasyonunun felsefesi, ahşap, ip, patiska, cam gibi yaratıcı işçinin günlük yaşamının bir yansıması olarak yalnızca yerel malzemesini kullanarak Gagauzların yaşamının temel unsurlarını yansıtmaktadır. Soyut ve somut kültür unsurlarının yanı sıra tarihi belgeler de yalnızca köylülerden toplanmıştır. 1820'den beri korunmuş olan kilise arşivi, Avdarma Köyü Tarih Müzesi'nin mirası ve gurur kaynağıdır. Avdarma köyünün kurucuları olan Nogayların somut ve soyut kültürüne özel bir yer verilmiştir. Nogay yerleşiminin topraklarında bulunan eserler, müze ziyaretçisini Avdarma'nın kökenlerine götürmektedir³⁸⁸.

6.6.3.5. Vulcaneşti Tarihi ve Yerel Kültür Müzesi

³⁸⁶ Gagauzya (Gagauz Yeri) Özerk Bölgesi İcra Komitesinin resmi web sitesi:

<https://www.gagauzia.md/ru/turizm/dostoprimechatelnosti/muzei/istoriko-etnograficheskij-muzej-s-beshalma.html>

³⁸⁷ Gagauzya (Gagauz Yeri) Özerk Bölgesi İcra Komitesinin resmi web sitesi:

<https://www.gagauzia.md/ru/turizm/dostoprimechatelnosti/muzei/chadyir-lungskij-istoriko-etnograficheskij-muzej.html>

³⁸⁸ Gagauzya (Gagauz Yeri) Özerk Bölgesi İcra Komitesinin resmi web sitesi:

<https://www.gagauzia.md/ru/turizm/dostoprimechatelnosti/muzei/istoriko-kraevedcheskij-muzej-sela-avdarma.html>

1973'te kurulan ve bugün fonu 7 bin birimden oluşan Vulcanesti Tarih ve Yerel Kültür Müzesi, şehrin nüfusu ve misafirleri arasında çok popüler. Müzede düzenli olarak tematik sergiler düzenlenmekte, Gagauz yazarlarının kitaplarının tanıtımları yapılmaktadır. Kurumun çalışanları, Vulcaneştililer, Birinci Dünya Savaşı ve Büyük Vatanseverlik Savaşı katılımcıları hakkında veri arama ile ilgili araştırmalarda ve dünyada önemli olaylara adanmış konferanslarda aktif olarak katılmaktadırlar³⁸⁹.

6.6.3.6. Cazaclia Köyü Etnografya Müzesi

Geçen yüzyılın başından ortasına kadar ev yapımı halılar, antikalar ve geleneksel Gagauz kıyafetleri koleksiyonlarının sergilendiği, bugün 1482 birimden oluşan sürekli yenilenen fona sahip olan Cazaclia köyünün etnografya müzesi 18 Ekim 2019'da açılmıştır³⁹⁰.

6.6.3.7. Gaidar Yerel Tarih Müzesi

Birçok eski fotoğraf, tanınabilir antika ve ev eşyasına sahip olan Yerel Tarih Müzesi 28 Ağustos 2013'te açılmıştır. Fonu 2000'den fazla birimden oluşan müze Gagauzların eski kırsal yaşamına ait pek çok öğeye sahiptir. Köyün sakinleri ve misafirleri için köyün ve okulun kuruluş yıl dönümü için sergiler düzenlenmekte, müze sergileri halk bayramlarını süslemek için kullanılmaktadır³⁹¹.

6.6.3.8. Cişmichioi Tarih ve Yerel Kültür Müzesi

Resmi olarak 5 Mayıs 1999'da açılan Cişmichioi köyünün yerel tarih müzesi, 1988'den beri bir ortaokulda var olan okul müzesi temel alınarak kurulmuştur. Fonu eski eserlerden, köyün ünlü insanların hayatından belgeler ve fotoğraflardan, ulusal ve uluslararası öneme sahip olaylarla ilgili öğelerden oluşmaktadır³⁹².

6.6.3.9. Etulia Tarih ve Yerel Kültür Müzesi

Etulia köyün tarihi müzesi başlangıçta köyün okulunda açılmıştır. 19 Haziran 1999'da bugün fonu 1500 birimden fazla oluşan müze, şu anda bulunduğu köyün kültür evine taşınmıştır³⁹³.

6.6.3.10. Kopçak Tarih ve Etnografya Müzesi

³⁸⁹ Gagauzya (Gagauz Yeri) Özerk Bölgesi Kültür Genel Müdürlüğü'nün resmi web sitesi: <http://kultura-ge.md/tpost/i7ajtntl61-istoriko-kraevedcheskii-muzei-g-vulkanes>

³⁹⁰ Gagauzya (Gagauz Yeri) Özerk Bölgesi İcra Komitesinin resmi web sitesi: <https://www.gagauzia.md/ru/turizm/dostoprimechatelnosti/muzei/etnograficheskij-muzej-sela-kazakliya.html>

³⁹¹ Gagauzya (Gagauz Yeri) Özerk Bölgesi İcra Komitesinin resmi web sitesi: <https://www.gagauzia.md/ru/turizm/dostoprimechatelnosti/muzei/gajdarskij-istoriko-kraevedcheskij-muzej.html>

³⁹² Gagauzya (Gagauz Yeri) Özerk Bölgesi İcra Komitesinin resmi web sitesi: <https://www.gagauzia.md/ru/turizm/dostoprimechatelnosti/muzei/chishmikiojskij-istoriko-kraevedcheskij-muzej.html>

³⁹³ Gagauzya (Gagauz Yeri) Özerk Bölgesi Kültür Genel Müdürlüğü'nün resmi web sitesi: <http://kultura-ge.md/tpost/b22k8jiui1-istoriko-kraevedcheskii-muzei-s-etuliya>

2022 yılında açılan Müzede tarihi, etnografik, alet salonu ve “Fotoğraf Sergileri’ni” kapsayan 4 sergi salonu bulunmaktadır. Müzenin ana fonlarında hatıralar, köyün ünlülerinin hayatından belgeler ve fotoğraflar, Gagauzların milli kıyafetleri, aletleri ve ev eşyaları yer almaktadır. Toplamda kurumun fonları yaklaşık 2 bin birimden oluşmaktadır³⁹⁴.

6.6.4. Gagauzya Müze Faaliyetlerinin Yasal Düzenlemesi

Gagauzya Müzeleri Kültür Genel Müdürlüğü'ne bağlı olsalar da, Moldova Cumhuriyeti mevzuatı çerçevesinde ya da daha doğrusu Moldova Cumhuriyeti'ndeki müzelerin örgütlenmesinin ve işleyişinin genel yasal temelini belirleyen ve Müze Vakfı'nın korunması için belirli faaliyetleri düzenleyen Müzeler Hakkında Kanun³⁹⁵ çerçevesinde faaliyet göstermektedirler.

³⁹⁴ Gagauzya (Gagauz Yeri) Özerk Bölgesi Kültür Genel Müdürlüğü'nün resmi web sitesi: <http://kultura-ge.md/tpost/vkdlog1n1-muzei-istorii-i-etnografii-s-kopchak>

³⁹⁵ Müzeler Hakkında Kanun, Monitorul oficial al Republicii Moldova, 12-01-2018, № 7-17, madde № 42

YEDİNCİ BÖLÜM

SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

7.1. Gagauzya'nın Somut Kültürel Mirasının Moldova'nın Kültürel Mirasının Ayrılmaz Bir Parçası Olarak İncelenmesi, Korunması ve Kullanılması

Bugünkü Gagauz özerkliğinin toprakları, Moldavya SSC'nin oluşumundan bu yana Moldova'nın bir parçası olmuştur ve o andan itibaren kaderi onunla bağlantılıdır. Bu nedenle, Sovyetler Birliği'nin zamanında Moldavya SSC'de, antik çağlardan beri cumhuriyette yaşayan halkların tarihine birçok yeni şey getiren ve göz önünde bulundurduğumuz bölgeyi atlamayan arkeolojik araştırmalar her yıl yapılmıştır. Bu çalışmalar, SSCB Bilimler Akademisi Arkeoloji Enstitüsü, Devlet Ermitaj Müzesi, Moldavya SSC Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü ve Kişinev Devlet Yerel Tarih Müzesi arkeoloji sektörü çalışanları tarafından yürütülmüştür. Ayrıca Odessa, Kiev, Lvov, Moskova, Leningrad vb. şehirlerin enstitüleri ve üniversitelerinin arkeologları arazi çalışmalarına katılmıştır. SSCB'nin son yıllarında kazılara giderek daha fazla öğrenci katılıyordu ve onların arasında Kişinev Devlet Üniversitesi Tarih Fakültesi öğrencileri de arkeolojik pratiğe tabi tutulmuşlardır. 1967'de, eski eserleri yıkımdan korumak için çağrılan Anıt Koruma Derneği kuruldu. Bütün bunlar, sonuçları hem cumhuriyetin hem de SSCB'nin merkezi basınının çeşitli yayınlarına dağılmış olan, o zamanlar Moldavya SSC topraklarında oldukça geniş bir arkeolojik araştırma kapsamına işaret etmektedir.

Bağımsız Moldova'da kültür zor ve çelişkili bir dönemden geçiyor. Bir yandan, mali durumu çok mali durumu kötüye gidiyor - yeni projelerin gerçekleştirilmesi, kültür kurumlarının faaliyetlerinin sürdürülmesi için yeterli ekonomik destek bulunmuyor. Öte yandan, modern dönem, geçmişin daha önce gizlenmiş katmanlarına ve kültürel yaşamın yeni alanlarına bir çağrı ile karakterize edilmektedir. Ulusal mirasın yeniden değerlendirilmesi gerçekleşir, unutulmuş isimler ve olaylar unutulmaktan geri döner. Dikkate değer bir fenomen, tarih, yerel tarih ve yerli toprakların doğasının incelenmesi üzerine birçok yayının ortaya çıkması olmuştur. Bundan otuz yıl önce neredeyse kullanılmayan “miras” kavramı özel bir önem kazanmıştır³⁹⁶.

Kültürel miras, her ulusun dünya medeniyetinin gelişimine katkısına tanıklık etmektedir. Yeri doldurulamayacak somut ve soyut kültürel, ekonomik ve sosyal bir sermayedir ve kültürel değerlerin biriktirilmesi ve korunması medeniyetin gelişmesinin temelidir. O, bilimi, eğitimi ve kültürü beslemektedir. Doğal zenginliklerle birlikte bu, ulusal öz saygının ve dünya topluluğu tarafından tanınmanın ana temelidir. Modern uygarlık, kültürel mirasın yüksek potansiyelini, dünya ekonomisinin en önemli kaynaklarından biri olarak korunması ve verimli kullanılması

³⁹⁶ Shulgin, 2004, 116

gerektiğini fark etmiştir. Kültürel değerlerin kaybı telafi edilemez ve geri döndürülemez. Herhangi bir miras kaybı, kaçınılmaz olarak şimdiki ve gelecek nesillerin tüm yaşam alanlarını etkileyecek, soyut yoksullaşmaya, tarihsel hafızada kırılmalara, toplumun bir bütün olarak yoksullaşmasına yol açacaktır.

Dünya Kültür ve Doğal Mirasın Korunmasına İlişkin Sözleşme (1972), kültürel mirasın korunmasında herhangi bir devletin temel amacının “kültürel ve doğal mirasın etkin bir şekilde korunmasını ve yaygınlaştırılmasını sağlamak için tüm bilimsel, teknik, kültürel ve diğer fırsatları koordine etmek ve kullanmak olduğunu” vurgulamaktadır³⁹⁷.

Kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi olmadan toplum tam olarak var olamaz³⁹⁸. Bu nedenle, kültürel nesnelerin korunması sorunu, 20. Yüzyılda tarihi ve kültürel eserlerin korunması için farklı modeller, yöntemler, uluslararası normlar ve yasalar geliştirilmiş olmasına rağmen, dünyanın birçok ülkesinde en şiddetli sorunlardan biri olmuştur ve olmaya devam etmektedir.

Moldova Cumhuriyeti, 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiş genç bir devlettir ve ulusal egemen bir devlet olarak gelişmektedir. Kültürel mirasın korunması sorunu, Moldova'da da bilimsel tartışmaların, yayınların ve mevzuatın sürekli bir konusudur. 30 yıllık bağımsızlık dönemi içinde, kültürel mirasın korunması için yasal bir çerçeve oluşturmak mümkün oldu. Bu yıllarda aşağıdaki önemli yasalar yürürlüğe girmiştir: Anıtların korunması hakkında (1993)³⁹⁹, Müzeler Hakkında (2002)⁴⁰⁰, Arkeolojik Mirasın Korunması Hakkında (2010 r.)⁴⁰¹, Ulusal Taşınır Kültürel Mirasın Korunması Hakkında (2011)⁴⁰² ve diğerleri.

Bu bağlamda, Moldova Cumhuriyeti'nin kültürel mirasının güvenilir bir şekilde korunmasını sağlayacak yasal bir temeline sahip olduğu düşünülebilir. Ancak gerçek şu ki, arkeolojik mirasın incelenmesi ve korunması alanındaki faaliyetleri etkileyen bazı düzenleyici boşluklara, finansal kaynak ve yeterlilik eksikliğine, kanunun yaklaşık ve seçici olacak bir şekilde uygulanmasına ve çeşitli devlet kurumları arasında etkin işbirliği eksikliğine tanıklık etmektedir. Bu, Moldova Cumhuriyeti'nin bir parçası olarak, Gagauzya'daki duruma da yansımaktadır.

Kültürel mirasın, özellikle arkeolojik mirasın korunmasını ve sürdürülebilir değerlendirilmesini garanti etmek için, halkın ilgisini çeken bir değer ve aynı zamanda ulusal

³⁹⁷ BM'de kayıt: 15 Mart 1977, No. 15511

³⁹⁸ Borshevsky, 2007, No. 2

³⁹⁹ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 23 10-2022, № 326-333, madde № 624

⁴⁰⁰ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 12-01-2018, № 7-17, madde № 42

⁴⁰¹ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03-12-2010, № 235-240, madde № 738

⁴⁰² Monitorul oficial al Republicii Moldova, 20.04.2012, Nr 76-80, madde № : 265

mirasın temel bir bileşeni olan Moldova Cumhuriyeti UNESCO ve Avrupa Konseyi uluslararası kültürel mirasın korunması alanında sözleşmelerine katılmış ve hükümleri tanımıştır.

Bu sözleşmeleri onaylayan Moldova Cumhuriyeti, bu önemli uluslararası yasal belgelere taraf olarak, kendi ayrıcalıklarına uygun, kültürel miras alanlarının korunması için mevcut mevzuatın ve yasal rejimin ihlal edilmesinin yetkili devlet kurumları tarafından uygun ve yeterli karşı önlemlere ve yaptırımlara tabi olacağı şekilde hareket etmeyi taahhüt etmiştir⁴⁰³.

Bugüne kadar dünyada kültürel ve tarihi mirasın yeniden canlandırılması ve korunması konusunda önemli deneyimler biriktirilmiş, tarih ve kültür anıtlarının tanımlanması, restorasyonu ve değerlendirilmesi için çeşitli kurum ve kuruluşların çalışma alanı genişletilmiştir, ancak Moldova maalesef bu açıdan birçok Avrupa ülkesinin gerisinde kalmaktadır. Gagauzya bölgesinin topraklarında, Moldova'nın tamamında olduğu gibi, birçok değerli tarih ve kültür nesnesi yoğunlaşmıştır. Onların birçoğu gerçekten benzersizdir ve dünyanın diğer ülkelerinde kültürel mirasın gelişmesi örneğinin bu seferde de bir rol modeli olabileceği umulmaktadır.

Bu ayrıca, yakın zamanda var olan “Kültür-2020”⁴⁰⁴ Kültür Geliştirme Stratejisi ve “Moldova-2020”⁴⁰⁵ Ulusal Kalkınma Stratejisi ile toplumun karşı karşıya olduğu önemli sorunları çözerek hedeflere ulaşılmasına da katkıda bulunmaktadır.

Kültürel mirasın korunması ve değerlendirilmesi alanının geliştirilmesi, Gagauzya ve genel olarak Moldova Cumhuriyeti için yeni fırsatlar sunmaktadır.

Bu alandaki araştırmalara Devlet Programının uygulanması yoluyla destek verilmesi, onların devam etmesinin yanı sıra bölgede ve ülkede kültürel ve tarihi miras alanında mevcut olan muazzam kaynakların daha da öğrenilmesine olanak tanıyacak, halkın mirasın korunması ve bilimsel olarak geliştirilmesi ihtiyacının farkındalığı üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olacaktır.

Bu nedenle, Gagauzya'nın somut kültürel mirasının araştırılması, korunması ve kullanılması alanındaki sorunların çözümü için sadece bölgesel düzeyde değil, ulusal düzeyde de önlemlere ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu bağlamda, mevcut sorunun çözümüne yönelik stratejilerde yer alması gereken iki düzeyde önerilerin geliştirilmesi uygun görünmektedir. Öneri gruplarından biri ulusal düzeyde, diğeri ise bölgesel düzeydedir.

7.2. Moldova Cumhuriyeti'ndeki Kültürel Mirasın Korunması ve Tanıtılması Sistemini Güçlendirmeye Yönelik Ulusal Stratejiye Dahil Edilmesi İçin Öneriler

⁴⁰³ Carp, 2018: 15

⁴⁰⁴ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 18.04.2014, Nr. 92–98, madde № 298

⁴⁰⁵ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 30.11.2012, Nr. 245-247, madde № 791

Devlet bütçesinin azaltılması ve halkın kültürel mirasın rolüne dair farkındalığının azalması durumunda, mevcut yasama çerçevesinin potansiyelinden tam olarak yararlanılmasına olanak tanıyan bir strateji belirlenmeli ve Moldova Cumhuriyeti'nde kültürel mirasın korunması ve yaygınlaştırılması için işlevsel ve uygulanabilir bir sistem geliştirilmelidir. Bu strateji 5 noktaya dayanabilir:

- Yasal ve kurumsal reformlar;
- Ödül yöntemi ve etkili dizi sivil, idari ve cezai yaptırımlar kullanarak kültürel mirasla ilgili suçlara ve yasa dışı eylemlere karşı etkili mücadele;
- Kültürel mirasın korunması ve tanıtılması alanında mesleki eğitim sistemi;
- Kültürel mirasın korunması ve tanıtımı için finansman kaynaklarının çeşitlendirilmesi;
- Kültürel mirasın korunması, tanıtılması, toplumun refahı ve sürdürülebilir kalkınması için kültürel mirasın kilit rolüne ilişkin kamuoyu farkındalığının artırılmasına yönelik insan odaklı çoğulcu bir yaklaşımın geliştirilmesi.

7.2.1. Yasal ve Kurumsal Reformlar

Yasama sistemin iyileştirilmesi düzeyinde, Moldova Cumhuriyeti tarafından kültürel miras alanında kabul edilen uluslararası antlaşmaların hükümlerine uygun olarak ulusal yasal çerçevenin uyumlaştırılması gerekmektedir. İnşaat, arazi yönetimi, turizm vb. alanlarda mevzuatın kültürel mirasın maksimum öneme sahip bir sürdürülebilir kalkınma kaynağı olarak değerlendirilmesini sağlayacak ve aynı zamanda onu müdahale ve agresif kullanımdan koruyacak hükümler ekleyerek uygun şekilde ayarlanması gerekmektedir. Aynı zamanda ekonomik, turizm ve altyapı faaliyetlerinin ve kültürel miras alanlarının gelişiminin izlenmesine yönelik mekanizmaların geliştirilmesi ve uygulanması şarttır.

Son 15 yılda gerçekleştirilen yasal reform, kültürel mirasın belirli sektörlerine yönelik yasal hükümleri aşamalı olarak modernleştirmiş ve belirlemiştir, ancak sektörel bir yaklaşımı benimsemek ve her bir miras kategorisinin korunmasıyla ilgilenmek için ayrı yasal araçlar geliştirmiştir. Bu idari açıdan ve insan kaynaklarının mevcudiyeti dikkate alındığından daha uygun görülmüştür.

Bu yaklaşım, modern ve ayrıntılı bir birincil mevzuatın ve buna eşlik eden yasanın uygulanmasına ilişkin hükümlerinin geliştirilmesine izin vermesine rağmen, aynı zamanda, yasaların hükümlerini kabul etmekte zorluk çeken, sıklıkla yinelenen ve tutarsız tanımlara sahip parçalı bir sistem ortaya çıkarmıştır.

Bu parçalanma, az sayıda çalışana sahip olmasına rağmen bağımsız olarak faaliyet gösteren ve kendi aralarında zayıf bir diyaloga sahip olan kültürel mirasla ilgili kurumları da

etkilemektedir (Bu bilgi alışverişini/yayılmamasını, işbirliğini, herhangi bir yönetim sisteminin verimliliği ve etkinliği sınırlandıran önemli bir unsur faktör olmaktadır)⁴⁰⁶.

Bu sorunu çözmek için, bu yasaların ilkelerini ve hükümlerini uyumlu hale getirme ve bunları Moldova Cumhuriyeti'nin tek bir kültürel miras kodunda daha da birleştirme sorununu çözmek gerekir ve bu, gelecekteki yasama organı gündeminde öncelikli olması gereken bir hedef olmalıdır⁴⁰⁷. Buna ek olarak, İdari Kodu'nun (Temmuz 2018) onaylanması da bu reformu gerekli kılmaktadır. Bundan dolayı mevcut ve geliştirilmekte olan prosedürlerin uzun zamandır beklenen yasanın hükümlerine uygunluğunu sağlamak için, kültürel miras mevzuatından kaynaklanmış olan tüm idari prosedürler için Kodun genel gerekliliklerinin analiz edilmesi gerekmektedir⁴⁰⁸.

Moldova Cumhuriyeti'ndeki kültürel mirasa ilişkin yasal çerçevenin uygulanmasındaki eksiklikler, yalnızca belirli bir sektörün yasal çerçevesindeki eksikliklere ve boşluklara değil, aynı zamanda kamu otoritelerinin işleyişine ilişkin yasal/düzenleyici çerçevenin uyumluluk düzeyine ve uygulanmasına da bağlıdır. Yasaların etkili kurumsal altyapıya dayandığı göz önüne alındığında, yasal ve kurumsal yapının “el ele gitmesi” gerekmektedir.

En önemli örnek kurumsal reformlardan biri, eğitim, kültür ve araştırma alanlarını tek bir bakanlıkta birleştiren bakanlık reformuydu (2017'de Moldova'daki hükümet reformunun bir parçası olarak, Kültür Bakanlığı'nın adı Eğitim, Kültür ve Araştırma Bakanlığı olarak değiştirildi. Milli Eğitim Bakanlığı ile Gençlik ve Spor Bakanlığı'nı bünyesine katarak onların halefi oldu ve 2021 yılına kadar bu şekilde varlığını sürdürdü)⁴⁰⁹.

Olmaması gereken karşılıklı, yararlı bir etkileşim istenilmesine rağmen bu durum, personelin azalmasına ve kültürel mirasla uğraşan birimlerin bakanlık misyonunu yerine getirmek için gerekli seviyenin altında daha da azalmasına yol açmıştır.

Bugün Kültür Bakanlığı, kültürel miras alanında devlet politikasının geliştirilmesinden ve teşvik edilmesinden sorumlu devlet gücünün merkezi organıdır⁴¹⁰. Kültür Bakanlığı, bu alandaki düzenlemelerin geliştirilmesi ve teşvik edilmesinden, kültürel miras alanlarının tanımlanması, incelenmesi, envanteri, korunması/restorasyonu ve çoğaltılması için sürecin/faaliyetlerin merkezi olarak düzenlenmesinden sorumludur. Oluşturulan sistemde, kültürel miras alanlarının korunmasından sorumlu aşırı derecede az sayıda personel birimiyle ilişkili bir takım eksiklikler bulunmaktadır⁴¹¹.

⁴⁰⁶ De Marco, Component 1, 2019: 19

⁴⁰⁷ De Marco, Component 1, 2019: 23

⁴⁰⁸ De Marco, Component 2, 2019: 83

⁴⁰⁹ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 01.09.2017, Nr 322-328, madde № : 793

⁴¹⁰ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738: Bölüm 2. (4)

⁴¹¹ De Marco, Component 1, 2019: 8

Arkeolojik miras alanında devlet politikasının pratik uygulamasından sorumlu Kültür Bakanlığı'nın kurumsal aracı, önleyici/kurtarıcı arkeolojiden sorumlu Ulusal Arkeoloji Ajansı'dır (personel sınırı 16 çalışandır). Kültür Bakanlığı'nın ülkedeki taşınmaz kültürel miras alanında kültür nesnelerin denetiminden ve mevzuata uygunluğunun izlenmesinden sorumlu kurumsal aracı Anıtlar Denetim Ajansı'dır (6 çalışanı)⁴¹².

Başarısız birleşme deneyimine rağmen, kurumsal reform konusu bugün de geçerli olmaya devam etmektedir. Bu durumda, Anıtlar Denetim Ajansı'nın ve Ulusal Arkeoloji Ajansı'nın birleşmesini içeren Kültür Bakanlığı'nın alt kuruluşlarının reformu daha uygun görünmektedir. Ancak, yeni kurumun işlevinin yalnızca reformun etkinliğini azaltma riski yaratacak bir kontrolle sınırlamak önerilmez. Aksine kültürel miras alanından sorumlu bu devlet kurumunun, mevzuat tarafından belirlenen alanda yükümlülüklerini yerine getirmesini sağlayacak personelin potansiyelinin ve yetkilerinin güçlendirilmesi önemlidir. Örneğin, bu ulusal kurum, kültürel miras alanında (arama, kayıt, envanter, nesnelerin incelenmesi, restorasyon yöntemleri/teknolojileri, vb.) devlet politikasının pratik uygulamasından da sorumlu olabilir. Böyle bir kurumun oluşturulması, Moldova Cumhuriyeti'nde kültür nesnelerinin restorasyonu alanında hizmetin oluşturulmasını mümkün kılmakta ve kültürel mirasın korunmasına ilişkin tüm alanın sürdürülebilir gelişimi sağlayabilmektedir.

7.2.2. Ödül Yöntemi ve Etkili Dizi Sivil, İdari ve Cezai Yaptırımlar Kullanarak Kültürel Mirasla İlgili Suçlara ve Yasa Dışı Eylemlere Karşı Mücadele

Arkeolojik mirası, özellikle korunması açısından etkileyen bir diğer konu da, arkeolojik mirasın bir parçası olabilecek hazinelerin veya başka buluntuların bulunmasının ödüllendirilme yöntemidir.

Yasadışı olanlar dışında, nasıl yapıldıklarına bakılmaksızın keşifleri teşvik etme uygulaması, Avrupa Birliği düzeyinde yalnızca 6 üye devlette ve kısmen Birleşik Krallık'ta bulunmaktadır. Keşiflerin ödüllendirildiği ülkeler: Avusturya, Danimarka, İtalya, Almanya, Litvanya, Birleşik Krallık (İngiltere ve Galler) ve İsveç. Öte yandan, 7 AB ülkesinin mevzuatında ücretlendirme tamamen yoktur veya yalnızca istisnai durumlarda sağlanmaktadır. Keşiflerin ödüllendirilmediği ülkeler: Bulgaristan, Hırvatistan, Polonya, Slovakya, Slovenya, İspanya ve Macaristan⁴¹³.

Moldova Cumhuriyeti'nde, hazinenin bulunduğu yapının/toprağın sahibine ve bulucusuna öngörülen şekilde ödüllendirilme hakkını sağlayan normatif düzenlemeler vardır⁴¹⁴.

⁴¹² Efremov, 2015:7

⁴¹³ Mustace, 2016: 120

⁴¹⁴ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738

Bu nedenle Medeni Kodu'nda, "taşınmaz mallarda (topraklarında/arazisinde) bir hazinenin bulunması durumunda, başka türlü anlaşmadıkları takdirde içinde/alanında bulunduğu taşınmaz malın sahibinin yarısına, ve hazineyi bulanın yarısına ait olduğunu" hükmünü getirmektedir. Ancak, bulanın mülkiyete sızması veya mülk sahibinin rızası olmadan onu araması durumunda hiçbir şeye hakkı yoktur. Aksi ispat edilene kadar mülk sahibin rızası varsayılır. Tarihin veya kültürün nesnesi olarak tanınan bir mülkten (mülkten) oluşan bir hazinenin bulunması durumunda, devletin mülkiyetine geçer. Hazinenin bulunduğu mülkün sahibi ve keşfeden kişi, hazinenin fiyatının% 50'si tutarında bir ödül almaya hak kazanırlar. ... Ücret, mülk sahibinin rızası olmadan taşınmaz mülküne girilmiş veya içinde arama yapılmış olması durumunda, mülk sahibine tamamen ödenir"⁴¹⁵.

Üzücü olan şudur ki, Moldova'da bu konuda belirli düzenlemeler olmasına rağmen, keşfedilen buluntuların değerini belirlemek için net bir mekanizma yoktur ve buna bağlı olarak, bu koşullar altında değerli bir nesne bulanlar, buldukları malları beyan etmemeyi, karaborsada alıp satmayı ve böylece yasadışı kazanç sağlamayı tercih ederler⁴¹⁶.

"Hazine" (bu terim kanunlarda geçmektedir) bulmanın önemli bir yönü de onun nasıl yapıldığı olmasıdır. Bu, arkeolojik alanların keşfine veya araştırılmasına yönelik faaliyetlerden kaynaklanan keşifler olarak tanımlanan kasıtlı keşifler olgusuyla ilgilidir. Örneğin, farklı devletlerin mevzuatında, kasıtlı keşifler yasaktır ve ödül sistemi yoktur, yalnızca beyan edilen tesadüfi keşifler ödüllendirilmektedir⁴¹⁷.

Bu ayrımı Moldova ulusal mevzuatına da dahil etmenin önemli ve gereklidir. Kasıtlı buluntular için verilen ücret, öngörülen şekilde yetkilendirilenler hariç, kaçak arkeoloji kazıları yapanlarının, kaçınılmaz olarak arkeolojik alanların tahrip edilmesine yol açan değerli nesnelerin ve eserlerin seçici olarak tespit edilmesinin çeşitli yollarını kullanmaları için faaliyetlerini ve motivasyonlarını teşvik etmektedir⁴¹⁸.

Hukukun ihlallerinin ciddiyetine orantılı olarak bütünsel ve güvenilir bir sivil, idari ve cezai yaptırımlar (Ceza Kodu'nu değiştirmeye yönelik herhangi bir girişimde bulunulmadığı gibi) ve sürekli olarak uygulanacak olan sistemin olmaması tüm sistemin ciddi bir şekilde sınırlandırılmasına neden olur ve suçlar engellenmez çünkü ne yazık ki, yasal ihlallerin cezalandırılması önemsiz bir ölçüde yapılır ve yaptırımların uygulanması nadir olmaktadır. Bununla birlikte, ulusal mevzuat, tarihi eserlerin zarar görmesine veya tahrip edilmesine yol açan suistimallere ilişkin bir dizi hüküm içermektedir.

⁴¹⁵ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 22.06.2002, №. 82-86 madde № 661: 327

⁴¹⁶ Carp, 2018: 18

⁴¹⁷ Vlase, 2016: 114-115

⁴¹⁸ Carp, 2018: 19

Bu nedenle, bir esere veya sit alanına zarar veren kişiler, yasaya göre hem eseri hem de korunan alanı eski haline getirmekle ve bu mümkün değilse, yıkım için tazminat ödemekle yükümlüdürler. Yıkımdan suçlu olan herhangi bir memur veya çalışan da yasaya uygun olarak maddi sorumluluğa sahiptir⁴¹⁹.

İdari prosedürlerde bir memurun bireysel sorumluluğunu güçlendirmek için, Twinning Project on Cultural Heritage between Italy and the Republic of Moldova (2017 – 2019) kapsamında Moldova Cumhuriyeti için İtalyan Komisyonu tarafından önerilen İtalyan sistemi hükümleri ve özellikle tüzük ve mekanizmalar açısından kamu yönetimini, usullerini ve memurları düzenleyen hükümler yararlı olabilir. Şu anda, idari mevzuatta, nispeten yeni kabul edilen bir İdare Kodu'nda⁴²⁰ bile, prosedürden sorumlu kişiyi başından sonuna kadar tanımlayacak bir hüküm bulunmamaktadır. Yeni idari kodunun 35. maddesi, kamu otoritelerinin ve onları temsil eden kişilerin cezai, hukuki veya disiplin sorumluluğu taşıdığını belirtir, ancak İtalyan komisyonunun önerileri, kamu otoritelerini temsil eden kişilerin kimler olduğu konusunda daha fazla ayrıntıya ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir⁴²¹.

Özellikle, anıt (eser, İng. monument) koruma mevzuatının⁴²² hükümlerini veya kurumun miras koruma ile ilgili misyonunu ihmal ederek veya kasıtlı olarak ihlal eden veya görmezden gelen memurları suçlamak zordur⁴²³.

Ceza hukukuna atıfta bulunarak, başlangıçta tarihi ve kültürel değerlerin korunmasına adanmış iki norm oluşturuldu. Bunlar tarih ve kültür anıtlarının kasıtlı olarak imha edilmesi veya hasar görmesi için cezai sorumluluk belirten Moldova Cumhuriyeti Ceza Kodu'nun⁴²⁴ 221. madde ve Moldova Cumhuriyeti Ceza Kodu'nun bu tür nesnelerin kaçakçılığına yönelik ceza rejimini sertleştiren madde 248, bölüm (4) olmaktadır⁴²⁵.

Moldova Cumhuriyeti'nin ihlal mevzuatı, ulusal kültürel mirasın bir parçası olarak arkeolojik mirasa yönelik belirli yasa dışı ihlaller için de sorumluluk sağlar (mad. 74 “Kültürel miras ve kamu anıtlarına ilişkin mevzuatın ihlali”)⁴²⁶.

Tarihsel ve kültürel değerlere zarar veren eylemler için karşılık gelen ceza rejiminin, kültürel değerlerin korunmasına ilişkin normatif çerçevenin ötesinde bunları gerçekleştirmenin yeni yollarının ortaya çıkmasına neden olduğunu da belirtmek önemlidir. Bu gerçeğe bağlantılı olarak, yasa koyucu, bazıları başarılı kabul edilebilecek bir takım değişiklikler ve yasal

⁴¹⁹ Efremov, 2015: 30

⁴²⁰ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 17.08.2018, №. 309-320 madde № 466

⁴²¹ De Marco, Component 1, 2019: 15

⁴²² Monitorul oficial al Republicii Moldova, 23 21.10.2022, № 326-333, madde № 624

⁴²³ De Marco, Component 1, 2019: 23

⁴²⁴ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 14.04.2009, №. 72-74 madde № 195

⁴²⁵ Cojocaru, 2008: 103

⁴²⁶ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 17.03.2017, №. 78-84 madde № 100

eklemeler yapmıştır, ancak mevcut koşullar altında, bazılarında boşluklar olduğu görülmekte (“hukuki boşluklar”) bu, arkeolojik kaçak kazıları önlemek ve ulusal arkeolojik mirasın korunması için mevcut yasama sisteminin yetersizliğine yol açmaktadır⁴²⁷.

Bu nedenle, örneğin, Moldova Cumhuriyeti Ceza Kodu’nun⁴²⁸ 1995. maddesi “Metal dedektörleri veya diğer uzaktan algılama cihazlarıyla yetkisiz erişim ve arkeolojik potansiyellere sahip arkeolojik alanlardaki veya bölgelerdeki kullanımları”ndan “Metal dedektörleri veya diğer uzaktan algılama cihazlarıyla yetkisiz erişim ve bunların arkeolojik mirasın bir parçası olabilecek nesnelerin kasıtlı olarak tespit edilmesi için şeklinde kullanılması”na değiştirilmesi tavsiye edilebilir. Metal dedektörlerin kullanımının suç sayılması, yalnızca arkeolojik kazıların yapıldığı alanlarla veya resmi olarak arkeolojik potansiyele sahip alanlarla sınırlı olmamalıdır.

Yeri ne olursa olsun, arkeolojik miras, «geçmişte insan faaliyetlerinden kaynaklanan, yeryüzünün üstünde, yeraltında veya su altında doğal koşullarda korunmuş, arkeolojik alanlar (yerleşim yerleri, nekropoller, ayrı mezarlar, höyükler, kaleler, dalgalar, yapılar, kiliseler, binalar, vb.) veya taşınır mülk (nesneler veya parçaları) şeklinde ortaya çıkan maddi nimet bütünü» olarak kabul edilmektedir⁴²⁹.

Buna dayanarak, Moldova Cumhuriyeti’nde arkeolojik potansiyeli olan birçok arkeolojik alanın ve bölgenin henüz keşfedilmediğine ve henüz bu statüye sahip olmayan diğer bölgelerin hala arkeolojik potansiyele sahip olabileceğine inanılmaktadır. Ancak, yukarda bahsedildiği yasal eksiklikler nedeniyle, yasadışı arkeoloji olgusuna, potansiyel olarak arkeolojik mirasa sahip olan Moldova Cumhuriyeti topraklarındaki tarihi yerlerde, kaçak arkeoloji kazıları yapanlar, donanımlı metal dedektörler ve özel yüksek performanslı makineler büyük hevesle değerli eşyalar ararken görülmektedir. Ulusal ve hatta uluslararası öneme sahip, özellikle bilimsel değere sahip arkeolojik alanları yok ederek ve harap ederek çeşitli taşınabilir nesneleri bulup çalmaktadırlar.

Bu nedenle, arkeolojik alanların tükenme riskiyle karşı karşıyayız ve arkeolojik mirasın kaçak kazılmasına uygun koşullar yaratır ve aynı zamanda büyük ölçekte gerçekleşen başka bir çok ciddi fenomenin gelişmesine neden olabilmektedir. Bu arkeolojik değerlerin yasadışı satışı ulusal eserlerden oluşan, özellikle de altın ve arkeolojik nesnelerin uluslararası dolaşım ağları aracılığıyla yurtdışına çıkarılan ve maliyetinin yüzbinlerce avro olduğu tahmin edilmektedir⁴³⁰.

7.2.3. Kültürel Mirasın Korunması ve Tanıtılması Alanında Mesleki Eğitim Sistemi

⁴²⁷ Carp, 2018: 15

⁴²⁸ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 14.04.2009, №. 72-74 madde № 195

⁴²⁹ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738: madde 2

⁴³⁰ Carp, 2018: 13-14

Moldova Cumhuriyeti'nde arkeoloji, tarih ve kültürel mirasla ilgili diğer alanlarda uzman eğiten bir dizi eğitim kurumu ve akreditasyon merkezi bulunmaktadır. Bunlar genellikle, söz konusu alandaki etkili projeler için ihtiyaç duyduğumuz beceri kapsamını kısmen kapsamakta ve sektörel alanlarına odaklanmaktadır. Tarihçiler, arkeologlar, mühendisler, yöneticiler vb. yetiştiren üniversiteler çoğu durumda yalnızca güncel pazar gereksinimlerini karşılayan eski üniversite programlarına sahiptir. Çok ihtiyaç duyulan restorasyon derslerinin bölümlerde okutulan derslere yansımaması eğitilmiş üniversite mezunlarının eser koruma alanındaki vizyonunu/algısını olumsuz etkilemektedir. Böyle bir politika, tıpkı Komrat Devlet Üniversitesi'nde olduğu gibi, “Tarih” uzmanlığında ilk mezuniyetin 1998'de yapıldığı “Sosyal Disiplinleri” bölümünün kapatılması diğer üniversitelerdeki bölümlerin kapatılmasına da yol açmaktadır⁴³¹. Farklı profillere sahip eğitim kurumları arasında çok az etkileşim olduğu veya hiç etkileşim olmadığı da belirtilmelidir, bu da uzmanların mesleki izolasyonuna ve aralarında yapıcı iletişim eksikliğine yol açmaktadır. Yüksek öğretim kurumlarına ek olarak, hedeflenen alanlarda personel için danışmanlık ve eğitim hizmetleri sunan bağımsız merkezler veya devlet kurumları da vardır. Onların da mesleki eğitim alanındaki temel eksiklikleri, uluslararası standartlara uygun olmayan eski eğitim programların olması, mezunların pratik eğitiminin kalitesizliği ve eğitim için nitelikli personel eksikliği olmasıdır. Bu alandaki mesleki eğitime olan ilginin azalması, aynı zamanda, ülkeden kalifiye personelin çıkışı da dahil olmak üzere, 90'larda ekonomik sebeplerden büyük ölçüde kaybolan koruma ve restorasyon alanındaki gelenek eksikliğinden kaynaklanmaktadır⁴³².

Bu durumun mantıksal sonucu - teknoloji eksikliğiydi, örneğin, metal dedektörlerin yaygın olarak kullanılmasına ve uzmanların çoğu durumda olası arkeolojik alanları belirlemek için cumhuriyet topraklarının uydu görüntülerine güvenmelerine rağmen modern invaziv olmayan teknolojiler ağırlıklı olarak arkeoloji alanında Moldovalı uzmanlar tarafından tek başına kullanılmamaktadır. Bu tür çalışmalar sadece yabancı uzmanlarla işbirliği içinde yapılmaktadır.

Mimari alanında akredite edilmiş restoratör yetersizliği vardır. Geleneksel inşaat yöntemlerine ve malzemelerine sahip olan ustalar gittikçe azalmakta ve onları bulmak son derece zorlaşmıştır. Taş, ahşap ve demir işlemenin halk gelenekleri artık sadece etnografik araştırmalara yansımaktadır. Yalnızca ulusal müzelerde restorasyon çalışmalarında uzmanlaşmış çok az sayıda uzman kalmıştır.

En başarılı örnek, Soroca'nın ortaçağ kalesidir. Bu nedenle, Soroca Bölge Meclisi, 2007-2013 için Moldova Romanya-Ukrayna-Cumhuriyeti Ortak Operasyonel Programı (Joint

⁴³¹ Komrat Devlet Üniversitesi resmi sitesi: <https://kdu.md/ru/component/content/article/2-uncategorised/164-kafedra-obshchestvennykh-distiplin>

⁴³² Efremov, 2015: 9-10

Operational Program Romania-Ukraine-Moldova 2007-2013)⁴³³ çerçevesinde, ortaçağın en değerli mimari yapılarından biri olan Soroca kalesi restorasyonu için Avrupa Birliği'nden finansman başvurusunda bulundu ve kazandı. Moldova Cumhuriyeti'nde tahkimat mimarisine yönelik müdahalelerin plan tasarlanması konusunda uzmanlaşmanın yanı sıra inşa edilen kültürel miras alanlarına restorasyon konusunda uzmanlaşmış inşaat firmaları bulunmadığından, bu konudaki yarışma, Romanya'dan ilgili alanda pratik deneyime sahip bir tasarım firması ve inşaat firması tarafından kazanılmıştır⁴³⁴.

Bu koşullar altında, mirasın korunmasındaki durumun, sorumlu ve nitelikli çalışanların sorumlu organlarının kadrolaştırması yoluyla iyileştirilmesine yönelik önlemlerin alınması gerektiği açıkça görülmektedir. Yani, ülke kalkınması için önemli bir kaynak olan kültürel mirasın geliştirilmesi için kapsamlı bir politika geliştirebilecek ve uygulayabilecek nitelikli personel yetiştirecek bir programa ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için, kültürel mirasın bütüncül yönetimi alanında kavramsal ve pratik bir bilgi ve beceri tabanı oluşturarak çalışanların ve uzmanların mesleki potansiyelini güçlendirmek için gerekli adımlar gereklidir. Bu, arkeologlar, restoratörler, mühendisler ve mimarlar için sürekli eğitim ve ileri eğitim programlarının geliştirilmesini içermektedir. Dış uzmanların katılımıyla eğitim ve deneyim alışverişi, yetkililer ve uzmanlar için daha iyi yönetim ve kontrol becerilerinin kazanılmasına katkıda bulunacaktır.

7.2.4. Kültürel Mirasın Korunması ve Tanıtımı İçin Finansman Kaynaklarının Çeşitlendirilmesi

1990'lardan bu yana, mevzuat, kültürel mirasın korunması için çeşitli finansman kaynakları tarafından desteklenebilecek daha uygun bir destek sistemi oluşturmak için birçok seçenek sağlamıştır. Ancak o, kültür için ayrılan devlet bütçesine destek olarak yapılacak vergi indirimleri, özel yatırımları, bağışları tercihli vergileri gibi teşvik edecek önlemleri içermemektedir. Kültürel miras desteği için finansman kaynaklarının birleştirilmesi ve çeşitlendirilmesine yönelik seçenekler ve öneriler sektörel düzenlemelerle sınırlıdır ve Moldova'nın mali sistemi üzerinde gerçek bir etkisi yoktur. Bu bağlamda, bugün cumhuriyette mevcut mali kaynakların kültürel miras alanlarının mevcut ve acil ihtiyaçlarını ancak çok küçük bir oranda karşılayabildiği bir durum söz konusudur. Bu durumun üstesinden gelmek için Kültür Bakanlığı, diğer ülkelerin örnekleriyle (aynı zamanda Moldova Cumhuriyeti'ndeki Ulusal Çevre Fonu'na sahip Ekoloji Bakanlığı veya Ulusal Bölgesel Kalkınma Fonu'na sahip Bölgesel Kalkınma ve İnşaat Bakanlığı gibi diğer bakanlıkların örneğiyle)⁴³⁵, ulusal öneme sahip eserlerin

⁴³³ "Modernization of Local Public Services" projesi resmi sitesi: <https://www.serviciilocale.md/en/cooperare-transfrontaliera/programul-operational-comun-romania-ucraina-republica-moldova-2007-2013/>

⁴³⁴ Komsomolskaya Pravda, LENS AVRUPA: Avrupalılar Soroca Kalesi'ni yeniden canlandırıyor, 12.02.2015-
<https://www.kp.md/daily/26341.4/3223921/>

⁴³⁵ Monitorul oficial al Republicii Moldova, 01.03.2022, Nr. 60, madde № 76

korunması/restorasyonu için bir fon oluşturmaya çalıştı, ancak bu fikir devlet finans kurumları tarafından desteklenmedi⁴³⁶.

Bu tür fonlara sahip diğer ülkelerdeki ve diğer bakanlıklardaki ilerlemelerine baktığımızda, kültürel Miras nesnelerinin restorasyonu ve korunması için gerekli olan mali araçları sağlayacak olan ulusal bir fonun oluşturulmasına yönelik bir itirazın önerilmesi uygun görünmektedir. Bu fon ayrıca, tercihli krediler, vergi teşvikleri ve eş-finansman restorasyon çalışmaları sağlayarak kültürel miras alanlarının korunması için özel sektörün (özel yatırım) teşvik edilmesine ve bu projelere dahil olmasına katkıda bulunacaktır. Başarılı olursa, kültürel mirasın korunması ve restorasyonu için yeni ulusal finansman programlarına yol açması beklenmektedir.

7.2.5. Kültürel Mirasın Korunması, Tanıtılması Sürdürülebilirliği İçin Kültürel Mirasın Rolüne İlişkin Kamuoyu Farkındalığının Artırılmasına Yönelik İnsan Odaklı Çoğulcu Bir Yaklaşımın Geliştirilmesi

Kültürel mirasa ilişkin yasal çerçeve aracılığıyla, daha önce STK'ların veya özel sektörün kültürel miras alanındaki rolünü artırmaya yönelik girişimlerde bulunulmuştur, ancak bu girişimler, sivil toplumun ve her vatandaşın kültürel mirasın korunmasındaki rolü hakkında kamuoyunun bilincini artırmak veya mirasın toplum için rolünü açıklığa kavuşturmak için yapısal programlar içermemiştir. Ana karar vericiler de dahil olmak üzere Moldova toplumunun çoğu, kültürel mirasın korunmasının bir lüks değil, sürdürülebilir kalkınma için gerekli bir koşul, ülkenin refahına katkıda bulunan bir yaratıcılık ve zenginlik kaynağı olduğunu maalesef ki anlamamaktadır.

Belgeleme geliştirilmesi ve onaylanması sürecinde mevcut kamuoyu tartışması ve bilgilendirme mekanizmaları çoğunlukla resmi niteliktedir ve sivil sektörün karar verme sürecine dahil olmasını sağlamamaktadır. Bunun nedeni, hem uzman olmayan kişilere zayıf bir şekilde sunulan konuların anlaşılmasındaki zorluk hem de grup çıkarlarının yaygınlığı ve devlet sistemindeki yolsuzluğun bir sonucu olarak istişare süreçlerinin şeffaflığının eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Bilgilendirmek için bir stratejinin yokluğunda modern toplumun karşılaştığı talihsiz gerçek, toplumun kültürel mirasa olan ilgisizliği, özellikle de bu değerlerin korunmasında isteksizliktir. Ancak bu konuda toplumun rolü esastır. Kültürel mirasa yönelik insan odaklı yaklaşım, elit bir miras kavramını içermez, giderek daha fazla vatandaşın ilgisini çekmekte, böylece kişisel sorumluluk duygusunu arttırmakta ve aynı zamanda özellikle ulaşılması zor yerlerde personel eksikliğinden kaynaklanan bazı kontrol ve yönetim sorunlarının üstesinden

⁴³⁶ Efremov, 2015: 9

gelmek için fırsatlar sunmaktadır. Bu nedenle, kamuoyunda genel olarak kültürel mirasın ve özellikle arkeolojik mirasın değerinin bilincinin, geçmişin bilgisinin ve bu değerlerin tehdit ettiği tehlikelerin bilincinin uyanmasına ve geliştirilmesine yönelik aydınlatıcı etkinliklere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle devlet, özellikle arkeolojik olmak üzere mirasının önemli unsurlarına halkın erişimini kolaylaştırma ve arkeolojik değerlerin halka teşhir edilmesini teşvik etmekle yükümlüdür⁴³⁷.

Bu durumdan çıkış etkili bilgilendirme kampanyaları uygulayarak mümkün görülmektedir. Bilgi önlemleri toplumun her düzeyinde alınmalıdır: eğitim yoluyla; genel ve bilimsel kamuoyuna yönelik kültürel mirasın korunmasına ilişkin yayınlar yayınlamaya devamıyla; “kültürel miras günleri” veya benzeri etkinlikler aracılığıyla⁴³⁸.

Ancak farkındalık, mirasın önemini kabul etmekle sınırlı kalmamalı, ekonominin ve hizmet sektörünün gelişimi de dahil olmak üzere, bağlamla yakından bağlantılı olarak mirasın değerlendirilmesine odaklanılmalıdır.

7.3. Gagauzya'nın Somut Kültürel Mirasının Değerlendirilmesinin Önemi

Tarih ve kültürel miras, hem ülkenin hem de bölgenin sürdürülebilir kalkınmasına önemli katkılarda bulunur, bu da miraslarını korumak ve gelecek nesillere aktarmak için halkın ve devletin en büyük sorumluluğunu önceden belirlemektedir.

Önemli endüstriyel veya tarım potansiyeline sahip olmayan bölgeler için kültürel mirasa odaklanma, sosyal ve ekonomik büyüme için gerçek fırsatlardan biri haline gelmektedir. Üstelik ekolojiye ve sosyal çevreye tehdit oluşturmayan bir fırsattır. Bu potansiyelin kapsamlı değerlendirilmesi, bir ülkenin ya da bizim durumumuzda olduğu gibi, bir bölgenin dünya medeniyetinin gelişimi çerçevesinde eşsiz bir değer özelliğini temsil etmeyi mümkün kılmaktadır. Bu anlamda miras, bölgenin ve devletin ulusal zenginliğinin bir parçasıdır (bu terimin ekonomik yorumunda) - toplumun sahip olduğu ve dünya sahnesindeki sonraki gelişimini ve etkisini belirleyen maddi mülkiyetin bir bütünüdür⁴³⁹.

Bu yaklaşım, katılımcı devletlere “kamusal yaşamda belirli işlevlerin kültürel ve doğal mirasına katkıda bulunmayı ve bu mirasın korunmasını ortak planlama programlarına dahil etmeyi amaçlayan ortak politikalar izlemelerini” öneren UNESCO Dünya Kültür ve Doğal Mirasın Korunmasına İlişkin Sözleşmenin 5. maddesine tam olarak uygundur⁴⁴⁰.

⁴³⁷ 1992 yılı Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Valetta Avrupa Sözleşmesi (No. 143): madde № 9

⁴³⁸ Carp, 2018: 17

⁴³⁹ Shulgin, 2004, 129

⁴⁴⁰ BM'de kayıt: 15 Mart 1977, No. 15511: 36

Geleneksel olarak, kültürel miras, estetik ve eğlence açısından daha çok dar insan grupları tarafından kullanılmaktadır. Bu nedenle, modern toplumun gelişimi için kültürel mirasın önemi topluluk, iş dünyası ve politik çevre tarafından değil, sadece entelektüel çevre tarafından fark edilmektedir.

Bu durumda, Gagauzya'nın kültürel mirasının korunması ve kullanılması ihtimalini belirleyen kapsamlı bir hedef program şeklinde somut önerilerin geliştirilmesi gerek görülmektedir.

Bu tür programların materyalleri, gelecekteki gelişimin kavramsal modelini, bölgenin tarihsel ve kültürel potansiyelinin tanımlama ve kullanma teşvik eden metodolojik hükümleri, hesaplamaları, kültürel örgütsel ve yönetsel önerilerini içermektedir. Burada kültürel mirasa, kültürel geleneklerin incelenmesine, kültürel yaşamın değerlendirilmesine, müze işine, turizmin geliştirilmesine yönelik etkinliklerin bir listesi ve bunun uygulanmasına yönelik örgütsel ve ekonomik çözüm önerileri yer alacaktır. Programda formüle edilen önerilere dayanarak, kültürün gelişmesi, mirasın korunması ve daha geniş anlamda kullanılması için kurumsal ve yasal ön koşullar oluşturulacaktır.

Böyle bir strateji, bölgenin çeşitliliğinde korunmasını, arkeoloji ve tarihin yardımıyla, antik halkların kültürleri hakkında (bu topraklarda iz bırakan) modern sosyal ve ekonomik süreçlere uyumlu bir şekilde girerek daha fazla bilgi edinmeyi içermektedir. Bu temelde turizmin, müze faaliyetlerinin, bilimsel ve eğitimsel kompleksin etkinleştirilmesi ve diğer bağlantılı ekonomik sektörlerin aktif gelişimi planlanmaktadır. Bu gelişme yolu, doğal ve kültürel mirasın korunması ve değerlendirilmesi konusunda bazı bölgelerin özel uzmanlığında kendini gösteren bölgesel politikada giderek daha yaygın hale gelmektedir.

Bugüne kadar Gagauzya'da Gagauz halkının tarihini ve kültürünü incelemek, korumak ve eğitmek alanında faaliyet gösteren kurumlar vardır. Ancak Gagauzya Bölgesinin 2022-2024 Kalkınma Bölgesel Operasyonel Programında⁴⁴¹ (bölgenin kültürel mirasından bahsedilmemiş bile) gördüğümüz gibi maalesef arkeolojik mirasa çok az önem verilmektedir. Bu bakımdan mevcut boşluğun doldurulması ve arkeolojik mirasın bölgenin kalkınmasındaki rolünün artırılması için çaba gösterilmesi doğaldır.

7.4. Gagauzya'nın Kültürel Mirasının Geliştirilmesine Yönelik Bölgesel Projeye Arkeolojik Mirasın Dahil Edilmesi İçin Öneriler

Bölgesel kalkınma strateji geliştirme çerçevesinde bir dizi önlem önerilmektedir:

⁴⁴¹ Gagauzya'nın Bölgesel Kalkınma Ajansı resmi sitesi:

http://adrgagauzia.md/public/files/03_2022_Final_POR_2022_2024_ru_28_02_2022.pdf

1. Gagauzya'nın arkeolojik mirası geliştirilmesi için bölgesel bir bilimsel platformun geliştirilmesi;
2. Gagauzya'nın arkeolojik mirasının değerlendirilmesi;
3. Arkeolojik mirasın korunması ve tanıtımı için finansman kaynaklarının araştırılması ve çeşitlendirilmesi;
4. Gagauzya'nın arkeolojik mirasının araştırılması, kaydedilmesi ve tanıtılması sorunların çözümünde bilgi teknolojilerinin entegrasyonu;
5. Gagauzya'nın arkeolojik mirasını incelemek, korumak ve kullanmak için faaliyetlere nüfusun geniş kesimlerinin dahil edilmesi;
6. Bölgenin kalkınması için arkeolojik mirasın incelenmesi, korunması ve geliştirilmesi konusunda kültürel, bilimsel ve sosyokültürel etkinliklerin düzenlenmesi;
7. Gagauzya'nın somut kültürel mirası hakkında genelleştirici çalışmanın geliştirilmesi;
8. Gagauzya'nın arkeolojik mirasının korunması alanında mevzuatın geliştirilmesi;
9. Gagauzya'nın arkeolojik mirasının izlenmesine yönelik bir mekanizmanın geliştirilmesi;
10. Müzecilik alanında modern bir yaklaşıma sahip gagauzia müzeleri.

7.4.1. Gagauzya'nın Arkeolojik Mirası Geliştirilmesi İçin Bölgesel Bir Bilimsel Platformun Geliştirilmesi

Modern toplumun karşılaştığı çeşitli zorlukların üstesinden gelmek, farklı alanlardan bilginin kullanılmasına ve belirli zorlukların çözümüne odaklanmaya dayanan disiplinler arası yaklaşımlar gerektirir.

Platform, araştırma projelerinde katılımcılar (müzeler, eğitim kurumları, kütüphaneler vb.) arasında etkin bilimsel etkileşimi sağlayacak ve bir iletişim aracı olarak bilimsel araştırma ve geliştirme (kullanma) alanındaki çabaları artırmayı amaçlayan bir dizi araç ve hizmettir. Bu bağlamda, kültürel mirasın geliştirilmesi için bilimsel bir platform oluşturmak, bu alandaki araştırmalar için bir ivme ve destek görevi görecektir, ekonomik birimlere ve diğer kurumlar, kuruluşlar ve kültürel mirasın geliştirilmesi (kullanılması) ile ilgilenen kişiler için ücretsiz olarak kullanılabilen teorik ve metodolojik destek sağlayacaktır. Bunun nedeni, platformun görevinin yalnızca bilimsel işbirliği oluşturmak değil, aynı zamanda ilgili tüm tarafların (eğitim, bilim, sanayi, iş dünyası, devlet ve sivil toplum) etkin işbirliğini organize etmektir.

Sürdürülebilir kalkınmanın bir faktörü olarak kültürel mirasın geliştirilmesi (kullanılması) üzerine yapılan araştırmalar, Avrupa Birliği ülkelerinde güncel ve umut verici

yaklaşımlardır. Gagauzya bütün Moldova Cumhuriyeti'nde olduğu gibi değerli bir kültürel ve tarihi mirası vardır ve o kısmen bilimsel alanda aydınlatılmıştır. Ancak bölgenin kalkınması için kültürün geliştirilmesi Gagauzya Özerk Bölgesi ve Moldova Cumhuriyeti için nispeten yeni bir yaklaşımdır. Bölgenin kültürel “hazinelere” hakkında ve onları değerlendirme yöntemleri hakkında bilgi, yerel ekonomik birimler, siyasi birimler, sosyal, bilimsel ve kültürel alanlar arasında çok az bilinmektedir.

Böylece şu anda, kültürel miras araştırması alanındaki bilimsel çalışmalar küçük baskılar halinde yayınlanmakta ve esas olarak bu sürece doğrudan dahil olan bilimsel araştırmacılar, kültür alanında çalışanlar ve ilgilenenler tarafından bilinmektedir⁴⁴².

Mirasla dolaylı olarak bağlantılı olan ekonomi sektörünün gelişmesi için erişilebilir bilimsel ve metodolojik desteğe ihtiyaç duyulmaktadır. İç ve dış turistler, kültürel ve bilimsel ilgiyi tatmin etmek için Gagauzya'nın kültürel mirası hakkında bilgi ve ansiklopedik desteğe ihtiyaç duyarlar. Bu konulara yönelik birbirine bağlı ve entegre disiplinler arası yaklaşım, bir dizi sorunu çözecek ve ekonominin bazı özellikle önemli ve temel sektörleri için bir ivme görevi görecektir.

Bunun, araştırmacıları kültürel miras araştırmalarının sonuçlarını sistemleştirmeye ve sonuçları genel kamuoyuna yaymaya, eğitim, sosyo-ekonomik alanda miras geliştirme metodolojilerini geliştirmeye ve açıklığa kavuşturmaya daha fazla önem vermeye teşvik edeceğine inanıyoruz.

Bu platform bölgenin ana bilimsel kurumu olarak, Gagauzya M.V. Maruneviç'in Adına Bilim Araştırma Merkezi temelinde açılabilir. Bu ise Merkezde arkeoloji bölümünün açılışını hızlandıracak ve Ulusal Arkeoloji Ajansı, Anıtlar Denetim Ajansı, Kültürel Miras Enstitüsü, bölgesel, ulusal ve uluslararası müzeler ve Bucak Bozkırı'nın kültürel mirasına bağlı diğer kurumlarla işbirliğini kolaylaştıracağı düşünülmektedir.

7.4.2. Gagauzya'nın Arkeolojik Mirasının Değerlendirilmesi

Gagauzya'nın arkeolojik mirasını değerlendirmenin amacı, hem kaynakların kendisini hem de onlarla ilgili bilgilerin yönetilmesi için bölgenin arkeolojik mirası hakkında veri toplamaktır. Gagauzya'nın arkeolojik miras alanlarının değerlendirilmesi sürecinde, nesnelerin araştırılması ve kapsamlı bir şekilde incelenmesi gerçekleştirilecek ve bunlarla ilgili veriler kaydedilecek ve arşivlenecektir. Gagauzya'nın arkeolojik mirasının değerlendirilmesi, arkeolojik alanların haritalandırılmasını ve bölgenin arkeolojik mirasının sosyo-ekonomik, kültürel, eğitimsel, günlük faaliyetlerde kullanılmak üzere genel halka açık yayınlar şeklinde sistemleştirilmesini de içermektedir.

⁴⁴² Gilaş, 2019: 97

7.4.3. Arkeolojik Mirasın Korunması ve Tanıtımı İçin Finansman Kaynaklarının Araştırılması ve Çeşitlendirilmesi

Bilimsel araştırma ve müze işletmesi, gerekli masrafları planlamak ve planlanan projeleri gerçekleştirmek için sürekli bir ana finansman kaynağına ihtiyaç duymaktadır.

Finansal kaynakların amacı, proje katılımcılarının araştırma sürecinin sürekliliğini ve yenilenebilirliğini sağlamak amacıyla maddi koşulları ve işgücü kaynaklarını desteklemesidir. Finansman kaynaklarının bu amaca yönelik fonda birikerek devlet bütçesinden ve devlet bütçesi dışı paralardan oluşması ve konsolide bütçeyi oluşturması planlanmaktadır.

Devlet bütçe (Kamu) finansmanı genellikle yerel yönetim aracılığıyla merkezi hükümet kanallarından gelmektedir. Araştırma projelerindeki katılımcıların devlet bütçesi dışı mali kaynakları, bugün içerebilecek alternatif kaynaklarla doldurulabilir:

- Ücretli hizmetler;
- Kendi ticari faaliyetler;
- Tüzel kişilerden ve bireylerden gönüllü bağışlar;
- Farklı düzeylerdeki kurumlar bütçelerinden hedeflenen finansman programlar;
- Bilimsel ve eğitimsel faaliyetleri desteklemek için çeşitli fonlar.

7.4.4. Gagauzya'nın Arkeolojik Mirasının Araştırılması, Kaydedilmesi ve Tanıtılması Sorunların Çözümünde Bilgi Teknolojilerinin Entegrasyonu

Bilgi teknolojilerinin hızla gelişmesi ve bunların insan faaliyetinin hemen hemen her alanına entegrasyonu, yeni bilginin yaratılması, analizi ve yayılması fırsatları sayesinde modern toplumun gelişiminde yeni bir aşamanın başlangıcını belirlemiştir.

Bu durum, kültürel miras alanındaki araştırmaların ve elde edilen sonuçların daha büyük bir etkiye sahip olacağına ve bu alanda gelişmiş bilgi teknolojilerinin daha yaygın olarak kullanılması durumunda toplumun gelişimine daha etkili bir şekilde katkıda bulunacağına inanmayı mümkün kılmaktadır. Bilgi teknolojisi araçlarının kullanılması, eğitim sürecini yeni bir gelişme düzeyine getirecek olan elektronik eğitim platformları aracılığıyla eğitim sürecinin oluşturulmasına yardımcı olacaktır. Aynı zamanda sosyal çevrede geniş yayılımını ve dağıtımını teşvik edecek ve bu da daha büyük bir etki sağlayacaktır.

Bilgi teknolojilerinin Moldova Cumhuriyeti genelinde yaygın olduğu iddia edilse de kullanımları halen sınırlıdır bundan dolayı da günceldir.

7.4.5. Gagauzya'nın Arkeolojik Mirasını İncelemek, Korumak ve Kullanmak İçin Faaliyetlere Nüfusun Geniş Kesimlerinin Dahil Edilmesi

Arkeolojik mirasın SSCB'de toplum tarafından kullanılması sorunu gündeme getirilmemiştir, çoğunlukla resmi olarak korunmasına vurgu yapılmıştı. Arkeolojik alanlar

geleneksel olarak şu ana kadar yalnızca bilimsel çalışmanın nesneleri olarak kabul edilmektedir ve böylece geniş kamu yararı alanından öne çıkmaktadır. Böyle bir tutumun geçmişte gündeme getirilen kayıtsızlık ve hatta geçmişin nesne ve sembollerine karşı dışmanca bir tutum, ekonomik sorunların öncelikli çözümü vb. birçok nedeni vardır.

Bu nedenle toplumun büyük bir kısmı arkeolojik mirasın değerini anlamamaktadır. Ancak buna rağmen, insanların ulusal değerleri koruma meselelerine karşı bugünkü tavrı, toplumsal bilincin yenilenmesinin, tüm sosyo-kültürel durumda meydana gelen köklü değişikliklerin bir işaretidir. Aynı zamanda, gösterilen çabalar bu alanda var olan yıkıcı eğilimlerin ölçeğiyle tam olarak tutarlı olmaktan uzak olduğu için, tarih ve kültür nesnelere karşı bir değer tutumu oluşturma sürecinin tamamlanmış sayılamayacağı belirtilmelidir.

Nüfusun geniş kesimlerinin Gagauzya'nın arkeolojik mirasının araştırılması, korunması ve değerlendirilmesi faaliyetlerine dahil edilmesi, öncelikle bölgenin modern toplumunun arkeolojik cehalet sorununu çözmek için halkı bilgilendirmeyi içermektedir.

Birçok ölke, kültürel nesneler de dahil olmak üzere verimli bir birleşik iş sistemi (ticaret, turizm vs.) oluşturmuştur. Eğitim turizmi, müze turizmi işletmeciliği gelişmiştir. Gagauzya'da oluşturulması sadece planlanmıştır, ancak Gagauzya'nın turizm endüstrisini analiz ettiğimizde, bölgenin oldukça önemli bir turizm potansiyeline sahip olduğu, ancak gelişmişlik derecesinin son derece düşük olduğu sonucuna varabiliriz.

Kullanılmayan bu kaynaklar, bölgede turizmin gelişmesi ve yeni istihdam yaratılması için gerçek fırsatlar sunmaktadır, çünkü turizm birçok ilgili endüstri için (ulaşım, tarım ve gıda işletmeleri, kültür kurumları, el sanatları vb.) karmaşık bir faaliyet alanı ve bağlantı olmaktadır⁴⁴³.

7.4.6. Bölgenin Kalkınması İçin Arkeolojik Mirasın İncelenmesi, Korunması ve Geliştirilmesi Konusunda Kültürel, Bilimsel ve Sosyokültürel Etkinliklerin Düzenlenmesi

Bilimsel bilginin yaygınlaştırılması, bilimin bilimsel ve pratik başarılarının sunulması ve bilimsel ve pratik faaliyetlerin sonuçlarının test edilmesi amacıyla araştırma faaliyetlerinin geliştirilmesi ve iyileştirilmesi için bir mekanizma olarak bilimsel ve pratik konferans, araştırma projelerindeki katılımcıların faaliyetlerinin koordinasyonuna katkıda bulunmaktadır.

Konferans sayesinde bilimsel topluluğun diyalogu için bir platform oluşturulacak, devam eden araştırmanın teorik ve metodolojik temelleri güncellenecek ve bölgenin arkeolojik miras nesnelerinin tanımlanması ve incelenmesine yönelik bilim ve araştırma faaliyetlerinin geliştirilmesindeki temel ilerlemeler tartışılacaktır.

⁴⁴³ Gagauzya sosyo-ekonomik kalkınma stratejisi 2017-2022, 2017: 32

Bugün genç izleyicilerin dikkatini rutin etkinliklerle çekmek artık zor. Araştırmacılar - sosyologlar, psikologlar, kültürbilimciler - şunu belirtiyor: 21. yüzyılda, yüksek kaliteli, entelektüel ve sanatsal olarak doldurulmuş içeriğe ihtiyaç duyan yeni bir yaratıcı tüketici türü ortaya çıkmıştır⁴⁴⁴. Bu sorunu çözmek için, gelişimsel ve bilgilendirici ve eğitici işlevleri yerine getiren sosyal ve kültürel etkinlikler önemli bir rol oynayabilir. Örneğin, Türkiye'de düzenlenen müzeler haftası gibi bir etkinlik yararlı olacaktır.

7.4.7. Gagauzya'nın Somut Kültürel Mirası Hakkında Genelleştirici Çalışmanın Geliştirilmesi

Araştırmalar ile ilgili materyalin toplanması ve genelleştirilmesi, çalışmanın özellikle önemli bir aşamasıdır. Bu genelleştirici çalışmada, toplanan ve sistematize edilmiş materyali en eksiksiz olarak göstermenin yanı sıra çalışılan ve araştırma sonucu olan malzemeyi dikkate alarak somut öneriler sunmanın mümkün olduğu düşünülmektedir. Çünkü bu işin temel gereksinimlerinden biri olmaktadır.

Konferansın bitiminden sonra yayınlanan basılı makale koleksiyon, etkinlikte sunulan ve en çok bilimsel ilgiye neden olan en ilginç makaleleri içerecektir.

Çalışmayı özetleyen bir biçimde, eğitim amaçlı çekilen bir belgesel de ortaya çıkabilir ne de olsa, bir belgesel şeklinde sunulan bilgi çok daha kolay algılanmaktadır. Eğitici belgesellerin sosyal ve kültürel etkinliklerde, okullarda ve diğer eğitim kurumlarında gösterilmesi uygulaması giderek yaygınlaşmaktadır.

7.4.8. Gagauzya'nın Arkeolojik Mirasının Korunması Alanında Mevzuatın Geliştirilmesi

Bugüne kadar, Gagauzya'da bölgenin arkeolojik mirasının korunması alanında tek bir düzenleyici eylemi, özerkliğin yüzlerce ve binlerce yıl önce bu topraklarda yaşayan halkların kültürlerinden kalan değerlere karşı tutumunun ortaya çıktığı tek bir kanun veya karar bulunmamaktadır.

Moldova Cumhuriyeti halkının Gagauzya (Gagauz Yeri) topraklarındaki kültürel miras nesnelerinin korunması, kullanılması ve tanıtılması alanındaki ilişkilerin yasal olarak düzenlenmesi için ulusal mevzuatı açıklığa kavuşturan ve bölgesel özelliklere uyarlayan yönetmeliklerin kabul edilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu, kültürel miras nesnelerinin tanımlanması ve kaydedilmesi, kültürel miras alanlarının korunmasının sağlanması ve Gagauzya'daki (Gagauz Yeri) kültürel mirasın korunması, kullanılması ve yaygınlaştırılması alanında bölgesel kontrolün (gözetim, denetim) uygulanmasına yönelik ilişkiler alanında da gereklidir.

⁴⁴⁴ Sukiasyan, 2020: 391

Gagauzya (Gagauz Yeri) Halk Topluğu, Gagauzya'da kültürel mirasın korunması ile ilgili yerel bir yasa hazırlayıp kabul edilirse, bu, Gagauzya'nın kültürel mirasının korunmasının özellikleriyle ilgili ilk yasama eylemi olacaktır.

7.4.9. Gagauzya'nın Arkeolojik Mirasının İzlenmesine Yönelik Mekanizmanın Geliştirilmesi

Bugüne kadar, Gagauzya ya da Bucak bozkırının somut kültürel mirasının nesneleri hakkında tam sistematize edilmiş bilgiler mevcut değildir. Gagauzya Müzeleri Fonlarının veya fonlarında bu tür eserler bulunan diğer müzelerin de, müzeyi ziyaret etmeden onlarla tanışabilecekleri elektronik veya basılı bir arşivi yoktur.

Bucak bozkırının ayırt edici bir özelliği, kurganların çok büyük bir yoğunluğudur. 20. yüzyılın ortalarında daha yoğun bir şekilde başlayan, geçen yüzyılın 80'li yıllarının sonuna kadar yoğun şeklinde devam eden kurganların sistematik çalışmaları⁴⁴⁵ bugün de daha az yoğunlukla devam edilmektedir. Bu çalışmalar, kazılmış kurganlar hakkında kapsamlı malzeme sağlamaktadır, ancak korunması gereken önemli sayıda kazılmamış kurganlar da kalmaktadır.

Birleşik bir izleme sisteminin oluşturulması, kültürel mirasın korunmasına yönelik faaliyetlerde yer alan tüm katılımcılara açık ve erişilebilir birleşik bir teorik ve metodolojik temel geliştirme sorununun çözülmesine olanak sağlayacaktır. Bu, Gagauzya bölgesinden çıkan arkeolojik miras nesnelerinin yerini ve durumunu tam olarak izlenmesini mümkün kılacaktır.

7.4.10. Müzecilik Alanında Modern Bir Yaklaşım Sahip Gagauzya Müzeleri

Müzenin işleyişı, fon çalışmaları, iletişim faaliyetlerinin uygulanması, sergi ve gezi çalışmaları, kültürel miras nesnelerinin korunması ve başka bunlar gibi alanları kapsamaktadır. Müze bugün birçok kültürel miras eserlerin korunmasını ve değerlendirilmesini gerçekleştirebilecek en önemli kurum olarak kabul edilmektedir. Müzeciliğın sosyal bir kurumu olarak müzenin ana işlevleri arasında, birincil işlev müzeleştirmektir (sergilemekle birlikte). Gerçekten de, belirli nesnelerin müzeleştirilmesi, yani onları müze nesnelere dönüştürmek ve daha sonra onları korumak, müzenin diğer tüm işlevlerini yerine getirmesini mümkün kılmaktadır⁴⁴⁶.

Moldova müze sisteminde, ülkede faaliyet gösteren ve kurulan tüm müzelerin dikkate alındığı bir Moldova Cumhuriyeti Müzeler Kaydı vardır⁴⁴⁷. O aynı zamanda Gagauzya müzelerini de içermektedir.

Gagauzya'da bu alanda elde edilen başarılarla rağmen, sürekli endişe uyandıran birçok çözülmemiş sorun kalmaktadır. Bu konulardan biri de tarih ve kültür nesnelerinin

⁴⁴⁵ Sava, 2019: 7

⁴⁴⁶ Gilaş, 2019:

⁴⁴⁷ Ploshnitsa, 2013: 163-164

müzeleştirilmesi sorunudur. Gagauzya'daki müzelerin çoğu yerel müzelerdir ve hem kültürel hem de sosyo-politik belirli politikalara uygun bölgesel bir ağ olarak oluşturulmuştur. Bu köken, aynı veya çok benzer görünen, her zaman yerel kültürel “hazinelere” basit bir koleksiyonuna dayanan, üzerinde düşünülmüş bir misyonu veya politikası olmayan önemli sayıda küçük yerel müzenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, bu müzeler, bölgenin coğrafi, etnografik ve tarihi çeşitliliğine dair çok sayıda bölgenin zenginliği olarak anlaşılması gereken maddi kanıt bulundurmaktadır⁴⁴⁸. Moldova bağımsızlık yıllarında tarihe, kültüre, dine vb. alanlarda ilgiyi yeniden canlandırmak için çok şey yapıldı, ancak müze işinde ya da bölgedeki arkeolojik miras alanlarının müzeleştirilmesinde ve müzelerin modern eğilimlerin taleplerine cevap veren müzelere dönüştürülmesinde neredeyse hiçbir şey yapılmamıştır. Bölgedeki tüm müzeler vitrin niteliğindedir. Artık bölgede kültürel bir miras nesnesinin canlılığını kaybederken dış özelliklerini koruma arzusundan, kökleşmiş “ölü müzeleştirme” uygulamasından vazgeçmesini sağlayacak, ziyaretçilere ve bilgilerin sunumuna modern bir yaklaşımla müzelere ihtiyaç vardır. Böyle bir yaklaşım, mirasın toplumun modern yaşamına dahil edilmesine ve bölgenin gelecekteki gelişiminin temelini görmesine izin verecektir⁴⁴⁹.

7.5. Gagauzya'nın Kültürel Mirasının Geliştirilmesine Yönelik Bölgesel Projenin Faydalanıcıları

Sonuçların potansiyel kullanıcıları, kültür ve turizm alanında faaliyet gösteren kuruluşlar ve şirketlerdir.

Bunlar, beşeri bilimlerde eğitim, bilim ve inovasyon alanındaki kurum ve kuruluşlardır. Örneğin: Gagauzya Bilim Araştırma Merkezi gibi araştırma enstitüler, üniversiteler, Gagauzya Kültür Genel Bakanlığı'na bağlı müzeler, Milli Eğitim Genel Bakanlığı'na bağlı üniversite öncesi eğitim kurumları vb. Yüksek ve üniversite öncesi eğitim kurumları, genç neslin eğitime yönelik faaliyetlerinde bilimsel, haritalama, belgesel gibi görsel materyalleri öğretim ve yöntembilimsel materyal olarak kullanabileceklerdir. Bilim ve inovasyon alanındaki kurumlar, daha sonraki araştırma faaliyetlerinde hem benzersiz bilimsel materyalleri hem de görsel materyalleri kullanabilecektir.

Önemli kullanıcılar, özerk bölgenin sakinleri, Moldova Cumhuriyeti vatandaşları ve genel olarak dünyanın her yerinden ilgilenen, bölgenin somut kültürel mirası hakkında özgün ve ilginç bilgilere erişebilecek ve yerleşim yerlerinde miras nesnelerini ziyaret etmede motive olacak olan kişilerdir.

⁴⁴⁸ De Marco, Component 1, 2019: 35

⁴⁴⁹ Shulgin, 2004, 128-129

Belirlenen hedeflere ulaşılmasının beklenen etkiyi vermesi ve kültürel mirasın geliştirilmesinin bölge ekonomisinin belirli sektörlerini harekete geçirerek bölgenin kültürel kimliğinin korunmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kültürel miras, bir grup veya toplumun somut ve soyut varlıklarının geçmiş nesillerden kalan mirasıdır. Bu, toplumun geçmişi, bugünü ve geleceği bağlantısıyla ilgilenen devletler ve bölgesel varlıklar için önemli rol oynamaktadır. Bu gerçek, hem bölge hem de ülke için dünyada gelecekteki yerini belirtmek adına bağlı olduğu güçlü bir kaynak olduğunu açıkça ortaya koymaktadır⁴⁵⁰. Bu bağlamda, modern devletin sosyal alandaki ulusal çıkarları, kültürel mirasın korunması ve toplumun değerlerinin tehditlerden korunmasını sağlamaktır⁴⁵¹.

Araştırmacılar, kültürel mirasın ve onun bir parçası olarak arkeolojik mirasın korunması ve güncellenmesi için teorik temelini ve pratik biçimlerini geliştirmiş olsalar da bu sorun hala geçerli olmaya devam etmektedir. Teorik temelini oluşturan çalışmalardan bazıları ilk bölümde ele alınmaktadır.

Birinci bölümde hem bölgenin araştırma tarihçesi hem de Gagauzya'da veya yakın çevresinde yapılan araştırmalar incelenmektedir. Bu nedenle Bucak topraklarının dengeli bir şekilde incelenmediği ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde, küçük bozkır nehirleri Kogilnik, Yalpug, Lungutsa, Salchia, Kagul yanı sıra Prut-Tuna nehirlerini ve Dinyester Nehri'nin güney bölgesini kapsayan geniş ovaların bulunduğu Güneydoğu Avrupa'daki çeşitli kabileler ve milletler için uzun bir yaşam alanı ve yerleşim yeri olarak hizmet veren Bucak Bölgesi'nin arkeolojik kültürleri incelenmiştir.

Bölgenin daha yoğun arkeolojik buluntularının kronolojik çerçevede zaman aralığı Eneolitik Dönem'den MÖ IV.-III. bin yıllarından başlayarak - Orta Çağ'ın 16-17. yüzyılların sonlarına kadar yer almaktadır. Bir yandan, Prut-Dinyester'in bozkır bölgesi, bir dizi göçebe halkın ilerlemesi için bir koridor görevi görmüştür; öte yandan, bu bölgede, neredeyse her zaman, sürekli yerleşik bir nüfus vardır. Arkeolojik kültürlerin sürekli gelişimi, 15'ten fazla yerleşimin yoğunlaştığı Komrat kentinin çevresinde belirtilmektedir. Ayrıca Tuna ve Prut nehirlerinin aşağısında, Tuna yakınındaki Cahul ve Yalpug göllerinin kıyılarında, Kartal-Orlovka gibi çok katmanlı arkeolojik alanlarda, Etuliya Köyü'nün yakınında bir grup yerleşim yerinde, Bolgrad kentinin çevresindeki yerleşim yerlerinde ve yerleşim ve mezarlıklardan oluşan Giurgiulesti mikrobölgede görebiliriz.

İklim ve ekonomik değişimler nedeniyle Bucak bozkırının kısmen ıssız hale geldiği dönemler olmuştur. Bucak bozkırındaki bu ıssızlık dönemleri, belirli bir dönemde nüfusun tamamen yok olduğu anlamına gelmez, ancak tarihsel materyallerin zayıf bir şekilde

⁴⁵⁰ Bogolyubova, 2014: 12

⁴⁵¹ Martynenko, 2018: 80

incelenmesinden ve bir dizi arkeolojik kültürün kronolojik açıdan zayıf bir biçimde çalışılmasından kaynaklanmaktadır⁴⁵².

Bucak Bölgesi'nin kültürel mirası, Avrupa'nın ve tüm insanlığın kültürel mirasının ayrılmaz bir parçasıdır. Çeşitli kültürel ve tarihi dönemlere ait arkeolojik buluntular bakımından zengin olan Bucak bozkırının topraklarında keşfedilen arkeolojik eserler, eski yerleşimler, kurganlar, mezarlar, madeni paralar ve uzak geçmişte insan yaşamı ile ilgili ayrı buluntularla temsil edilmektedir. Moldova Cumhuriyeti'nin güneyinde Bucak bozkırının Gagauzya topraklarında yapılan arkeolojik keşifler sonucunda, çeşitli kültürel ve tarihi dönemlere ait 600'den fazla ilgi çeken yer keşfedilmiştir. Bunların çoğunda kazı çalışmaları yapılmış ve Bucak'ın eski tarihine ait veriler elde edilmiştir.

Gagauzya'nın özerk statüsünün özellikleri ve Gagauz toplumunun gelişimi üçüncü bölümde incelenmiştir ve toplumun olgunlaştığını ve bölgenin geçmişiyle ilgilendiği Gagauzya'nın kendi yetkinliği dahilinde kültürel gelişim sorunlarını bağımsız olarak çözebildiği ortaya çıkarılmıştır.

Dördüncü bölümde, dünya üzerindeki devletlerin tarihi geleneklerine dayanan bu alanın yasal ve kurumsal sistemin özelliklerine kültürel mirasın korunmasında deneyimi göstermek mümkün olmuştur. Çalışmada sunulan kültürel mirasın korunmasına yönelik ulusal modeller ilgi çekicidir ve bu alandaki reformların uygulanmasının temelini oluşturabilir. Bu durum da politikacıların, uzmanların ve halkın özel ilgisini çekmektedir. Dördüncü bölüm ayrıca, bölgedeki kültürel mirasın korunmasına yönelik canlanan ilgiye rağmen, ele alınması gereken bazı akut sorunların unutulmaması gerektiğini ortaya koyan araştırma çalışmalarının sonuçlarını da yansıtmaktadır. Çözüm için, Gagauzya'nın kültürel mirasının ayrılmaz bir parçası olarak arkeolojik mirasın korunması açısından durumun değiştirilmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur. Örneğin, arkeolojik buluntuların tespit edilmesi, incelenmesi, korunması ve yaygınlaştırılması süreçlerinin düzenlenmesinde özel bir yaklaşıma ihtiyaç vardır⁴⁵³. Onları tespit etmek ve incelemek için arkeolojik yöntemlerin kullanılması gerekmektedir. Arkeolojik mirasın korunması ve günümüzde bir doğal felaket boyutuna ulaşan izinsiz kazı olgusundan korunması konularında, en etkili yöntem olarak genel nüfusun bilgilendirme yoluyla eğitilmesi önerilmektedir. Kültürel mirası koruma sisteminin geliştirilmesinde en umut verici yön ise; birleşik bir izleme sisteminin oluşturulması olarak kabul edilmektedir.

Beşinci bölüm, Gagauzya'nın kültürel mirasının yasal korunmasına ayrılmıştır. Bu alanda Gagauz Yeri faaliyetlerini Moldova Cumhuriyeti mevzuatı çerçevesinde yürütmektedir ve bu bölümde Moldova ile ilgili yasal çerçeveye sahip olmasına rağmen, arkeolojik miras alanlarının

⁴⁵² Agulnikov 2014

⁴⁵³ Martynenko, 2014: 116-130

koruma sisteminin daha da geliştirilmesi, koruma yetkisine sahip kişiler arasında ilgili düzenlemelerin pratik uygulamalarının etkinliğini arttırmak amacıyla açıklayıcı çalışmalar yapmaya ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda gelecekte benzer olayların yaşanmaması için kaçak arkeolojik kazıların cezalarının ağırlaştırılması gerekmektedir.

Altıncı bölümde yapılan çalışmada Moldova'daki arkeoloji biliminin gelişimi ve Gagauzya'nın arkeolojik mirasının korunmasına ilişkin araştırma enstitüleri incelenmiştir. Bugünkü Gagauzya topraklarında bulunan değerli arkeolojik buluntuların çoğu, Kişinev şehrinde bulunan Moldova Ulusal Tarih Müzesi'nde saklanmaktadır. Bundan dolayı bölümde Gagauzya müzeleri incelenmiş ve şu anda Gagauzya müzelerinin büyük çoğunluğunda arkeolojik kazı eserlerinin bulunmaması, mevcut olan sorunun çözülmesi için faaliyetleri genişletmeyi amaçlayan öneriler hazırlanmıştır.

Yedinci bölümde, araştırma sonucunda tespit edilen arkeolojik mirası ile ilgili sorunlar yansıtılmakta ve arkeolojik mirasın bölgenin gelişimi için bir kaynak olarak araştırılması, korunması ve kullanılması konusunda önerilerde bulunmaktadır. Tespit edilen sorunların çözümü için sadece bölgesel düzeyde değil, ulusal düzeyde de önlemlere ihtiyaç duyulduğundan dolayı, potansiyelinden tam olarak yararlanılmasına olanak tanıyan strateji geliştirilmesi önerilmektedir ve stratejilerde yer alması gereken iki düzeyde önerilerin geliştirilmesi uygun görünmektedir. Öneri gruplarından biri ulusal düzeyde, diğeri ise bölgesel düzeydedir.

Bu kapsamlı çalışmanın, bilimin gelişmesine yönelik teorik önemini, incelediğimiz bölgede bu konuyla ilgili ilk çalışma olması vurgulamaktadır. Bölgede, ülkede olduğu gibi birçok sosyal sorun var, ancak kültürü unutmamalıyız, kültürel mirasa özen göstermeli, kültürel mirası restore etmeliyiz, bu da turizmin büyümesine ve genel olarak ekonomik kalkınmaya katkıda bulunacaktır. Çalışmanın pratik önemi, araştırma sonuçlarının, arkeolojinin Gagauzya'nın kültürel mirasının korunmasında, arkeolojik mirasın araştırılması ve korunması alanında faaliyet gösteren kurumlarda, eğitimde ve bölgedeki turizmin gelişmesi için arkeolojinin artan rolüne dikkat çekmek için kullanılabilir. Örneğin, müze çalışanları, tarih öğretmenleri, kültür ve turizm alanında çalışanlar tarafından bölgenin arkeoloji alanındaki bilginin iyileştirilmesi uzun zamandır günceldir. Çalışmanın sonuçları, arkeolojik mirasın medya aracılığıyla tanıtılması politikasının gazete, dergi, TV programlarında, belgesel yapımlarına da yansması açısından faydalı olabilir. Tezde ayrıca kültürel ve sosyal etkinliklerin organizasyonu konusuna da değinilmektedir. Örneğin, Gagauzya'da veya genel olarak Moldova'da Türkiye'deki müzeler haftası benzeri bir uygulama ile hem halkın kültür ve tarih alanında bilinçlenmesi hem eğitsel olması hem de yüksek rakamlar ödemek yerine müze haftası sayesinde ücretsiz müze ziyaretleri sayesinde müzeye gitme alışkanlığının ve bilincinin oluşturulması gibi bir gelişim

elde edilebileceğidir. Ayrıca müzelerde yeni sergiler ve başka etkinliklerle kültürel mirasın tanıtımı daha etkili olabileceği şüphesizdir.

Yukarıda bahsedilenleri ve yurtdışında, Moldova ve Gagauzya'da miras koruma alanında var olan sorunların araştırılmasını özetlemek gerekirse, bugün genel kültürel mirasın korunmasına ilişkin sorunların, artık arkeolojik mirasın korunmasındaki sorunlardan ayrı olarak düşünölemeyeceği belirtilmelidir. Kültürel mirasın makul düzeyde korunmasını, incelenmesini ve güncellenmesini sadece koruma alanında bütünleşik bir yaklaşım ve iyi düşünölmüş bir politika sağlayabilir. Kültürel mirasın korunması sorunu, karmaşık ekonomik süreçlere dayanmaktadır, ancak bunlarla sınırlı değildir. Burada siyaset, hukuk, ahlak, miras aldığımız gerçekten paha biçilmez kültürel mirasın korunması, kullanılması ve sonraki nesillere, geleceğe yönelik artan, yenilenmiş, görev ve özenle, teslim edilmesi için kararlılık büyük bir rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdushukurova, Z. (2022). Realization of The Right of Peoples to Self-Determination, International Journal of Intellectual and Cultural Heritage Volume: 2 (Halkların Kendi Kaderini Tayin Hakkının Gerçekleşmesi)
- Agulnikov, S. (2004). С. Агульников, Исследования Курганов на Левобережье Днестра (Dinyester Nehri'nin Sol Yakasındaki Kurgan Araştırmaları)
- Agulnikov, S. (2014). С. Агульников, История Родного Края: Буджак. Гагаузия (Anavatan Tarihi: Bucak. Gagauzya)
- Agulnikov, S. (2019). С.М. Агульников, Археологические исследования у с. Казаклия в 2019 г (Kazayak (Cazacilia) Köyde Arkeolojik Araştırma 2019)
- Agulnikov, S. (2021). С. Агульников, Свод памятников археологии и археологических объектов на территории АТО Гагаузия Республики Молдова (Moldova Cumhuriyeti Gagauzya Özerk Bölgesi (Gagauz Yeri) topraklarında arkeoloji ve arkeolojik alanların Toplaması)
- Alexakis, D. (2011). Avrupa Mirası, Journal of Archaeological Science, 38(1)
- Allsworth-Jones, P. (2018). The Middle Palaeolithic Site of Buzdujeni in Moldova: Establishing the Archaeological and Environmental Record, Journal of Paleolithic Archaeology 1 (Moldova'daki Orta Paleolitik Buzdujeni Alanı: Arkeolojik ve Çevresel Kayıt Oluşturma)
- Andreev, V.M. (2014). В.М. Андреев, Археологический памятник в современном культурном пространстве: культурологический анализ (Modern Kültürel Alanda Arkeolojik Anıt: Kültürel Analiz)
- Anholt, S. (2005). Some important distinctions in place branding Place Branding Vol. 1, 2,
- Ardeleanu, M. (2017). The Omnis Barbaria Experimental Archaeology Camp for Children – first edition (Çocuklar için Omnis Barbaria Deneysel Arkeoloji Kampı – ilk baskı)
- Argatyuk, S.S. (2015). С.С. Аргатюк, Аджидер-Овидиополь: очерки по археологии и истории города и крепости (Hacıdere-Ovidiopol: Kent ve Kale Arkeolojisi ve Tarihi Üzerine Yazılar)
- Arpin, R. (2004). La révolution tranquille des musées, Les musées en mouvement: 19-38 (Müzelerin sessiz devrimi, Hareket halindeki Müzeler)
- Ashworth, G. (1999). European Heritage. Planning and Management (Avrupa Mirası)

- Bachinskaya, E.A. (2012). E.A. Бачинская, Лукоморье: Археология, Этнология, История Северо-Западного Причерноморья, Выпуск 6 (Lukomorje: Kuzey-Batı Karadeniz Arkeolojisi, Etnolojisi, Tarihi, Sayı 6)
- Bader, O.N. (1978). О. Н. Бадер, Музеефикация археологических памятников, Советская археология (Arkeolojik alanların müzeleştirilmesi, Sovyet arkeolojisi)
- Bedin, E. (2008). Site management and business plans, conservation and public engagement issues and opportunities
- Benedikter, T. (2009). The World's Modern Autonomy Systems. Concepts and Experiences of Regional Territorial Autonomy
- Bessonova, S. (2009). С. Бессонова, Эпоха Раннего Железа (Erken Demir Çağı)
- Beylekchi, V. S. (1967). В.С. Бейлекчи, Библиография по археологии Молдавии 1946-1966 (Moldova Arkeolojisi Üzerine Kaynakça 1946-1966)
- Beylekchi, V.S. (1978). В.С. Бейлекчи, Ранний Энеолит Низовьев Прута и Дуная (Aşağı Prut ve Tuna Erken Eneolitliği)
- Beylekchi, V.S. (1986). В.С. Бейлекчи, Отчет о работах Буджакской новостроечной экспедиции в 1985 г. (1985'te Bucak Yeni İnşaat Seferinin Çalışmaları Hakkında Rapor)
- Beylekchi, V.S. (1990). В.С. Бейлекчи, Раскопки кургана №3 у с. Копчак (Korçak Köyün Yakınındaki 3 No'lu Kurganın Kazıları)
- Birna, P.P. (1988). П.П. Бырна, Средневековые Памятники Днестровско-Прутского междуречья (Dinyester-Prut Nehir'ler Arasındaki Orta Çağ Anıtları)
- Binford, S. R. (1968). New Perspectives in Archaeology (Arkeolojide Yeni Perspektifler)
- Blajevic, N.V. (2006). Н. В. Блажевич, Дослідження Трипільської Цивілізації У Науковій Спадщині Археолога Вікентія Хвойки, Частина I (Arkeolog Vikentiü Hvoyka'nin Bilimsel Mirasında Trypillia Uygarlığının Araştırılması, I. Bölüm)
- Bleyon, J.-B. (1980). Urbanisme et protection des sites: la sauvegarde du patrimoine architectural et urbain (Şehir planlaması ve site koruması: mimari ve kentsel mirasın korunması)
- Bochkarev, V.S. (2001). В.С. Бочкарев, Периодизация В.А. Городцова в контексте хронологических исследований европейского бронзового века (Avrupa Tunç Çağı'nın kronolojik çalışmaları bağlamında V.A. Gorodtsov'un dönemselleştirilmesi)

- Boçarova, S.G. (2017). С. Г. Бочарова, Поливная Керамика Средиземноморья и Причерноморья X—XVIII вв. (10. - 18. Yüzyıllarda Akdeniz ve Karadeniz Bölgelerinin Sırlı Seramikleri)
- Bogolyubova, N.M. (2014). Н.М. Боголюбова, «Охрана культурного наследия: международный и российский опыт», Вестник СПбГУКИ, № 4 (“Kültürel mirasın korunması: Uluslararası ve Rus deneyimi”, St. Petersburg Devlet Kültür ve Sanat Üniversitesi, Vestnik, Sayı 4)
- Boguslavski, M.M. (1979). М.М. Богуславский Международная охрана культурных ценностей (Kültür varlıklarının uluslararası korunması)
- Borshevsky, A.P. (2007). А.П. Боршевский, Ю.А. Ищуков, Историко–правовые основы сохранения культурного наследия в Молдове // Культура: управление, экономика, право (A.P. Borshevsky, Y.A. Ischukov, Moldova'da kültürel mirasın korunması için tarihi ve yasal temeller // Kültür: yönetim, ekonomi, hukuk)
- Borziyak, I. A. (1987). И.А. Борзияк, Молдавское Поднестровье В Первобытную Эпоху (İlkel Çağda Moldova Dinyester Alt Bölgesi)
- Bronskih, S.N. (1991). С.Н. Бронских, Древности Юго-Запада СССР (SSCB'nin Güneybatısındaki Eski Eserler)
- Bučas, J. (1993). Palikimas ar paveldas? Naujasis dienovidis, nr. 17
- Bučas, J. (1994). Kai kurie kultūros vertybių sampratos ir apskaitos klausimai, Kultūros paminklai, nr. 1 (Kültürel Değerler Kavramı ve Muhasebesi İle İlgili Bazı Konular)
- Bulatov, N.M. (1997). Н.М. Булатов, Проблемы музеефикации археологических памятников России, Археологический фактор в планировочной организации территории (Rus Arkeolojik Anıtlarının Müzeleştirilmesi Sorunları, Bölgenin Planlama Organizasyonunda Arkeolojik Faktör)
- Carp, S. (2018). Materialele conferinței științifico-practice internațională din 26 iunie 2018 (26 Haziran 2018 Tarihli Uluslararası Bilimsel-Pratik Konferansın Materyalleri)
- Ceban, İ.N. (2009). И.Н. Чебан, Краткая История Бессарабии и Бессарабских Болгар (Besarabya ve Besarabya Bulgarlarının Kısa Tarihi)
- Chang, K. C. (1967). Rethinking Archaeology (Arkeolojiyi Yeniden Düşünmek)
- Chebotarenko, G.F. (1979). Г.Ф. Чеботаренко, К вопросу об этнической принадлежности балкано-дунайской культуры в юж-ной части Прутско-

Днестровского междуречья (Prut-Dinyester'in güney kesimindeki Balkan-Tuna kültürünün etnik kökeni sorunu hakkında)

- Chebotarenko, G.F. (1989). Г.Ф. Чеботаренко, Курганы Буджакской Степи (Bucak Bozkırının Kurganları)
- Chepaitene, R. (2010). Р. Чепайтене, Культурное Наследие в Глобальном Мире (Küresel Dünyada Kültürel Miras)
- Chernish, A.P. (1960). А.П. Черныш, Материалы и Исследования По Археологии Юго-Запада СССР Румынской Народной Республики (Romanya Halk Cumhuriyeti SSCB'nin Güney-Batı Arkeolojisi Üzerine Malzemeler ve Araştırmalar)
- Chernyakov, İ.T. (1985). И.Т. Черняков, Северо-Западное Причерноморье во второй половине II тыс. до н.э. (MÖ 2. Binyılın İkinci Yarısında Kuzeybatı Karadeniz Bölgesi)
- Chetraru, N.A. (1969). Н.А. Кетрару, Далекое Прошлое Молдавии (Moldavya'nın Uzak Geçmişi)
- Chetraru, N.A. (1971). Н.А. Кетрару, Молдавия От Камня До Бронзы (Moldavya Taştan Bronza)
- Chetraru, N.A. (1973). Н.А. Кетрару, Археологическая Карта Молдавской ССР (Moldavya SSC'nin Arkeolojik Haritası)
- Chetraru, N.A. (1983). Н.А. Кетрару, Первобытные Древности Молдавии (Moldavya'nın İlkel Eserleri)
- Chichurov, İ.S. (1980). И.С. Чичуров, Византийские Исторические Сочинения (Bizans Tarihi Yazıları)
- Chirkin, V.E. (2011). В. Е. Чиркин, Публично-правовое образование (Kamu Hukuku Eğitimi)
- Ciocanu, S. (2006). A Historic City in the process of disappearing. Heritage at Risk
- Ciocanu, S. (2011). С. Чиокану, Охрана культурного наследия Республики Молдова на современном этапе (Moldova Cumhuriyeti'nin modern aşamada kültürel mirasının korunması)
- Cleere, H. (2000). Introduction: the Rationale of Archaeological Heritage Management. Archaeological Heritage Management in the Modern World
- Cojocaru R. (2008). Probleme actuale de politică penală în domeniul protejării valorilor culturale, Protecția Juridică Avalorilor Culturale În Republicamoldova, Materialele Conferinței științifico-practice internaționale, 21-22

- septembrie 2007 (Kültürel değerlerin korunması alanındaki suç politikasının güncel sorunları, Moldova Cumhuriyeti'nde Kültürel Değerlerin Yasal Olarak Korunması, Uluslararası Bilimsel-Uygulama Konferansı Materyalleri, 21-22 Eylül 2007)
- De Marco, L. (2019). Report of EU funded Twinning Project on Cultural Heritage between Italy and the Republic of Moldova (2017 – 2019), MD 13 ENPI OT 01 16 (MD/26), Component 1, Activity 1.1 and 1.2. (İtalya ile Moldova Cumhuriyeti arasındaki Kültürel Mirasa ilişkin AB tarafından finanse edilen Eşleştirme Projesi Raporu (2017 – 2019) Bileşen 1, Faaliyet 1.1. ve 1.2.) Moldova Kültür Bakanlığı'nın resmi web sitesi: https://mec.gov.md/sites/default/files/01_exsum_raport_1.1_1.2_ro.pdf
- Deetz, J. (1967). Invitation to Archaeology (Arkeolojiye Davet)
- Demchenko, N. (1990). Н. Демченко, Археология, Этнография и Искусствоведение Молдовы Итоги и Перспективы (Moldova Etnografyası ve Sanat Tarihi Sonuçları ve Perspektifleri)
- Dergaciov, V.A. (1975). В.А. Дергачев, Бронзовые Предметы XIII-VIII вв. до н. э. Из Днестровско-Прутского Междуречья (MÖ XIII-VIII yüzyıllarda Dinyester-Prut Nehir'leri Tunç Eserleri)
- Dergaciov, V.A. (1979). В.А. Дергачев, Отчет о раскопках Ялпугской экспедиции в 1979 г. у п. Тараклия (1979'da Yalpug keşif gezisinde Taraclia köyü yakınlarında yapılan kazılar hakkında rapor)
- Dergaciov, V.A. (1980). В.А. Дергачев, Памятники Позднего Триполья (Geç Trypillia Anıtları)
- Dergaciov, V.A. (1986). В.А. Дергачев, Молдавия и Соседние Территории в Эпоху Бронзы (Moldavya ve Komşu Bölgeler Tunç Çağında)
- Dergaciov, V.A. (1991). В.Л. Дергачев, Погребальные Комплексы Позднего Триполья (Geç Trypillia Mezar Kompleksleri)
- Dergaciov, V.A. (1994). Culturi din epoca bronzului în Moldova (Moldova'da Tunç Çağı Kültürleri)
- Dergaciov, V.A. (2002). В.А. Дергачёв, Металлические Серпы Поздней Бронзы Восточной Европы (Doğu Avrupa Geç Tunç Çağ Metal Orakları)
- Dergaciov, V.A. (2007). В.А. Дергачев, О Скипетрах, О Лошадях, О Войне (Asalar Hakkında, Atlar Hakkında, Savaş Hakkında)

- Dergaciov, V.A. (2010). Istoria Moldovei: Epoca preistorică și antică: (până în sec. V) (Moldova Tarihi: Prehistorya ve antik çağlar: (5. yüzyıla kadar))
- Dergaciov, V.A. (2011). В.А. Дергачев, Топоры-Кельты Поздней Бронзы Карпато-Подунавья, Выпуск 2 (Karpāt-Tuna Bölgesinin Geç Tunç Çağı Kelt Baltaları, Sayı 2)
- Dimo, N.A. (1956). Н.А. Димо, Известия Молдавского Филиала Академии Наук СССР № 4 (31) (SSCB Bilimler Akademisi'nin Moldavya Şubesi Haberleri No. 4)
- Dmitriev, P.G. (1973). П.Г. Дмитриев - Народонаселение Молдавии (Moldavya nüfusu)
- Dobrolyubsky, A.O. (1986). А.О. Добролюбский, Кочевники Северо-Западного Причерноморья в Эпоху Средневековья (Orta Çağ'da Kuzey-Batı Karadeniz bölgesinin göçebeleri)
- Dobrolyubsky, A.O. (1991). А.О. Добролюбский, Кочевники На Западе Причерноморских Степей В X-XVIII Веках (X-XVIII. Yüzyıllarda Batı Karadeniz Bozkırlarında Göçebeler)
- Duminica, İ. (2017). Romii/țigani din Republica Moldova: o comunitate etno-culturală inedită în spațiul tradițional istoric Carpato-Danubiano-Pontic, Valorificarea Patrimoniului Etnocultural Al Republicii Moldova În Educația Tineretului Generației (Moldova Cumhuriyeti'nden Romanlar/Çingeneler: Karpāt-Tuna-Pontik Geleneksel Tarihi Mekanında Yeni Bir Etno-Kültürel Topluluk, Moldova Cumhuriyeti Etnokültürel Mirasının Genç Neslin Eğitiminde Değerlendirilmesi)
- Efremov, D. (2015). Raport de Evaluare. Republica Moldova (Değerlendirme raporu. Moldova Cumhuriyeti)
- Ermuratskiy, V.N. (1973). В.Н. Ермуратский, Дмитрий Кантемир. Описание Молдавии (1973) (Dimitriy Kantemir. Boğdan'ın Tasviri (1973))
- Fedorov, G.B. (1960). Г.Б. Федоров, Население Прутско-Днестровского Междуречья в I Тысячелетии Н. Э. (MS 1. Binyılda Prut-Dinyester Nehirler Arası Nüfusu)
- Fedorov, G.B. (1974). Г.Б. Федоров, Памятники Древних Славян (VI-XII ВВ.) (Eski Slavların Anıtları (VI-XII yy.))
- Fedorov, V.İ. (1969). В.И. Федоров, Современные задачи консервации архитектурно-археологических памятников // Сообщения НМС по охране памятников культуры МК СССР (Mimari ve arkeolojik anıtların

korunmasına ilişkin modern görevler // SSCB Kültür Bakanlığı'nın kültürel anıtlarının korunmasına ilişkin NMS'nin mesajları)

- Formozov, A.A. (1979). A.A. Формозов, Пушкин и древности. Наблюдения археолога (Puşkin ve Eski Eserler. Arkeoloğun gözlemleri)
- Frolov, E. (1999). Э.Д. Фролов, Немецкий профессор в русском университете: Эрнест Романович фон-Штерн (1859-1924) // Жебелевские чтения - 2. Тезисы докладов научной конференции (Rus Üniversitesi'nde Alman profesör: Ernest Romanovich von Stern (1859-1924) // Zhebel okumaları - 2. Bilimsel konferansın özetleri)
- Gavrilova, N.P. (2004). Н.П. Гаврилова, Культурное Наследие Региона Кузбасс с Древнейших Времен до наших Дней (Eski Çağlardan Günümüze Kuzbass Bölgesi Kültürel Mirası)
- Gilaş, V. (2019). В. Гилаш, Национальная Научная Платформа Для Освоения Культурного Наследия Республики Молдова (Moldova Cumhuriyeti Kültürel Mirasının Geliştirilmesi için Ulusal Bilimsel Platform)
- Gorodnik, N.V. (1984). Н.В. Городник, Курганы В Зонах Новостроек Молдавии (Moldova'da Yeni İnşaat Bölgelerindeki Kurganlar)
- Gražulevičiūtė, I. (2006). Cultural Heritage in the Context of Sustainable Development. Aplinkos tyrimai, inžinerija ir vadyba
- Grek, İ.F. (2012). И.Ф. Грек, Н. Д. Руссев, 1812 – поворотный год в истории Буджака и «задунайских переселенцев» (1812 - Bucak ve "Tuna Ötesi Yerleşimciler" Tarihinde Bir Dönüm Noktası)
- Grek, İ.F. (2016). И.Ф. Грек, Буджак История земли и населения (VII в. до н. э. - XXI в.) (Bucak Toprak ve Nüfus Tarihi (MÖ VII. - XXI yüzyıllar)
- Grinko, İ. (2017). И. Гринько, Историко-Культурное и Природное Наследие в Системе Основного Общего Образования (Tarihi, Kültürel ve Doğal Miras Temel Genel Eğitim Sisteminde)
- Grosu, V.İ. (1992). В.И. Гросу, Материалы и Исследования По Археологии и Этнографии Молдовы (Moldova Arkeolojisi ve Etnografyasına İlişkin Malzeme ve Araştırmalar)
- Grosul, İ.S. (1965). Я.С. Гросул, История РСС Молдовенешть (Moldova SSC'nin Tarihi)
- Hadjimitsis, D. G. (2010). Risk assessment intended for cultural heritage sites and monuments in Cyprus using remote sensing and GIS
- Hadjimitsis, D. G. (2013). Remote Sensing of Environment - Integrated Approaches

- Hannum, H. (1996). *Autonomy, Sovereignty and Self-Determination. The Accommodation of Conflicting Rights*
- Herodot, (1972). Геродот, История в девяти книгах (Herodot - Dokuz Kitapta Tarih)
- Hodder, I. (1997). *Changing Configurations: the Relationships between Theory and Practice. Archaeological Resource Management in the UK. An Introduction*
- Hodder, I. (2000). *Praeities skaitymas*
- Ionova, Z.A. (1982). З.А. Ионова, История, Археология, Этнография Молдавии 1969-1980, 2 (Moldova Tarihi, Arkeolojisi, Etnografyası 1969-1980, Sayı 2)
- İvanova, S.V. (2009). С.В. Иванова, Типология И Классификация Амфор Из Погребений Буджакской Культуры Северо-Западного Причерноморья (Kuzey-Batı Karadeniz Bölgesi Bucak Kültürü Mezarlarında Bulunan Amforaların Tipolojisi ve Sınıflandırılması)
- İvanova, S.V. (2013). С.В. Иванова, Ямная (Буджакская) Культура (Yamnaya (Bucak) Kültürü)
- İvanova, S.V. (2020). С. Иванова, Системный Подход в Классификации Керамики Буджакской Культуры (Bucak Kültürü Seramiklerinin Sınıflandırılmasında Sistematiik Yaklaşım)
- Jaumain, S. (2004). *Introduction. Les réponses des musées aux défis de la société moderne: analyses et nouvelles perspectives. Les musées en mouvement: 9-19* (Giriş. Modern toplumun zorluklarına müze yanıtları: analizler ve yeni bakış açıları, Hareket halindeki Müzeler)
- Jeudy, H.P. (1986). *Memoires du social. Paris, Presses universitaires de France*
- Kamensky, S.Y. (2008). С.Ю. Каменский, Археологическое наследие: на пути к оживлению прошлого, Омский научный вестник, № 2 (Arkeolojik miras: geçmişin canlanmasına giden yolda, Omsk Bilimsel Bülteni, No.2)
- Kantemir, D. (2011). Д. Кантемир, Описание Молдавии (Boğdan'ın Tasviri)
- Kaşuba, M.T. (1991). М.Т. Кашуба, Древнейшие Общности Земледельцев и Скотоводов Северного Причерноморья V тыс. до н.э.-V в. н.э. (Kuzey Karadeniz Bölgesi'nin Antik Çiftçi ve Hayvancılık Toplulukları MÖ V binyıl - MS V yüzyıl)
- Kaulen, M.E. (2012). М.Е. Каулен, Музеефикация историко-культурного наследия России (Rusya'nın tarihi ve kültürel mirasının müzeleştirilmesi)

- Kazantseva, O.A. (2013). O.A. Казанцева, Популяризация археологического наследия как форма предупреждения незаконных раскопок. // Сохранение археологического наследия: проблемы и перспективы. Материалы конференции «Противодействие незаконной деятельности в области археологии» (Kaçak kazıların önlenmesinin bir yolu olarak arkeolojik mirasın yaygınlaştırılması. // Arkeolojik mirasın korunması: sorunlar ve beklentiler. "Arkeoloji Alanında Yasadışı Faaliyetlerle Mücadele" Konferansının Materyalleri)
- Kenig, A.V. (2010). A.B. Кениг, Этноархеология Как Метод Археологических Реконструкций (Bir Arkeolojik Rekonstrüksiyon Yöntemi Olarak Etnoarkeoloji)
- Kılıç, O. (2018). Gagauz Dili, Tarihi, Coğrafyası ve İnanç Sistemleri
- Kisee, A.İ. (2014). A.И. Кисее, Буджак: Историко-Этнографические Очерки Народов Юго-Западных Районов Одесщины (Bucak: Odessa Bölgesinin Güney-Batı Bölgeleri Halkları Üzerine Tarihsel ve Etnografik Denemeler)
- Klarke, D. L. (1968). Analytical Archaeology
- Klimov, L.A. (2011). Л.А. Климов, Нематериальное Культурное Наследие К Вопросу о Содержании Понятия (Soyut Kavramının İçeriğine İlişkin Soru Üzerine Kültürel Miras)
- Komlev, Y.E. (2011). Ю.Э. Комлев, Музей Как Социально — Культурный Центр Региона, Теория и Практика Общественного Развития (Bölgenin Sosyal ve Kültürel Bir Merkezi Olarak Müze, Kamu Kalkınma Teorisi ve Uygulaması)
- Koyunoğlu, F. (2019). Avrasya Stepleri Arkeolojisinde İllüstratif Yaklaşımlar
- Kozhuhar, P.M. (1973). П.М. Кожухарь, История, Археология, Этнография Молдавии 1969-1980 (Moldova Tarihi, Arkeolojisi, Etnografyası 1969-1980)
- Kropotkin, V.V. (1970). В.В. Кропоткин, Римские Импортные Изделия в Восточной Европе (II в. до н.э. - V в. н.э.) (Doğu Avrupa'da Roma İthal Ürünleri (MÖ 2. yüzyıl - MS 5. yüzyıl))
- Lăpuşneanu, V.L. (1979). В.Л. Лапушняну, Ранние Фракийцы X-Начала IV в. до н. э. В Лесостепной Молдавии (MÖ erken 10.- 4. yüzyılın başlarında Moldavya Orman-bozkır Erken Trakyalılar)
- Lăpuşnyan V.L. (1974). В.Л. Лапушнян, Памятники Раннего Железного Века (Erken Demir Çağı Anıtları)

- Le Goff, J. (1988). Histoire et mémoire. Paris, Gallimard
- Levițki, O. (2012). Arheologia Spațiului Carpato-Nistean, Comisiei specializate, create prin Ordinul nr. 03- 81 al Consiliului național pentru Acreditare și Atestare pentru evaluarea Institutului Patrimoniului Cultural (Karpăt-Dinyester Bölgenin Arkeolojisi, Kültürel Miras Enstitüsünün değerlendirilmesi için Ulusal Akreditasyon ve Onaylama Konseyi'nin Karar No, 03-81), Ulusal Akreditasyon ve Tasdik Konseyi resmi sitesi: http://www.cnaa.md/files/institutions/ipc/2.1.-aviz_pr.-i.fin-arheologia.pdf
- Lowenthal, D. (1985). The Past is a Foreign Country
- Luke, C. (2013). U.S. Cultural Diplomacy And Archaeology Soft Power, Hard Heritage
- Lumley, R. (1988). The Museum Time-Machine
- Maillot, P. (1992). « L'objet de l'écomusée », Territoires de la mémoire: 23-35 ("Ekomüzenin nesnesi", Hafıza bölgeleri)
- Markevich, V.İ. (1973). В.И. Маркевич, Памятники Эпох Неолита и Энеолита (Neolitik ve Eneolitik Çağların Anıtları)
- Martynenko, I. (2011). И.Э. Мартыненко, Проблемы использования в Республике Молдова международно-правового механизма защиты всемирного культурного наследия, Moldavian Journal of International Law and International Relations (Moldova Cumhuriyeti'nde dünya kültür mirasının korunması için uluslararası hukuk mekanizmasının kullanılmasıyla ilgili sorunlar, Moldavian Journal of International Law and International Relations)
- Martynenko, I. (2014). И. Мартыненко, Охрана археологического наследия: опыт Республики Молдова, Studii Juridice Universitare (Arkeolojik mirasın korunması: Moldova Cumhuriyeti deneyimi)
- Martynenko, I. (2015). И. Мартыненко, Государственная охрана памятников и управление в сфере культурного наследия в Республике Молдова, Культура: управление, экономика, право (Moldova Cumhuriyeti'nde Devlet tarihi eserlerin korunması ve kültürel miras yönetimi, Kültür: yönetim, ekonomi, hukuk)
- Martynenko, I. (2018). И. Мартыненко, Применение мер правовой защиты объектов национального историко-культурного наследия: опыт государств-участников СНГ, Наследие и современность (Ulusal tarihi ve kültürel

mirasın nesnelerinin yasal koruma önlemlerinin uygulanması: BDT üye devletlerinin deneyimi, Miras ve modernite)

- Mednek, V.P. (1988). В.П. Меднек, Памятники истории и культуры Молдавии (Moldova tarihi ve kültürü anıtları)
- Medved, A.N. (2004). А.Н. Медведь, Музеефикация памятников археологии в России (прошлое и настоящее) (Rusya'daki arkeolojik anıtların müzeleştirilmesi (geçmiş ve şimdiki)
- Mejer, A.K. (1794). А.К. Мейер, Повественное, землемерное и естествословное описание Очаковския земли, содержащееся в двух донесениях и сочиненное Андреем Мейером (Andrey Meyer'in yazdığı ve iki raporda yer alan Ochakov arazisinin gerçek ve doğal tasviri)
- Mihailescu C.D. (1999). The geological and paleogeographical conditions of the Palaeolithic sites of Buzdujeni, Brînzein and Ciuntu, Stratum plus, № 1 (Buzdujeni, Brînzein ve Ciuntu Paleolitik Bölgelerinin Jeolojik ve Paleocoğrafik Koşulları)
- Mineeva, İ.M. (2008). И.М. Минеева, Музеефикация как фактор интеграции и социокультурной адаптации археологического наследия, Известия Алтайского государственного университета, № 4-5 (Arkeolojik mirasın bütünleşme ve sosyo-kültürel adaptasyon faktörü olarak müzeleştirme, Altay Devlet Üniversitesi Bildiriler Kitabı, No. 4-5)
- Mnatsakanyan, R.A. (1995). Р.А. Мнацаканян, Опыт организации «Нэшнл Траст» в охране природного и культурного наследия Великобритании // Охрана наследия за рубежом: опыт прошлого и соврем. Проблемы (National Trust organizasyonunun Büyük Britanya'nın doğal ve kültürel mirasının korunmasındaki deneyimi // Yurtdışında mirasın korunması: geçmişin ve bugünün deneyimi. Problemler)
- Mochalov, A. (2017). Territorial Autonomy and National Minorities' Rights the International Standards, Journal of Russian Law (Bölgesel Özerklik ve Ulusal Azınlık Hakları uluslararası Standartlar, Rus Hukuku Dergisi)
- Montpetit, R. (2000). Musées et universités: des fonctions en redéfinition, des missions complémentaires, des collaborations requises, Les musées en mouvement: 41-52 (Müzeler ve üniversiteler: işlevleri yeniden tanımlama, tamamlayıcı görevler, gerekli işbirlikleri, Hareket halindeki Müzeler)

- Musin, A. (2019). A. Musin & M. Medvedeva, The Imperial Archaeological Commission (1859-1917): History Of The First State Institution Of Russian Archaeology From The Beginning Until The Reform, Volume 1 (İmparatorluk Arkeolojisi Komisyonu (1859-1917): Reformun Başlangıcından İtibaren Rus Arkeolojisinin İlk Devlet Kurumunun Tarihi, Cilt 1)
- Mustace, S. (2016). С. Мустяцэ, Современные тенденции в области защиты археологическое наследие в Румынии и Республике Молдова, Кишинев-Яссы (Romanya ve Moldova Cumhuriyeti, Kişinev-Iasi'deki Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Güncel Eğilimler)
- Mutaf, S. (2013). Gagavuzların Tanınma Mücadelesi ve Gagavuz Yeri Özerk Bölgesinin Oluşum Süreci
- Neagova, A.G. (2008). А.Г. Нягова, О Формировании Институтов Гражданского Общества В Условиях Этнокультурного Многообразия. Опыт Гагаузии, Вестник Чувашского университета (Etnokültürel Çeşitlilik Koşullarında Sivil Toplum Kuruluşlarının Oluşumu Üzerine. Gagauz Yeri Deneyimi, Çuvaş Üniversitesi Bülteni)
- Neagu, D. (2012). Д. Нягу, О Некоторых Актуальных Проблемах Законодательной (Представительной) Власти Гагаузии (Гагауз Ери) (Bazı Güncel Sorunları Hakkında Gagauzya (Gagauz Yeri) Yasama (Temsil) Organı)
- Nicoglo, D.E. (2004). Д.Е. Никогло, Система Питания Гагаузов В XIX - Начале XX вв. (19. yüzyıl - 20. yüzyıl başlarında Gagavuzların beslenme sistemi)
- Nikulita, İ.T. (1987). И. Т. Никулицэ, Северные Фракийцы в VI-I вв. до н. э. (MÖ 6. yüzyıllarda Kuzey Trakyalılar)
- Ostapenko, L.V. (2018). Л.В. Остапенко, Особенности формирования и развития гагаузской интеллигенции (конец XIX – начало XXI вв.), Историческая этнология, Том 3, № 1 (Gagauz entelijensiyasının oluşum ve gelişiminin özellikleri (19. yüzyılın sonu - 21. yüzyılın başı), Tarihsel Etnoloji, Cilt 3, No. 1)
- Özçelik, M.E. (2018). Gagavuzların Menşei Meselesi
- Paardekooper, R. (2015). Roeland Paardekooper, Archaeological Open-Air Museums in Europe
- Palamarchuk, S.V. (2008). С.В. Паламарчук, Забытая Земля, Историческая Область Бессарабия (Unutulmuş Topraklar, Tarihi Besarabya Bölgesi)

- Paşalı, P.M. (2008). П.М. Пашалы, Социально-Экономические и Культурные Основы Самоутверждения Гагаузии Как Этнотерриториального Региона Республики Молдова, Вестник Чувашского университета (Gagauzya'nın Moldova Cumhuriyeti'nin Etnoteritoryal Bölgesi Olduğunun Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Temelleri, Çuvaş Üniversitesi Bülteni)
- Ploshnitsa, E. (2013). Е. Плошница, Проблемы музеефикации культовых памятников в Республике Молдова // Вопросы музеологии, № 1 (7) (Moldova Cumhuriyeti'ndeki kült anıtların müzeleştirilmesi sorunları // Müzecilik sorunları. – 1. № (7))
- Pohorov, A.M. (1969). А.М. Прохоров, Большая советская энциклопедия (Büyük Sovyet Ansiklopedisi)
- Polevoy, L.L. (1974). Л.Л. Полевой, Средневековые Памятники XIV—XVII вв. (XIV-XVII yüzyıllara ait Ortaçağ Anıtları)
- Polevoy, L.L. (1979). Л.Л. Полевой, Очерки Исторической Географии Молдавии XIII—XV вв. (XIII-XV yüzyıllarda Moldova'nın Tarihi Coğrafyası Üzerine Denemeler)
- Poshevalova, T. (2017). Т. Пошевалова, Культурное Наследие Область Возможностей Для Гражданского Участия (Sivil Katılım İçin Kültürel Miras Fırsat Alanı)
- Poshevalova, T. (2017). Т. Пошевалова, Культурное Наследие Область Возможностей Для Гражданского Участия (Sivil Katılım için Kültürel Miras Fırsat Alanı)
- Postika, G.İ. (2020). Г.И. Постикэ, Л.В. Бакуменко-Пырнэу, Чугунные Котлы Шехр Ал-Джедида (Орхейул Векь – Старый Орхей, Республика Молдова), Поволжская археология (Şehr El-Cedid'in Dökme Demir Kazanları (Eski Orhei, Moldova Cumhuriyeti), Volga Arkeolojisi)
- Rikman, E.A. (1975). Памятники Сарматов и Племен Черняховской Культуры (Sarmatların Anıtları ve Chernyakhovsk Kültürünün Kabileleri)
- Rikman, E.A. (1975). Этническая История Населения Поднепровья Прилегающего Подунавья в Первых Веках Нашей Эры (Çağımızın İlk Yüzyıllarında Bitişik Tuna Bölgesi Dinyester Bölgesi Nüfusunun Etnik Tarihi)
- Rikman, Z.A. (1967). Э.А. Рикман, Памятник Эпохи Великого Переселения Народов (Halkların Büyük Göç Çağı Anıtı)
- Rikman, Z.A. (1969). З.А. Рикман, Художественные Сокровища Древней Молдавии (Antik Moldova'nın Sanatsal Hazineleleri)

- Rybakov, B.A. (1989). Б.А. Рыбаков, Степи Европейской Части СССР в Скифо-Сарматское Время (İskit-Sarmatya Döneminde SSCB'nin Avrupa Kısımının Bozkırları)
- Sağlam, N.A. (2019). Post-Sovyet Süreçte Gagauz Kimliğinin Yeniden Üretilmesi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma
- Saka, S.A. (2019). The Origin of Gagauzes in The Early Historical Periods
- Sapozhnikov, İ.V. (2018). И.В. Сапожников, Александр Олофсон – Полковник, Помещик И Первый Археолог Буджака (Alexander Olofson - Albay, Toprak Sahibi ve Bucak İlk Arkeoloğu)
- Sapozhnikov, İ.V. (2018). И.В. Сапожников, Курганы Ф. И. Кнауера Та Найбільші Могили Епохи Бронзи Буджака Та України (F. I. Knauer ve Bucak Kurganları ve Ukrayna'nın Tunç Çağı'nın En Büyük Mezarları)
- Sapozhnikov, İ.V. (2018). И.В. Сапожников, Начало Изучения Курганов Буджака: Историография и Картография (Bucak Kurganları Çalışmasının Başlangıcı: Tarih Yazımı ve Haritacılık)
- Sapozhnikov, İ.V. (2019). И.В. Сапожников, Курганы Буджака, Исследованные Ф. И. Кнауэром: История Раскопок, Картография и Нынешнее Состояние (F. I. Knauer Tarafından Keşfedilen Bucak Kurganları: Kazı Tarihi, Haritacılık ve Mevcut Durum)
- Sava, E.N. (1992). Е.Н. Сава, Культура Многоваликовой Керамики Днестровско-Прутского Междуречья (Dinyester-Prut nehirler arası Çok Merdaneli Seramik Kültürü)
- Sava, E.N. (2019). Е.Н. Сава, Исследования курганов в Буджакской степи (1980-1985 гг.) (Bucak bozkırındaki kurganların incelenmeleri) (1980-1985)
- Schnapp, A. (1974). L'archéologie. Faire de l'histoire (sous la dir. de Jacques Le Goff et Pierre Nora). Paris, Gallimard, vol. II (Arkeoloji. Tarih yazmak (Jacques Le Goff ve Pierre Nora yönetiminde). Paris, Gallimard, cilt. II)
- Schnapp, A. (1993). La conquête du passé. Aux origines de l'archéologie (Geçmişin fethi. Arkeolojinin kökenleri)
- Semenov, V. (2017). В. Семенов, Современные Проблемы Сохранения и Актуализации Археологического Наследия (Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yaşatılmasına İlişkin Modern Sorunlar)

- Semenov, V.A. (2017). В.А. Семенов, Современные Проблемы Сохранения И Актуализации Археологического Наследия (Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yaşatılmasına İlişkin Modern Sorunlar)
- Shcherbakova, T.A. (2008). Т.А. Щербакова, Кочевнические Древности Нижнего Поднестровья (Aşağı Dinyester Bölgesinin Göçebe Antik Eserleri)
- Shcherbakova, T.A. (2008). Т.А. Щербакова, О Древнейших Степных Погребениях Северо-Западного Причерноморья (Kuzey-Batı Karadeniz Bölgesi Antik Bozkır Mezarları Hakkında)
- Shchukin, M.V. (1991). М. В. Щукин, Машина Времени И Лопата (Zaman Makinesi Ve Kürek)
- Shulgin, P.M. (2004). П.М. Шульгин, Историко-культурное наследие как особый ресурс региона и фактор его социально-экономического развития (Bölgenin özel bir kaynağı ve sosyo-ekonomik kalkınmasında bir faktör olarak tarihi ve kültürel miras)
- Shulgin, P.M. (2012). П.М. Шульгин, Разработка принципов и методов мониторинга объектов культурного наследия (Kültürel miras alanlarının izlenmesine yönelik ilke ve yöntemlerin geliştirilmesi)
- Sinika, V.S. (2016). В.С. Синика, Археологическое Наследие Приднестровья (Transdinyester Arkeolojik Mirası)
- Sinika, V.S. (2018). В.С. Синика, Древности. Исследования и проблемы: Сборник статей в честь 70-летия Н. П. Тельнова (Eski eserler. Araştırma ve problemler: N.P. Telnov'un 70. yıldönümü onuruna makalelerin toplanması)
- Sitnik, O. (2009). О. Ситник, Олександр Черниш – Визначний Дослідник Палеоліту Та Організатор Науки (Oleksandr Chernysh - seçkin bir Paleolitik araştırmacı ve bilim organizatörü, Karpatlar ve Volhynia arkeolojisi üzerine malzeme ve araştırma)
- Skripkin, A.S. (2013). А.С. Скрипкин, Археологическое Наследие Волгоградской Области. К 100-Летию Волгоградского Краеведческого Музея (Volgograd Bölgesi'nin Arkeolojik Mirası. Volgograd Yerel Kültür Müzesi'nin 100. Yıldönümüne)
- Skripkin, A.S. (2013). А.С. Скрипкин, Археологическое наследие Волгоградской области. К 100-летию Волгоградского краеведческого музея (Volgograd bölgesinin arkeolojik mirası. Volga'nın 100. Yıldönümüne şehir yerel irfan müzesi)

- Smirnov, G.D. (1953). Г.Д. Смирнов, Отчётные материалы по археологическими исследованиям Молдавии за 1946-1953 годы (1946-1953 yılları arasında Moldova'da yapılan arkeolojik araştırmalara ilişkin raporlama materyalleri)
- Snow, C. P. (1993). The Two Cultures. Cambridge University Press
- Stanko, V. (1980). В. Станко, Северо-Западное Причерноморье в эпоху первобытнообщинного строя (Kuzeybatı Karadeniz Bölgesi İlkel Toplum Sistem Çağında)
- Startseva, T.S. (1993). Т.С. Старцева, Памятники археологии как основа развития туризма в южных областях европейской части России, Памятники в изменяющемся мире (Rusya'nın Avrupa kısmının güney bölgelerinde turizmin gelişmesinin temeli olarak arkeoloji alanları, Değişen dünyada anıtlar)
- Stavilă, T. (2014). Patrimoniul cultural al Republicii Moldova (Moldova Cumhuriyeti Kültürel Mirası)
- Subbotin, L.V. (2001-2002). Л.В. Субботин, Курганный Могильник Дивизия II и В Междуречье Хаджидера и Алкалии (Khadzhider ve Alkalia'da Nehirler Arası ve Divizia Kurgan Mezarlığı)
- Sukiasyan, S.R. (2020) С.Р. Сукиасян, Экономика и социум, №2(69) (Ekonomi ve toplum, №2(69))
- Sumarokov, P.İ. (1800). П.И. Сумароков, Путешествие по всему Крыму и Бессарабии в 1799 году
- Telnov, N.P. (2000). Н.П. Тельнов, Золотоордынский город у С. Костешты в Молдавии, Stratum plus, No 5 (Moldova'da Costești köyü yakınlarındaki Altın Orda şehri)
- Telnov, N.P. (2012). Н.П. Тельнов, Древности Северного Причерноморья III–II вв. до н. э. (MÖ III-II Yüzyılların Kuzey Karadeniz bölgesinin eski eserleri)
- Tishkin, A.A. (2016). А.А. Тишкин, Гребенникова Т.Г. Современные формы актуализации археологического наследия /Археологическое наследие Сибири и Центральной Азии (проблемы интерпретации и сохранения) // Материалы международной конференции (Arkeolojik mirasın modern gerçekleştirme biçimleri / Sibirya ve Orta Asya'nın arkeolojik mirası (yorumlama ve koruma sorunları) // Uluslararası konferans bildirileri)

- Tkachuk, M. (1999). M. Ткачук, Георгий Борисович Федоров (1917 - 1992), Stratum plus. Археология и культурная антропология (Georgiy Borisoviç Fedorov (1917 - 1992), Stratum plus. Arkeoloji ve kültürel antropoloji)
- Tkachuk, M. (2019). М. Ткачук, В Поисках Сущности Сборник Статей в Честь 60-летия Н. Д. Руссева (N. D. Russev'in 60. yıldönümü onuruna Makalelerin Essence Koleksiyonu Arayışında)
- Topuzlu, G.N. (1993). Г.Н. Топузлу, Очерки истории гагаузов в XIX веке (19. yüzyılda Gagauzların tarihi üzerine yazılar)
- Trigger, B.G. (1989). A History of Archaeological Thought. Cambridge University Press
- Troinitski, N.A.(1905). Н.А. Тройницкий, Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. Т.3 (1897'de Rus İmparatorluğu nüfusunun ilk genel nüfus sayımı, 3. B.)
- Tsaranov, V.İ. (1981). В.И. Царанов, Историческая Наука Советской Молдавии (Sovyet Moldavya Tarih Bilimi)
- Tsopa, V. (2010). Закон об археологии: достижение или проблема? Молдавские ведомости, № 46 (2246) (Arkeoloji hakkında kanun: başarı mı sorun mu? Moldavskie Vedomosti, Sayı 46 (2246))
- Tunbridge, J. E. (1995). Dissonant Heritage: The Management of the Past as a Resource in Conflict
- Tunmann, İ. (1936). Крымское ханство (Kırım Hanlığı)
- Ursu, İ. (2015). Cercetări Arheologice În Necropola Medievală De La Lozova. Campania Din Anul 2014, Akademos 1: 139-142 (Lozova'dan Ortaçağ Nekropolünde Arkeolojik Araştırma. 2014 Kampanyası)
- Valeev, R. (2019). Археологическое Наследие Татарстана и Проблемы Его Изучения и Сохранения (Tataristan'ın Arkeolojik Mirası ve Çalışma ve Koruma Sorunları)
- Valeev, R.M. (2019). Р.М. Валеев, Поволжская Археология № 2 (28), Археологическое Наследие Татарстана и Проблемы Его Изучения и Сохранения (Volga Arkeolojisi № 2 (28), Tatarstan Arkeolojik Mirası ve Araştırma ve Koruma Sorunları)
- Vasilyev, D.D. (2018). Д.Д. Васильев, Тюркские Кочевники в Азии и Европе цивилизационные аспекты истории и культуры (Asya ve Avrupa'daki Türk Göçebelerinin tarih ve kültür medeniyetleri)
- Velev, R. (2007). Moldova'da Ulusal Azınlıklar ve Agit'in Rolü: Gagauz Örneği

- Veltman, A.F. (1828). A.Ф. Вельтмана, Начертание древней истории Бессарабии (Besarabya Antik Tarihi Tasviri)
- Vergo, P. (1989). The New Museology (Yeni Müzecilik)
- Vinogryadova, N.M. (1983). Н. М. Виноградова, Племена Днестровско-Прутского Междуречья в Период Расцвета Трипольской Культуры (Trypillia Kültürünün En Parlak Dönemine Dinyester-Prut Kabileleri)
- Vlase D. Şt. (2016) Detectoarele de metale în Uniunea Europeană. Repere legislative. În: Tendințe curente în protecția patrimoniului arheologic în România și Republica Moldova, Chișinău-Iași (Avrupa Birliği'ndeki metal dedektörleri. İçinde: Romanya ve Moldova Cumhuriyeti'ndeki Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Güncel Eğilimler, Kışinev-Iași)
- Voronin V.N. (2004). Воронин В.Н. Выступление на международной конференции, посвященной десятилетию автономно-территориального образования Гагаузии «Единство народа Республики Молдова», 22 декабря 2004 г. / В.Н. Воронин // Независимая Молдова. 2004. 23 декабря (Gagauzya'nın özerk bölgesel oluşumunun on yılına adanmış uluslararası konferansta konuşma "Moldova Cumhuriyeti Halkının Birliği", 22 Aralık 2004 / V.N. Voronin // Bağımsız Moldova. 2004. 23 Aralık)
- Voronin V.N. (2006). Горячее сердце Молдовы. Речь Президента РМ В. Воронина на Первом Всемирном конгрессе гагаузов от 20 июня 2006 г. // Независимая Молдова. 2006. 1 авг. (Moldova'nın sıcak kalbi. Moldova Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı V. Voronin'in 20 Haziran 2006 tarihli Birinci Dünya Gagauz Kongresi'nde yaptığı konuşma // Bağımsız Moldova. 2006. 1 Ağustos)
- Yanin V.L. (1987). В.Л. Янин, История Молдавской ССР, Том 1 (Moldavya SSC'nin tarihi, 1. Cilt)
- Yanshin, A.L. (1989). А.Л. Яншин, Четвертичный Период Палеонтология и Археология (Kuaterner Dönem Paleontolojisi ve Arkeolojisi)
- Yarovoy, E.V. (1985). Е.В. Яровой, Древнейшие Скотоводческие Племена Юго-Запада СССР (SSCB'nin Güneybatısındaki Eski Hayvancılık Kabileleri)
- Yarovoy, E.V. (1990). Е.В. Яровой, Курганы Энеолита - Эпохи Бронзы Нижнего Поднепровья (Aşağı Dinyester bölgesinin Eneolitik - Tunç Çağı Kurganları)

- Yarovoy, E.V. (1994). E.B. Яровой, Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья V тыс. до н.э. - V в. н.э. (MÖ 5. binyılın Kuzey Karadeniz bölgesinin en eski çiftçi ve hayvancılık toplulukları - MS V. Yüzyıl)
- Yarovoy, E.V. (1997). E.B. Яровой, Чобручский Археологический Комплекс и Вопросы Взаимовлияния Античной и Варварских Культур (IV в. до н.э.-IV в н. э.) (Chobruch Arkeolojik Kompleksi ve Antik ve Barbar Kültürlerinin Karşılıklı Etkisi Sorunları (MÖ IV Yüzyıl - MS IV Yüzyıl)
- Yarovoy, E.V. (2002). E.B. Яровой, Древнейшие Общности Земледельцев И Скотоводов Северного Причерноморья IV тыс. до н.э. - V век н.э. (MÖ IV binyıl - MS 5. yüzyıl Kuzey Karadeniz Bölgesi'nin Antik Çiftçi ve Hayvan Yetiştirici Toplulukları)
- Yarovoy, E.V. (2014). E.B. Яровой, Начало Изучения Курганов Бессарабии, Каллатида, Мангалия, (Besarabya Kurganları İncelenmesinin Başlangıcı, Kallatida, Mangalia)
- Zelençuk, V.S. (1964). B.C. Зеленчук, Материалы и Исследования По Археологии и Этнографии, Молдавской ССР (Moldavya SSC Arkeoloji ve Etnografya Üzerine Malzeme ve Araştırmalar)
- Zelençuk, V.S. (1974). B.C. Зеленчук, Древняя Культура Молдавии (Moldova'nın Eski Kültürü)

Uluslararası Sözleşmeler ve Düzenlemeler

1954 yılı	Silahlı Çatışma Durumlarında Kültür Varlıklarının Korunması UNESCO Sözleşmesi (Lahey Sözleşmesi) BM'de kayıt: 4 Eylül 1956, No. 3511
1956 yılı	Arkeolojik Kazılara Uygulanabilir Uluslararası İlkelere İlişkin Öneri
1970 yılı	Kültür Değerlerinin Yasadışı İthalatını, İhracatını ve Mülkiyet Transferini Yasaklama ve Önleme Yollarına İlişkin UNESCO Sözleşmesi, BM'de kayıt: 9 Mayıs 1972, No. 11806
1972 yılı	Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına İlişkin UNESCO Sözleşmesi, BM'de kayıt: 15 Mart 1977, No. 15511
1978 yılı	Taşınır Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Öneri, UNESCO XX. Genel Konferans Kararları
1987 yılı	Avrupa Mimari Mirasının Korunmasına İlişkin Sözleşme (No. 121)
1992 yılı	Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Valetta Avrupa Sözleşmesi (No. 143)

- 2001 yılı Sualtı Kültürel Mirasının Korunması UNESCO Sözleşmesi, BM'de kayıt: 12 Ocak 2009, No. 45694
- 2003 yılı Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması UNESCO Sözleşmesi, BM'de kayıt: 4 Mayıs 2006, No. 42671
- 2005 yılı Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi UNESCO Sözleşmesi, BM'de kayıt: 5 Haziran 2007, No. 43977
- 2005 yılı Kültürel Mirasın Toplum İçin Değerine İlişkin Faro Sözleşmesi (No. 199)

Ulusal Kanunlar ve Yasal Düzenlemeler Listesi

- 29.07.1994 tarihli, 1 sayılı, Moldova Cumhuriyeti Anayasası, Yayın tarihi: Monitorul Oficial al Republicii Moldova 29-03-2016 Nr. 78 madde №: 140
- 22.06.1993 tarihli, 1530 sayılı, “Anıtların korunması hakkında” Kanun, Monitorul oficial al Republicii Moldova, 23 21.10.2022, № 326-333, madde №: 624
- 23.12.1994 tarihli, 344- XIII sayılı, “Gagauzya’nın Özel Hukuki Statüsüne İlişkin “Gagauz Yeri” M.C. Kanunu”, Yayın tarihi: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 14.01.1995, № 3-4 madde №: 51
- 17.05.1996 tarihli, 835 sayılı, “Kentsel planlama ve bölgelerin düzenlenmesi temelleri hakkında” Kanun, Yayın tarihi: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 02.01.1997, № 1-2, madde №: 2
- 27.05.1999 tarihli, 413 sayılı, “Kültür Hakkında” Kanun, Yayın tarihi: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 05.08.1999, № 83-86 madde №: 401
- 18.04.2002 tarihli, 985 sayılı, Moldova Cumhuriyeti Ceza Kodu, Yayın tarihi: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 14.04.2009, №. 72-74 madde №: 195
- 06.06.2002 tarihli, 1107 sayılı, Moldova Cumhuriyeti Medeni Kodu, Yayın tarihi: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 22.06.2002, №. 82-86 madde №: 661
- 19.12.2003 tarihli, 546 sayılı, “Moldova Cumhuriyeti Ulusal Politika Kavramının onaylanmasına ilişkin” Kanun, Yayın tarihi: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 01.01.2004, № 1-5 madde №: 24
- 15.07.2004 tarihli, 259 sayılı, Moldova Cumhuriyeti Bilim ve İnovasyon Kodu, Yayın tarihi: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 30.07.2004, №. 125-129 madde №: 663
- 14.12.2005 tarihli, 1326 sayılı, “Bilim ve İnovasyon Alanındaki Altyapıyı Optimize Etme Tedbirler Hakkında” Kanun, Yayın tarihi: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 16.12.2005, Nr. 168-171, madde №: 1406

- 25.09.2006 tarihli, 1114 sayılı, “Denetim ve Restorasyon Ajansının Kurulması Hakkında” Moldova Cumhuriyeti Hükümeti Kararnamesi, Yayın tarihi: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 29.09.2006, Nr 153-157, madde №: 1191
- 24.10.2008 tarihli, 218 sayılı, Moldova Cumhuriyeti İhlal Kodu, Yayın tarihi: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 17.03.2017, №. 78-84 madde №: 100
- 19.11.2009 tarihli, 696 sayılı, “Kültür Bakanlığı'nın Teşkilatı ve İşleyişi, Yapısı ve Azami Personel Sayısına İlişkin Yönetmeliğin Onaylanması Üzerine Hakkında” Kanun, Yayın tarihi: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 24.11.2009, Nr. 169-170, madde №: 775
- 02.08.2010 tarihli, 232 sayılı, “Anıtlar Denetim ve Restorasyon Ajansın Yönetmeliğinin Onaylanması Hakkında” Moldova Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı'nın Kararı, Yayın tarihi: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.09.2010, № 155-158, madde №: 563
- 17.09.2010 tarihli, 218 sayılı, “Arkeolojik Mirasın Korunması Hakkında” Kanun, Yayın tarihi: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 03.12.2010, № 235-240, madde № 738
- 25.04.2013 tarihli, 127 sayılı, “17 Eylül 2010 tarih ve 218 sayılı Arkeolojik mirasın korunması Hakkında Kanunun Uygulanmasına Yönelik Arkeologlar Sicilin Oluşturulması ve Belirli Düzenlemelerin Onaylanması Hakkında” Moldova Kültür Bakanlığı Kararı, Yayın tarihi: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 24.05.2013, Nr 116-118, madde №: 739
- 27.12.2011 tarihli, 280 sayılı, “Ulusal Taşınır Kültürel Mirasın Korunması Hakkında” Kanun, Yayın tarihi: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 04.27.2012, Nr. 82-84 madde №: 270
- 12.04.2012 tarihli, 230 sayılı, “Ulusal Arkeoloji Ajansı'nın kurulmasına ilişkin” Kararnamesi, Yayın tarihi: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 20.04.2012, Nr 76-80, madde №: 265
- 11.07.2012 tarihli, 166 sayılı, "Moldova-2020" Ulusal Kalkınma Stratejisinin onaylanması üzerine Kanun, Yayın tarihi: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 30.11.2012, Nr. 245-247, madde №: 791
- 09.04.2014 tarihli, 271 sayılı, “Kültürel Kalkınma Stratejisi "Kültür 2020"nin ve bunun uygulanmasına yönelik Etkinlik Planının”, Moldova Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Kararı, Yayın tarihi: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 16.01.2015, Nr. 1–10, madde №: 5

- 12.12.2014 tarihli, 306 sayılı, “İnşa Edilmiş Kültürel Mirasın Nesnelere Verilen Hasarın Mali Değerlendirilmesine İlişkin Metodolojinin Onaylanması Üzerine”, Moldova Cumhuriyeti Hükümeti'nin Kararı, Yayın tarihi: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 18.04.2014, Nr. 92–98, madde №: 298
- 30.08.2017 tarihli, 691 sayılı, “Milli Eğitim, Kültür ve Araştırma Bakanlığı'nın Teşkilatı ve İşleyişi Hakkında” Moldova Cumhuriyeti Hükümetinin Kararı, Yayın tarihi: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 01.09.2017, Nr 322-328, madde №: 793
- 07.12.2017 tarihli, 262 sayılı, “Müzeler Hakkında” Kanun, Yayın tarihi: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 12.01.-2018, № 7-17, madde №: 42
- 19.07.2018 tarihli, 116 sayılı, Moldova Cumhuriyeti İdari Kodu, Yayın tarihi: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 17.08.2018, №. 309-320 madde №: 466
- 10.02.2022 tarihli, 27 sayılı, “Ulusal Bölgesel ve Yerel Kalkınma Fonu Hakkında” Kanun, Yayın tarihi: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 01.03.2022, Nr. 60, madde №: 76

Gagauzya Kanunlar ve Yasal Düzenlemeler Listesi

- 05.06.1998 tarihli, 28-XXX/I sayılı, “Gagauzya'nın (Gagauz Yeri'nin) Temel Kanunu” (Anayasası)
- 09.07.1998 tarihli, 31-XXXII/I sayılı, Yerel Gagauzya İcra Komitesi Yasası
- 25.10.2010 tarihli, 13 sayılı, Gagauzya (Gagauz Yeri) İcra Komitesi Toplantısının Tutanağı
- 08.08.2011 tarihli, 12 sayılı, M.V. Maruneviç adına Gagauzya Bilim Araştırma Merkezi'nin Kuruluşu hakkında Gagauzya (Gagauz Yeri) İcra Komitesi Toplantısının Tutanağı 12/4
- 30.09.2013 tarihli, 13 sayılı, Gagauzya (Gagauz Yeri) İcra Komitesi Toplantısının Tutanağı, M.V. Maruneviç adına Gagauzya Bilim Araştırma Merkezi'nin Müdürü pozisyonu için yarışmanın düzenlenmesi ve yürütülmesi 12.09.2013 tarihli Yarışma komisyonu toplantısının tutanağı
- 04.02.2019 tarihli, 5 sayılı, Gagauzya (Gagauz Yeri) İcra Komitesi Toplantısının Tutanağı
- 28.03.2019 tarihli, 11 sayılı, Gagauzya (Gagauz Yeri) İcra Komitesi Toplantısının Tutanağı

LEVHALAR VE ÇİZİMLER DİZİNİ

- Lev. 1.** a. Bucak Bölgesi Konumu
b. Gagauzya Bölgesi Konumu ve Haritası
- Lev. 2.** Bucak Arkeolojik Kültürler Haritası
- Lev. 3.** Gagauzya Arkeolojik Haritası (Agulnikov, 2021: 9)
- Lev. 4.** a. Kongaz Köyün Yakınlarındaki Büyük Kurganın Görünümü
b. Svetly Köyün Yakınlarındaki Kurgan Profili
- Lev. 5.** a. Bucak Bozkırı (Step)
b. Cealic (Çalık) Köyü Yakınlarındaki Gumelnița Kültür (Bolgrad-Alden) Yerleşim Kazısı Arkeolojik Kazı (2012)
- Lev. 6.** a. Gumelnița Kültürü (Beylekchi, 1978: 41)
b. Gumelnița Kültürü Antropomorfik Plastik (Beylekchi, 1978: 29)
c. Gumelnița Kültürü Aletleri (Beylekchi, 1978: 28)
- Lev. 7.** Borodino (Besarabya) hazinesi, 1912'de bulunmuştur. Taş baltalar, gümüş mızraklar, kemikten yapılmış buluntular. MÖ 13. YY ortalarına tarihlendirilmektedir (Chetraru, 1971: 64)
- Lev. 8.** a. Yamnaya Kültürü Alanı (Dergaciov, 1986: 75)
b. Dinyester-Prut Arası Yamnaya Kültür Arkeolojik Yerleri: a- I - 5 mezar; b- 6-20 mezar; c - 20'den fazla mezarı olan kurgan (Dergaciov, 1986: 75)
- Lev.9.** a. Yamnaya Kültürünün Bucak Versiyonu (Dergaciov, 1986: 84)
b. Yamnaya Kültürünün Bucak Versiyonunun Alanı (Dergaciov, 1986: 84)
- Lev. 10.** a. Cazacalia, Taraclia Ve Gavanoasa Köy Yakınlarındaki Yamnaya Kültürünün Mezarları ve Kurganlardan Çıkan Buluntular (Agulnikov 2012-2013)⁴⁵⁴
b. Zernești Köyün yakınındaki kurgandan çıkan Yamnaya kültürünün mezarı (Chetraru, 1971: 61)
c. Yakınlarındaki Yamnaya Kültürünün Mezarları (Yarovoy, 2016)
- Lev. 11.** a. Catacomb Kültürünün Alanı (Dergaciov, 1986: 89)
b. Dinyester-Prut Arası Catacomb Kültürünün Haritası: a -1-2 mezara sahip, b - 3-5; c - 6-8; d – 8'den daha çok sayıda kurgan mezarına sahip, e - mezar; f - yerleşim; g - rastgele buluntular (Dergaciov, 1986: 89)

⁴⁵⁴ Bachinskaya, 2012-2013: 16-17

- Lev. 12.** a. Cazacalia Köyün yakınındaki 17 No. kurgandan çıkan Catacomb kültürü (Agulnikov, 2021: 60)
b. Catacomb kültürü (Agulnikov 2012-2013: 17)
- Lev. 13** a. Dinyester-Prut Arası Mnogovalikovaya Kültürünün Haritası: a- yerleşimler, b- mezarlar, c- kurgan mezarları, d- hazineler
1 - Staraya Sata; 2 - Danceni; 3 - Garmatskoe; 4 - Delakeu; 5 - Kalfa; 6 - Usato; 7 - Borodino; 8 - Tuzlı; 9 - Beşalma, 10 - İzmail; 11 - Orlov-; 12 – Brailitsa (Dergaciov, 1986: 123)
b. Mnogovalikovaya Kültürünün Seramiği (Dergaciov, 1986: 135)
c. Balaban köyün yakındaki Mnogovalikovaya kültürü mezarı (Agulnikov, 2014: 53)
- Lev. 14** a. Dinyester-Karpatlar bölgesi Arkeolojik kültürler
d- Sabatinovskaya Kültürünün Alanı (Dergaciov, 1986: 154)
b. Sabatinovskaya Kültürünün Kurgan Mezarından Çıkan Buluntular (Agulnikov 2012-2013: 17)
- Lev. 15** a. Belozerskaya Kültürü Konut Rekonstrüksiyonu (Rafalovic, 1982)
b. Belozerskaya Kültürünün Seramiği (Agulnikov, 2012-2013: 17)
- Lev. 16** a. Cazacalia Köyün Yakınındaki Belozerskaya Kültürünün Mezarından Çıkan Kolye (Agulnikov 2021: 62)
b. Cazacalia Köyün Yakınındaki Belozerskaya Kültürünün Mezarı (Agulnikov 2021: 61)
c. Cazacalia (Kazakliya) Köyün Yakınındaki Belozerskaya Kültürünün Mezarı (Agulnikov 2014: 68)
- Lev. 17** a. Satu-Nou-Novoselskoye Yerleşiminden Trakya Seramikleri, MÖ VI-V Yüzyıllar (Agulnikov 2014: 72)
b. Comrat şehrinin çevresinden Geç Tunç Çağına ait Kelt (İng. Axe-Celt) (Agulnikov, 2021: 98)
- Lev. 18** a. Manta Köyü Yakınlarındaki Kurgandan Kırmızı Figürlü Pelika (Agulnikov, 2012-2013: 19)
b. Cazacalia Köyü Yakınlarındaki 10 No. Sarmat kurganından Amforalar (Agulnikov, 2012-2013: 19)
- Lev. 19** a. MÖ IV Yüzyıla Tarihlenen Balaban Köyü Kurganından İskit Küpeleri (Agulnikov, 2014:82)

- b. Artsyz ve Nikolaevka köylerinin yakınında MÖ VI.- V. Yüzyıllara tarihlenen İskit mezarlarının bulunmaları ("Binici" grubu): 1 - kılıç, 2 - mızrak ucu, 3 - kask, 4 - at koşum takımı için plaka, 5 - dizgin parçası, 6- ok uçları (Agulnikov, 2014: 84)
- c. İskit kültüre ayıt Balaban Köyü yakınındaki kurganlarından çıkan buluntular (Agulnikov, 2014: 83)
- Lev. 20**
- a. Chiriet-Lunga Köyü Yakınındaki Sarmat Kültüre Ayıt Kılıç (Agulnikov 2021: 74)
- b. Cazaclia Köyü Yakınındaki Sarmat Kültüre Ayıt Phalera (at dekorasyonu) (Agulnikov 2021: 64)
- c. Kurgandan Çıkan Sarmat Kültüre Ayıt Mezar (Agulnikov 2012-2013: 19)
- d. Cazaclia Köyü Yakınındaki 10 No. Kurgandan Çıkan Sarmat Kültüre Ayıt Bronz Leğen (Agulnikov 2021: 63)
- e. Taraclia'dan bir stel üzerinde MS I.-II. Yüzyıllara tarihlenen Tamga- Sarmat kralı Farzoy'un patrimoniyal bir işaretidir (Agulnikov, 2014: 88)
- Lev. 21**
- Tvarditsa Köyü Yakınındaki Mezardan Çıkan Gümüş Phaleralar. At Koşumunun Dekorasyonu (MÖ II. YY Erken Sarmat Dönemi): 1. Zoomorfik Bezemeli, 2. Bitkisel Bezemeli (Agulnikov, 2014: 91)
- Lev. 22**
- a. Tomay Köyü Yakınındaki Yerleşimde Bulunan Etulia Kültürü Seramiği (Agulnikov 2012-2013: 19)
- b. Cişmichioi (Çişmiköy) yakınlarında bulunan Etulia kültürünün seramiği (III-IV yüzyıllar) (Agulnikov 2021: 215)
- Lev. 23**
- a. Çernyahov Kültürü (Comrat -1 kazısı) Konut Rekonstrüksiyonu (Rikman, 1975)
- b. Çernyahov Kültürü: Cealic (Çalık) köyü yakınındaki mezar buluntuları (Agulnikov 2012-2013: 19)
- c. Comrat (Komrat) Yakınındaki Çernyahov Kültürü Yerleşiminde Bulunan Fibula (Zelençuk, 1974: 71)
- d. Comrat (Komrat) Yakınındaki Çernyahov Kültürü Yerleşiminde Bulunan Tarak (Zelençuk 1974:73)
- Lev. 24**
- a. Trajan Duvarı
- b. Trajan Duvarları
- Lev. 25**
- a. Tomai Köyü Yakınındaki Yerleşiminden Kırmızı Kil İthal Roma Seramiği (Agulnikov 2012-2013: 19)
- b. Gaidar Köyü Yakınında Bulunan Tunç Çağı Kazanı, Fotoğraf ve Çizim

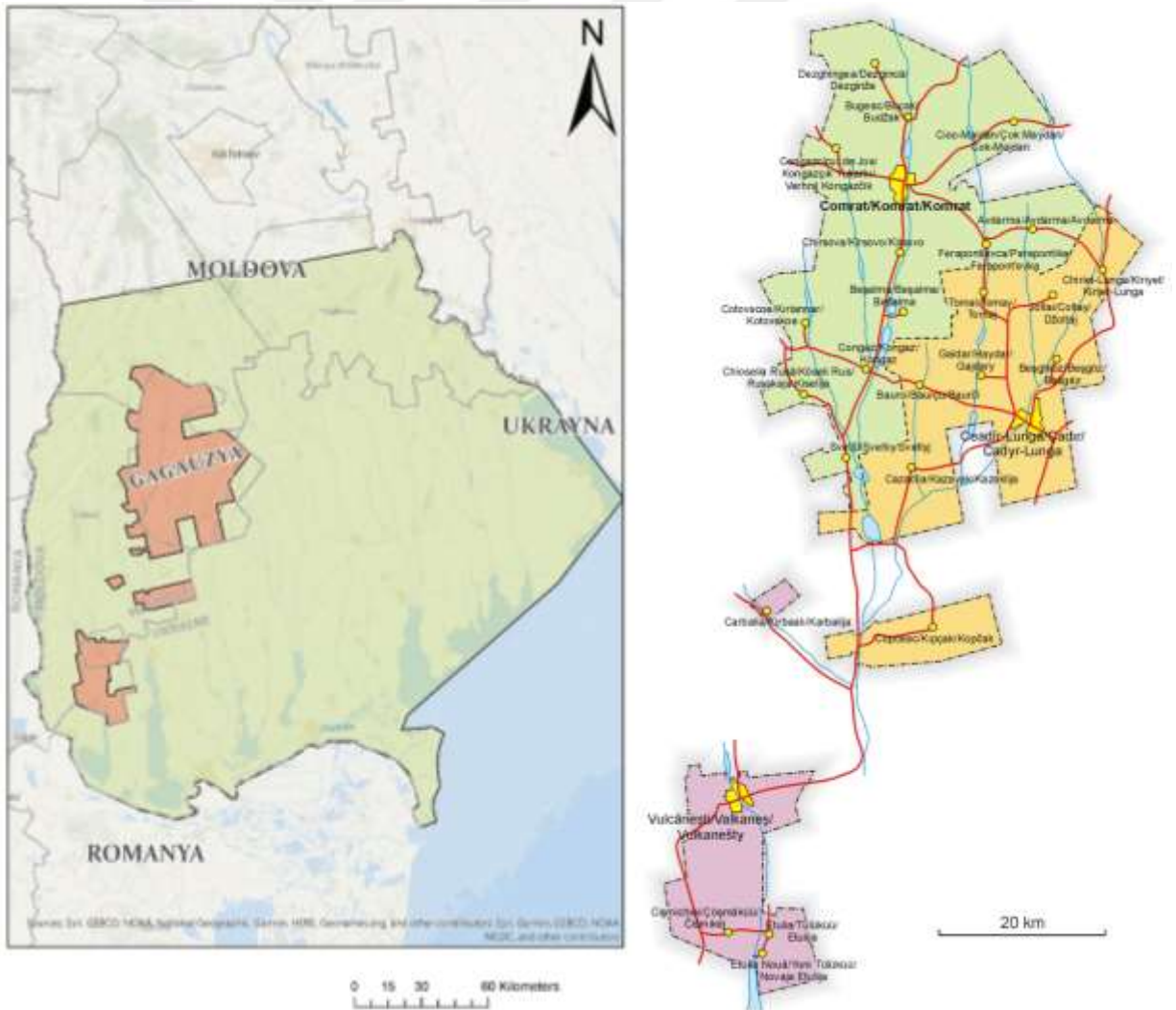
(Agulnikov 2021: 36)

- Lev. 26** a. Dezghingea (Dezginca) Köyün Yakınlarında Bulunan Erken Orta Çağ Avar Bronz At Üzerindeki Savaşçı (Agulnikov, 2021: 40)
b. III-IV. YY Alan Kültürüne Ayrı Süslemeli At Dizginleri (Agulnikov, 2021: 40)
- Lev. 27** a. Moldova Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Organizasyon Şeması
b. M.V. Maruneviç adına Gagauzya Bilim Araştırma Merkezi'nin Yapısı
- Lev. 28** Taraclia, Balabanu ve Cazaklia Köyler Yakınlarındaki Kurganların Genel Planı (Sava, 2019: 230)
- Lev. 29** a. Kültürel Miras Enstitüsünün Organizasyon Şeması Bilimsel Konseyi tarafından onaylanmıştır (12 Şubat 2019 tarih ve 2. tutanak)
b. Kurgan (Agulnikov, 2019: 31)

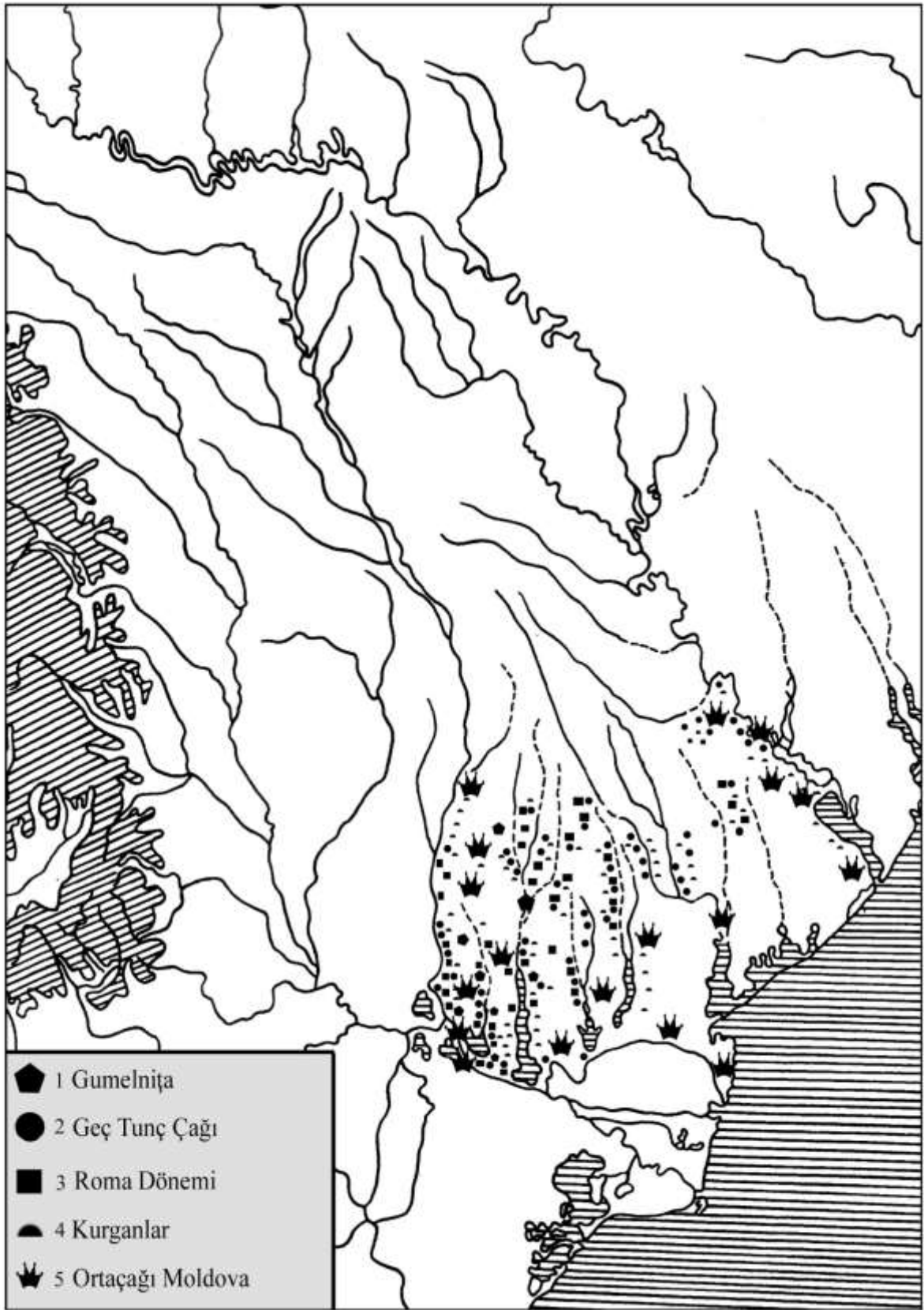

a. Bucak Bölgesi Konumu

b. Gagauzia Bölgesi Konumu ve Haritası

Bucak Arkeolojik Kùltürler Haritası

Gagauzya Arkeolojik Haritası

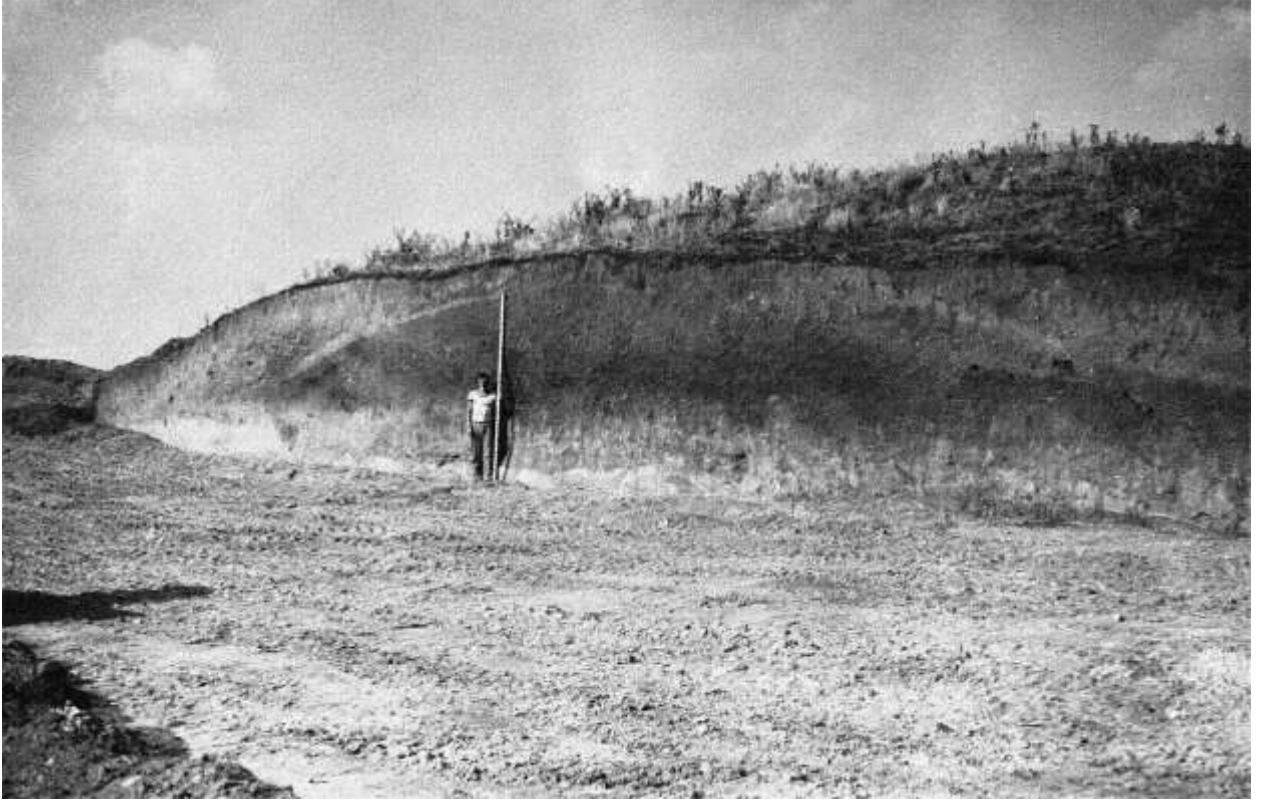
Oval kırmızı noktalar, eski yerleşim yerleri gösterir

Yuvarlak kırmızı noktalar, kurganları gösterir

a. Kongaz Köyün Yakınlarındaki Büyük Kurganın Görünümü

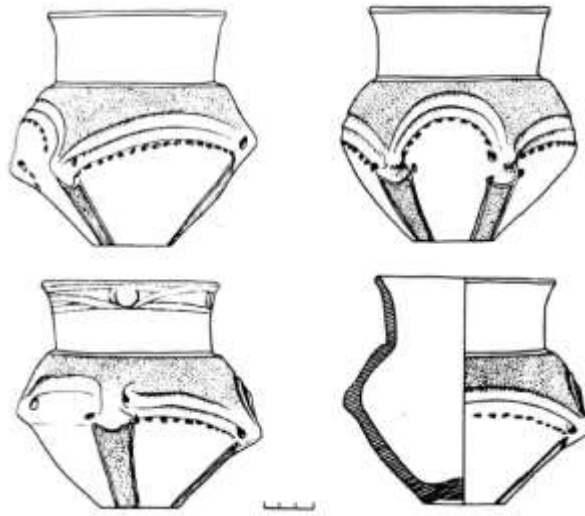
b. Svetlii Köyün Yakınlarındaki Kurgan Profili

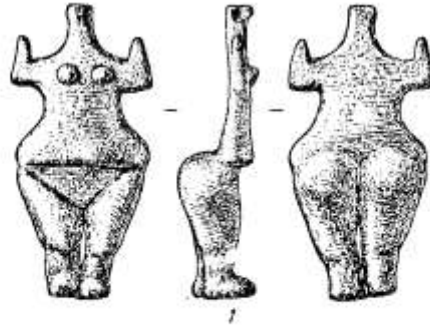
a. Bucak Bozkırı (Step)

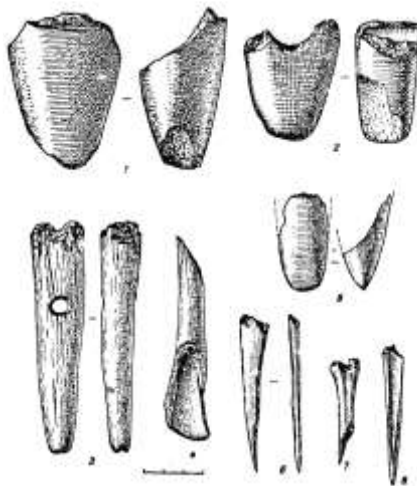
**b. Cealic (Çalık) Köyü Yakınlarındaki Gumelnița Kültür (Bolgrad-Alden)
Yerleşim Kazısı Arkeolojik Kazı (2012)**

a. Gumelnița Kültürü

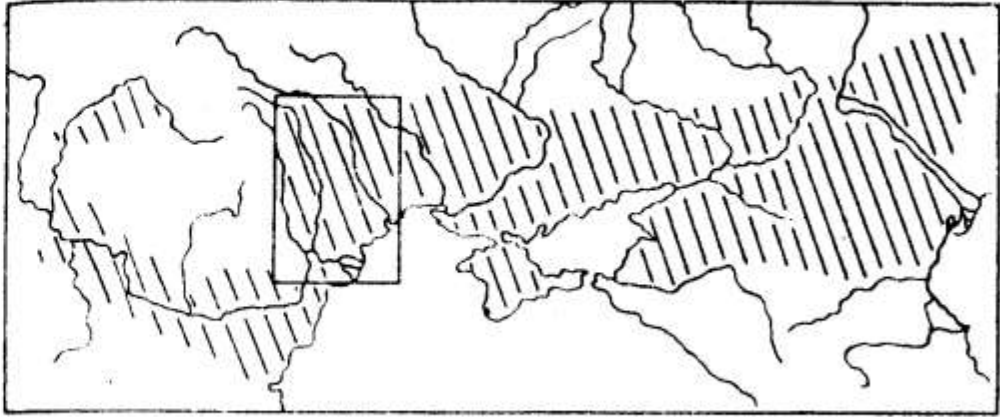
b. Gumelnița Kültürü Antropomorfik Plastik

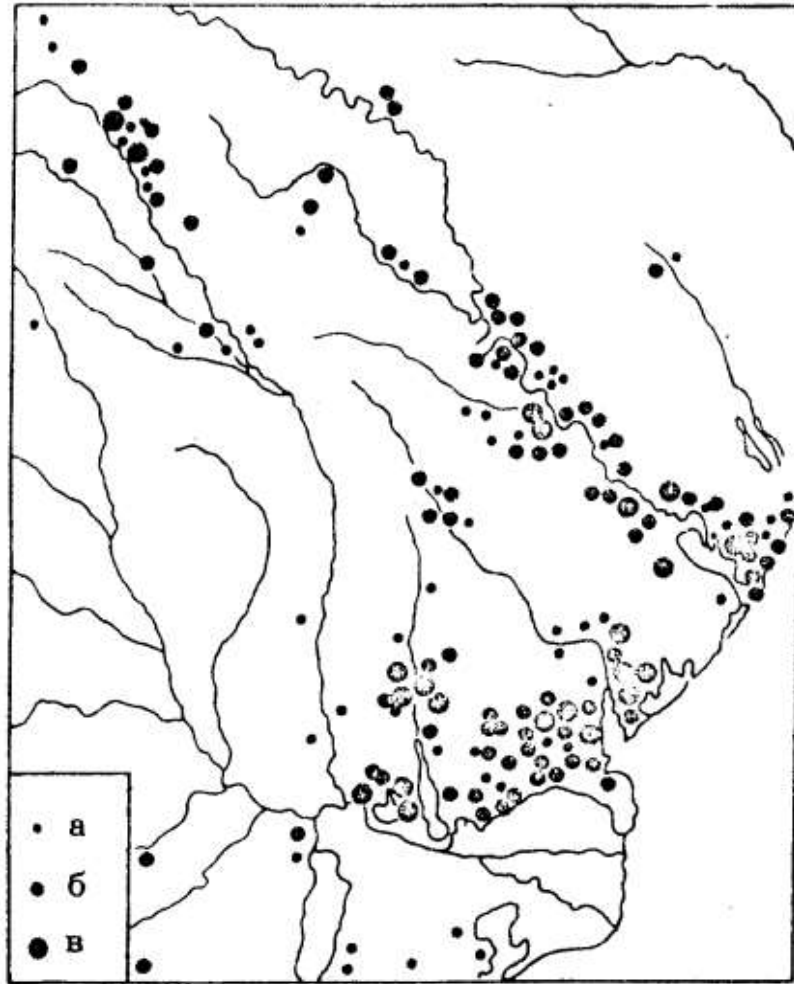
c. Gumelnița Kültürü Aletleri

Borodino (Besarabya) hazinesi, 1912'de bulunmuştur. Taş baltalar, gümüş mızraklar, kemikten yapılmış buluntular. MÖ 13. YY ortalarına tarihlendirilmektedir

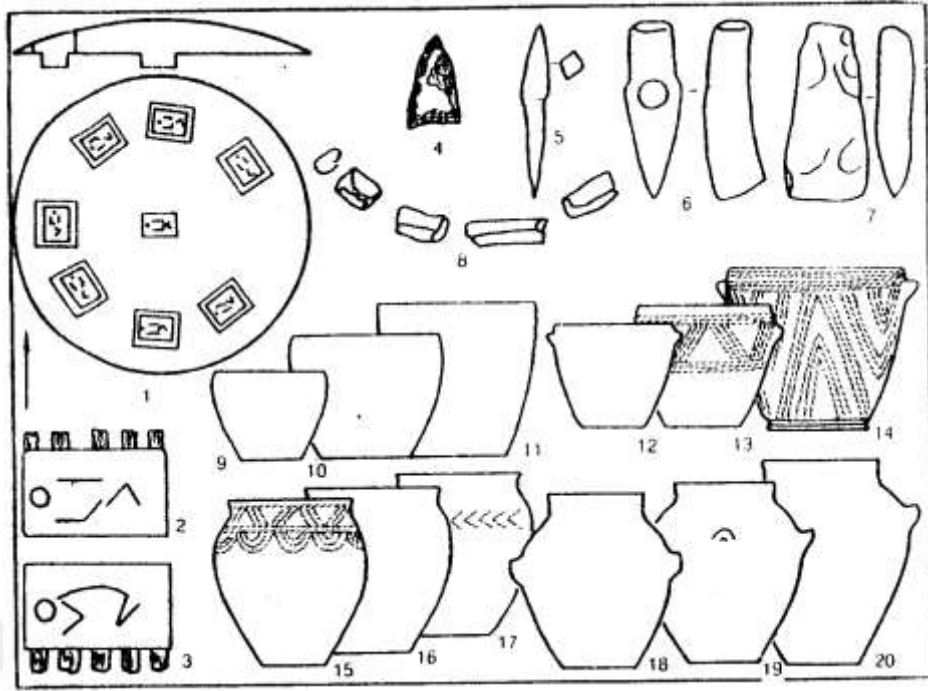

a. Yamnaya Kültürü Alanı

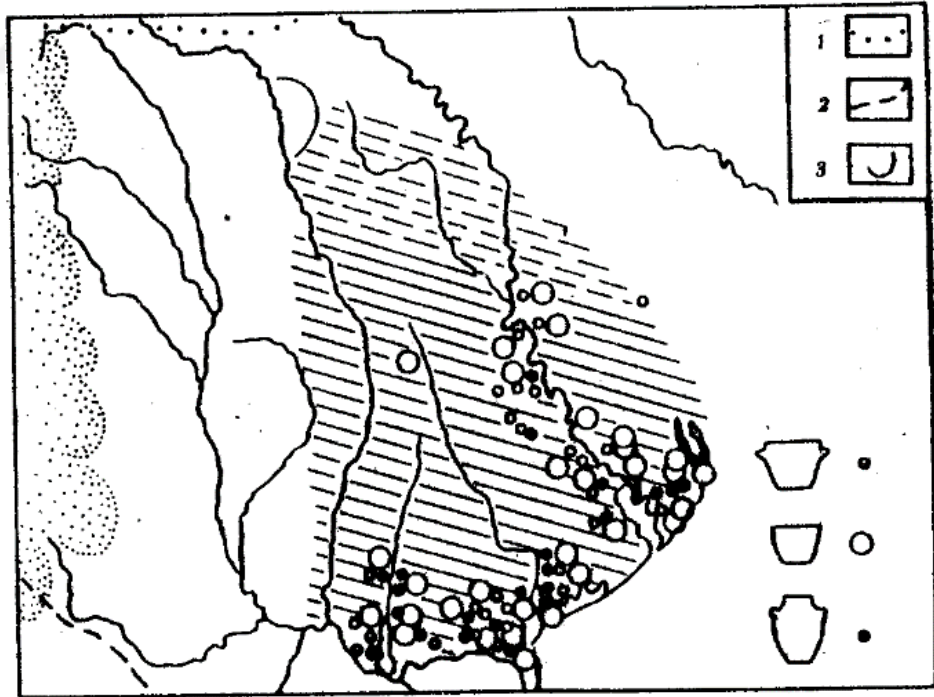

b. Dinyester-Prut Arası Yamnaya Kültür Arkeolojik Yerleri:

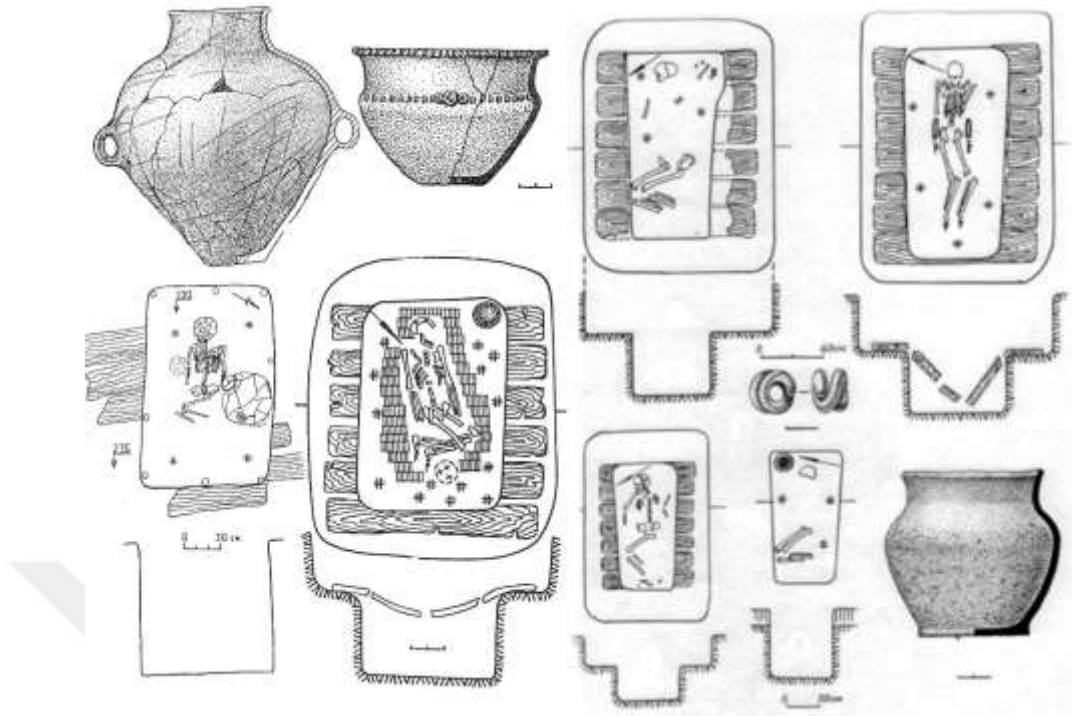
a- I - 5 mezar; b-6-20 mezar; c - 20'den fazla mezarı olan kurgan

a. Yamnaya Kültürünün Bucak Versiyonu

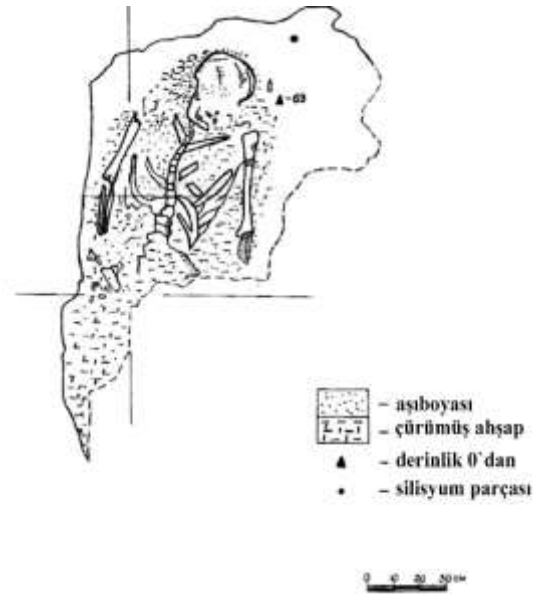
b. Yamnaya Kültürünün Bucak Versiyonunun Alanı

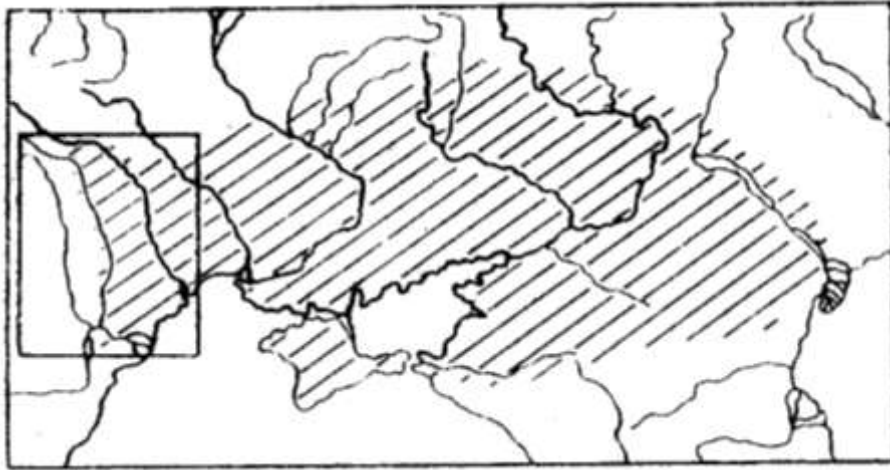
a. Cazaclia, Taraclia ve Gavanoasa Köy Yakınlarındaki Yamnaya Kültürünün Mezarları ve Kurganlardan Çıkan Buluntular

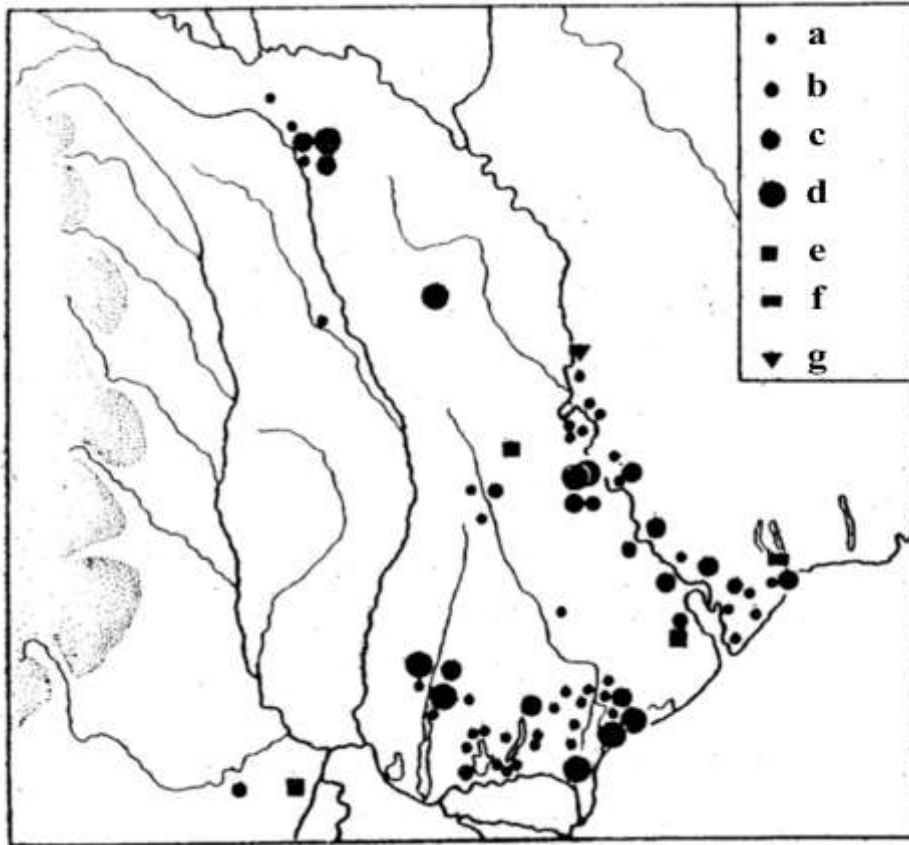
b. Zernești Köyün Yakınındaki Kurgandan Çıkan Yamnaya Kültürünün Mezarı

c. Yakınlarındaki Yamnaya Kültürünün Mezarları

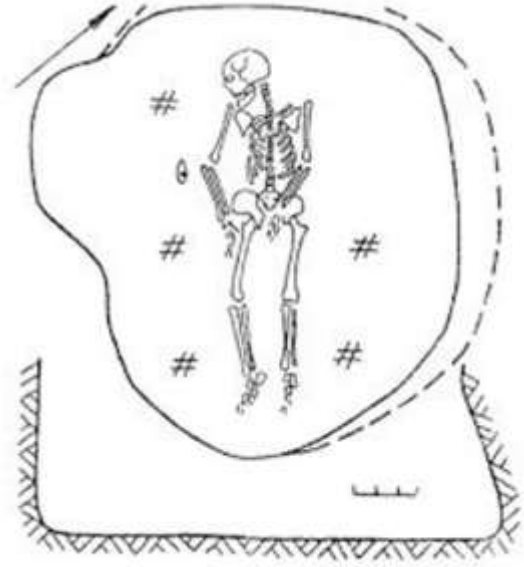
a. Catacomb Kültürünün Alanı

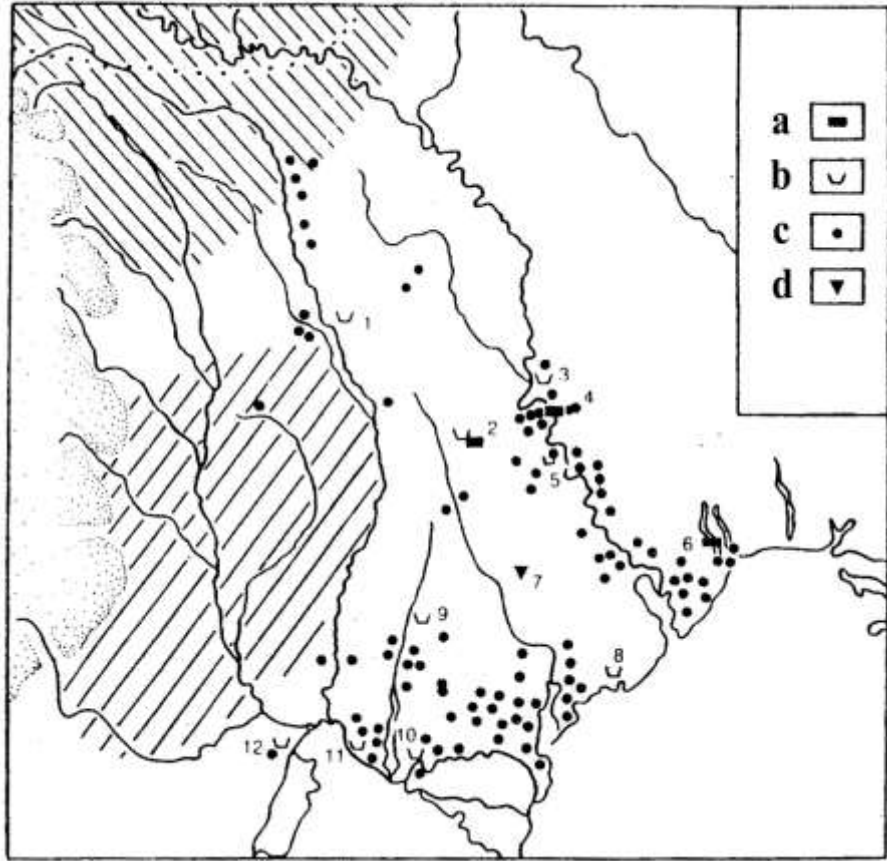
b. Dinyester-Prut Arası Catacomb Kültürünün Haritası: a -1-2 mezara sahip, b - 3-5; c - 6-8; d – 8’den daha çok sayıda kurgan mezarına sahip, e - mezar; f - yerleşim; g - rastgele buluntular

a. Cazaclia Köyün Yakınındaki 17 No. Kurganın 11 No. Mezarından Çıkan Catacomb Kültürü Seramiği

b. Catacomb kültürü

a. Dinyester-Prut Arası Mnogovalikovaya Kültürünün Haritası: a- yerleşimler, b- mezarlar, c- kurgan mezarları, d- hazineler

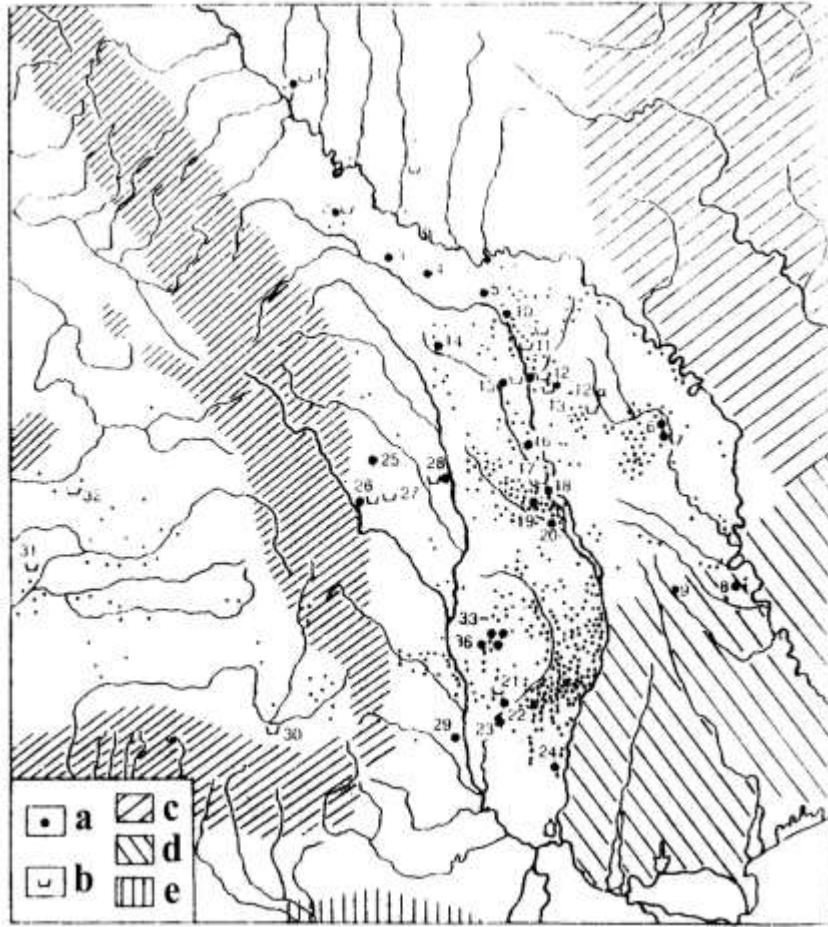
1 - Staraya Sata; 2 - Danceni; 3 - Garmatskoe; 4 - Delakeu; 5 - Kalfa; 6 - Usato; 7 - Borodino; 8 - Tuzlı; 9 - Beşalma, 10 - İzmail; 11 - Orlov-; 12 - Brailitsa

b. Mnogovalikovaya Kültürünün Seramiği

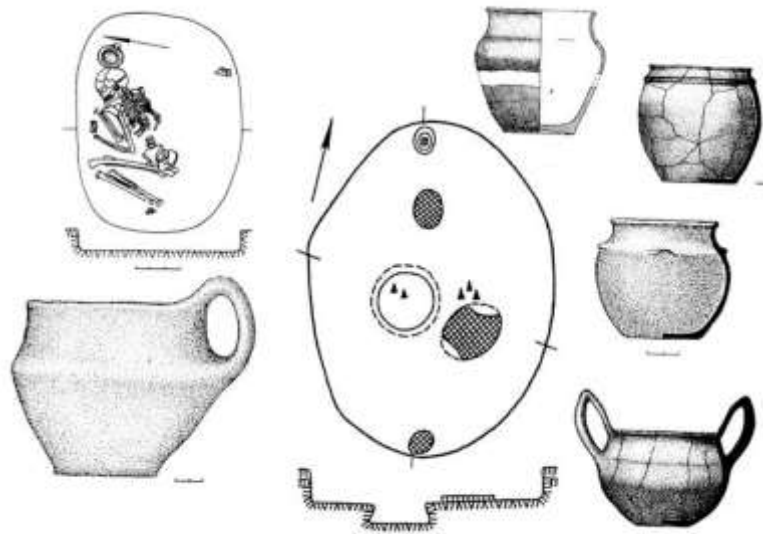

c. Balabanı köyün yakındaki Mnogovalikovaya kültürü mezarı

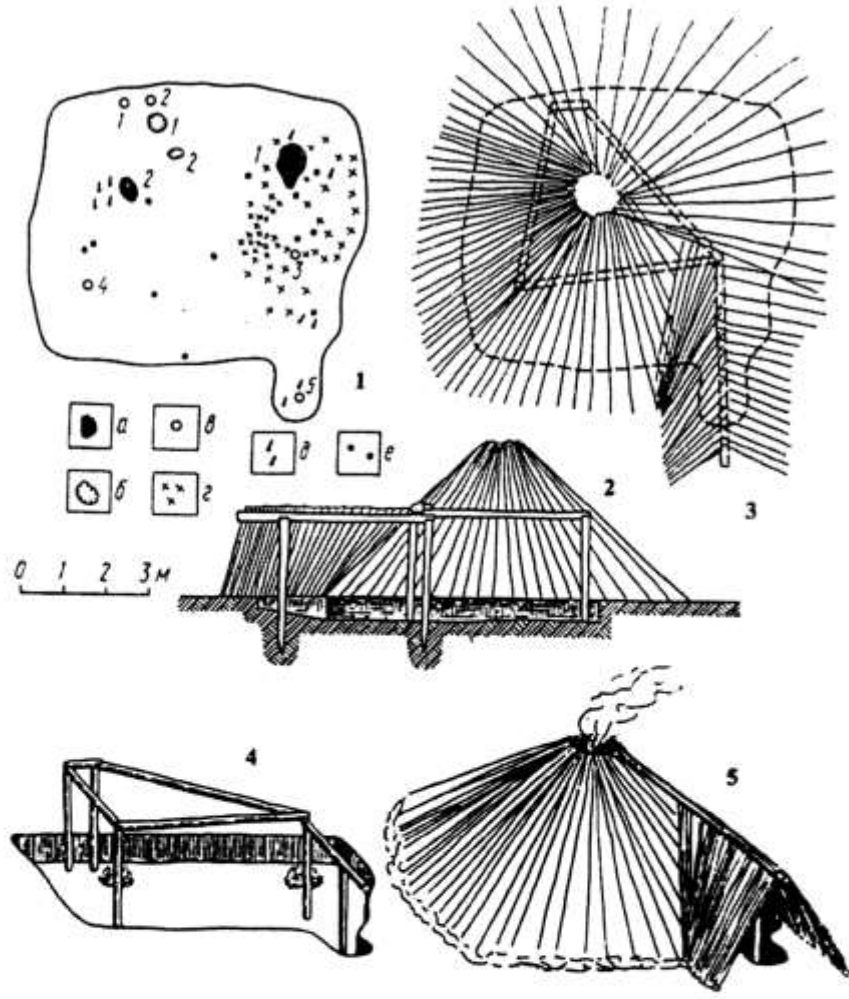

a. Dinyester-Karpatlar bölgesi Arkeolojik kültürler

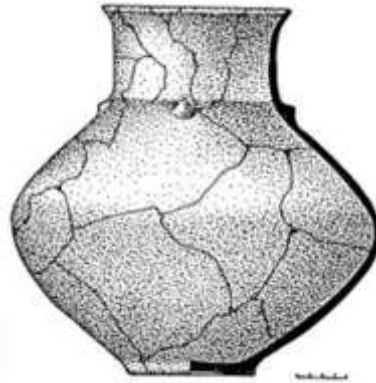
d- Sabatinovskaya Kültürünün Alanı

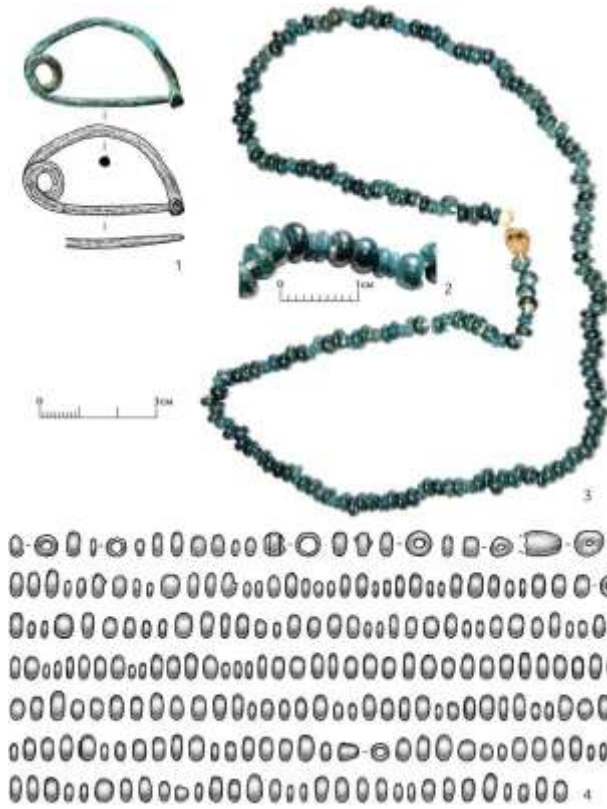
b. Sabatinovskaya Kültürünün Kurgan Mezarından Çıkan Buluntular

a. Belozerskaya Kültürü Konut Rekonstrüksiyonu

b. Belozerskaya Kültürünün Seramiği

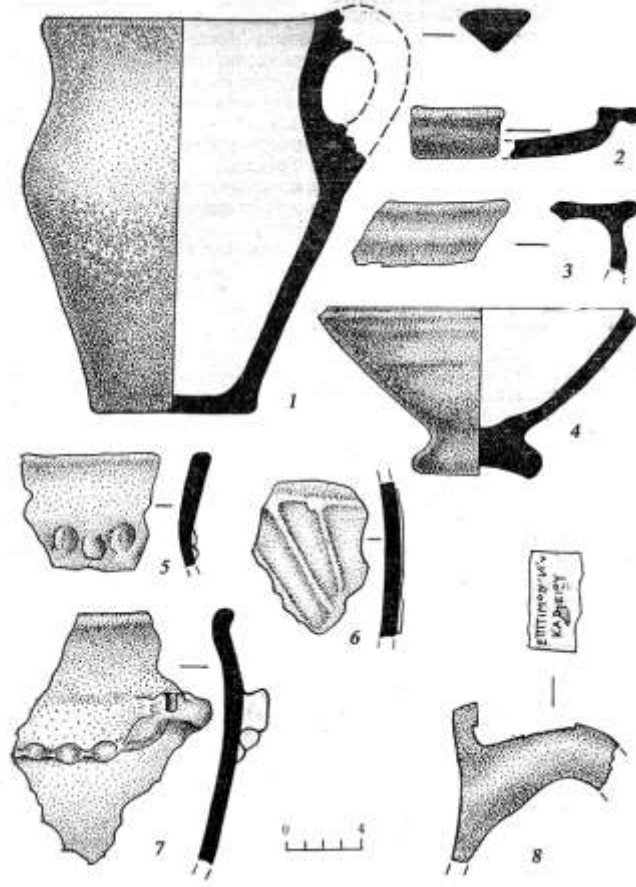
**a. Cazaclia Köyü Yakınındaki
Belozerskaya Kültürünün Mezarından
Çıkan Kolye**

**b. Cazaclia Köyü Yakınındaki
Belozerskaya Kültürünün Mezarı**

c. Cazaclia (Kazakliya) Köyü Yakınındaki Belozerskaya Kültürünün Mezarı

a. Satu-Nou-Novoselskoye Yerleşiminden Trakya Seramikleri, MÖ VI-V Yüzyıllar

b. Comrat şehrinin çevresinden Geç Tunç Çağına ait Kelt (İng. Axe-Celt)

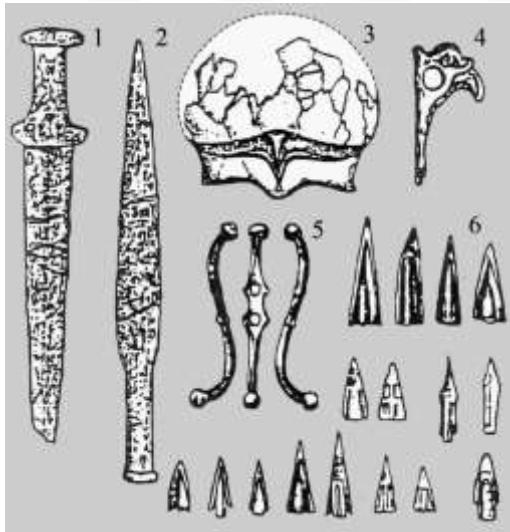
a. Manta Köyü Yakınlarındaki Kurgandan Kırmızı Figürlü Pelika

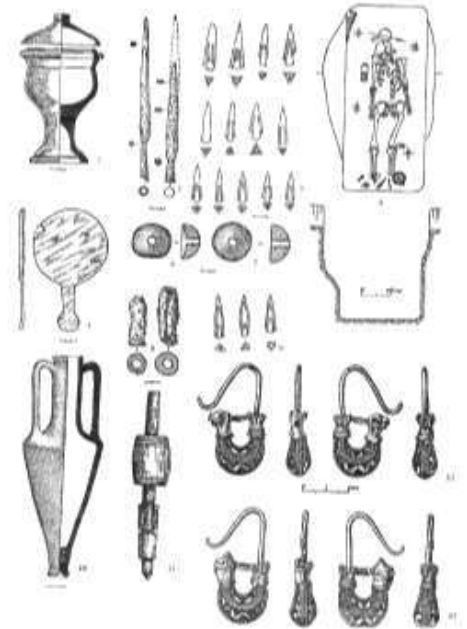
b. Cazaclia Köyü Yakınlarındaki 10 No. Sarmat kurganından Amforalar

a. MÖ IV Yüzyıla Tarihlenen Balaban Köyü Kurganından İskit Küpeleri

b. Artsyz ve Nikolaevka köylerinin yakınında
MÖ VI.- V. Yüzyıllara tarihlenen İskit
mezarlarının bulunntuları ("Binici" grubu): 1 -
kılıç, 2 - mızrak ucu, 3 - kask, 4 - at koşum takımı
için plaka, 5 -dizgin parçası, 6- ok uçları

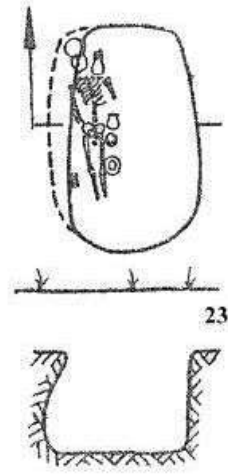
c. İskit kültürüne ayırt Balaban Köyün
yakınındaki kurganlarından çıkan
buluntular

a. Chiriet-Lunga Köyün Yakınındaki Sarmat Kültüre Ayıt Kılıç

b. Cazaclia Köyün Yakınındaki Sarmat Kültüre Ayıt Phalera (at dekorasyonu)

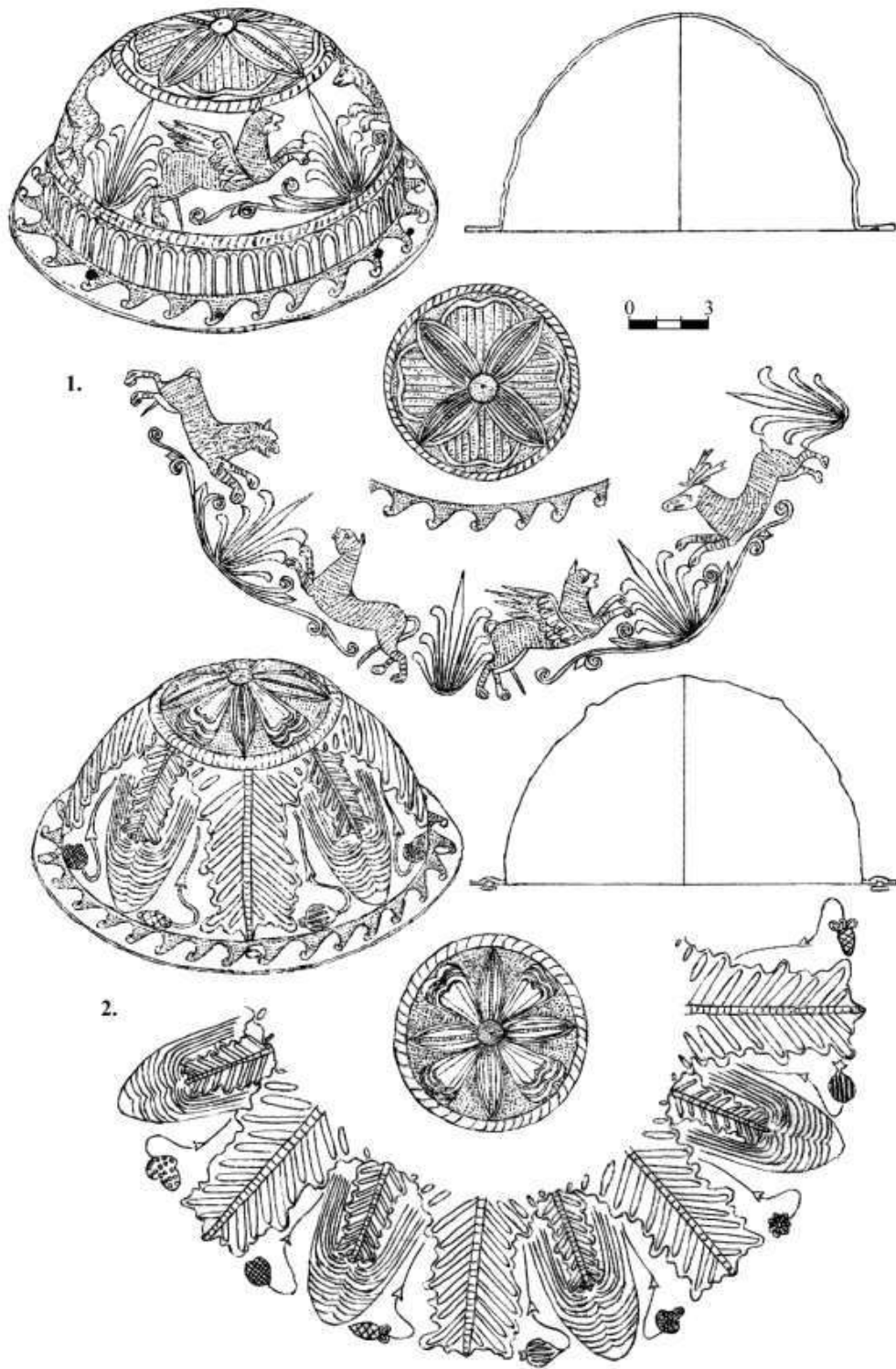
c. Kurgandan Çıkan Sarmat Kültüre Ayıt Mezar

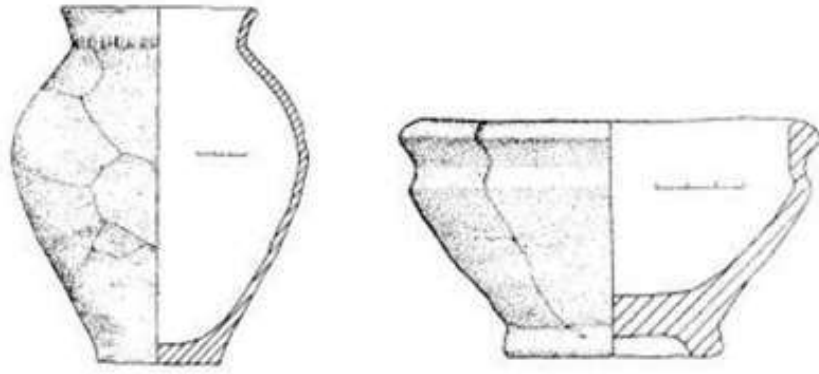
d. Cazaclia Köyün Yakınındaki 10 No. Kurgandan Çıkan Sarmat Kültüre Ayıt Bronz Leğen

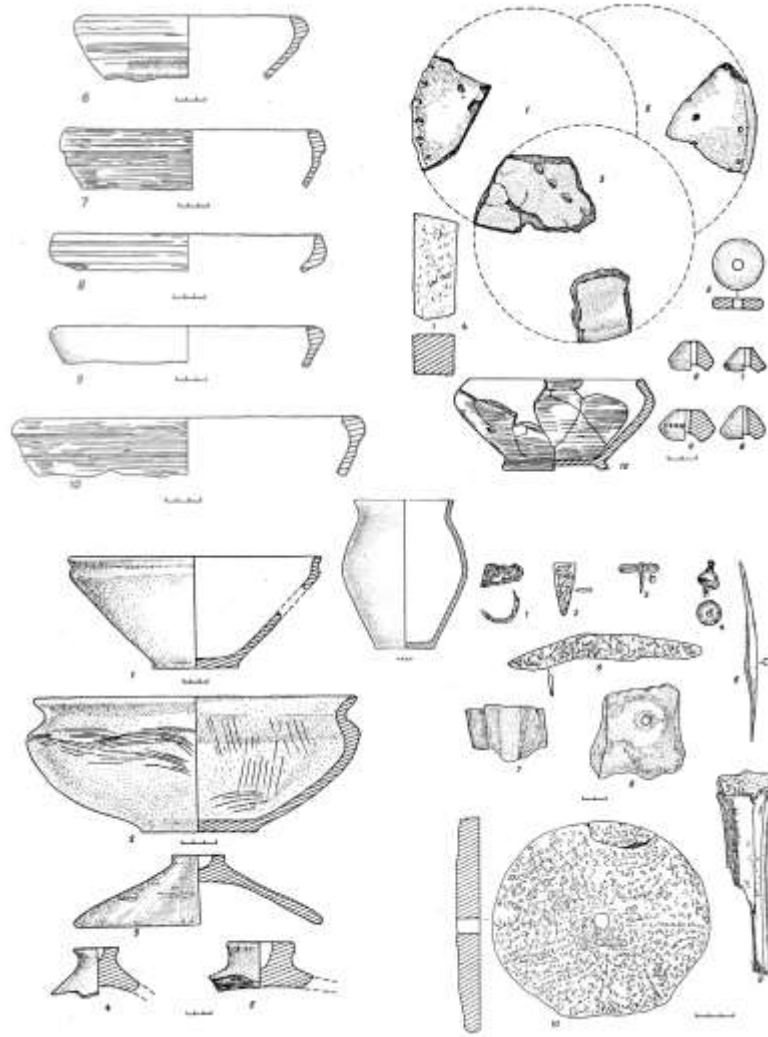
e. Taraclia'dan bir stel üzerinde MS I.-II. Yüzyıllara tarihlenen Tamga- Sarmat kralı Farzoy'un patrimoniyal bir işaretidir

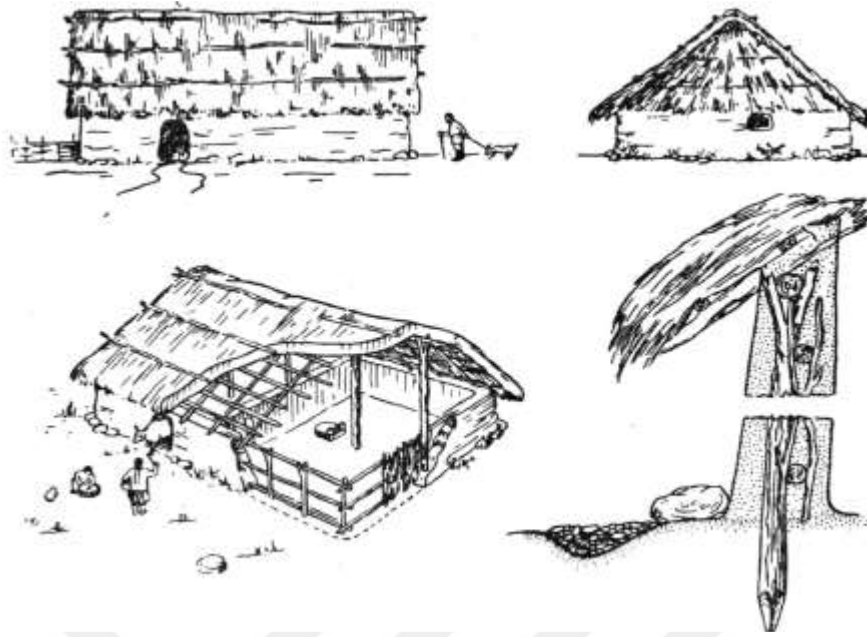
Tvarditsa Köyü Yakınındaki Mezardan Çıkan Gümüş Phaleralar. At Koşumunun Dekorasyonu (MÖ II. YY Erken Sarmat Dönemi): 1. Zoomorfik Bezemeli, 2. Bitkisel

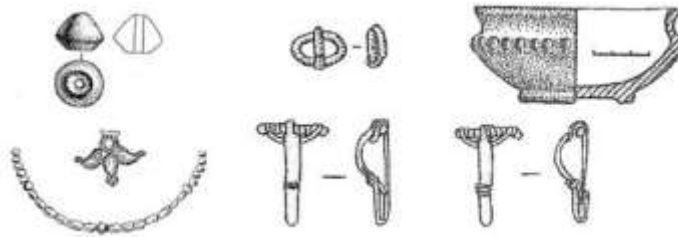
a. Tomay Köyü Yakınındaki Yerleşimde Bulunan Etulia Kültürü Seramiği

b. Çișmihioi (Çișmiköy) yakınlarında bulunan Etulia kültürünün seramiği (III-IV yüzyıllar)

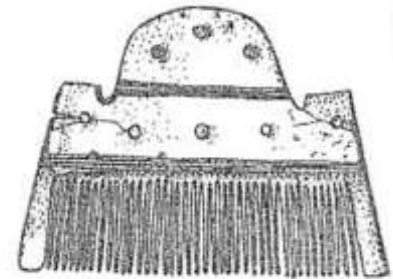
a. Çernyahov Kültürü (Comrat -1 kazısı) Konut Rekonstrüksiyonu

b. Çernyahov Kültürü: Cealic (Çalık) köyü yakınındaki mezar buluntuları

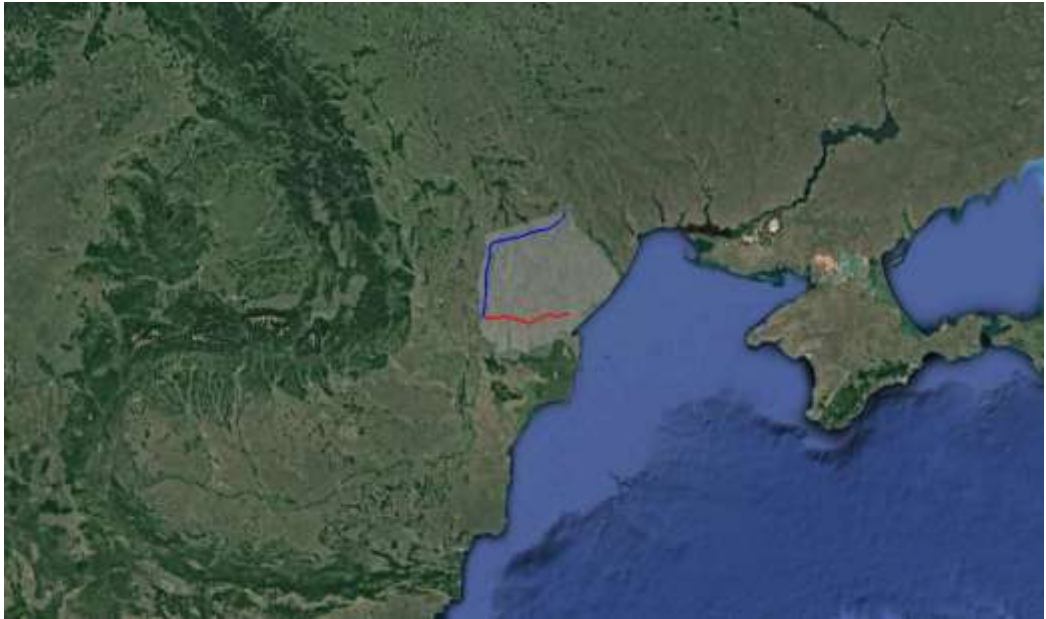
c. Comrat (Komrat) Yakınındaki
Çernyahov Kültürü Yerleşiminde Bulunan
Fibula

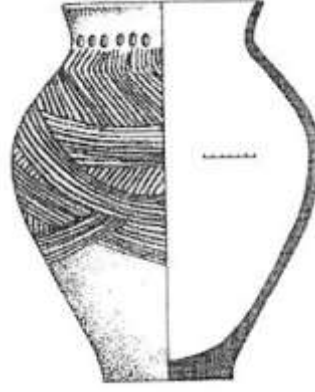
d. Comrat (Komrat) Yakınındaki
Çernyahov Kültürü Yerleşiminde Bulunan
Tarak

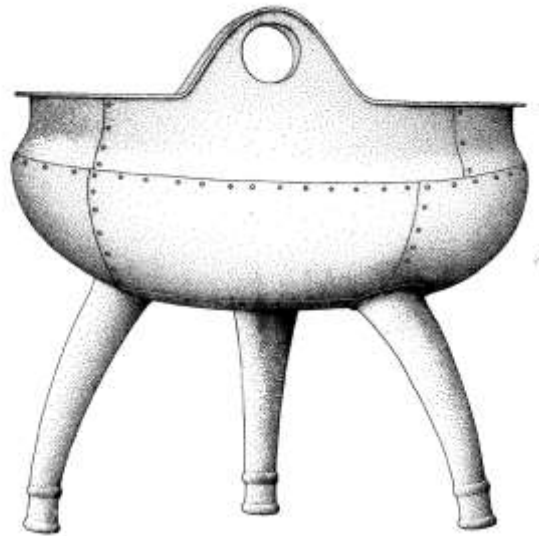
a. Trajan Duvarı

b. Trajan Duvarları. Kaptain Veltman 1827 yılında çizdiği “Map of Bessarabian old history” haritasına göre yapıldı

a. Tomai Köyün Yakınındaki Yerleşiminden Kırmızı Kil İthal Roma Seramiği

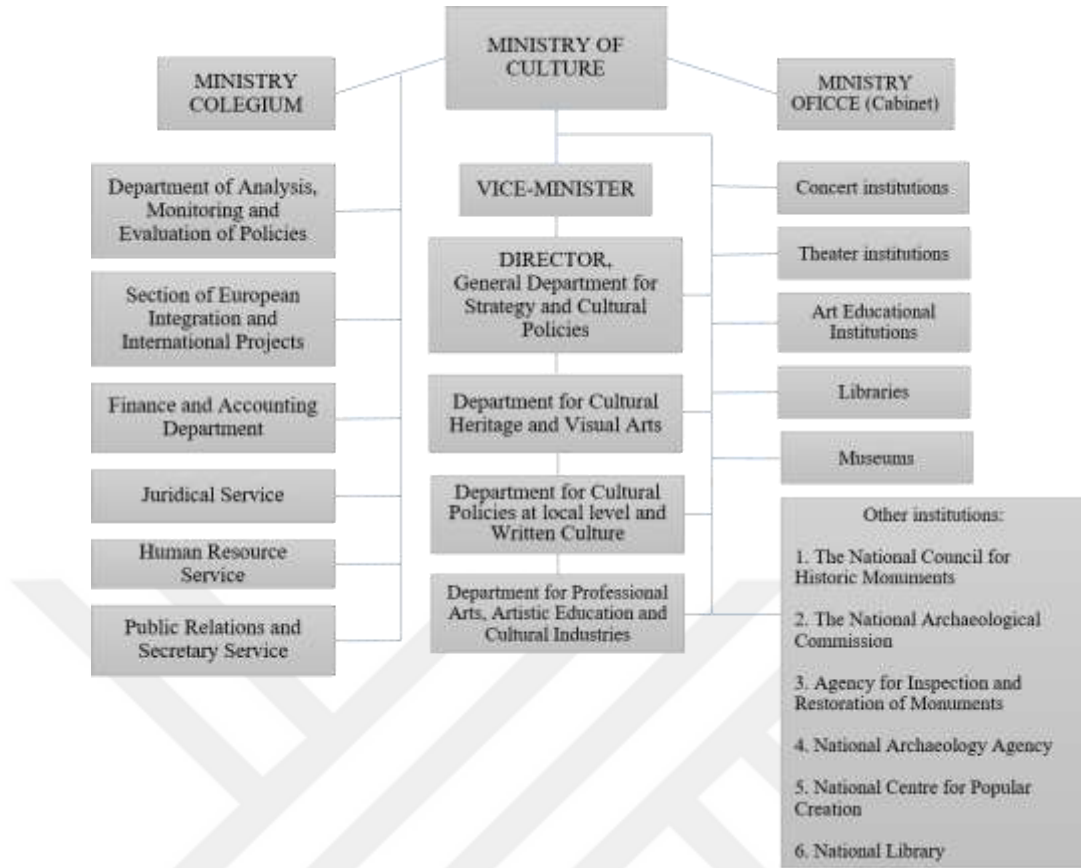
b. Gaidar Köyü Yakınında Bulunan Tunç Çağı Kazanı, Fotoğraf ve Çizim

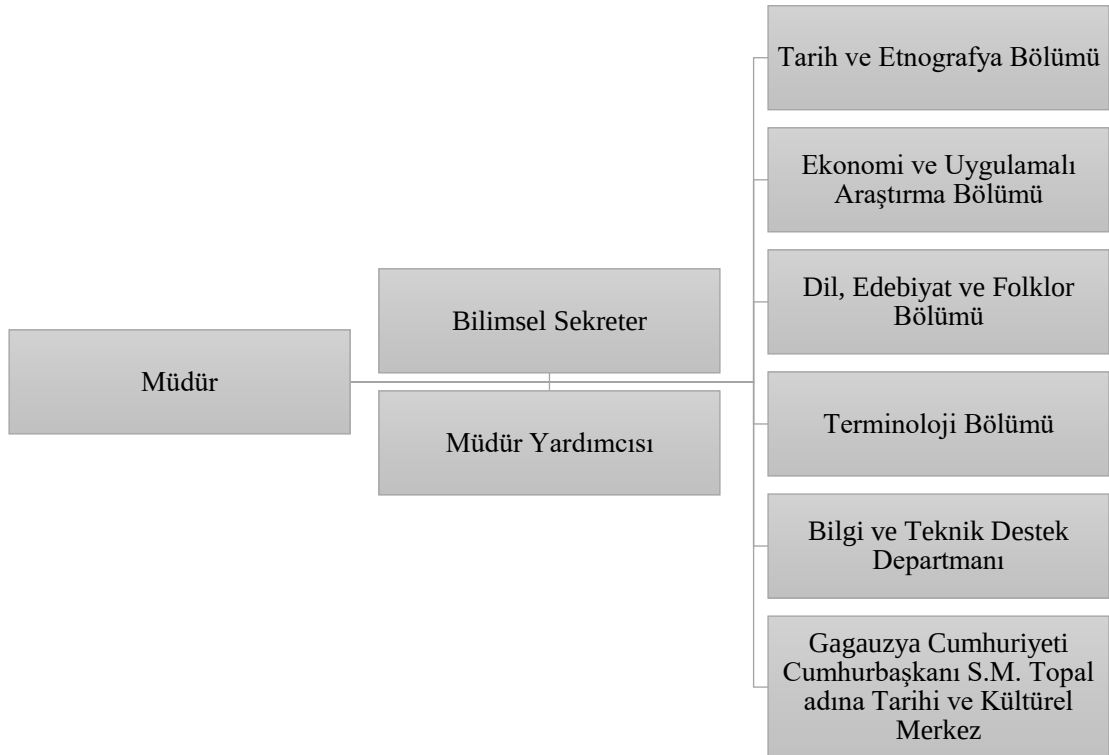
a. Dezghingea (Dezginca) Köyün Yakınlarında Bulunan Erken Orta Çağı Avar Bronz At Üzerindeki Savaşçı

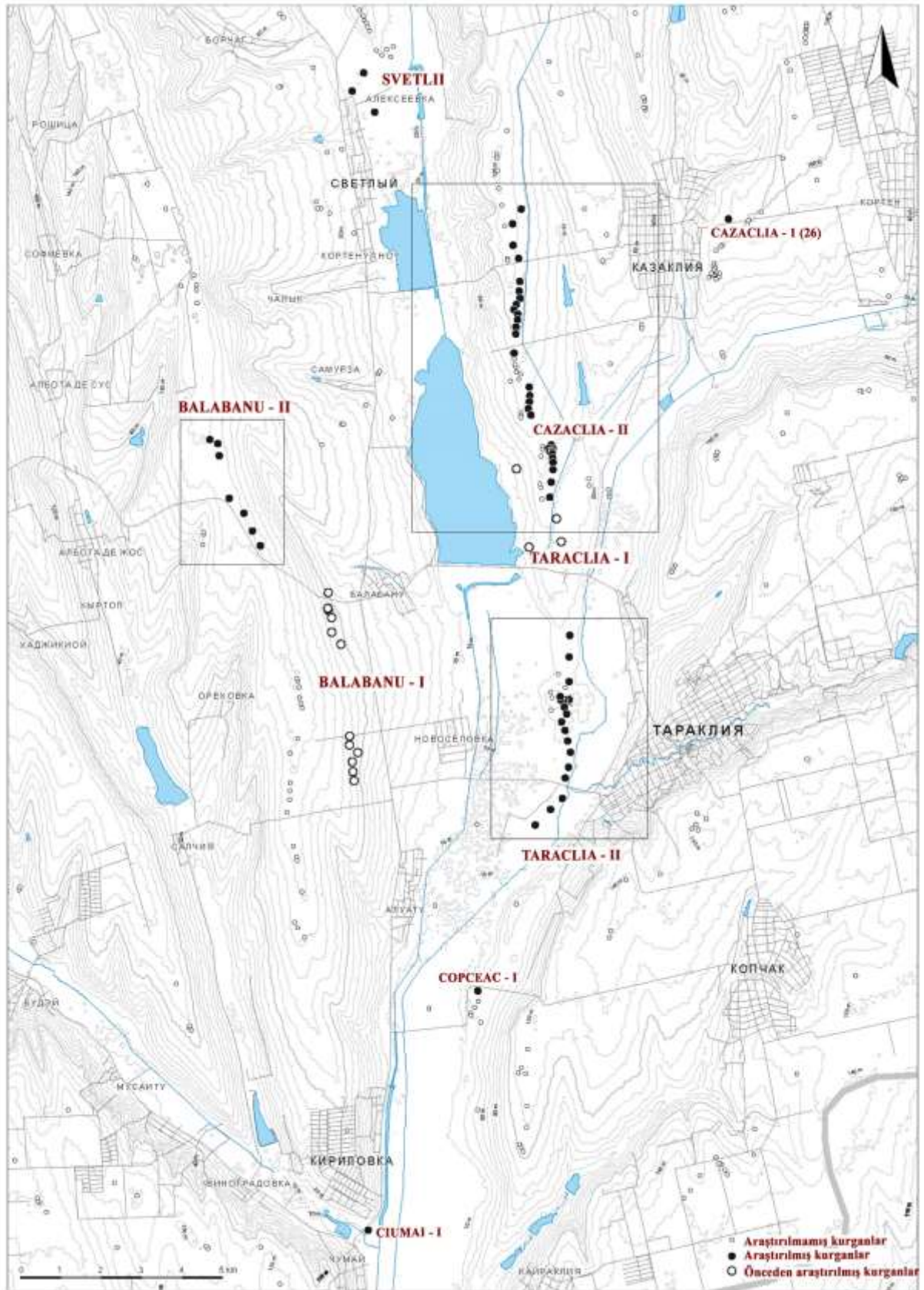
b. III-IV. YY Alan Kültürüne Ayt Süslemeli At Dizginleri

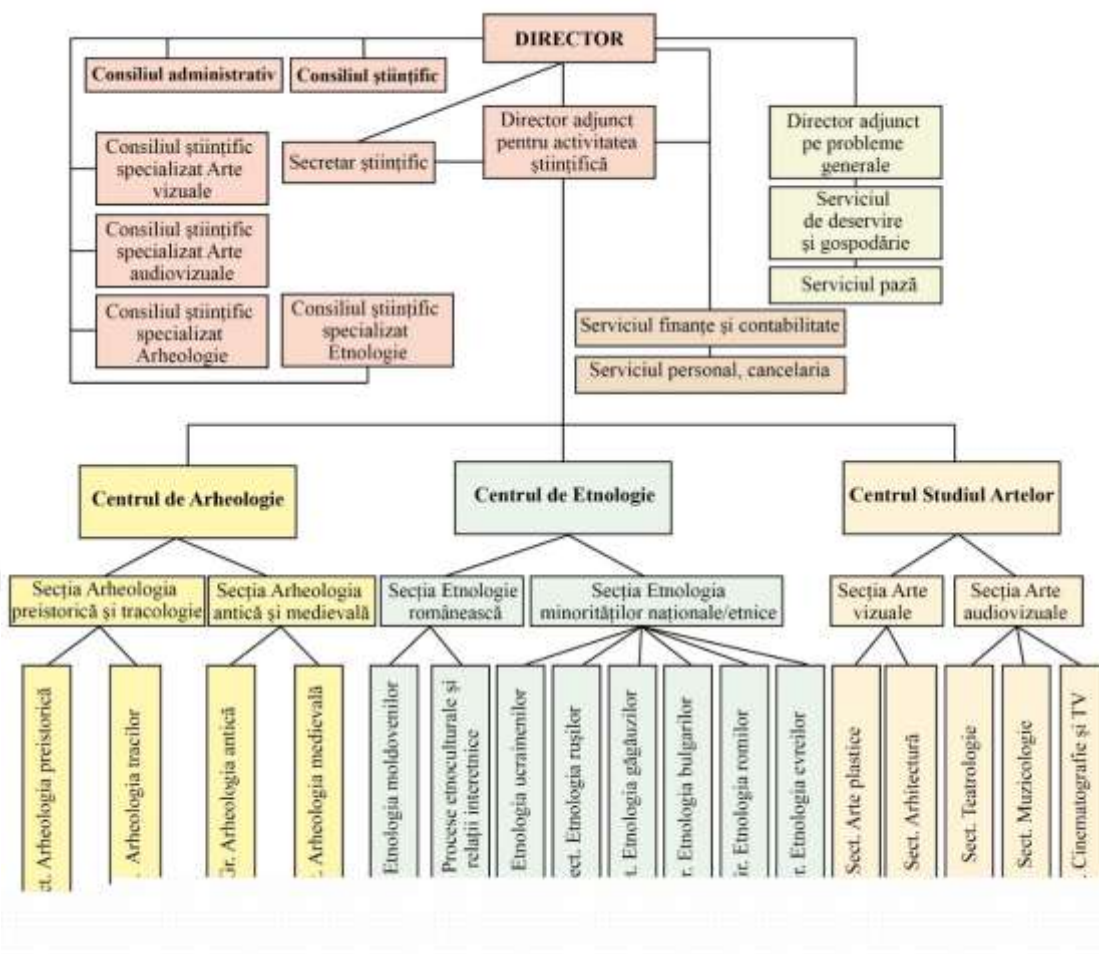
a. Moldova Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Organizasyon Şeması

b. M.V. Maruneviç adına Gagauzya Bilim Araştırma Merkezi'nin Yapısı

Taracليا, Balabanu ve Cazaklia Köyler Yakınlarındaki Kurganların Genel Planı

a. Kültürel Miras Enstitünün Organizasyon Şeması

Bilimsel Konseyi tarafından onaylanmıştır (12 Şubat 2019 tarih ve 2. tutanak)

b. Kurgan

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Dmitri NEAGU
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Komrat Devlet Üniversitesi, Komrat, Gagauzya Özerk Bölgesi, Moldova
Lisans	Komrat Devlet Üniversitesi Sosyal Bilimler Bölümü
Lisans Diploması	Полиэтничность в Молдове на современном этапе Mevcut aşamada Moldova'da çok ulusluluk
Yüksek Lisans Diploması	Komrat Devlet Üniversitesi Kamu Hukuku Bölümü
Tez Konusu	О некоторых актуальных проблемах законодательной (представительной) власти Гагаузии (Гагауз Ери) (Gagauzya'nın (Gagauz Yeri'nin) Yasama (Temsil) Gücünün Güncel Bazı Sorunları Hakkında)
Doktora Diploması	Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tez Konusu	Moldova Gagauzya Bucak Bölgesi Arkeolojik Kültürel Mirası: Sorunlar ve Çözüm Önerileri
Yabancı Dil / Diller	Rusça, İngilizce
BİLİMSEL FAALİYETLER	
Ulusal Dergilerde Yayımlanan Makaleler: Dmitri NEAGU , “Türkistan'ın Çekilmiş Kılıcı: Emir Timur'un Mirası ve Timurlular Rönesansı”, <i>Kültürel Değerlerin Tanıtımında Medyanın Rolü</i> , RTÜK 10. Gelecekle İletişim Çalıştayı, 2019, 17-35	
İŞ DENEYİMİ	
18.06.2008 - 15.12.2008	Komrat Yerel Tarih Bölge Müzesi - Araştırmacı
2009 - 2012	Gagauz Yeri Genel Milli Eğitim Bakanlığı M. Maruneviç'in Adına Bilim Araştırma ve Metodika İşleri Merkezi - Araştırmacı
2010 - 2011	Komrat D. Karaçoban'ın Adına Teorik Lisesi – tarih öğretmeni
06.04.2012 – 01.10.2012	Gagauzya M.V. Maruneviç'in Adına Bilim Araştırma Merkezi - Araştırmacı